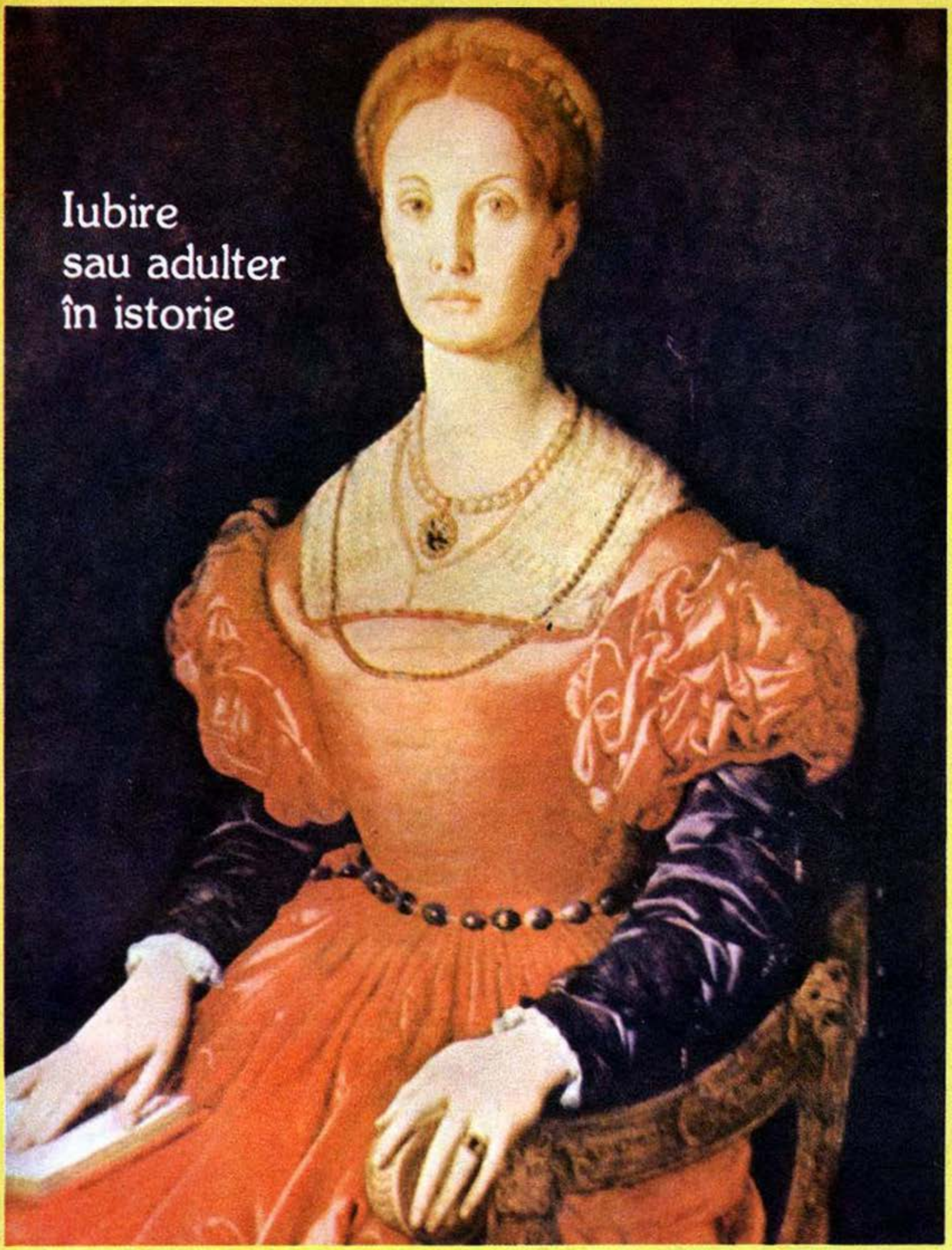

magazin istoric

SERIE NOUĂ — IULIE 1992

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVI — nr. 7 (304)
iulie 1992

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 15.02.00, interioare 406, 917.

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu

Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă (responsabil de număr), Dorin Matei, Marian Ştefan

Secretar de redacţie: Theodor Lianos

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Editura Presa Naţională S.A., director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti, în secţiile fotoculegere, offset şi legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

SUMAR

Europenitatea eroilor români: Victor Papacostea 2
Jean Monnet şi destinul contemporan al Europei: Cristian Popişteanu .. 3
Chipuri de boieri şi jupînese: Maria Székely 10
Evul mediu masculin: Georges Duby 15
Din veacul fanariot: Paul Cernovodeanu 19
Tîrguri, oraşe şi cetăţi dintre Prut şi Nistru: Constantin C. Giurescu ... 26
1949. Din vremea calvarului 28
Lacună procedurală sau... legalitate socialistă?!: Eduard Mezincescu 33
Din istoria S.S.I.: Cristian Troncotă 38
Aprilie - mai 1944. Ultimele nopţi la Chersones: Niculae Koslinski 44
Cele 33 zile ale Caenului: Eddy Florentin 48
Românii şi francmasoneria: Dan Berindei 51
Lavra Sfintei Treimi din Serghievo: Virgil Cândea 55
Sf. Ioan Cassian: Petru I. David 58
De la Emma Bovary la Anna Karenina: Patricia Ferlin 60
Regele Carol I şi regina Elisabeta: Eliza Brătianu 63
Bibliotecar la Palatul Regal: G.T. Kirileanu 69
Holocaustul romilor — noaptea infernului: Christian Bernadac 74
În Bucureşti, acum 50 ani 78
Aromâni şi cărţi vechi româneşti: Al. Ligor 83
Istorie şi... meteorologie: Valérie Bezard 86
Editarea documentelor de politică externă: Adrian Năstase 89
Ministerul afacerilor externe al României — 130 ani: cronologia titularilor 90
• **Concurs** Magazin istoric **25 din 25.** Ecouri **...9** • **Cărţi sosite la redacţie** 43
Curierul Fundaţiei... 68 • **Rebus istoric... 93** • **Dialog cu cititorii...** 94

EUROPENITATEA EROILOR ROMÂNI

VICTOR PAPACOSTEA

La popoarele cu o conștiință morală superioară, eroul național întrupează în chipul cel mai reușit virtuțile caracteristice ale neamului său; el luptă și acționează pentru drepturile lui legitime, contribuind însă prin lupta aceasta la triumful marilor idealuri ale umanității. Punînd în mișcare instinctele nobile ale rasei, eroii noștri cei mai reprezentativi au servit totodată – prin efortul națiunei lor – aceste superioare țeluri. Au apărat civilizația europeană împotriva Asiei; au apărat creștinătatea împotriva Islamului; au luptat și s-au jertfit de atîtea ori pentru libertate și pentru dreptate.

De la Basarabii și Voievozii Maramureșeni care în secolul al XIV-lea au dat pe Nistru o frontieră militară nu numai neamurilor lor dar Europei însăși și pînă la marii apărători ai Dunării (ca Mircea, Corvin, Țepeș, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul), istoria românească oferă o impresionantă galerie eroică.

Nu trebuie să uităm însă că mai toate tratatele de istorie universală au fost scrise de occidentali.

De aceea aceste tratate dau o atențiune cu totul deosebită – uneori disproporționată – tuturor principilor și condotierilor din Vestul Europei, tuturor intrigilor precum și celor mai mărunte fapte ale lor, dar sînt foarte zgîrcite cînd e vorba de oamenii și evenimentele din Sud-Estul Europei. Cînd însă se va scrie o istorie universală avînd ca centru de greutate Orientul — atunci se va recunoaște europenitatea eroilor români amintiți mai sus (și a altora), iar bătălii ca Podul Înalt, Războieni și Călugăreni vor fi date însemnate ale istoriei militare europene.

Din cele spuse, o concluzie se impune judecății noastre: Valoarea sufletească și politică a popoarelor nu trebuie judecată numai după castele, pinacoteci și catedrale. Acestea n-au fost totdeauna cu putință la răspîntia de vînturi rele unde a fost dat poporului român să trăiască. În schimb, poporul român a agonisit din dramatica lui existență istorică acel mod înalt de a considera viața și spiritul ordinei naturale, tradus într-un superior simț politic – care a știut nu numai să întemeieze statul, dar să-l și păstreze, prin toate vicisitudinile acestei vieți. Dezordinea internă — mai mult decît loviturile din afară — a dus la prăbușire și la dispariție toate statele din jurul nostru începînd cu Ungaria. Omenia și generozitatea au ajutat în schimb poporului român, alături de armele sale, să se păstreze politicește. Mihai Viteazul a fost și rămîne unul dintre cei mai mari eroi ai poporului român, fiindcă a știut să pună aceste mari virtuți ale poporului său în slujba nevoilor de înnoire politică și socială care frămîntau Europa la finele secolului al XVI-lea. El poate fi comparat în această privință cu marele său contemporan din Franța. „Oamenii noi", Henric al IV-lea în Occident, iar Mihai Viteazul în Orient, au contribuit prin cariera lor politică și militară — într-o imensă măsură — la lichidarea constituției și așezămintelor medievale și au vestit, înaintea lui Cromwell, lumea cea nouă. Și unul și altul evocă prin aureola de forță și generozitate ce le înconjoară amintirea tipului cavaleresc al eroului din toate vremurile.

(În vol. Civilizație românească și civilizație balcanică, *Editura Eminescu, București, 1983, pp. 235, 239.)*

Motto

Rădăcinile
Comunităţii
sînt puternice
şi acum
ele sînt
împlîntate adînc
în pămîntul
Europei.
Ele au
supravieţuit
momentelor
grele, ele mai pot
suporta
încă şi altele.
Cînd constaţi
persistenţa
sentimentului
european
în acest decor
în plină
transformare
şi stabilitatea
instituţiilor
comunitare
nu te mai
poţi îndoi
că este vorba
despre o mişcare
puternică
din adîncuri
la înălţimea
epocilor istoriei.

Jean MONNET (1976)

JEAN MONNET

ŞI DESTINUL CONTEMPORAN AL EUROPEI

CRISTIAN POPIŞTEANU

„Părinţii Europei Comunitare — Monnet, Schuman, Spaak, Bech, de Gasperi — au fost cu toţii animaţi de o viziune politică pe termen lung, respectiv crearea unei Federaţii europene". Cuvintele acestea erau rostite în seara zilei de 7 aprilie 1992 de către domnul Jacques F. Poos, viceprim-ministru şi ministru al afacerilor externe al Luxemburgului. Ele erau însă rostite nu în vreo capitală vest-europeană, ci la Bucureşti, în fosta reşedinţă a dictatorului Nicolae Ceauşescu din fostul Bulevard al Primăverii nr. 50, astăzi Bulevardul Mircea Eliade, în faţa membrilor Consiliului Centrului Euro-Atlantic. Acest fapt măsoară prin sine însuşi distanţa dintre România de azi şi regimul comunist. Şi totodată voinţa noastră de a fi parteneri deplini ai instituţiilor europene (a sunat mai mult decît încurajator faptul că domnul Poos a specificat că România va dobîndi curînd locul său de membru plin al Consiliului Europei). Primul nume citat dintre cele ale părinţilor Comunităţii Europene era cel al domnului Monnet.

Cine a fost deci acest Jean Monnet, căruia şefii de state şi guverne, reuniţi în Consiliul Europei, la Luxemburg, la 1 şi 2 aprilie 1976, au decis să-i confere titlul de cetăţean

de onoare al Europei subliniind că „după ce și-a consacrat cea mai reușită parte a talentului său cauzei europene, el binemerită ca Europa să-i aducă un omagiu deosebit de recunoștință și admirație".

Jean Monnet (1888-1979) era fiul unui negustor de vinuri din celebra localitate Cognac, Charente. Înainte de a dobîndi renumele de economist de geniu, pentru ideile sale privind comunitățile europene, Jean Monnet a străbătut o lungă și palpitantă carieră diplomatică, îndeplinind misiuni dintre cele mai dificile atît pentru Franța cît și pentru Europa occidentală.

Jaloanele principale ale carierei sale pot fi sintetizate astfel. Monnet a reprezentat Franța în comisia maritimă interaliată în timpul primului război mondial și a fost secretar general adjunct al Societății Națiunilor între 1919 și 1923. Revenit la activități private, a participat la crearea unei bănci de investiții la New York, a fost lichidatorul trustului de chibrituri Kreuger și și-a folosit competențele de consilier financiar în numeroase țări. În 1939, după ce a negociat în Statele Unite o achiziție de avioane militare pentru Franța, a fost numit, la începutul războiului, președinte al comitetului de coordonare economică franco-britanică de la Londra. Aflăm acum că în perioada înfrîngerii franceze din iunie 1940, el a fost inspiratorul proiectului acelei uniuni politice între Franța și Regatul Unit, pe care Winston Churchill i-a propus-o premierului francez Paul Reynaud. A fost trimis apoi la Washington, de către guvernul englez, pentru a negocia cumpărarea de furnituri de război, mai tîrziu însărcinat cu o misiune la Alger, în 1943, de către Harry Hopkins, consilierul președintelui F.D. Roosevelt, apoi s-a străduit să-i reconcilieze pe generalii de Gaulle și Giraud. A devenit membru al Comitetului francez de eliberare națională, fiind însărcinat de șeful acestuia, de Gaulle, cu o misiune specială în Statele Unite. Imediat după eliberare, a prezidat comitetul care a elaborat primul plan de modernizare și de reechipare a industriei franceze, botezat planul Monnet (1947-1953). Cu ajutorul planului Marshall, acest plan a permis reluarea producției franceze, care, în șase ani, a crescut cu 15% la cărbune, 75% la electricitate, 140% la oțel, 150% — ciment. Jean Monnet a avut un rol hotărîtor la elaborarea planului Schuman (9 mai 1950), ce a stat la originea Tratatului de la Paris, instituind o Comunitate europeană a cărbunelui și a oțelului (C.E.C.A.). Monnet a fost primul ei președinte. Toate istoriile diplomatice sînt de acord că el merită să împartă cu Robert Schuman titlul de „părinte al Europei". În 1956, a fondat un comitet de acțiune pentru Statele Unite ale Europei. Acest om este în prezent apreciat ca artizanul destinului contemporan al Europei, unul dintre arhitecții instituțiilor comunitare.

Iată de ce acum, după adoptarea Tratatului de la Maastricht (Olanda), prin care cele 12 state din Comunitatea Economică Europeană vor institui de la 1 ianuarie 1993 un nou model european cu o liberă circulație a produselor și persoanelor, cu o monedă unică și o cetățenie europeană (ca o încununare a Tratatului de la Roma din 1957, care unea într-o Piață Comună șase țări, Belgia, Olanda, Franța, R.F.G., Italia, Luxemburg), am ales pentru cititorii Magazinului istoric pe Jean Monnet așa cum se prezintă singur în memoriile sale. Pe parcursul acestor pagini îl vom regăsi pe Jean Monnet și la București. În ce circumstanțe, vom vedea.

Un negustor de coniac pe drumurile lumii

Deocamdată, iată principala lecție de viață trasă încă de tînăr de Jean Monnet. În memoriile sale, apărute în 1976 la editura Fayard, el își descrie astfel rădăcinile:

Societatea din Cognac era divizată în două categorii distincte: de o parte, negustorii, de alta, restul, adică furnizorii. Odată cu tatăl meu, familia Monnet se schimbase dintr-o categorie în alta. Intrase în cea a negustorilor. Dar originea agricolă ne era tuturor familiară. Aveam sub ochi exemplul celor mai bune virtuți ale ei, întruchipate de bunicii mei. Rar am întîlnit ființe cu caractere atît de nobile și atît de simple. Bunicul meu din partea tatălui era un mic proprietar din Cherves, la cîteva leghe de Cognac. Rămas văduv destul de tînăr, a murit centenar, pe pămîntul său modest, pe care n-am reușit să-l facem să și-l părăsească.

Unde ar fi putut găsi colțuri mai bune de vînătoare și de pescuit? La 94 de ani, a căzut în rîu, s-a întors acasă să se schimbe, a băut un vin fiert și a plecat din nou să pescuiască. Fericirea lui era la Cherves, dar înțelesese că unul dintre cei doi fii ai lui va fi fericit la Cognac.

Tatăl meu — scrie Jean Monnet — a fost unul dintre primii elevi ai Colegiului din oraș, unde făcuse studii foarte bune. Știa germana și a reușit să facă afaceri pe piața de dincolo de Rhin. Acolo a descoperit că negoțul se putea face foarte bine fără a recurge întotdeauna la contracte scrise. Foarte curînd, nu i-a mai rămas nimic din tradiționala suspiciune „charenteză" [de la denumirea rîului Charente, pe care se află orașul Cognac]. Avea o viziune optimistă asupra omului, pe care nu mi-a transmis-o pe deplin, căci destul de curînd evenimentele m-au învățat că natura umană se relevează slabă și imprevizibilă.

Avea 32 ani cînd s-a căsătorit cu fiica unui vechi dogar din Hennessy, devenit meșter de cramă. Bunicul Demelle purta barbișon și avea simțul

lucrurilor onorabile. Își punea hainele de duminică cînd mergea să-și plătească impozitele. Nutrea — ca noi toți — un mare respect pentru soția lui, inteligentă și înțeleaptă. Locuiau în inima cartierului vechi din Cognac, într-o căsuță ce reprezenta pentru noi refugiul a tot ce hrănea sufletul. Pînă la sfîrșitul vieții lor — din fericire foarte lungă — cînd reveneam la Cognac, prima vizită o făceam acestor ființe exemplare.

Mama moștenise aceste calități morale, guvernate de simțul datoriei și de cel al măsurii. Ea a trebuit să le transpună într-un cadru în care imaginația, natura ușor nerăbdătoare, agitată, a tatălui meu le recreau și le adoptau zilei. Numai în relație cu el, ea părea precisă și autoritară. Cine putea spune dacă mama avea mai multă sau mai puțină imaginație? Rolul ei nu era nici pe departe să exprime natura lui profundă, ci să asigure echilibrul acestui trup familial, în care tatăl meu se angajase total, solidar, fără odihnă.

La nașterea mea, în 1888, mama avea 19 ani. Aveau să apară apoi fratele meu Gaston și surorile mele Henriette și Marie-Louise. Cînd îmi amintesc de copilărie, văd multe femei în jurul meu: asta pentru că la Cognac bărbații erau adesea absenți. Tatăl meu călătorea în Germania, Suedia, Rusia. Imediat ce pleca, mătuși și verișoare veneau să-i țină companie mamei. Cînd se întorcea el, toată lumea plecase deja, discret.

De cum se trezea, mama punea casa în ordine. Toate obloanele se deschideau la ora 7 dimineața. Dar cînd se lăsa seara și se aprindeau lămpile, totul trebuia închis. „S-ar putea să fim văzuți", ne spunea. Într-atît de mare îi era discreția, ceea ce este o trăsătură a sufletului de pe Charente. Contrar tatălui meu, care putea visa, putea să-și dea frîu liber dispoziției și — la nevoie — să evadeze într-o călătorie, ea era atașată de realitățile imediate și își raporta lumea la ele.

Poate că am imaginația tatălui meu. Dar de la mama știu că nu se construiește nimic dacă nu se sprijină pe realitate.

Gîndirea nu poate fi separată de acțiune

În această lume am crescut, continuă Jean Monnet să-și depene amintirile. Exista în ea un imens cîmp de observație și un foarte activ schimb de idei. Aici m-am informat — sau pornind de la ea — despre oameni, despre afaceri internaționale, mai mult decît aș fi făcut-o printr-o educație de specialitate. Nu aveam decît să privesc în jur și să ascult. De altfel, de aceea, nici nu am întîmpinat greutăți cînd i-am cerut tatălui meu, după ce mi-am susținut bacalaureatul, să intru în afacerile familiei.

Niciodată nu mi-a plăcut școala. Am refuzat — sau poate o deficiență m-a împiedicat să învăț pe de rost — o știință livrescă. Am căzut la pat cînd s-a pus problema să devin student la Paris. Duc cu mine totuși amintirea unei copilării serioase și disciplinate. Foarte devreme am avut instinctul, ce mi-a devenit o regulă de conduită, că gîndirea nu poate fi separată de acțiune. Acțiunea era pretutindeni împrejurul meu. Tatăl și mama mea, pe care îi admiram, erau permanent în mișcare. Vedeam foarte bine unde îmi puteam folosi imediat activitatea și pune în aplicare gîndurile: de ce să fi făcut un ocoliș prin științe juridice, printr-o cameră de avocat la Poitiers, cînd îmi era la îndemînă să intru la școala vieții și să colind lumea?

A colinda lumea este o expresie literară, ce nu se folosea la Cognac. Acolo se spunea că mergi „să vizitezi pe clienții noștri". Dacă asta te conducea la Singapore sau la New York nu era aproape deloc resimțit ca un privilegiu, pentru că voiajul reprezenta, de fapt, prima necesitate. Educația trebuia deci să înceapă cu cunoașterea limbii clientelei noastre. A trebuit să învăț engleza. Am abandonat deci nu numai colegiul, ci și familia și lipsa de grijă a unei copilării prelungite. La 16 ani, mi-am cumpărat un joben și am avut conștiența responsabilităților mele.

În realitate, nu stagiile la crame sau în atelierul de dogărie m-au instruit cel mai bine, menționează Monnet. Mi-am format experiența la mesele de familie. Sîmbăta primeam oameni de la țară, distilatori care ne furnizau rachiu. Erau oameni bogați, plini de înțelepciune, atașați de pămînt. Între ei și tatăl meu nu existau decît legături de interes, prietenie și încredere mutuală. Această încredere cobora la originile firmei, ea era înscrisă în înseși structurile sale. Vorbesc despre „Societatea proprietarilor vinicoli din Cognac". Oamenii pe care noi îi aveam sîmbăta la dejun erau cei mai importanți dintre acționarii noștri.

Dar nu tatăl meu fondase Societatea. Ea data din 1838 și fusese creată la inițiativa unui oarecare Antoine de Salignac, care regrupase cîteva sute de mici viticultori. Cînd tatăl meu a fost chemat de acționari să gireze conducerea societății, în 1897, el avea deja la Cognac o experiență și o reputație ce impresionau. Acești oameni doreau să-și încredințeze interesele unui spirit novator, într-un moment cînd comerțului i se impuneau transformări importante. Tatăl meu a adus capitalul său de cunoștințe și a imprimat marca J.G. Monnet pe o etichetă, pe care figura deja salamandra. Făcuse dovezi de competență călătorind în lungul și latul Europei: călătorii fructuoase, se pare, pentru că își construise, din comisioanele primite, o casă în oraș.

Dacă sîmbăta masa noastră era deschisă în mod special proprietarilor viticoli, furnizorilor și prietenilor noștri, ea stătea la dispoziție, în fiecare zi străinilor, aduși de nevoile comerțului. Ei veneau din

În aprilie anul acesta, orașul Cognac, locul de naștere al lui Jean Monnet, a fost gazda unui festival de... filme de groază

Coniac la concurență cu whisky

Anglia, Germania, Scandinavia, America. Cum fiecare firmă avea proprii ei vizitatori și cum nu existau hoteluri la Cognac, se stabilise ca străinul să fie primit în fiecare familie ca un prieten. De altfel, originea celei mai mari părți a marilor familii din oraș sau a rudelor lor prin alianță era străină, cum o dovedesc și numele lor: Hennessy, Martell, Hine. Exista un permanent curent de schimburi de oameni și idei și de legături personale, ce umanizau comerțul.

Înainte de a cunoaște societatea locală, cu care nu aveam, de altfel, decît puține contacte, am fost familiarizat cu poveștile pe care oaspeții noștri veniți de departe le relatau despre țara lor, despre călătoriile lor, iar eu îmi luasem obiceiul de a considera în mod instinctiv problemele lor ca și ale noastre. La masă se abordau, de obicei, afaceri din toată lumea, așa cum alții vorbesc despre treburile municipale. Noi o făceam însă fără afectare, fără a fi conștienți că depășim patriotismul local: știam că sîntem dependenți de prosperitate, de gusturile ce se dezvoltau în lumea întreagă. Preocupările ne conduceau departe de Cognac, dar nu se îndepărtau niciodată prea mult de ceea ce se producea acolo.

Ne foloseam timpul pentru a ne informa, își amintește Monnet. N-aveam vreme de visat. Coniacul J.G. Monnet îmbătrînea încet, dar marca era tînără și trebuia să depună eforturi pentru a se impune. Viața nu ne era deloc ușoară. Mărcile mari și vechi nu întîmpinau greutăți în a-și plasa produsele. Ele primeau comenzi din toate părțile lumii. Casele mici trebuiau să provoace ele cererea, să-l convingă pe cumpărătorul de departe. În plus, în 1907, pe piețele străine, și chiar în Franța, a început să se facă simțită concurența whisky-ului. Nu exista o organizație de vînzare în comun. Necesitatea de a acționa împreună nu a fost resimțită decît foarte de curînd de către negustorii de coniac. În tinerețea mea, independența era regula acestui comerț. Iar pentru părinții mei, ea era și regulă de viață.

Oricît de întreprinzător era, tatăl meu nu s-a gîndit niciodată să facă din societatea lui de proprietari o organizație combativă întru orientarea profesiei. La fel cu cea mai mare parte dintre negustători — mari sau mici — gîndea în termeni de gestiune, nu de schimb. Tata spunea: „Orice idee nouă este o idee proastă". Avea dreptate, pentru coniac. Dar nu avea dreptate, în general. Nu eram de părerea lui, dar nu sînt sigur că aș fi făcut ce era de făcut mai bine decît el.

Eram bine pregătit să dezvolt această afacere, de aceea am fost uluit cînd viața m-a obligat într-o bună zi să părăsesc Cognacul. Fratele meu mai mic și cu mine a trebuit să-l ajutăm pe tata. Nu am avut de ales. Mă întreb acum dacă am avut vreodată de ales între altceva și ce ám făcut, lucru despre care nu am discutat niciodată. Să-mi cîștig existența vînzînd coniac a fost pentru

mine prima formă de necesitate. Mi-a trebuit un îndelungat efort să mă adaptez afacerilor publice, adică să mă obișnuiesc să tratez afacerile altora.

Am descoperit acolo o lume diferită, în care n-am mai întîlnit aceeași sancționare — simplă și riguroasă — a bilanțului meu din cursul anului. Acestea sînt împrejurările — întotdeauna necesitatea — ce m-au făcut să părăsesc foarte curînd afacerile private, apoi să revin la ele, pentru o lungă perioadă. N-am făcut-o cu gustul schimbării și nici din ambiție. Personal, nu sînt sigur că alternanța — în acest sens, societatea americană oferă exemple remarcabile — între afacerile private și cele publice ar fi un sistem bun, în orice loc și în orice timp. Dacă există o regulă utilă, ea este foarte simplă: trebuie doar să te întrebi unde poți face mai bine ceea ce ai de făcut.

Fără războiul din 1914 și necesitatea de a sluji cum puteam eu mai bine, nu aș fi părăsit poate niciodată afacerile familiei. Nu mă credeam destinat să mă ocup de cele ale țării mele sau de oameni, în general. Eu n-am avut timpul să cunosc nevoia de evadare a tinereții. La 16 ani, eram deja un voiajor. La noi asta nu era ceva original. Nici nu se punea problema, de altfel, de a fi original.

Cei din Cognac nu erau naționaliști. Într-o epocă în care Franța era. Nu pot să spun că această stare de fapt ar fi avut vreo influență asupra acțiunii pe care am întreprins-o mai tîrziu pentru Europa. Nu am crezut-o deloc. Ea nu mi-a inoculat, din tinerețe, ideea că ar trebui să mă ocup de probleme internaționale. Dar în mod sigur au existat de atunci condițiile ce m-au condus funciarmente să fac, într-o zi, ceea ce mi-a părut necesar, pentru a pune la muncă împreună, alături, oameni despărțiți de bariere artificiale. N-am făcut niciodată diferență între oameni. Dar o aptitudine nu este o facilitate: tot ce am făcut mi-a fost întotdeauna foarte greu.

Fiul trimis în City

Regula casei era: nu se discuta ceea ce trebuia făcut. La 16 ani, mama a acceptat să mă lase să plec pentru doi ani în Anglia. Anglia nu reprezenta numai limba celor mai vechi și importanți clienți ai noștri, limbă pe care trebuia să o practic, ci și obiceiurile lor, manierele lor de a negbcia. Am locuit într-o

Un concurent al coniacului Monnet, coniacul Martell, a cărui casă, fondată în 1715, își are originea tot la Cognac

familie de negustori de vinuri, cea a agentului nostru la Londra. Acolo, am putut să observ tradițiile mediilor de afaceri britanice — sau, mai exact, căci eram prea tînăr pentru a avea un rol activ — să mă impregnez de o anumită atmosferă.

L-am însoțit, în fiecare zi, pe dl. Chaplin, gazda mea, la biroul său din City. City era pe atunci — și, de altfel, a rămas — o lume în sine, capabilă să inspire cea mai mare considerație. Această lume este un cartier, birouri de afaceri, bănci, dar — deopotrivă — un mediu închis, din punct de vedere social, și deschis, din punct de vedere profesional, către univers. Preocuparea care domnește aici este situația afacerilor la Shanghai, la Tokio, la New Delhi, dar și la New York. Despre asta se vorbește peste tot în birouri, în cluburi, la toaletă. Toată lumea sfîrșește prin a cunoaște pe toată lumea, la un joc de golf sau de domino. Dar și în tren, care este singurul mijloc de transport al tuturor, indiferent de funcție. Există acolo o comunitate foarte puternică, în interiorul căreia concurența comercială este reglată prin raporturi personale. Fiecare își face afacerile, dar ele sînt în același timp afacerile City-ului. De altfel, acest fiecare nu spune: „Îmi trimit fiul la firma cutare, la banca cutare", ci „Îl trimit în City".

Părinții mei — continuă Jean Monnet — nu m-au trimis în City, dar eram acolo și nu puteam să nu mă las impresionat de forța acestei organizații. Acolo am învățat ce însemna acțiune colectivă, ceea ce nu văzusem la Cognac și în nici o altă parte a Franței. Fără îndoială, acțiunea individuală nu era exclusă. Dar ea nu avea șanse de cîștig, decît dacă merita să fie ajutată de colectivitate. Am mai învățat un lucru în acest mediu: să mă bazez pe oameni. În City se forma o părere despre client și ea se păstra, indiferent dacă situația afacerilor era bună sau rea. Nu i se retrăgea creditul. Așa ceva n-am mai văzut altundeva. Pe Wall Street, unde am regăsit multe dintre trăsăturile ce domneau în City — organizare, simț al acțiunii colective — dacă situația devine proastă, ți se iau banii înapoi. Între Cognac și Londra, existau legături ce nu treceau prin Paris. Erau legături de ordin personal, adesea familial. Ele nu datorau nimic vicisitudinilor politicii.

Antantă cordială sau nu, noi trebuia să întreținem raporturi de încredere cu lumea anglo-saxonă. Produsul pe care îl vindeam era de o calitate ce favoriza, între cumpărător și vînzător, relații fondate pe respect reciproc sau, mai exact, pe respectul în comun al acestei calități. Coniacul avea noblețea sa și, de altfel, nu-și datora el avîntul spiritului întreprinzător al unor emigranți scoțieni sau irlandezi din sec. XVII?

Astfel, încă din copilărie, pe vremea cînd societatea franceză se scălda în provincialismul său, am învățat să trăim într-o lume de dimensiuni enorme și îmi devenise natural să gîndesc că întreținem afaceri cu oameni vorbind alte limbi, avînd alte obiceiuri. Ignoram reacțiile de apărare sau de orgoliu național, ce cuceriseră viața politică franceză. Prin urmare, în raporturile mele cu alte popoare, n-am avut niciodată de făcut eforturi pentru a învinge reflexe pe care nu le dobîndisem.

Cînd plecasem în prima mea călătorie departe, la 16 ani, tata îmi spusese: „N-au importanță cărțile. Nimeni nu gîndește pentru tine. Uită-te pe fereastră, vorbește cu oamenii. Dă-i atenție celui ce se află alături de tine".

În China trebuie să știi să aștepți, în S.U.A. să știi să revii

După întoarcerea mea din Anglia, tata m-a trimis în America, să-i vizitez pe clienții noștri tradiționali și să dezvolt rețeaua comercială. În acest mediu, în constantă mișcare, am învățat că trebuia să te debarasezi de vechi bănuieli atavice, ce erau deopotrivă griji inutile și timp pierdut. În Charente, se acorda puțină încredere vecinului și — cu atît mai mult — se cereau garanții noului sosit. Am descoperit un nou mod de gîndire: inițiativa fiecăruia putea fi acceptată ca o contribuție la prosperitatea generală. Exemple ale acestei încrederi — acordate din principiu și care deveneau ceva natural, normal pentru un imigrant european — m-au izbit profund. Într-o zi, în Alberta (Canada) la Calgary, trebuia să merg cu treburi la niște fermieri scandinavi. L-am întrebat pe un fierar, ce lucra în fața atelierului său, care erau mijloacele de transport. Fără să se oprească din treabă, mi-a răspuns că nu existau. „Dar, a adăugat el, arătînd spre un cal, puteți lua oricînd animalul ăsta. Cînd reveniți, puneți-l tot în colțul acela". Această încredere, pentru el naturală, pe mine m-a surprins și, dacă i-aș fi arătat asta, precis l-aș fi jignit.

Aveam 18 ani și negociam piețe importante cu Hudson Bay. Directorul general al acestei vechi și foarte puternice companii, dl. Chipman, m-a invitat la el la Fort Selkirk. Noi aveam nevoie de blănuri, iar vînătorii prinseseră gustul coniacului. Am avut ocazia, cîțiva ani mai tîrziu, în timpul războiului, să pun relațiile de încredere pe care le stabilisem cu acești oameni întreprinzători în serviciul aprovizionării Aliaților.

Indiscutabil, de la acest contact cu America pionierilor am păstrat gustul poveștilor despre cucerirea Vestului și al aventurilor lui Buffalo Bill. Mai tîrziu, dacă am mers uneori la cinema, am făcut-o cu fiicele mele, ca să văd westernuri. Împărtășeam același entuziasm cu ele, dar ceea ce pentru ele era legendă pentru mine avea în plus parfumul amintirii. Copiii nu se înșală cînd se lasă seduși de aceste povești de curaj. Sînt primele caracteristici ale națiunii americane, care încă ni se descoperă și încă își asumă măsura dimensiunilor ei. Timpul a transformat în simbol cucerirea Vestului, dar ea era o realitate pentru tînărul călător european al începutului de secol și o lecție pe care nu avea să o uite.

Am revenit la Cognac după luni îndelungate, în cursul cărora îi vizitasem pe toți agenții noștri și, odată cu ei, un număr de cumpărători, în colțurile cele mai retrase. Le explicasem de mii de ori și adesea îi convinsesem pe interlocutorii mei că coniacul tatălui meu era la fel de respectabil și mai avantajos decît cel al unor mărci reputate. Trebuia multă răbdare și seriozitate. Nu făceam turism, deși nu puteam fi insensibil la generozitatea naturii. Gustul marilor piețe, ce nu m-a părăsit niciodată de atunci, l-am căpătat în Munții Stîncoși. Nu pot să spun că este o distracție: dimpotrivă, este momentul, sau mijlocul, de concentrare ce precede acțiunea.

Aveam oare în cap vreun vis de a schimba afacerile lumii, gînduri cu care se hrănesc de obicei adolescenții? Nu, precis nu. Eram cu totul învestit în acțiunea prezentă. Gîndeam că niciodată nu voi avea atîta timp, atîta energie, atîta experiență cu oamenii ca să fac o treabă bună.

Mi-am îmbogățit experiența de negustător — adică experiența umană — în timpul acestor ani, în care am călătorit mult din nou în Anglia, în Suedia, în Rusia. Am mers în Egipt, unde am învățat alte forme de persuasiune. L-am însoțit din sat în sat pe agentul grec al casei noastre. Mai tîrziu, în Orient, aveam să regăsesc această importanță a timpului, care te făcea să crezi uneori că Cognac este mai aproape de New York decît de Shanghai. În China trebuia să știi să aștepți. În Statele Unite trebuia să știi să revii. Două forme de răbdare la care coniacul — fructul unei durate — predispunea atît de bine. ■

Jean Monnet ne va povesti în numărul viitor: Încercările la care a fost supusă în 1914 solidaritatea franco-britanică; De ce îi ținea paltonul Georges Clemenceau; Regele chibriturilor își făcea socotelile pe manșeta cămășii.

ECOURI

Continuă să sosească — la ora cînd încredinţăm aceste rînduri tiparului — scrisorile cu răspunsurile participanţilor la concursul nostru 25 din 25. **În multe din plicurile desfăcute pînă acum, am întîlnit şi mesaje încredinţate redacţiei revistei de concurenţi cu acest prilej. Iată cîteva fragmente din scrisorile concursului, majoritatea corespondenţilor noştri fiind posesori ai colecţiilor complete.**

VALOARE ŞI OBIECTIVITATE. DI. VASILE BILANICI, din Bucureşti: Vă rog să primiţi şi din partea mea sincerele felicitări şi urarea de mai bine cu prilejul sărbătoririi a 25 de ani de existenţă a acestei reviste de cultură istorică.

Sînt un cititor permanent al acestei reviste, de la apariţia ei şi pînă în prezent şi un consecvent participant la concursurile ce au fost organizate în acest interval de timp.

Am apreciat şi apreciez şi în prezent valoarea ştiinţifică şi obiectivitatea ei — cu scăderile în parte din perioada cultului personalităţii.

Vă mărturisesc că în anul 1989 am ajuns la saturaţia articolelor care apăreau în revistă cu osanalele ce se scriau despre familia Ceauşescu — mai ales în perioda lunilor omagiale — şi atunci v-am scris la redacţie şi am sugerat ca în revistă să nu se scrie despre lucrurile cotidiene, ci numai materiale istorice (asta ca să mă mai răcoresc în revolta mea interioară — iar dvs. să mai reduceţi din volumul articolelor care îl şi o prosláveau).

Poate că va rămîne ca învăţămînt pentru viitor, ca această revistă să slujească cu toată credinţa obiectivitatea şi adevărul istoric. Asta îi şi doresc revistei **Magazin istoric** şi să dăinuie şi peste veacuri, pentru generaţiile viitoare.

ÎNTÎLNIRI CU ING. N. MALAXA. Din Braşov, **dl. lt. col. (r) MIHAI GIUREA, după ce ne transmite şi d-sa aprecieri pe marginea concursului, pe care l-a aşteptat cu mare nerăbdare, continuă:** În nr. 5/1991, 6/1991 am citit de mai multe ori despre Uzinele Malaxa, planşele de la pp. 32-33 din nr. 5.

Am trecut prin filtrul conştiinţei mele anii petrecuţi de ucenicie foarte grea 1942-1946, iar cei 3 ani am avut marea plăcere să-l văd, aud vorbind ucenicilor pe înţeleptul om Malaxa — vă zic din stimă şi respect că acest om (inginer) avea cîte o cheie pentru fiecare ucenic, lucrător, meşter şi pentru a le deschide inima, pentru a-i cuceri şi ne cucerea.

Îl port în inimă şi conştiinţă.

La fiecare concurs am reuşit să mulţipsesc şi să atrag mulţi tineri şi de vîrste medii şi voi face aceasta, atîta timp cît îmi va bate inima mare de român.

CUNOAŞTEREA TRECUTULUI. La rîndul său, dl. plutonier major NICOLAE AILUŢOAEI, din Craiova, **care se recomandă** colecţionar şi expozant de materiale şi documente istorice, autodidact, **ne scrie:** Cu alt prilej v-am mai făcut cunoscută pasiunea mea pentru istorie, dar citind cu consecvenţă număr de număr de la apariţia impresionantei reviste de cultură istorică, pentru mine personal constituie o revelaţie.

Am participat la concursul organizat de redacţia revistei din anul acesta în care pot să-mi etalez cunoştinţele de cultură militară şi istorică.

Vă rog să-mi permiteţi să transcriu un motto dintr-un regulament militar de la răscrucea ultimelor secole:

„Prezentul nu-l cunoaştem bine şi către viitor nu ne putem îndrepta cu prevedere, dacă nu cunoaştem trecutul".

La împlinirea a 25 de ani de la apariţia importantei reviste **Magazin istoric** vă rog să primiţi asigurarea întregii mele consideraţii.

CARTEA CĂRŢILOR DE ISTORIE. Participant pentru prima dată la concursurile noastre, dl. DUMITRU SUŢĂ, din Bucureşti, **ne împărtăşeşte şi alte gînduri ale d-sale legate de istorie şi de revistă:**

Sînt un cititor permanent şi pasionat al **Magazinului istoric,** din luna octombrie 1967. Pînă în prezent nu am participat la nici un concurs organizat de revista dumneavoastră, deoarece fiind preocupat de problemele profesionale, mă mulţumeam să citesc numai articole care mă interesau în mod deosebit.

Acum, însă, fiind pensionar şi avînd mai mult timp pentru studiu extraprofesional, m-am încumetat să particip la acest concurs jubiliar, organizat cu prilejul împlinirii a 25 de ani de la apariţia revistei **Magazin istoric.**

În consecinţă, analizînd întrebările publicate în nr. 2, 3, 4/1992 ale revistei şi studiind mai profund numerele din anii 1990 şi 1991, am reuşit să găsesc răspunsurile.

Vîrsta îmi permite să afirm că am trăit multe evenimente din istoria ţării noastre (în perioada 1926-1992).

Astăzi, după evenimentele din decembrie 1989, alăturîndu-mă întregului nostru popor dornic de libertate, sperînd spre mai bine din toate punctele de vedere, îmi aduc aminte atît de evenimentele respective, cît şi de personalităţile care s-au remarcat într-un fel sau altul în cursul acestora.

Generatorul aducerilor aminte a fost şi este **Magazinul istoric.** Dar această revistă nu a fost numai un generator, ci a fost o Carte a cărţilor de istorie, care m-a învăţat şi m-a informat foarte mult.

Cu prilejul aniversării a 25 de ani de la apariţie, vă rog să primiţi din partea mea calde mulţumiri pentru hrana sufletească şi intelectuală, pe care mi-aţi oferit-o prin articolele publicate în revistă în decurs de un sfert de veac.

SPOVEDANIE. Vechi participant la concursurile noastre este dl. COSTACHE PINTILIE, învăţător pensionar, în vîrstă de 82 ani, din com. Matca, jud. Galaţi, **care îşi însoţeşte buletinul de concurs şi cu o pagină de text, intitulată** Spovedanie — **pagină de viaţă, din cronica dureroasă a poporului nostru în anii dictaturii comuniste. O reproducem ca atare:**

Am făcut şcoala normală la Tecuci, am luat întotdeauna premiul I şi la şcoala primară, şi la cea normală; am luat toate gradele în învăţămînt cu nota foarte bine. Am funcţionat în învăţămînt din 1928 pînă în 1952. În anul fatal 1952, cînd regimul comunist de sub comanda lui Gheorghiu-Dej a arestat peste 1/2 milion de oameni nevinovaţi, am avut şi eu parte de această faptă „eroică" în beneficiul poporului. N-am fost anchetat, nu mi s-a spus nimic, n-am fost judecat dar am fost reţinut 4 ani, comunicîndu-mi-se în două etape că sînt pedepsit administrativ cîte 24 luni. După ce m-au eliberat n-am mai fost primit în învăţămînt, ca incompetent. Am lucrat în C.A.P. la munca de jos: la cîmp. În schimb, în comuna Matca, care în acea perioadă avea 100 cadre didactice, eu n-aveam loc, căci erau încadrate cadre didactice necalificate cu 8 şi 10 clase, toate navetiste cu servici ocazional cu un picior în Matca şi unul în Tecuci. Ţara şi în special Şcoala au pierdut mult prin eliminarea mea din învăţămînt, unde aş fi adus un aport competent şi devotat.

FRUMUSEŢEA CUNOAŞTERII. Din Timişoara, **ne scrie d-ra DANIELA DRĂGHICESCU, studentă, anul II, Facultatea de fizică a Universităţii din acest oraş:**

Citesc revista **Magazin istoric** de pe cînd eram în clasa a VI-a, a VII-a cînd de multe ori duceam articole la ora de istorie, pentru a fi citite întregii clase. Pe vremea aceea citeam ocazional această revistă, dar odată cu apariţia Seriei noi am citit fiecare număr şi am descoperit utilitatea şi frumuseţea cunoaşterii atîtor fapte istorice ştiute de toată lumea sau pur şi simplu inedite, articole care parcă te umplu sufleteşte şi-ţi dau o senzaţie de mulţumire, de mulţumire personală că afli şi înveţi din ce în ce mai multe.

TATĂL ŞI FIICA. DI. IOSIF RUS, din Sebiş, jud. Arad, **ne relatează, de asemenea, despre dragostea de istorie din familia d-sale:**

Am iubit de mic istoria şi o iubesc şi în prezent. Visul meu din liceu a fost să devin profesor de istorie, dar soarta vieţii mele a fost potrivnică; astfel am fost nevoit să fac o şcoală post liceală şi să devin tehnician mecanic şi în final maistru mecanic instructor într-un liceu industrial din Sebiş.

Ceea ce nu mă împiedică să-mi cultiv singur noţiunile de istorie, ba chiar să le transmit fiicei mele care este în clasa a XI-a. Îndrăgesc şi citesc cu plăcere această revistă pentru că e singura revistă care se ocupă de istorie, de aceea m-am abonat la ea din anul 1968 avînd întreaga colecţie.

Eu aş propune redacţiei ca revista să revină la hîrtia utilizată tipăririi ei din anii 1968-1969, chiar dacă va fi mai scumpă, întrucît această hîrtie de maculator e poroasă şi subţire. E mare diferenţa dintre o revistă a anilor 1968-1969 şi cea actuală (mă refer la hîrtie).

În legătură cu propunerea de îmbunătăţire a calităţii hîrtiei — aceasta este şi marele nostru deziderat, greu de realizat însă în actualele condiţii de tipărire a revistei.

Mulţumim celor care ne-au scris pe marginea actualului concurs 25 din 25.

Precizăm că, în numărul viitor, 8/1992, vom publica lista cîştigătorilor.

CHIPURI DE BOIERI ŞI JUPÎNESE

Inaugurînd, cu articolul de faţă, o rubrică nouă, Magazin istoric **propune cititorilor săi o întoarcere spre un domeniu care, în ultimele patru decenii şi jumătate, a fost înfăţişat ca damnat: istoria boierimii române. Prea adeseori, în numele „luptei de clasă" care trebuia extinsă neapărat şi asupra Evului Mediu, boierimea noastră a fost înfăţişată ca un factor turbulent, centrifugal, trădător, hrăpăreţ şi acaparator — destabilizator şi antinaţional. Era greu să găseşti vreo calitate marilor sfetnici ai domniei din ţările noastre: de erau bogaţi, se îmbogăţiseră pe spinarea poporului; de ridicau biserici şi mănăstiri şi le înzestrau cu minunatele manuscrise împodobite cu miniaturi, o făceau pentru a ţine poporul în întuneric, sub apăsarea religiei; de aveau vreo opţiune politică** alta **decît cea a domnului — filootomană, dacă domnul era antiotoman ori filopolonă, dacă domnul era antipolon — se vedea imediat, în aceasta, o trădare a intereselor poporului.** Boierimea şi poporul **erau înfăţişate ca elemente într-o permanentă contradicţie şi înfruntare, cu năzuinţe veşnic diferite. Excepţiile păreau rare şi cu sfială se îndrăznea conturarea cîte unui portret de boier patriot, care să-şi fi pus puterea în slujba progresului. E o imagine care n-a corespuns niciodată adevărului: falsă şi falsificatoare, ea era menită să creeze şi să întreţină o ruptură artificială între aceste două componente ale întregului — poporul însuşi — pentru a justifica realităţi şi atitudini din epoca contemporană.**

A îndrepta reflectorul cercetării istorice, fără ură şi fără părtinire, către această clasă socială pentru a-i pune în evidenţă, după dreptate, meritele pe care, fără nici o îndoială, **le-a avut înseamnă a face un act de justiţie. Nu e vorba, desigur, de a „albi", de a idealiza: ca orice altă clasă socială, boierimea a avut „păcatele" ei, venind din interesele de care era legată, din îndeletnicirile care îi erau rezervate, din mentalitatea care o stăpînea. Toate sînt normale, firești, inevitabile, fiind parte integrantă din lumea Evului Mediu. Judecata trebuie, deci, făcută în funcţie de** aceste **realităţi.**

Propunînd cititorilor un lung serial în care vor fi evocate chipuri de boieri şi jupînese din trecutul românesc nu încercăm o redeschidere a polemicii cu privire la făuritorii istoriei — masele ori eroii — chiar dacă viziunea poate căpăta o uşoară tuşă romantică, prin căldura cu care s-ar putea să fie evocate unele personaje. Dar prea mult, în vremea din urmă, s-a scris cu „obiectivitate", sec şi fără interes pentru forţa evocatoare a stilului. E timpul (după credinţa mea, acest timp a fost mereu) să ne întoarcem la chipul în care N. Iorga îndemna să se scrie istoria: „cu grijă de adevăr, cu compătimire pentru suferinţi, cu bucurie pentru triumfurile scump cîştigate şi, înainte de toate, cu ceea ce învie orice naraţiune: cu iubire".

Desigur, cineva se poate întreba: cum s-ar putea scrie aşa despre Evul Mediu, despre oamenii săi, cînd „se ştie" că acele veacuri au fost întunecate, pline de nesfîrşite războaie, epidemii şi nedreptăţi de tot felul?! E „o obişnuinţă consacrată prin folosinţă" — scrie Régine Pernoud, strălucită medievistă şi popularizatoare a istoriei Franţei medievale — ca atunci „cînd e vorba de Evul Mediu... să marchezi, prin cîteva fraze bine simţite, că, în ciuda cavaleriei, a curtoaziei şi a catedralelor, oamenii acestei epoci erau nişte domni trişti, brutali şi ignoranţi, că seniorii erau cruzi, clerul

Debuturi

Magazin istoric

MATEIAŞ LOGOFĂTUL

MARIA MAGDALENA SZÉKELY

„Am legat cu acest om o mare prietenie şi am orînduit ca unul altuia să ne putem scrie mereu. Este în adevăr un om foarte modest, foarte bun, în afară de aceasta, prudent şi destul de atent în treburi, încît unul asemănător nu se află în acest regat. Întru nimic nu se străduieşte în afara lucrului pentru care este aici; ori îl îndeplineşte în sensul pentrù care a venit, ori, dacă nu, totul îi este indiferent".

Cu aceste cuvinte caracteriza episcopul Ioan de Lund, ambasadorul împăratului Carol Quintul *(Magazin istoric,* nr. 4/1992), la 6 septembrie 1536, pe unul din sfetnicii lui Petru Rareş (1527-1538; 1541-1546) cu care avusese mai multe întîlniri tainice la Oradea Mare. Era, cum scrie acelaşi sol imperial, „vistiernicul voievodului Moldovei, principe, desigur, foarte puternic, care îşi are posesiunile între Transilvania şi hotarele stăpînirilor împăratului turcesc". La acea dată, vistieria Moldovei se afla în mîinile boierului *Mateiaş.* Izvoarele pe care le avem astăzi la îndemînă îngăduie conturarea unui portret destul de amplu al acestui personaj care a stat în slujbă dreaptă şi credincioasă tronului şi ţării vreme de două decenii, desfăşurînd o activitate rodnică în plan politic, economic şi cultural. Într-un cuvînt: *o personalitate a timpului său.*

descompus, poporul în mizerie și subalimentat. Fără de care treci drept un naiv. Cel care cade în această greșeală, va auzi amintindu-i-se, cu un surîs indulgent, că Evul Mediu era departe de a fi o epocă «idilică». La care, nu mai știi prea bine unde e naivitatea: în fond, a existat o epocă, vreodată, care să poată fi calificată drept «idilică»? A arăta cutare sau cutare din veacurile «Evului Mediu» în culori altele decît cele ale prea faimoaselor «tenebre», e a subînțelege că aceste secole n-au cunoscut cortegiul suferințelor și al mizeriilor, al nedreptăților și micimilor care formează lotul cel mai curent al omenirii de cînd e lumea lume?". Fără îndoială, medievista franceză are dreptate. E timpul să ne obișnuim și noi cu acest mod — singurul corect — de a vedea lucrurile. Lucrurile — adică istoria.

Trebuie spus totuși că în această direcție revista Magazin istoric are o anumită tradiție. De-a lungul sfertului de veac de cînd apare, ea a adăpostit, în rubrica intitulată Cronici de familii, istoria multor neamuri boierești din Moldova și Țara Românească și evocarea lor s-a făcut întotdeauna cu grijă pentru adevăr. Multe figuri s-au perindat în felul acesta, încadrate în ramele propriilor arbori genealogici, prin fața cititorilor.

Rubrica inaugurată acum are însă altă menire. Ea va aduce în atenția iubitorilor de istorie românească un șir de chipuri de demult, reconstituite în limitele îngăduite de documentația existentă — și se va vedea cît de multe și neașteptate detalii se pot afla despre unii dintre oamenii de seamă ai veacurilor trecute. Printre ei, se va strecura și cîte un chip de jupinească. Viața femeilor de altădată e mult mai greu de reconstituit — nu e ușor nici pentru viețile Doamnelor și Domnițelor, descrise cîndva cu atîta talent și forță de evocare de scriitorul și istoricul C. Gane (1885-1962). „Și doar au trăit și la noi, ca aiurea — observa același autor în prefața la o altă carte celebră a sa (Amărîte și vesele vieți de jupînese și cucoane) — dacă nu dame ilustre, dar jupînese de tot felul, unele foarte cuminte, altele totuși și ele galante! Dacă aceste femei nu și-au scris «memoriile», pricina o fi că nu știau carte iar biografii le-au lipsit, fiindcă altele erau grijile bieților noștri scribi de pe vremuri, decît de a lăsa posterității însemnări despre viețile femeilor pe care le-au cunoscut. Pentru a le da deci de urme, trebuește multă răbdare; le găsim tupilate prin cronici și letopisețe, prin maldăre de acte vechi, catastife, zapise și izvoade... putem reconstitui, oarecum, unele vieți, sau crîmpeie de vieți, sau anumite întîmplări din acele vieți de femei moarte de demult, care merită și ele să nu fie date uitării, fiindcă, oricum, suntem doar toți oș din osul lor"...

Să ne îndreptăm, așadar, spre acest univers, cvasi-necunoscut marelui public, lăsîndu-i pe cercetători să reconstituie vieți sau măcar crîmpeie de vieți din izvoarele existente. Onoarea de a face începutul revine cuiva din cea mai tînără generație de istorici, care își desăvîrșește încă învățătura pe băncile universității ieșene; personajul evocat e unul din sfetnicii lui Petru vodă Rareș. De numele uneia din ctitoriile acestui logofăt Mateiaș, mănăstirea Coșula se leagă traducerea Istoriilor lui Herodot, descoperită acolo de N. Iorga în primii ani ai veacului nostru.

Păstrez convingerea că rubrica inaugurată acum se va bucura de succesul pe care îl merită[1].

Ștefan S. GOROVEI

[1] La rîndul său, redacția ține să precizeze faptul că noua rubrică va avea o cadență determinată în primul rînd de interesul pe care ea îl va produce în rîndul cititorilor și al colaboratorilor săi de specialitate.

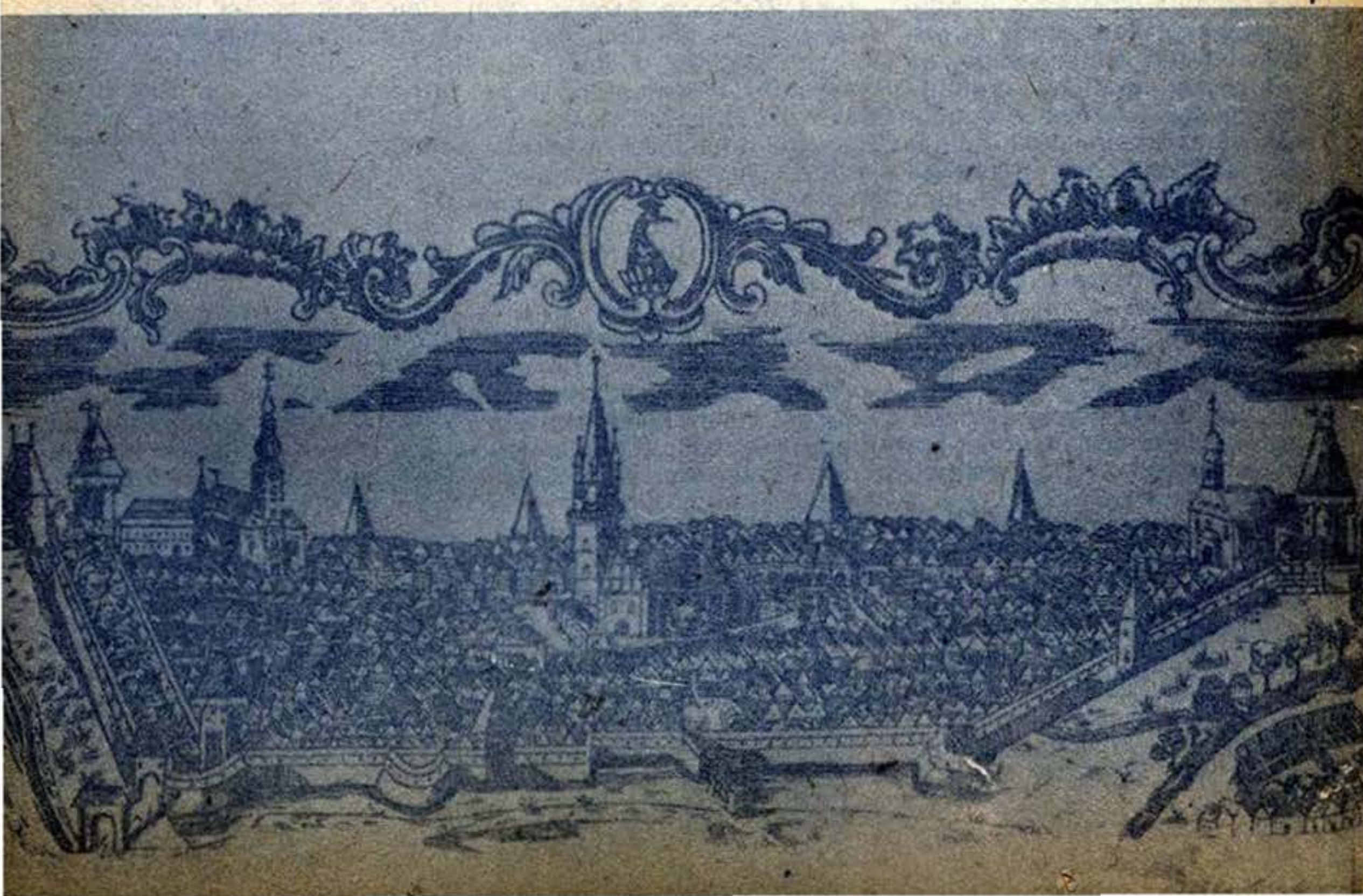

„...vă poruncim în numele domnului nostru"

Ca în cazul mai tuturor oamenilor de seamă din Evul Mediu românesc, nici despre Mateiaș nu avem știri cu privire la copilărie, adolescență și formația sa. Atît filiația cît și data nașterii sînt sub semnul nesiguranței; cu un grad destul de mare de probabilitate, se poate accepta că s-a născut pe la 1490, ca fiu al lui Dolh, portar în cetatea Sucevei, și al Mariei, fiica boierului Mihu. A avut un frate, vistierul Sima, ucis de Ștefăniță (1517-1527) ca participant la complotul din 1523.

Mateiaș apare pe scena vieții politice a Moldovei la 1530, cînd, la 29 septembrie, din cetatea Ungurașului, trimitea județului Bistriței o scrisoare în limba latină: „Și o dată cu închinăciunea, să știți, domnul nostru prea îndurător cîteva nevoi are la Rodna, mai ales de pîine și de vin. Pentru care cerem și chiar vă încredințăm și vă poruncim, în numele domnului nostru prea îndurător, ca, îndată ce veți vedea scrisoarea de față, să binevoiți a orîndui treizeci de care, unde le puteți orîndui mai aproape, ca să ducă apoi cu credință hrana ce va fi nevoie slugilor domnului nostru prea îndurător la Rodna. Deci în acestea să nu faceți altfel. Că bine știți cum că domnul nostru prea îndurător dorește slujbă foarte credincioasă atît de la noi, cît și de la voi. Deci, să căutăm cu toții a-i sluji credincios". Mateiaș semna epistola cu titlul de vistier, fără a fi însă, marele dregător (titularul departamentului, am zice astăzi!) — la vremea aceea, boierul Glăvan —, ci unul din subalternii acestuia (vistier al doilea sau al treilea).

În cadrul atribuțiilor ce-i reveneau, el străbătea adeseori drumul spre Transilvania, unde domnul Moldovei stăpînea un întins domeniu, cuprinzînd Bistrița, Rodna, Ungurașul (primite în 1529 de la Ioan Zápolya), precum și Ciceul și Cetatea de Baltă (moștenite de la Ștefan cel Mare). De obicei, misiunea lui Mateiaș era strîngerea birului de Sînmărtin (11 noiembrie) pe care locuitorii acestui domeniu îl datorau lui Petru Rareș. Documentele îl atestă îndeplinind această sarcină de mai multe ori, în anii 1532-1535. De fiecare dată, se întorcea în Moldova nu numai cu birul, ci și cu daruri bogate pentru domn și pentru sine. Registrele de cheltuieli ale Bistriței arată că în această cetate el era întotdeauna aprovizionat din belșug cu pește, carne de vită, găini, miere, pîine și vin bun. Din același izvor se vede că iubea mîncărurile condimentate cu mirodenii orientale și că folosea tacîmuri. Față de sărăcia și unilateralitatea surselor noastre interne, amănuntele de acest gen aruncă o lumină nouă asupra vieții cotidiene a oamenilor din Evul Mediu românesc.

Încă din acești ani, Mateiaș se bucura de încrederea domnului său, asupra căruia avea chiar o oarecare influență. Deducem aceasta dintr-o întîmplare foarte tenebroasă căreia i-a căzut victimă Wolfgang Forster. Conform unei mărturii ceva mai tîrzii, Mateiaș a fost acela care l-a îndemnat pe Rareș să organizeze asasinarea acestui fost jude al Bistriței.

Fără îndoială, principele a apreciat calitățile credinciosului său slujitor, nu numai ca bun cunoscător al finanțelor dar și ca diplomat și, spre sfîrșitul anului 1534 sau la începutul celui următor, i-a încredințat dregătoria de mare vistier (cu acest titlu este atestat într-o însemnare din 2 februarie 1535). Înlocuindu-l pe Glăvan, Mateiaș a devenit membru al sfatului domnesc.

Dregătoria a deținut-o pînă în septembrie 1538. În acest răstimp, i-a fost încredințată o importantă misiune: aceea de a recupera cetatea Ungurașul, ocupată de Ioan Zápolya. Este locul să reamintim, foarte pe scurt, elementele esențiale ale crizei politice din regatul ungar și poziția principelui moldav față de aceasta. Prăbușită sub loviturile Imperiului otoman, în 1526, la Mohács, Ungaria avea, din toamna aceluiași an, doi regi: Ferdinand de Habsburg, fratele lui Carol Quintul, pentru partea occidentală, și Ioan Zápolya, fostul voievod al Transilvaniei, pentru cea răsăriteană. Inițial, Petru Rareș a fost aliatul lui Zápolya, pe linia unei colaborări sub egida Porții și în acest context a primit posesiunile ardelene menționate mai înainte. Ulterior, modificîndu-și orientarea, el s-a apropiat de regele Ferdinand, încheind tratatul din 1535, prin care i se confirma stăpînirea asupra domeniului din Transilvania. Zápolya a profitat de această schimbare, ocupînd Ungurașul la 25 mai 1536.

Pentru îndeplinirea sarcinii sale — care nu se anunța defoc ușoară — Mateiaș a stat la Oradea cel puțin o lună. Prezența lui în acest oraș este confirmată de un raport al pivnicerului așezării, datat 6 august 1536, în care marele vistiernic este numit *Tenekal* (unii cercetători au interpretat această formulă drept o poreclă: „Ține-calul"). Atunci au avut loc și întîlnirile secrete cu ambasadorul lui Carol Quintul, în urma cărora episcopul de Lund l-a caracterizat prin cuvintele deja citate.

„...credinciosul nostru pan"

Evenimentele dramatice din toamna lui 1538, cînd Suleiman Magnificul a intrat cu oști în Moldova și Petru Rareș a părăsit tronul, l-au găsit pe marele vistiernic în Transilvania; se pare că fusese însărcinat să ducă în adăpost, la Bistrița, pe doamna Elena și pe copii. Așa s-ar deduce din faptul că registrele cetății consemnează, la 12 septembrie, cheltuielile prilejuite de „primirea voievodiței", iar la 18 septembrie, pe cele ale vistiernicului Mateiaș. Probabil tot atunci dregătorul moldovean a convenit cu judele

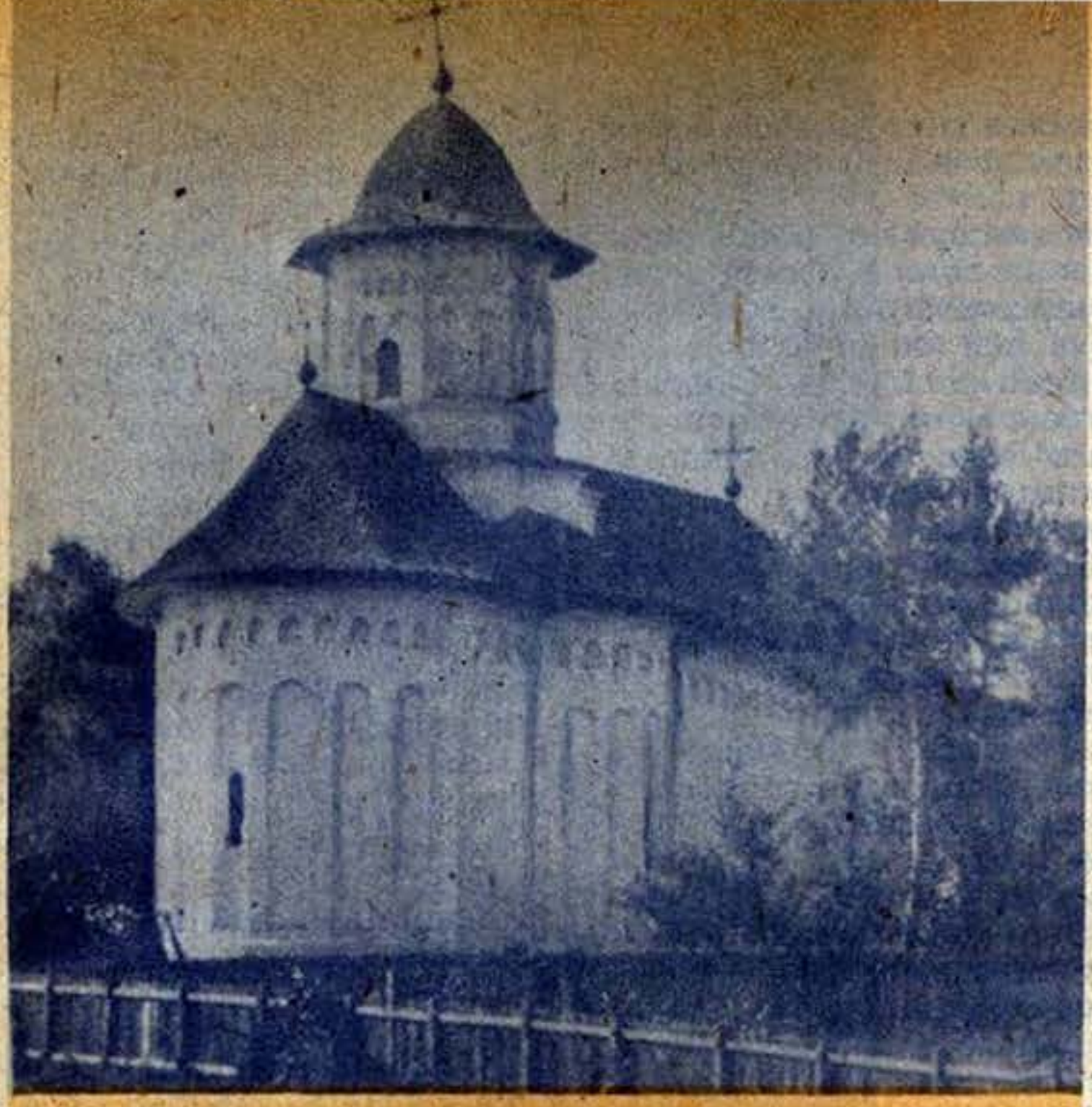

Bistriței să primească spre adăpostire și familia sa. La scurt timp după întoarcerea în Moldova și după plecarea familiei în Ardeal, Mateiaș scria județului bistrițean: „...După aceea, ne rugăm de dumneata pentru jupîneasa mea și mama ei și pentru fiii noștri și pentru vitele noastre, să te povățuiască Dumnezeu, al nostru bun și cinstit și de nădejde prieten, pe ei să nu-i dai nici la o lature; nici lui Ianăș craiul, nici lui Petru voievod, nicăirea. Ci să te povățuiască Dumnezeu a-i ține acolo la dumneata pînă ce voi veni să-i scot, și cînd vei spune dumneata — mult mă rog de dumneata. Că noi i-am trimis la mîna dumitale, pe credința și pe sufletul dumitale, ca să n-aibă nici o nevoie și nici o pagubă. Și ce va fi voia dumitale spre mine, ci eu în toate voi împlini voia dumitale. Că iarăși la Dumnezeu mi-i nădejdea și la dumneata; poți acum dumneata să-mi faci și bine și rău: cum Duhul Sfînt te va povățui, așa să faci".

Această scrisoare, precum și existența în sfatul lui Ștefan Lăcustă (1538-1540) a unui pîrcălab de Cetatea Nouă numit Mateiaș, i-au determinat pe unii istorici să considere că, după fuga lui Petru Rareș în Transilvania, marele vistiernic ar fi trecut de partea noului domn, proaspăt înscăunat de sultan. Analizînd evoluția sfatului domnesc în acești ani, se constată că Ștefan Lăcustă a păstrat din sfatul lui Petru Rareș numai opt dregători, iar din aceștia, unul singur a fost reprimit de Rareș în sfat, la întoarcerea în a doua domnie. Este vorba de vornicul Efrem Huru, trecut de partea lui Petru voievod cu oastea sa, cel care l-a întîmpinat cu mare ospăț la Bîrlad.

Mateiaș *nu a făcut parte din sfatul lui Ștefan Lăcustă;*

Cele două ctitorii ale logofătului Mateiaș: Horodniceni (sus) și Cosula (jos); în mijloc: scuturile cu monograma și simbolul heraldic ale lui Mateiaș, așa cum apar ele în pisania bisericii Horodniceni

În p. 11: *orașul Bistrița, într-o stampă de epocă*

dovadă stă faptul că pînă la 11 martie 1541, cînd Petru Rareș l-a ridicat la treapta de mare logofăt, Mateiaș era cunoscut ca (fost) vistiernic. Noua dregătorie — cea mai înaltă din sfatul Moldovei — a păstrat-o pînă la moarte.

În vara anului 1541, Mateiaș a fost eroul unei întîmplări mai puțin obișnuite. În cursul noii campanii pe care a întreprins-o în Transilvania, Petru Rareș, redevenit aliat al Porții, a pus la cale capturarea lui Ștefan Mailat, voievodul ferdinandist al țării, adăpostit în spatele zidurilor Făgărașului. Sub pretextul purtării unor discuții, domnul moldovean l-a chemat pe Mailat în tabăra sa și ca dovadă a „bunelor" lui intenții l-a trimis pe Mateiaș în cetate, drept gaj. Mailat a fost luat prizonier și trimis la Istanbul, iar Mateiaș a rămas în Transilvania pînă în 1545. Cu siguranță, Petru voievod a depus eforturi pentru eliberarea dregătorului său, dar despre ele nu avem știri. Ceea ce putem însă deduce din documente este faptul că, timp de patru ani cît a durat absența lui, domnul nu a căutat alt logofăt, deși lipsa lui determina o reducere severă a activității cancelariei. Este dovada prețuirii deosebite de care se bucura Mateiaș.

Puținele mărturii despre viața logofătului în acest răstimp le avem în registrele de socoteli ale Brașovului; din ele se vede că boierul moldovean nu era ținut într-o detenție propriu-zisă, ci, mai degrabă, într-un fel de „domiciliu obligatoriu", putînd chiar întreține corespondență cu diferite persoane. La 30 mai 1545, aceleași izvoare îl atestă ca *evadat* din Făgăraș. După această dată, a mai rămas la Brașov două luni și jumătate, perioadă în care a participat la cîteva ospețe date de judele Brașovului în grădina lui Martin Draudt. La ultimul dintre ele (11 august 1545) cunoscutul muzician Jeronymus Ostermayer a susținut un concert de orgă. Mateiaș devine, astfel, cel dintîi boier moldovean despre care știm *cu siguranță* că a asistat la un astfel de concert.

Foarte curînd, poate chiar a doua zi, el a părăsit Transilvania și a pornit spre Moldova, dar cu un ocol pe la curtea lui Mircea Ciobanul (proaspăt instalat domn în Țara Românească), poate și pentru a îndeplini o misiune diplomatică.

Schimbul de scrisori din perioada făgărășană, continuat și după întoarcerea la Suceava, pare a sugera că Mateiaș era angrenat și în unele afaceri economice. La aceeași concluzie conduce și o altă constatare: averea îi era formată dintr-un număr mic de sate, ceea ce înseamnă că în afară de exploatarea pămîntului, Mateiaș avea și alte surse de venituri — negoț, cămătă —, poate ca urmare și a experienței dobîndite în anii cînd lucrase la vistieria țării.

Calitățile lui Mateiaș l-au determinat pe Iliaș Rareș (1546-1551) să-l păstreze în funcția de mare logofăt pînă în 1550, cînd a murit.

Din cele două căsătorii, cu Anastasia, fiica boierului Cozma Șarpe (unul din principalii răzvrătiți împotriva lui Ștefăniță la 1523) și cu Anghelina din neamul Calapod, Mateiaș a avut doisprezece copii. Cei mai importanți urmași ai săi au format familia Brăescu.

Ctitorul

Portretul marelui logofăt ar rămîne incomplet dacă n-am avea în vedere și activitatea sa culturală. Trebuie să ținem cont că Mateiaș a ocupat în sfatul țării două dregătorii ale căror atribuții nu se puteau exercita fără știință de carte: mai întîi, administrator al veniturilor țării și apoi șef al cancelariei și al diplomației.

Am arătat deja că episcopul de Lund mărturisea suveranului său despre întîlnirile *în secret* cu vistiernicul moldovean, ceea ce înseamnă că discuțiile se purtau fără tălmaci. Întrucît este exclus ca ambasadorul imperial să fi știut slavonește sau românește, trebuie să admitem că Mateiaș vorbea limba latină.

Era, fără îndoială, un om rafinat: folosea tacîmuri și asculta cu plăcere muzică, într-o vreme în care acestea nu constituiau obișnuințe ale boierimii române. Unde deprinsese marele logofăt manifestări ale civilizației occidentale? Unde învățase limba latină? Unde se familiarizase cu sunetul orgii care însoțea liturghia catolică? S-ar putea admite, ținînd seama de ansamblul preocupărilor sale culturale, că Mateiaș a fost instruit la o școală din Transilvania sau Polonia.

Înclinațiile estetice ale acestui personaj se ghicesc cu ușurință în daniile și ctitoriile sale. De pildă, el a continuat opera începută de fratele său, vistiernicul Sima, finalizînd transcrierea unui „prețios *Tetraevanghel*, scris pe pergament și frumos împodobit cu miniaturi colorate, cu vignete și litere frumos împodobite cu cerneală de aur" (Tit Simedrea), căruia i-a făcut și o bogată ferecătură și l-a dăruit ctitoriei domnești de la Dobrovăț (5 februarie 1535).

În toamna aceluiași an, marele vistiernic și „jupâna" lui luau parte la sfințirea ctitoriei de la Coșula, devenită apoi mănăstire. Noul lăcaș trebuie să fi fost impresionant cu pereții proaspăt pictați în interior și exterior cu chipuri de sfinți în culori vii, pe fond de aur. Mult trebuie să-l fi costat pe Mateiaș înălțarea acestei biserici și, mai mult poate, înzestrarea ei cu odoare, căci, într-adevăr, pare să fi fost un așezămînt bogat. De-a lungul timpului, cele mai multe dintre aceste obiecte au dispărut, după cum a dispărut sub o tencuială de secol XIX și frumoasa pictură. O dată cu ea, s-a pierdut definitiv și portretul votiv al ctitorului, așa încît nu putem ști cum va fi arătat Mateiaș. În 1926, N. Iorga scria că portretele familiei s-ar fi păstrat totuși pe o iconiță copiată după frescă,

(Continuare în p. 18)

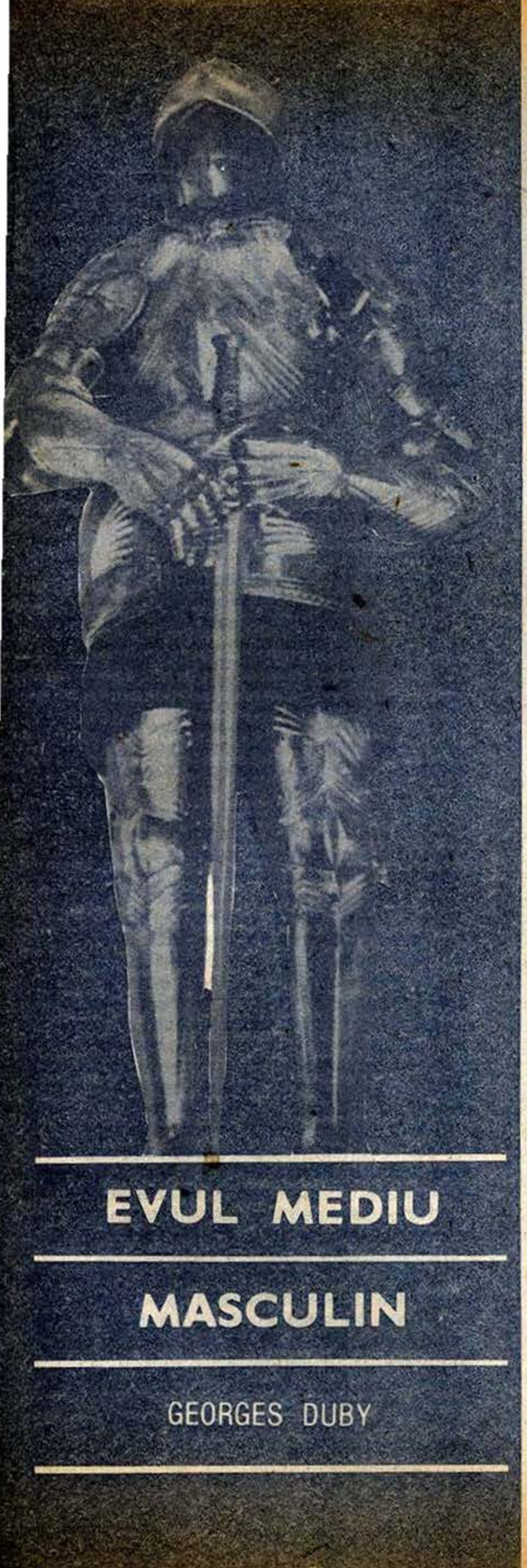

„Femeia trebuie să fie condusă. Această certitudine își găsește sprijin în textele Scripturii și propune imaginea exemplară a relației bărbat-femeie. Această relație trebuie să fie ierarhică, ocupîndu-și locul în ordinea ierarhică universală: bărbatul trebuie să țină în frîu femeile care îi sînt încredințate, dar să și le îndrăgească, iar femeile îi datorează respect bărbatului care are putere asupra lor. Căsătoria este o treabă serioasă; ea cere austeritate; pasiunea nu trebuie amestecată în problemele conjugale. Iubirea senzuală, dorința, pornirea trupului constituie o tulburare, o dezordine; în mod normal, amorul trebuie scos în afara cadrului matrimonial, în spațiul jocului, al gratuității".

Subintitulată Despre dragoste și căsătorie, **cartea** Evul mediu masculin **— a cărei traducere se află în pregătire la Editura Meridiane și din care am prezentat un fragment și în numărul trecut al revistei — reușește, grație unei excepționale capacități de sinteză a autorului ei, cunoscutul medievist francez Georges Duby, să ne creeze peste timp un tablou viu, plin de savoare, al iubirii în evul mediu occidental. Al iubirii conjugale și extraconjugale. Al familiei, ca instituție venerabilă și ca ucigașă a dragostei.**

Preluăm un alt fragment, consacrat jocurilor de dragoste, din cartea lui Georges Duby.

Celibat... dar cu femei

Jocurile de dragoste s-au extins neîncetat pe întreaga durată a veacului XII. Sfidînd îndemnurile preoților la abstinență, cavalerimea nu a încetat să erotizeze. Din două considerente. Unul că războinicii civilizîndu-se și ieșind mai frecvent din armurile lor, figurile feminine înaintează pas cu pas pe scena curtoaziei.

Mai hotărîtor este cel de al doilea, care decurge dintr-o anume dispoziție a raporturilor de rudenie. Pentru a nu spori numărul vlăstarelor care ar fărîmița moștenirea și ar risca să-i împingă pe descedenții prea numeroși la decădere, familiile respingeau cu prudență căsătoria băieților. Era mai bine ca unul singur să aibă descendenți, întîiul născut. Ceilalți rămîneau „bacheliers"[1], celibatari — cu excepția cazului în care seniorul, acordîndu-le o feudă, căsătorindu-i cu moștenitoarea unui vasal defunct, le oferea posibilitatea de a-și fonda propria lor casă, fără a amputa patrimoniul ancestral. Un asemenea dar li se părea tinerilor a fi recompensa cea mai de invidiat. Către ea tindea întreaga emulație al cărei teatru era Curtea. Dar ea era împărțită cu zgîrcenie. Cavalerimea, în majoritatea ei cea mai plină de viață, mai activă, a trăit deci în celibat. În realitate, aceasta nu înseamnă deloc fără femei: ge-

[1] În evul mediu, tineri care aspirau să fie făcuți cavaleri *(n. tr.)*.

nerozitatea seniorilor trebuia să vegheze ca în castelele lor să existe fete îngăduitoare.

Frustrările tineretului nu erau de ordin sexual, în afară de cazul că, dată fiind această îndelungă rămînere în starea cavalerească, nu era vorba de o sexualitate de adolescent, de instabilitate și vagabondaj. Dacă Curtea a fost într-adevăr locul dorinței, aceasta era dorința de căsătorie. Deoarece căsătoria însemna independența în sfîrșit cucerită: prin căsătorie se realiza stabilitatea. *Senior*, care se opune lui *juvenis*, îl desemna de asemenea pe bărbatul însurat. Aici își aflau originea poftele nemăsurate și această invidie de care îi simțim animați pe toți tinerii, uneori față de propriul lor tată, adesea față de fratele lor primul născut și întotdeauna față de „senior", binefăcătorul lor, față de stăpînul casei ce îi ținea strînși laolaltă. Acesta, în fiecare seară, — în marea sală comună în care se închidea încă la sfîrșitul secolului XII tot ceea ce, în viața cavalerească, nu se manifestă în libertate, în lupte, în pădurea magică și plină de vînat, în livadă — își întîlnea, în propriul pat, soția.

Doamna, *domina*, este femininul de la „senior". Devenea mai puternică tentația de a pune stăpînire pe ea sau cel puțin, depășindu-și toți rivalii, de a străluci în ochii ei și de a-i cuceri favorurile. Astfel, întrecerea cavalerească se dedubla. S-a făcut loc unei alte distracții, al cărui spațiu cîștiga teren, simetric cu cel al turnirurilor. El reclama arme diferite, altfel de asalturi, alte parade, alte ocolișuri. Dar regula era asemănătoare: era vorba de a cîștiga premiul, printr-un bun, îndelungat serviciu și loial, triumfînd asupra capcanelor unei aventuri. Doamna era, în acest caz, judecătorul și miza totodată. Ca și soțul său, ea trebuia să fie generoasă. Ea trebuia să dăruiască, să se dăruiască pe ea însăși, treptat. Dărnicia ei părea la fel de necesară ca aceea a seniorului și stăpînului său. Atît unuia cît și celuilalt nu le era permis, pentru ca întregul edificiu al societății cavalerești să nu se prăbușească, să se abandoneze avariției, ea nepretîndu-se la asemenea jocuri, el ținîndu-le la distanță.

În ciuda aparențelor totuși seniorul era cel ce controla aceste jocuri. El prezida și acest nou concurs. Și se servea de el ca și de primul pentru a-și îmblînzi tineretul. Prin mirajele adulterului, nu era oare posibil a-i legăna pe cavaleri în iluzia de a-i depăși pe cei în vîrstă, pe cei bogați, pe cei puternici? Agresivității lor i se oferea o defulare, o compensație ludică, întrucît dragostea curtenitoare, un angajament liber ales, fidel, ca prietenia pe care vasalul și seniorul său și-o datorau reciproc, respingea orice șiretenie, orice uneltire, care în discuțiile dintre bătrînii familiilor constituiau preludiul uniunilor matrimoniale.

Iubirea — un joc al bărbaților

În sfîrșit, legile noului divertisment, care se încadra în sistemul de educație, introducea măsura, stăpînirea de sine, discreția, această virtute pe jumătate monastică, printre valorile esențiale ale moralei cavalerești. Ceea ce ajuta cel mai mult la reprimarea turbulențelor. Nu trebuie să ne înșelăm. Pe de o parte, iubirea curtenitoare prin aservirea simulată a cavalerului față de doamna aleasă, prin lungile sale etape, satisfacțiile sale himerice și graduale, a fost remediul ideologic cel mai eficace față de contradicțiile interne ale societății aristocratice. Pe de altă parte, ea nu a încetat, în nici un moment, să fie un joc al bărbaților. Seniorul, de departe, ascuns, conducea înșiruirea peripețiilor acestui joc, așa cum conducea de departe aparenta spontaneitate a turnirurilor. Aceasta pentru a avea liniște și a dirija după bunul său plac afacerile serioase. Femeile nu au fost în aceste jocuri, niciodată, altceva decît figurante. Momeli. În orice caz, simple obiecte. Toate poemele iubirii cavalerești au fost cîntate de către bărbați și dorința pe care ele o glorificau a fost întotdeauna o dorință masculină. Prima parte din *Roman de la Rose* descrie visul unui bărbat. Există aici tinerețe, sub travestirea sa, masculină, iar la Rose este o fantasmă, o simplă reflectare a iubirii, adică a dorinței bărbatului.

Toată plăcerea aparține deci cavalerilor. Două cuvinte sînt suficiente pentru a o defini, două cuvinte consonante, conjugate, inseparabile, care împreună exprimă speranța de a te bucura și plăcerea de a fi tînăr: *joi* și *joven*. Aceste două cuvinte aparțin vorbirii dialectale din sudul Franței. În sud, într-adevăr, modelele amoroase luaseră naștere la curțile unde, către anul 1100, ducele d'Aquitaine aduna un tineret mai puțin violent și nu pe cîmpii, ci în aceste cetăți în care, ca la Poitiers, formele urbane implantate de Roma supraviețuiau mai bine, în care ajungeau, de asemenea, unele ecouri ale înaltei culturi din Andaluzia musulmană.

Erotica cavalerească a rămas, vreme de o jumătate de secol, o particularitate a culturii meridionale. Apoi, atunci cînd progresele agricole au transferat polii dezvoltării la nord de Loara, ea s-a răspîndit. Unele prințese au ajutat, desigur, la difuzarea sa: Aliénor d'Aquitaine, cînd s-a căsătorit cu Henric Plantagenetul, conte de Anjou, duce de Normandia, regele Angliei, apoi fiicele sale, căsătorite cu mari feudali din nordul Loarei. Aceștia își întăreau principatele, visau să evite controlul monarhic, rivalizau cu puterea capețiană. Jocurile de dragoste inaugurate la curțile din regiunea Poitou li s-au părut în măsură să exprime independența lor față de cultura regală, care, fidelă tradițiilor carolingiene, continua să fie dominată

de o atmosferă militară și liturgică și protejată împotriva tentațiilor de modernitate de un zid gros de clerici și călugări.

În fața regelui, senior al seniorilor, contele de Champagne, contele de Flandra se prezentau bucuroși drept prinți ai tineretului, ca promotori ai curtoaziei și ai capturilor pe care ea le promitea din toate bucuriile lumii vizibile. Altoiul cel mai viguros s-a fixat la curțile feudale cele mai somptuos întreținute de Henric Plantagenetul curtoaziei și de fiii săi. După anul 1160, toate succesele literaturii cavalerești străluceau aici. A fost nevoie de încă o generație ca Filip August să-i învingă pe contele de Flandra și regele Angliei, ca să anexeze Normandia, Anjou și Poitou la domeniul său și ca Parisul să treacă în fruntea tuturor celorlalte orașe din Occident, pentru ca „dragostea delicată" să fie primită fără rezerve în Ile-de-France.

Joi și joven

Atunci cînd Guillaume de Lorris începe să-i învețe regulile, el întîlnește, deci, un curent puternic, foarte îndrăzneț, al cărui fir trebuie să-l urmeze. Cu treizeci de ani înaintea lui, André la Chapelain a scris un tratat asupra iubirii, deja fără îndoială la Paris, orașul savant, în tot cazul în limba latină, limba școlilor, și pe un ton destul de pedant, cel al dialecticii școlare. În fața unui public mai puțin restrîns și care așteaptă să fie fermecat, Guillaume de Lorris, pentru a expune arta sa de a iubi, hotărăște să vorbească limbajul de la curte, *„la roman"*. Acest cuvînt desemna deja, de asemenea, un gen literar, povestirea unei succesiuni de aventuri. *Roman*-ul se născuse. Educativ în mod evident ca cele ale Mesei Rotunde, jalonînd itinerarul unui progres și conducînd către manierele superioare prin care se reușește în lume.

Ca și Chrétien de Troyes, modelul său, Guillaume oferea drept exemplu de perfecțiune cavalerească un erou călător, care merge din descoperire în descoperire și învinge unul după altul obstacolele. Și dacă lumina se schimbă, dacă vlăstarii din Brocélinde au făcut loc reglementărilor unei flore domesticite, pacificate, pregătite pentru amuzament, dacă personajele pe care eroul le întîlnește în cale nu mai sînt vrăjitori, pitici sau cavaleri fără chip, ci, personificate, valorile sistemului, *Roman*-ul, ca cele precedente din care se inspiră, înțelege să arate societății mondene o oglindă și o imagine pe care aceasta o așteaptă despre sine. Imaginea unei separări, despărțind binele de rău și respingînd ceea ce fiecare disprețuiește sau de care se teme. Un perete orb este astfel înălțat. În afară, nu există nimic. Nu se vede nimic viu, ci numai efigii, embleme, manechine fără substanță și fără trup, ca cele cărora li se dă foc la Sf. Ion, în *les feux de joie*. Pusă la zid, ca semn al unui

Scenă din bătălia de la Poitiers (1356), o înfrîngere franceză în fața englezilor

În p. 15: *armură de cavaler medieval*

exorcism, cohorta de non-valori semnifica distrugerea a ceea ce fericiții lumii ar vrea să nu mai vadă, nici să simtă, ochi închiși, nări astupate, tot ceea ce îi supără și care ar veni să le întunece bucuria. Livada este curățată de toate acestea. Ea nu este populată decît de ființe fără griji, ale căror perechi grațioase mimează raporturi imaginare, simulacrul de societate ale cărei curți dau spectacolul și care ascunde privirilor asprimile, tensiunile vieții. O sărbătoare, al cărui preț nimeni nu vrea să-l știe, nici cine îl plătește. Tinerețe, Dragoste — *joi* și *joven* — îi sînt regii și Dărnicia — ordonatoare. Ea îi îndepărtează pe oamenii simpli și pe cei în vîrstă. Pentru dans, ea formează perechi.

Cîmp deschis • senzualității liniștite

Dar La Rose — bobocul mai curînd, care abia dă să iasă din copilărie — se află aici pentru a fi culeasă, iar apărarea pe care ea o schițează nu are alt rol în joc decît acela de a-i da mai multă savoare, de a prelungi clipele de așteptare și a hotărî încercările pe care le cere pedagogia plăcerii. Întregul decor fiind tensionat pentru a alunga îngrijorarea. Cea a săracilor. Cea de moarte și a celor care se deschid în fața ei. De religie, nici o urmă. Este ca și cum preoții nici n-ar exista. Nu este bucurie mai mare decît

aceea de a dispune de propria sa mie[1]: nu se putea vorbi mai limpede. Ce este în realitate livada dacă nu paradisul profanat? Oamenii care se plimbă aici au frumusețea îngerilor, ei cîntă precum serafimii în cerurile cele mai de sus. Dar cîntecul nu se înalță către Dumnezeu. Dragostea glorificată este cea fizică. Scopul său este de „donoier": să înțelegem prin aceasta a te bucura de plăceri. Patrată, cum sînt galeriile ce înconjură grădina sau curtea interioară din mănăstirile cisterciene, livada este negația acestora — pregătită nu pentru înălțarea sufletului, ci pentru a slăvi Bucuria, adică bucuria de a exista, de a lua ce este plăcut în lumea vizibilă.

Trebuie să mergem mai departe, să ne întrebăm dacă Guillaume de Lorris nu urmărește el însuși lupta împotriva jurămintelor creștinismului, dacă castelul în formă de cruce în care Bel Accueil (Buna Primire) este întemnițat și al cărui asalt se pregătește — fortăreață model care seamănă cu castelele cele mai noi — nu este simbolul Bisericii și al constrîngerilor pe care aceasta ar vrea să le simbolizeze? Biserica — și care și mai rău — este pur și simplu dată uitării. Cîmpul se deschide, cu totul liber, senzualității liniștite. Ea se revarsă din întregul poem. Ea țîșnește mai vie la fiecare descriere a veșmintelor, a bijuteriilor, a cărnii de femeie. Să salutăm deci fidelitatea perfectă a primului roman al modelelor de cultură cavalerească. El le desăvîrșește.

Totuși, atunci cînd „iubirea delicată" reușește în sfîrșit să se strecoare în cultura pariziană, ea a fost în realitate capturată, îmblînzită, constrînsă să se supună la alte legi, deci să-și modifice în unele părți înfățișarea. Căci societatea aristocratică ce se întrunea la Paris nu semăna întru totul cu cele din Aquitaine, din Champagne sau din Normadia. Ea era mai puțin ferm închisă. Asupra ei se manifestau puternice impulsuri care veneau dinspre această mare răscruce, unde cîțiva negustori făceau deja avere și ardeau de nerăbdare să fie primiți în compania nobililor, a vastelor ateliere intelectuale, cele mai îndrăznețe din lume, care se înmulțeau rapid pe pantele Muntelui Sainte-Geneviève și în organele guvernului regal, unde experții în drept și în finanțe se înghesuiau în primele rînduri. De aceea, cultura cavalerească, datorită foarte lentei sale formări și traiectoriei care a dus-o din statele feudale de la margini pînă în inima provinciei capețiene, se supune în poemul lui Guillaume de Lorris la trei inflexiuni prin care se marchează ultimele sale perfecționări. Toate trei merg în același sens, acela al unei mlădieri, al unei nivelări a ceea ce rămînea încă gloduros în cultura aristocratică. Sub privirea regelui, asperitățile se reduc și își pierd rigoarea trei dintre antagonismele care separaseră pînă atunci societatea de la Curte, ridicîndu-și floarea, tineretul, împotriva bărbaților pedanți, a bărbaților însurați, împotriva bărbaților cu reputație. ■

Prezentare și traducere
Constanța și Stelian OANCEA

[1] *Mie* — aici calambur, un sens al cuvîntului *mie* — fărîmitură, bucățică (învechit); totodată *mie* în limba vorbită este prescurtarea de la *amie* — prietena *(n. tr.)*.

MATEIAȘ LOGOFĂTUL

(Urmare din p. 14)

„portrete întocmai ca ale Tăuteștilor de la Bălinești, în costum și în ținută".

După numai patru ani se sfințea încă un lăcaș ctitorit de Mateiaș: biserica din Horodniceni, sat moștenit de la mama sa. Ceea ce stîrnește interesul la această construcție, asemănătoare Coșulei, dar de dimensiuni mai mici, este pisania, în al cărei chenar gotic au fost plasate patru scuturi heraldice. Cel de jos conține însemnul meșterului pietrar, cel din dreapta — anul 1540 în cifre de duct gotic, cel din stînga — monograma ctitorului (literele M, A, T), iar cel de sus — stema acestuia. „Marca de familie a vistiernicului Mătiaș — scria la 1890 istoricul N. Beldiceanu — amintește pe al celor de origină cruciată; una, și anume cea de sus, ține în curmeziș un iatagan, ceea ce s-ar părea că arată lupta creștinătății împotriva Islamului; mai departe, forma acestei cruci [se] apropie de a crucii potențate a cavalerilor Sfîntului Mormînt". Nu putem ști ce se ascunde în spatele acestui enigmatic simbol heraldic: era o moștenire? Iar dacă aparținuse doar marelui vistiernic, cine-i conferise dreptul de a-l purta?

Portretul sumar al marelui logofăt Mateiaș, schițat în limitele materialului documentar de care dispunem, constituie un eșantion destul de viu și de grăitor pentru viața și activitatea dregătorilor moldoveni din Evul Mediu. Personalitate a timpului său, înzestrat cu însușiri deosebite, Mateiaș a ocupat două din principalele dregătorii ale țării, a îndeplinit misiuni diplomatice dificile, a participat la campanii militare, a ctitorit două biserici și a fost autorul unor însemnate danii. Poziția sa socială, respectul și prețuirea de care s-a bucurat din partea contemporanilor, *întreaga sa activitate* ne determină să-l așezăm în rîndul acelor boieri care, sub cîrmuirea unor voievozi înțelepți, au vegheat la destinele Moldovei. ■

DE LA CONDICA DE REGULI — LA MAESTRUL DE CEREMONII (II)

PAUL CERNOVODEANU

Din veacul fanariot

Aşa cum arătam în numărul 5/1992, cînd am evocat cîteva figuri de domni fanarioţi, prin efemerele şi scurtele lor guvernări, ca şi prin strămutările lor dintr-o ţară în alta, aceştia nu puteau căpăta nici un fel de stabilitate; neavînd „rădăcini", o acomodare şi o parţială „autohtonizare" le erau absolut necesare, ca şi un anume fast exterior şi o etichetă de curte, toate acestea menite a le asigura un minimum de prestigiu în faţa boierimii, a oaspeţilor, călătorilor şi mai tîrziu a consulilor străini. Din rîndul celor 11 familii care au domnit în perioada 1711-1821 doar 6 au fost fanariote: Mavrocordat, Suţu, Ipsilanti, Moruzi, Giani-Ruset şi Hangerli; două dintre familii erau greceşti fanariotizate — Mavrogheni şi Caragea — şi una greco-românizată — Ghica —, iar alte două româneşti fanariotizate: Racoviţă şi Callimachi. Dintre acestea, Mavrocordaţii **au dat cel mai mare număr de domnitori, şase, totalizînd 50 ani de domnie, dintre care 31 în Muntenia şi 19 în Moldova. În ordinea imediat următoare se află** Ghiculeştii, **cu patru domnitori şi 35 ani de guvernare (21 în Moldova şi 14 în Ţara Românească). Urmează apoi** Callimachi **cu patru domni, dar cu 19 ani de domnie şi numai în Moldova;** Racoviţeştii **cu trei domnitori, 20 ani de guvernare**

În imagine. 17 mai 1786 — ceremonia suirii pe tron a lui Nicolae Mavrogheni.

în **Moldova şi 9 în Ţara Românească;** Suţuleştii **cu trei domni şi 15 ani de guvernare, 9 în Muntenia şi 6 în Moldova. Majoritatea familiilor** — Ipsilanti, Caragea, Moruzeştii şi Hangerli — **au avut numai cîte doi domnitori, iar** Mavrogheni şi Giani-Ruset **cîte unul.**

În ceea ce priveşte soţiile domnilor din perioada fanariotă este interesant de urmărit cum pentru a-şi consolida situaţia internă şi a-şi atrage vîrfurile boierimii româneşti, unii dintre ei s-au căsătorit cu române sau cu române fanariotizate. Astfel, din cele 8 doamne ale Mavrocordaţilor, două au fost române şi una româncă fanariotizată, iar restul străine. Deşi familiile domnitorilor fanarioţi s-au înrudit frecvent cu cele mai de seamă neamuri boiereşti autohtone (Balş, Cantemir, Cantacuzino, Cuza, Neculce Sturdza, Cornescu, Dudescu, Filipescu, Florescu, Ştirbei etc.) soţiile lor au fost în mod predominant de origine străină.

În ce priveşte însă preocuparea pentru sporirea prestigiului lor, domnitorii fanarioţi au încercat să stabilească normele unui ceremonial de curte, inspirat după modelul seraiului imperial, dar cu elemente creştine de tradiţie bizantină preluate prin filieră neo-greacă. Prima încercare de cristalizare a acestor norme o datorăm lui Gheorgachi, al doilea logofăt de divan la Iaşi în timpul domniei lui Grigore Callimachi, în 1762. Lucrarea pe care a redactat-o se chemă Condică ce are întru sine obiceiuri vechi şi nouă a prea înalţilor domni, care s-au făcut din poronca preînălţatului, luminatului şi iubitoriului de H**[risto]**s Domnului mieu şi oblăduitorului a toată Moldavia + Io Grigorie voevod, care s-au alcătuit şi s-au şi scris de mine prea plecată slugă, Gheorgachi vtori logofăt aici în oraşul Eşului, la anii 1762 noemvrie 5.

În ea sînt cuprinse o serie de ceremonii legate de persoana domnului şi de activitatea acestuia, de unele primiri oficiale de soli străini, precum şi de prăznuirea sărbătorilor religioase. Ca izvoare de inspiraţie, Gheorgachi a utilizat Descrierea ceremonialului de curte **al împăratului bizantin Constantin VII-Porfirogenetul şi Pseudo-Kodinos** Despre dregătoriile Curţii. **Gheorgachi a utilizat doar schema generală a ceremonialului bizantin pe care l-a adaptat la necesităţile Curţii din Iaşi, înşirînd apoi ceremoniile tradiţionale conservate din moşi-strămoşi.**

La Galata şi „Cerdacul lui Ferenţ"

Şi acum să răsfoim această condică de reguli protocolare. La loc de cinste se află ceremonialul învestirii domnului. Acesta, după ce era ales de către sultan şi participa la ceremonii deosebite organizate la Înalta Poartă, pleca cu un alai special spre ţară, instalarea făcîndu-se apoi la mănăstirea Galata, unde domnul îmbrăca hlamida (cabaniţa) şi întovărăşit de reprezentantul Porţii (skemni-agasi), îşi făcea intrarea solemnă în Iaşi, cortegiul străbătînd uliţele reşedinţei de scaun pînă la biserica Sf. Nicolae din faţa Curţii domneşti. După slujbă, urma ceremonia din Divanul mic, unde domnul încredinţa dregătorului turc divan-efendi hatişeriful împărătesc de numire în scaun pentru a fi citit în faţa boierilor. După lectura acestuia se slobozeau tunurile, începea să cînte meterhaneaua (un fel de fanfară a timpului) şi urma distribuirea caftanelor, obicei de origine otomană, atît skemni-agasi cît şi însoţitorii săi primind cîte o blană de samur, dăruită de domn, iar ceilalţi „blane rînduite", „capoturi", „binişuri de postav", „fieştecare după cinstea sa".

Ceremonia continua cu sărutarea mîinii domnului de către boierii Divanului, apoi treceau cu toţii în Spătărie, unde se serveau, după obiceiul turcesc, cafele. Gheorgachi completează apoi după propriile sale amintiri ceremonia instalării lui Grigore vodă Callimachi, care a avut loc joi, 7 iunie 1761, cînd în mod excepţional, fără a-l chema la Istanbul, sultanul l-a numit succesor al tatălui său Ioan Theodor Callimachi, mazilit pentru vîrsta sa înaintată. Din prezentarea ceremonialului înscăunării se poate constata un proces de orientalizare accentuată a acestuia: în locul coroanei, buzduganului şi sceptrului, domnul folosea sîngeacul sau ţuiul (steag format din 2-3 cozi lungi albe de cal), cabaniţa (pelerină scumpă de blană, de obicei de vulpe neagră), caftanul (haină lungă de blană din zibelină, hermină sau rîs), cuca (purtată pe cap, împodobită cu pietre scumpe şi pene de struţ) şi „tablabaşa" (calul alb oferit de sultan, cu care domnul îşi făcea intrarea solemnă în Capitală).

A doua ceremonie însemnată, notată de Gheorgachi, se referea la mucarer (mükerrer), tipică ceremonialului otoman, care cunoştea două faze: mucarerul mic, adică reînnoirea anuală a domniei de către sultan în schimbul unei sume de bani, şi mucarerul mare, din trei în trei ani, cînd domnul trebuia să se deplaseze în persoană la Istanbul spre a săruta mîna sultanului şi a primi reînvestitura, cu o plată mai substanţială.

Logofătul nostru se referă numai la ceremonia mucarerului mic, cînd domnul îl întîmpina pe trimisul Porţii la locul numit „cerdacul lui Ferenţ", în apropierea Iaşilor, între dealurile de la Nicolina şi Cetăţuia, unde se instala

un cort în care se desfășura întregul ceremonial. Dregătorul otoman aducea caftanul și blana de samur trimise de la împărăție, iar domnul lua hatișeriful, îl săruta, îl ridica deasupra capului și apoi îl „punea la sîn"; după aceea, alaiul pornea în sunetul meterhanelei și al clopotelor pînă la Palatul domnesc, unde se scoteau tuiurile și se înjunghiau, pentru turci, doi berbeci „pentru unu semnu de biruință".

Între mîndrie și umilință

Să urmărim acum în ce anume consta protocolul fixat pentru primirea oaspeților străini (a solilor în trecere spre sau de la împărăție, a miniștrilor sau ambasadorilor marilor puteri europene — deși Gheorgachi se referă doar la trimișii poloni —, precum și a hanului tătăresc sau a unei pașale cu trei tuiuri — de obicei al cetății Hotin). Solii erau întîmpinați de hatman, cu alaiul respectiv, la satul Scînteia din apropierea reședinței de scaun, iar în cazul unor ambasadori sau trimiși de vază, mai erau întîmpinați la marginea orașului și de marele agă, cu meterhaneaua, și ciohodari, care însoțeau pe cinstitul oaspete pînă la locul fixat pentru găzduire, primind înainte și pe marele postelnic („mareșalul palatului", cum e menționat în izvoarele externe). De obicei, înaltul oaspete locuia în casa unui mare boier, iar la sosirea lui la destinație se trăgeau salve din tunurile de la Curtea domnească. A doua sau a treia zi de la sosire avea loc audiența solemnă la Palat, solului fiindu-i rezervat locul de cinste (după obiceiul otoman) la stînga domnului. Domnul oferea apoi o masă copioasă la care răspundea într-altă zi și solul. Se făceau și schimburi reciproce de daruri: casete și vase de argint, cai frumos împodobiți, giuvaieruri și podoabe, stofe de

Sub acest titlu am reunit cîteva extrase din Condica lui Grigorie Dimitrie Ghica, pentru ca cititorul să-și poată face o imagine mai completă despre epoca pe care am prezentat-o, firește, din lipsă de spațiu, doar în liniile sale generale. Ele vor învia sub ochii cititorilor tablouri de viață dintr-un trecut nu prea îndepărtat și-l vor ajuta să înțeleagă mai bine ritmul și direcțiile progresului realizat de societatea românească în cursul sec. XIX.

Țeremonia ce s-au făcut la Curban bairam la Curtea gospod. în domnia Mării Sale Alexandru vodă Moruzi, adică la 1 mai, leat 1799

„De dimineață la un ceas din zi au eșit Măria Sa în Spătărie cu toată orînduiala și s-au trimis cai domnești, împodobiți, ca să aducă cu alai pă musafirii turci ce s-au aflat în București, împreună și cu turnagi-başa, a avea întâlnire cu Măria Sa și a să heretisi, cînd atunci s-au întâmplat în București și un salahor împărătesc cu un cheatip al mării ce veniseră din Țarigrad...

Și au venit împreună cu ceilalți musafiri la Curte, făcîndu-i toți turcii alai înainte, care să adunaseră toți la beilic, unde să afla cu șăderea salahorul.

Și de acolo orînduitul alai al portarului cu toți portăreii, puindu-să cu orînduială înainte, au încălicat numiții musafiri pă cai domnești, avînd fieșicare cîte doi ciohodari, afară numai din cheatipul mării și salahorul înpărătesc, cărora li s-au făcut mai deosebită cinste cu armăsari mai împodobiți și ciohodari mai mulți, avînd și bostangii ai lor deosebiți...

Care și pornindu-să cu această orînduială, făcînd cei mai mici turci alai celor mai mari, au venit la curtea gospod *ot* Mihai vodă, unde după ce s-au dus toți spre întâlnirea Mării Sale, cănd au intrat în Spătărie, Măria Sa s-au aflat în picere, scoborîndu-să în mijlocul Spătării. Și s-au heretisit cu sărutare pă umeri, numai cu salahorul și cu miri-cheatip.

Și s-au suit înpreună în pat, șăzînd alăturea. Și pă loc au început să cînte meterhaneaua după obicei. Și s-au aruncat și trei tunuri.

Iar cu ceilalți musafiri turci și cheatipi ai Mării Sale și cu turnagi-başa, numai cu temenea s-au heretisit și cu cercetarea de sănătate.

Și așa, după ce au șăzut în orînduială pă pat, au adus totdeodată dulceață și Mării Sale și salahorului, asemenea și cafea și ciubuc, dar cu mai mult protimisis Mării Sale. Apoi, după aceasta, făcîndu-să țermonie pînă la cel mai mic musafir cu dulceață și cafea, s-au adus șerbeturi de s-au dat musafirilor de rînd.

Și în cea după urmă li s-au făcut țermonie și stropire cu apă de trandafir și cu afumătoare de odagaci, pănă s-au pus alaiul iarăși în orînduială. Și s-au rădicat salahorul să meargă înapoi la beilic. După care și Măria Sa s-au scoborît în mijlocul Spătării. Și în trei zile s-au aruncat tunuri, pă zi de căte trei ori căte trei, cântând meterhaneaoa de dimineața cum cînd slobozea acele trei tunuri".

Orînduiala cu care s-au scos caii domnești la ceair, în domnia lui Alexandru Moruzi

În fiecare an, primăvara, caii domnești, care stătuseră toată iarna în grajduri, erau scoși la păscut, la cîmp, în partea de sud a orașului, loc ce s-a păstrat în denumirea străzii Ceair, actualmente Măgura Vulturului, situată între Șoseaua Pantelimon și Șoseaua Iancului. După un vechi obicei caii și telegarii erau scoși la păscut în ziua de Sf. Gheorghe. „Atunci, toți boierii fiind de față la Curtea domnească, după ce au fost serviți cu cafea, a fost chemat marele comis care s-a înfățișat înaintea domnului, îmbrăcat în conteș de samur și cu işlic de

preț, blănuri scumpe, tutun aromat ș.a.

În ceea ce privește ceremonia de primire a hanului tătăresc sau a unei pașale cu trei tuiuri, aceasta conținea multe elemente umilitoare pentru domn, care trebuia să se poarte ca un subaltern, sărutînd piciorul hanului sau „scara calului cea din dreapta" a pașalei, făcînd multe temenele, el și boierii și oferind felurite daruri. Vizitele acestora constituiau o grea povară pentru țară, căci temuților oaspeți trebuia să li se asigure conace și tainuri îmbelșugate.

În condica lui Gheorgachi un capitol aparte se referă la raporturile protocolare ale domnului cu boierii, adică numirea în slujbe și a celor ce trebuiau să facă parte din Divan la suirea în scaun (31 de dregători), numirea slujitorilor Curții sau a demnitarilor de serviciu (15 dregători de treapta a doua și 16 de treapta a treia). În condică se insistă asupra unei categorii aparte de boieri „cu osebită rînduială", compusă din 17 dregători cu atribuții minore atît pe lîngă domn cît și pe lîngă doamnă, ca de pildă: vornicul doamnei, vătaful de copii de casă, mehtupciul (arhivarul Divanului), ciubucciul, ciohodarul (cizmarul domnului), pivnicerul ș.a. În sfîrșit, în tagma slujitorilor, numărînd 18 ranguri, erau menționați marii căpitani de județe, căpitanul de dărăbani, baș-bulucbașa de curte și hătmănesc, sotnecul de cazaci, căpitanul despre doamna etc. Toți acești boieri, dregători și slujitori erau cinstiți de domn de sărbătoarea Paștilor cu daruri în postavuri, blănuri, stofe de preț, ghete etc.

Ceremonialul legat de ritualul religios era foarte diversificat, în condica lui Gheorgachi prezentîndu-se modul de cinstire a fiecărei sărbători din calendarul ortodox. Dintre aceste ceremonii, mai aparte erau cele care căpătau și un oarecare aspect laic, cum era slujba încoronării, sau „scoaterea cailor la ciair" (adică la primul păscut după iarnă, în ziua de 23 aprilie, de Sf. Gheorghe). Sînt descrise apoi pe larg ceremoniile ce aveau loc „de agiunul Nașterii Domnului Hristos", apoi „obiceiul țărămoniilor ce să fac în zioa Nașterii" (inclusiv regulile marelui ospăț dat la Curte), „țărămoniile ce sînt obicinuite de să fac la Sfete Vasilie", cele din „zioa Agiunului și a Sfîntului Botez" (5 și 6 ianuarie), „obiceiul țărămonii ce să face la zioa Învierii Domnului Hristos" (adică de Paște) și în sfîrșit „ce obiceiu are domnul cînd merge la Svîntă" (adică la moaștele Sf. Paraschiva, la 14 octombrie, cînd domnul venea să se închine în fața moaștelor depuse la mănăstirea Trei Ierarhi încă din vremea lui Vasile Lupu). Alte două ceremonii speciale erau destinate alegerii mitropolitului sau unuia din episcopii țării. Toate aceste ceremonii religioase erau însoțite de datini și obiceiuri de mare interes etnografic și folcloric (orații, udatul a doua zi de Paște, vînatul, halcaoa, pehlivanii, muzica, ospețe, ceremonia cafelei etc., etc.).

Alaiuri, nunți, primiri de oaspeți

Un ceremonial aproape identic era respectat și în Țara Românească. El ne este cunoscut prin condica de ceremonial, mai nouă, dar care cuprinde toate manifestările de la Curte, redactată în timpul domniei lui Grigore IV Ghica (1822-1828) și purtînd titlul *Condică de alaiuri și alte orînduieli ce să păzesc la țeremoniile ce să fac de prea înălțații domni ai Valahii, adunate și întocmite din luminata poruncă a Mării Sale prea înălțatul nostru Grigorie Dimitrie Ghica V*[oievod] *la anul 1825*. Sînt amintite aici toate ceremoniile obișnuite și extraordinare ale vieții de Curte din București: alaiurile de intrare a domnilor în capitala țării pentru primirea solilor străini și a consulilor acreditați la București, ceremoniile prilejuite de nunțile, înmormîntările și botezurile de la Curte și ale membrilor familiilor boierești încuscrite, înscăunarea fețelor bisericești, alaiurile și ceremoniile religioase de la Crăciun, Anul Nou, Bobotează, Paște sau de hramul diferitelor mănăstiri și biserici, vizitele domnului la diferite lăcașuri, strămutarea de moaște și icoane, primirea patriarhilor din Răsărit, scoaterea cailor din grajdurile domnești la „ciair" ș.a.

Cel mai însemnat dintre alaiuri era, desigur, acela al intrării domnului în București, la încăunarea lui. Primul cunoscut, al lui Alexandru Ipsilanti, s-a petrecut la 3 februarie 1775, și a fost compus din toate breslele ostășești și spătărești (în frunte cu căpitani, ceauși, polcovnici, cu steagurile lor), apoi zapcii de Divan, breslele portăriei și ale armășiei, steagurile domnești, trîmbițașii, dregătorii mărunți, beizadelele, demnitarii Porții în frunte cu skemni-agasi, fustașii, ciohodarii, tufecii, toți înconjurînd pe domn, care era încadrat de spătar purtînd sabia și topuzul și de vătaful de Divan „cu săgeata și cucura" și se încheia cu copiii de casă, marele cămăraș, ispravnicul de Curte, servitorii domnului și meterhaneaua. Alaiul doamnei era precedat de seimeni, lefegii cu armași și căpitani, vornicul de harem, dregători mărunți, „nemții de poartă", după care veneau careta doamnei trasă de 6 telegari cu 10 ciohodari de amîndouă părțile, careta domnițelor, păzită de cîte alți 6 ciohodari și caretele cucoanelor mari, după treapta boieriei soților lor.

Mihail Suțu era foarte grijuliu cu protocolul propriei persoane, avînd o specială

„orînduială a alaiului la eşirea domniei" în diferite vizite la mănăstiri sau în alte locuri, sau cînd părăsea Capitala pentru o deplasare mai lungă. În primul caz, domnul trebuia să fie însoţit de toate cătanele de ţară, de breasla agiască, cea spătărească, portărească şi armăşească, de beizadele, flancate de ciohodari, de satîrgii, copii de casă şi mici dregători funcţionali (cafegi-başà, tutungi-başà, şerbecciu şi caftangiu-başà etc.); în al doilea caz, cortegiul avea în frunte pe marele agă, cu marele portar şi marele armaş, copiii domneşti, logofeţi, comişei, călăraşi, odobaşi, beizadelele cu ciohodari, fustaşi, satîrgii şi boiernaşii cu rosturile cuvenite.

Pentru familia domnească erau prevăzute şi alte ceremonii. Aşa era „alaiul prea iubitei Doamnei Domniei mele afară la Izvorul Tămăduirii" (100 seimeni călări şi înarmaţi, 6 postelnici, ceauşi, 50 de „nemţi din poartă", 10 fustaşi, 8 căpitani, 10 ciohodari străjuind careta doamnei), apoi „alaiul măriei lor beizadelelor", care era precedat de poteraşi, seimeni bulucbaşi, tretipostelnici, polcovnici, căpitani, ciohodari, tufeci, delii şi „vătavu al măriei lor beizadelelor".

În cazul nunţilor în familia domnească, avem descrisă pe aceea a domniţei Zamfira, fiica lui Nicolae vodă Caragea, care a fost trimisă cu alai la Istanbul pentru oficierea căsătoriei ei cu beizadeaua, Ioan Alexandru Mavrocordat, în noiembrie 1782. La ieşirea din Bucureşti, cortegiul era deschis de vînătorii şi trîmbiţaşii agieşi, şi spătăreşti, de seimeni, postelnicei, ceauşi, iuzbaşa, mehter başa cu „toată taifaoa lor cîntînd", trîmbiţaşi domneşti şi muzicanţi nemţi, careta domniţei fiind escortată de cîte patru ciohodari, şi „toţi lăutarii cîntînd după obicei".

Pentru nunta surorii sale Ecaterina cu vistierul moldovean Sandu Sturdza, celesamur pe care însă îl ţinea în mînă, nu pe cap.

După ce a sărutat mîna domnului s-a coborît în curte şi chiar de la scara Palatului a încălecat pe un cal domnesc, avînd în urma sa mai mulţi ciohodari, comişei, şi salahori ai grajdului domnesc, toţi călări.

Şi întocmindu-să alaiul de acoloea, s-au aşăzat toţi armăsarii şi caii şi telegarii, după osebită foaie ce s-au făcut, orănduindu-să şi zapcii, pentru a să păzi nizamul.

Şi încălicănd dumnealui vel comis pă tamblabaşa, au plecat trecînd pe la ferestrele Mării Sale, cu cuviincioase plecăciuni, plecîndu-şi capul şi scoţîndu-şi işlicul.

Iar după ce au ajuns la orănduitul loc al ceairlîcului, descălecînd la cortul ce-l pusăse deosebit pentru dumnealui, au mers acolea toţi boierii de l-au heretisit, carii s-au şi poftit să prănzească înpreună cu toţii acolea, avînd zaiafet în zioa aceia.

Şi pentru aceasta, ţărmonie i s-au dat dumnealui vel comis şi darul de la Măria Sa vodă, un postav şi taleri cinci sute. Iar altora şi mai mult, după ipolipsis ce au avut, li s-au dat".

Alaiul cu care a ieşit luminata doamnă a Mării Sale Mihai vodă Suţul afară, de Izvorul Tămăduirii

În biserica ctitorită de domnitorul Mavrogheni, numită şi Izvorul Tămăduirii, de la Şosea, în fiecare an, în prima vineri după Paşte, se făcea mare slujbă religioasă, la care veneau foarte mulţi locuitori din oraş. Tradiţia cerea ca la această slujbă să participe şi soţia domnitorului şi numeroase soţii ale marilor boieri, acestea alcătuind suita doamnei.

O astfel de suită s-a organizat atunci cînd doamna Sevastia, soţia lui Mihai Suţu, a participat la această ceremonie, atît la ducere cît şi la întoarcere suita sa fiind compusă din:

„50 seimeni polcovniceşti călări şi înarmaţi; 50 seimeni bulucbăşeşti călări şi înarmaţi; 6 postelnicei cu capoate şi cu tacîm curat; ceaşul spătăresc, cu ceaşul agiesc; bulucbaşa, cu polcovnicul de seimeni; vtori portar, cu plocovnicul de tîrg; vornicu de harem, cu cel căpitan de dorobanţi; 50 nemţi din poartă, pă jos; 12 fustaşi cu darde şi cu iuzbaşa lor; 8 căpitani, patru ai seimenilor spătăreşti şi patru agieşti, înarmaţi şi cu zardavele pe cap; 10 ciohodări, pe lîngă carîta *gospod;* şi celelalte carîte următoare".

Alaiul cu care merg luminatele beizadele la dumnealor consulii de-i heretisesc

„Voind luminatele beizadele să meargă la vreunul din dumnealor consuli spre heretismos, pentru ziua Sfintei Naşteri, sau a Sfintei Învieri, a doua zi sau a treia zi, ori pentru ziua înpăratului [ţării respective], sau a consulului, mai întîi înştiinţează iuzbaşa al Divanului, prin fustaş, pă dumnealui consulul că este să vie luminăţia lor beizadelele spre heretismos. Apoi merg luminăţiile lor la dumnealui consulul cu alaiul de mai jos arătat:

Deli-başa şi tufecci-başa, cu treizeci neferi ai lor, pă jos, înaintea carîtei. Doi alai ceauşi, asemenea. Carîta domnească cu şase telegari, cu vizitii în uniformă. Baş ciohodar al luminăţiilor sale cu şase ciohodari de-o parte a carîtei şi chehaiaoa de ciohodari cu alţi şase ciohodari de altă parte.

Cu acest alai mergînd luminăţia lor beizadelele la dumnealui consul, li să face despre partea dumisale cuviincioasa cinste şi la plecare înparte prin omul luminăţiilor sale şi bacşiş la oamenii casii dumnealui consulului".

brată la București în ziua de 5 iulie 1793, Alexandru vodă Moruzi a rînduit epistaţi la 30 iunie un număr însemnat de boieri, iar după săvîrşirea ceremoniei, în seara de 5 iulie a urmat un mare ospăţ la Curte, unde au fost poftiţi toţi marii boieri din Divan.

Printr-o mare favoare, la 28 ianuarie 1795, Alexandru Moruzi a acceptat celebrarea căsătoriei a două odrasle din protipendadă la Curtea domnească, anume a lui Scarlat, fiul marelui vornic Radu Slătineanu, cu Ecaterina, fiica marelui vistier Constantin Filipescu. Mirele a fost escortat la Curte cu un alai alcătuit din 40 seimeni, 6 căpitani agieşi şi 6 spătăreşti, 6 postelnicei, 6 ciohodari, 10 cai domneşti pentru mire şi alţi feciori de boieri, precum şi de trîmbiţaşi şi lăutari. La rîndul său, mireasa a fost însoţită de 20 „nemţi din poartă, 4 ciohodari şi carîta domnească cu şase telegari". Perechea s-a înfăţişat separat domnului şi doamnei la Spătărie, iar nunta s-a oficiat la biserica domnească, nuni fiind chiar voievodul şi soţia sa, iar după prezentarea din nou la Curte, ospăţul a avut loc în casa ginerelui, unde au participat beizadelele.

Şi în Ţara Românească se organizau fastuoase ceremonii la primirea oaspeţilor străini, mai cu seamă a ambasadorilor în trecere spre Înalta Poartă. Astfel, pentru prezentarea scrisorilor de acreditare ale celui de al doilea consul rus numit la Bucureşti, Ivan Ivanovici Severin, la 14 februarie 1783, s-a alcătuit un alai condus de polcovnicul de tîrg cu 50 de cazaci, vel căpitanul de dorobanţi cu 50 de dorobanţi, patru postelnicei, comişi, ceauşi de aprozi, careta cu 6 telegari escortată de 10 ciohodari şi „altă caretă cu doi telegari pentru dragoman". Ceremonia s-a repetat la 16 octombrie 1783 şi pentru agentul austriac în principate, Stephan Ignaz Raicevich, cu acecaşi pompă

„Orînduiala şi obiceiurile politiceşti"

Pentru o codificare strictă a etichetei şi ceremonialului de Curte, precum şi într-un scop cultural mai larg, vizînd mai buna cunoaştere a istoriei şi geografiei patriei, Alex. Ipsilanti, în a doua sa domnie în Ţara Românească (august 1796-noiembrie 1797), a înfiinţat o nouă instituţie numită chiar *Logofeţia de obiceiuri* şi al cărei titular a devenit şi membru al Divanului. „Văzînd la orînduiala şi obiceiurile politiceşti o nestatornicie — se spunea în hrisovul dat de domn în 20 iulie 1797 —, pricinuind dintr-aceasta o defăimare ţării şi stăpînirei ei şi socotind mijlocul cel cuviincios de a se pune şi aceasta la îndreptare, am găsit că este de mare trebuinţă şi folos a avea ţara o *Canţelarie* sau cămară osebită, adunătoare de toate obiceiurile şi orînduielile politiceşti şi de privileghiurile pămîntului acesta, cîte mai jos le vom numi, în care să se scrie toate după rînduiala lor, ca să fie cunoscute şi ca să se păzească dea pururea şi în toată vremea cu cuviinţă şi statornicie... de aceea dar, socotit-am domnia mea pentru îmbunătăţirea şi deplinirea ţării să întocmim acest bine într-însa şi într-adins pentru aceasta am aşezat *Logofăt. mare de obiceiuri* sau *Rednic* şi sub dînsul al II şi al III şi al IV logofeţei mici, ca prin îngrijirea, nevoinţa şi statornicia numiţilor, *să se scrie istoria,* orînduiala politicească şi dregătoriile ţării noastre ce-i de Dumnezeu păzite... Şi Rednicul avînd rînd după vel Logofăt de Ţara de Jos şi ţiind toiag să şeazăîmpreună cu ceilalţi boieri ai Domniei mele la domnescul nostru Divan şi la celelalte adunări şi să judece împreună cu ceilalţi. Şi cînd se face înălţare în dregătorii, sau se dau boierii şi se săvîrşesc alte obiceiuri i ţermonii, atît politiceşti cît şi bisericeşti, să se afle faţă pentru îndreptare şi povaţă, în ce chip se cuvine a se face după obişnuita lor orînduială".

După ce i se fixa leafa titularului, în hrisov i se precizau atribuţiile pe 5 secţiuni sau „capete": „1. *Istoria domnilor Valahiei,* adecă să se facă adunare de toate letopiseţele ce s-au scris după vremi de oameni cu ştiinţă, pentru oblăduirea ţării, cu schimbările şi prefacerile ei, împreună şi cronologia domnilor şi ocîrmuitorilor, pe scurt; 2. *În Gheografia ţării:* cum se hotărăşte cu cele de afară ale ei, adecă cu Prea Puternica Împărăţie şi cu pămînt străin, precum hotărnicia ţării despre partea Banatului şi cu Transilvania, ce s-au făcut prin oameni împărăteşti la 1792 după pacea de la Sistov... şi hotărnicia hasurilor a trei cetăţi (Turnu, Giurgiu, Brăila)... şi privileghiurile ţării i hatişerifurile ce s-au dat după vremi..."; acestea toate „să se scrie în condicile acestei canţelarii"; „3. În cele ce se cuvin la domni, de la începutul domniei pînă la sfîrşit, adică venirea domniei la Ţarigrad pînă să aşează pe scaunul domniei, ţeremoniile ce se obicinuiesc a se face mai des sau mai rar, precum alaiuri, serbări, felurimile ieşiri ale domnilor din Curtea domnească afară, cununii, botezuri domneşti, întîmpinări de soli şi de musafiri; 4. În bisericeasca orînduială şi aceasta în două: în deobşte cum se urmează parisiile [ceremoniile] bisericeşti... Cele de cuviinţă a fieştecăruia din cei de cinul bisericesc şi cum se face aşezare de mitropolit, de episcop, de egumeni pe la mănăstiri mari şi mici. Să fie scrise toate acestea la această canţelarie... şi cînd se fac, să se afle... rednicul de faţă, spre a arăta orînduiala lor; 5. În orînduiala politicească şi aceasta în două: în de obşte, pentru care se coprinde în parisiile domneşti? Şi în parte, care sînt boieriile şi veniturile lor... adecă meseriile tuturor dregătorilor

mari și mici, veniturile lor și datoria ce are fieștecare a săvîrși. Toate acestea să fie trecute în condica de obiceiuri, și această cantelarie, cînd se înalță cineva și la vreo boierie, să fie datoare să dea la cel ce ia boierie însemnare în scris, care să coprindă orînduiala acei boierimi și datoria ce are a urma, cum și havaieturile sau bacșișurile ce este orînduit a da acea boierie la îmbrăcatul caftanului vericui... și de la această cantelarie să se facă arătare fieștecăruia dregător orînduita leafă, împreună cu cealaltă orînduială, de urmarea datoriei și a slujbei lui".

Hrisovul a fost scris de Constantin „logofețul de obiceiuri", semnat de domn și de întregul Divan, printre membrii acestuia figurînd și Isaac Ralet, primul deținător al titlului de „vel logofăt al obiceiurilor" sau, în alți termeni, „mare maestru de ceremonii", demnitar întîlnit la toate curțile imperiale, regale sau princiare europene ale vremii. Se poate deci afirma că prin înființarea acestei dregătorii și prin funcțiile ce le îndeplinea, Țara Românească făcea un nou pas pe calea afirmării ei ca principat autonom, cu un trecut bine definit istoricește și cu o etichetă de Curte ce trebuia respectată atît de localnici cît și de străini. În Moldova s-a procedat la fel în timpul domniei lui Al. Callimachi (1795-1799), cînd s-a înființat instituția Logofeției de obiceiuri.

Dacă comparăm ceremonialul de Curte din Moldova cu cel din Țara Românească constatăm că el este aproape identic. Aceste norme tradiționale de ceremonial — cu inerente modernizări — au rămas valabile pînă în vremea Unirii Principatelor sub Al. I Cuza, care a adoptat protocolul folosit la curtea lui Napoleon III, numind ca mareșal al Curții domnești pe generalul Theodor Cazimir.■

(Va urma)

Alaiul cu care merge boierul ce să va orîndui de Măria Sa vodă de heretisește despre partea Mării Sale pă dumnealor consulii

„Voind Măria Sa vodă să trimiță vreun boier despre partea Mării Sale ca să heretisească pă vreunul din dumnealor consulii, pentru zioa Sfintei Nașteri, sau a Sfintei Învieri, a doua zi sau a treia zi, ori pentru zioa înpăratului, sau a consulului, poruncește boierului ce-l va găsi cu cale (sau obicinuit însă mai de multe ori a să trimite, ori dumnealui vel cămăraș, sau dumnealui vel comis, ori siclitarul Mării Sale, de au cin dintr-ale patrii simandicon) să meargă să săvîrșească heretismosul.

Și iuzbașa al Divanului, prin fustași, înștiințează pă dumnealui consulul că este să vie boierul despre partea Mării Sale, spre heretismos.

Apoi luînd luminatul boier taleri 150 de la domneasca vistierie pentru bacșiș, merge la dumnealui consulul cu alaiu de mai jos arătat.

Doi buluc-bași ai ogeacurilor cu oamenii lor, pă jos, înaintea carîtii. Carîta cu doi telegari. Trei ciohodari de-o parte a carîtii și trei de alta.

Cu acest alai mergînd orînduitul boier la dumnealui consulul, i să face despre partea dumnealui consulului cuviincioasa cinste. Și la întoarcere înparte orînduitul boier, prin omul dumisale, și bacșiș la oamenii casii dumnealui consulului".

Orînduiala cu care se petrece la groapă vreun mare boier ce va muri

„Murind vreun boier din cei dintîi, ce să zice protipendadă, după ce i să face toată gătirea cea trebuincioasă după orînduială, apoi merg acasă la mort dumnealor boierii cei mari cu părintele mitropolitul și cu părinții episcopi și alți arhierei și preoți, unde acolo merge și tagma hătmănii, agii, a spătării și starostea de negustori cu alți neguțători din toate breslele. Și la vreme cuviincioasă dîndu-să molitfa cea obișnuită de către presfinția sa părintele mitropolitul, îl pun în coșciug, căpitanii cei mici spătărești, și puindu-l pă pat, [dispozitivul pentru transportul sicriului] îl duc la biserică cu orînduiala dă mai jos arătată:

Aprozii hătmănești, cu zapcii Divanului, rînduri pe de amîndouă părțile; slujitorimea agiască, cu zapcii lor, asemenea; slujitorimea spătărească, cu zapcii lor, asemenea; starostea cu neguțătorii; dumnealor veliții boieri și alții de al doilea și al treilea stare; preoți, arhierei, episcopi și preasfinția sa părintele mitropolitul, cu pateriță; dascăli cîntăreți, cîntînd după orînduială; doi căpitani în uniforma lor ducînd capacul; mortul purtat de patru căpitani în uniformă, flancați de cîte alți doi căpitani ducînd sfeșnicile; rudeniile mortului mergînd în urmă după mort.

Cu această orînduială de alai ducîndu-l pă mort pînă la biserica unde va fi să-l îngroape. Și așezîndu-l dinaintea bisericii vine în urmă Măria Sa vodă, cu carîta sau călare, cu alai tacîmul Curții, adică agiile cele mari cu delii și tufeccii, baș-ciohodar cu chehaiaoa și ciohodarii săi, iuzbașa al Divanului cu fustașii săi, toți pă jos, mergînd la orînduiala sa fieșcare, și în rînd pă amîndouă părțile.

Și dîndu-să jos la cortul ce este gătit mai dinainte, supt care să află așăzat și jeț pentru Măria Sa, să începe numaidecît slujba pogribanii și săvîrșindu-să ia părintele mitropolitul icoana după pieptul mortului și țiind-o în mînă merge Măria Sa vodă de o sărută, sărutînd și dreapta preasfinției sale. Și apoi Măria Sa să întoarce înapoi, iar pă mort îl ingroapă" ■

Dicționar istoric

TÎRGURI, ORAȘE ȘI CETĂȚI DINTRE PRUT ȘI NISTRU (IV)

CONSTANTIN C. GIURESCU

Mai există însă și o altă serie de portulane și hărți care notează Licostomo de două ori, o dată în Deltă și a doua oară pe malul stîng, basarabean; există de asemenea cîteva portulane — puține la număr — care au Licostomo numai pe malul stîng[1]. Din prima categorie a acestei serii fac parte, de pildă,. cele patru portulane ale lui Pietro Vesconte, din 1311, 1313, 1318 și iar 1318 și portulanul lui Sanudo, din 1320; din cea de a doua categorie portulanul lui Dulcert (1339) și acel al lui Soleri (secolul al XIV-lea). Cum se explică această mențiune simultană, acest dublet toponimic, fără vreun adjectiv care să le diferențieze cronologic. Credem că în felul următor: cetatea bizantină, apoi genoveză, era situată pe grindul din Deltă, dominînd toate regiunile înconjurătoare și nesupus inundațiilor. Aci s-a clădit fortăreața, din piatră, precum și așezarea civilă sau casele orășenilor, cu magaziile și șurile respective. Cînd, prin venirea negustorilor italieni Licostomo a început să ia, spre finele secolului al XIII-lea, o dezvoltare mai mare, să înflorească, să devină punctul de plecare a unor caravane care se îndreptau spre miazănoapte, cînd importul și exportul au luat amploare, s-a simțit nevoia să se mărească așezarea, construindu-se magazii, saivane de vite, adăposturi pentru paznici și chiar case de locuit pe malul din față. Mărfurile care se importau, în general, de volum mic și valoare mare — postav apusean, țesături orientale, mirodenii, fructe sudice — se puteau păstra ușor în așezarea de pe grind; tot așa, unele mărfuri de export ca peștele sărat, mierea și ceara, robii; altele însă ca grînele, care proveneau în special din hinterlandul nordic, era mai greu să fie aduse întîi în magaziile de pe grind și apoi încărcate iar în vasele de export; se scumpea, prețul, dat fiind că aveau volum mare, în raport cu valoarea. Ele se păstrau deci în magaziile construite în acest scop pe malul stîng, în față, în raza vizuală a apărătorilor cetății care puteau ușor interveni, în caz de nevoie. De la o vreme, au început să se depoziteze aci și alte mărfuri de export ca pieile de vită, lîna etc. Numărul magaziilor și caselor de locuit s-a mărit, formîndu-se o adevărată așezare portuară care nu era însă decît prelungirea celei vechi, din insulă. Sediul administrației civile și al garnizoanei a rămas în insulă, la adăpostul cetății sau fortăreții, unde, în vreme de primejdie, se refugiau și orășenii. În felul acesta s-a alcătuit noua Chilie, în fața celei vechi. De aceea găsim în unele portulane și hărți, chiar din prima jumătate a secolului al XIV-lea, menționat de două ori Licostomo: o dată în Deltă, pe grindul de pe malul drept, și a doua oară în față, pe malul stîng. Așa se explică și de ce unele portulane nu menționează decît așezarea de pe malul stîng: aci trăgeau navele deșarte care veneau să încarce grînele, aci erau schelele numite, într-un raport venețian din 1359, „caricatoria frumenti". Adăugăm că, în unele portulane și hărți, cum e, de pildă, acela al lui Sanudo, numele Vicinei e scris, pentru motive de spațiu grafic, pe malul stîng al Dunării, deși localitatea se afla pe malul drept. Același poate fi și cazul Chiliei. S-a susținut că „nici o urmă de cetate nu se vede nicăeri la Chilia Veche". Totuși, aceste urme au existat pînă tîrziu, în secolul al XIX-lea. Ruinele Licostomului, refăcut în 1484, din ordinul lui Baiazid, erau vizibile în 1828-1832 cînd s-a ridicat planul Dobrogei, Munteniei și Moldovei de regimentul de geodezie rus. În harta apărută în 1835, rezultat al acestei operații, găsim, în dreptul Chiliei vechi, două notațiuni: „Kr. star, Kizia", adică „cetatea (sau fortăreața!) Chilia Veche" și imediat la sud de aceasta, „razvalinî Kilin", adică „ruinele Chilii", ocupînd o suprafață apreciabilă. Constantin Hurmuzaki, în 1857, afirmă la rîndul său că ruinele vechii cetăți „se află înlăuntrul Deltei". Învățatul rus F. Brun, în lucrarea sa despre așezările italiene de pe țărmul de nord al Mării Negre, apărută în 1866, se ocupă și de „Chilia sau Licostomo ale cărei ruini se văd în fața orașului de azi Chilia nouă". În sfîrșit, în ghidul Joanne, tot din 1866, citim: „Kilia, en face, dans l'île Leti et par conséquent dans le delta danubien, sont les ruines du vieux château moldave Kilia qui au XV-e siècle

[1] Continuăm prezentarea vocilor privind orașele dintre Prut și Nistru, din cartea *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene*, apărută în anul 1967, la Editura Academiei în condiții pe care le-am înfățișat în numărul 4/1992 al revistei.

commandait le Danube". [Chilia, în față, în insula Leti și prin urmare în delta dunăreană, sînt ruinele vechiului castel moldav Chilia care în sec. XV controla Dunărea]. Săpături arheologice, neapărat necesare, vor da la iveală — sîntem convinși — temeliile vechii cetăți, ridicată de bizantini și stăpînită apoi de genovezi, munteni și moldoveni.

Cîtă vreme cetatea a fost stăpînită de bizantini și genovezi — puteri maritime dispunînd de flote puternice — așezarea ei într-o insulă a Deltei constituia un avantaj. Cînd însă ea a ajuns, în 1465, în posesia Moldovei lui Ștefan cel Mare, putere continentală, formînd o extremitate a ei spre miazăzi, dincolo de Dunăre, atunci aceeași așezare a constituit un dezavantaj. De aceea se hotărăște Ștefan să ridice o nouă cetate, pe malul stîng, în fața celei vechi și folosindu-se probabil de materialul acesteia. Faptul s-a petrecut în 1479, într-un răstimp foarte scurt, în timpul verii, la construcție participînd, potrivit cronicii, „opt sute de zidari și șeptesprezece mii de ajutoare". Cu zidirea noii cetăți de pe malul stîng s-a dat o lovitură puternică așezării de pe insulă; ea a început să decadă, transformîndu-se acuma ea într-o anexă a celei din față, invers de cum fusese pînă atunci.

Împrejurările în care „castelul" de la Chilia a devenit posesiunea patriarhală, așa cum apare în lista din 1318-1323 amintită mai sus, nu ne sînt cunoscute. Poate că punctul de plecare al acestui transfer politic să fi fost exilul patriarhului Iosif, de după 1274. Nu sîntem lămuriți nici asupra începuturilor coloniei genoveze de aici. Desigur că negustori de acest neam s-au stabilit la Chilia încă din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, așa cum s-au stabilit și la Cetatea Albă și Vicina. Momentul însă cînd genovezii au pus stăpînire pe cetate e mult mai tîrziu. Probabil că faptul s-a întîmplat înainte de lungul război (1370-1385) dintre Genova și stăpînitorul local Dobrotici care izbutise să-și asigure posesiunea Dobrogei și a țărmului mării pînă la Mesembria. În 1361, constatăm un „consul" genovez în Chilia; un al doilea în 1381 iar la 2 septembrie 1382 e pomenit Pietro Embrone, consulul „castelului de Licostomo"; cunoaștem, la 1 aprilie 1392, și numele unui grec Antipa, „fost scriitor de scrisori grecești pentru comună în castelul Licostomo". „Castelul" era încă în stăpînirea genovezilor în 1403. În acest an întîlnim nu numai pe un „Nicolae de Fieschi, fost consul de Licostomo" și pe un „Iacob Bontempo fost masariu — înseamnă casier — pentru comună în Licostomo", mențiuni care nu sînt concludente deoarece amintesc de foști dregători, dar și, la 15 august, o socoteală de 5015 hiperperi și 15 carate „pentru cheltuielile castelului Licostomo" ceea ce e peremptoriu, indicînd prezența și stăpînirea genovezilor asupra numitului castel. De la genovezi, Chilia a trecut în stăpînirea Țării Românești, spre finele anului 1403, după 15 august, sau în 1404, domn fiind Mircea cel Bătrîn. De la munteni o vor lua apoi moldovenii.

Exportul de grîne prin Chilia, constatat în secolul al XIV-lea, va continua și în secolele următoare. Ni s-a păstrat un act din 1471, august 15, prin care Ștefan cel Mare scutește de vamă pe călugării mănăstirii Pobrata „pentru grîul și mierea ce ei vor vinde la Chilia". Am arătat mai înainte că mierea era un articol de export și prin Vicina, la finele secolului al XIII-lea.

Pentru negustorii italieni din Chilia și, desigur, și pentru scopuri de propagandă în rîndurile populației ortodoxe, s-a întemeiat aici o mănăstire franciscană. O constatăm documentar în 1345, alături de așezăminte similare în Polonia, la Hotin, Cosmin, Siret, Baia și Cetatea Albă.

Asupra populației Chiliei în secolele XIII-XV sîntem mai puțin informați decît asupra celeia a Cetății Albe. Știm însă că și aici era o lume amestecată: români, greci, armeni și italieni: genovezi și venețieni. Un braț al Dunării și un ostrov în Deltă, din apropierea Chiliei vechi, au păstrat pînă tîrziu amintirea acestora din urmă: o hartă franceză de la finele secolului al XVIII-lea numește acel braț „le Danube Venedikoul", iar harta rusă din 1835 dă ostrovului numele „Vinitic". Mai erau apoi, desigur, slavi de tot felul: ruși, bulgari, poate și raguzani. Pe ultimii îi găsim în 1633, ocupîndu-se cu săratul și exportatul sturionilor. N-au lipsit în secolele XIII-XIV tătarii; vor fi fost și negustori evrei, care, ca și armenii, erau prezenți oriunde înflorea negoțul. ■

V-AȚI REÎNNOIT ABONAMENTUL?

Este modalitatea cea mai sigură de a primi, lună de lună, publicația dv. preferată de istorie.

O CARTE DE ISTORIE ÎNTR-O REVISTĂ.

O colecție MAGAZIN ISTORIC — o minunată bibliotecă de istorie.

Vă reamintim: revista noastră se găsește în catalogul presei la poziția 212.

Prin abonament MAGAZIN ISTORIC — vă asigurați, lună de lună, lectura unei cărți de istorie INTERESANTE, PASIONANTE, INSTRUCTIVE.

1949. DIN VREMEA CALVARULUI

Prezentăm, în cele ce urmează (vezi și Magazin istoric, nr. 5, 6/1992) fragmente dintr-un alt document publicat de revista Basarabia, nr. 1/1991 stenograma unei ședințe care a avut loc la prim-secretarul C.C. al P.C. (b) din Moldova, N.G. Coval, la 9 iulie 1949, unde au fost analizate rezultatele acțiunii de deportare a unei părți a populației basarabene.

Conform unei hotăriri a Consiliului de Miniștri a R.S.S.M., din 28 iunie 1949, în noaptea de 5 spre 6 iulie, același an, s-a declanșat acțiunea de deportare a „familiilor de chiaburi [culaci] și a foștilor moșieri și a marilor comercianți", intocmindu-se liste cu 11 342 familii. Editorul documentului, candidatul în științe istorice Ion Șișcanu, apreciază că în acea operațiune au fost ridicate cel puțin 10 853 familii, cifra exactă putind fi stabilită abia după consultarea tuturor surselor documentare, multe dintre ele încă inaccesibile. Iată, din această stenogramă, informațiile prezentate de F.I. Kașnikov și T.I. Troian, împuterniciți cu organizarea deportărilor la Soroca și, respectiv, Orhei.

Deportarea culacilor

Tov. Kașnikov. Impresia de ansamblu e că în sectorul nostru operația s-a desfășurat bine, dar s-au vădit multe scăpări atît în procesul de pregătire cît și pe parcursul desfășurării operației. În total am realizat 90%, n-a putut da de 110 familii, unele s-au ascuns cu o lună și jumătate înainte, majoritatea s-a ascuns chiar în timpul operației. 126 de obiecte au fost eliminate din listă, în majoritatea lor participanți la războiul pentru apărarea Patriei, decorați, în timpul ridicării ne-au prezentat documentele respective. În unele raioane cazurile de acest fel au fost mai multe, în alte raioane — mai puține. Evidența acestui contingent de oameni este nesatisfăcătoare într-o serie de raioane.

Al doilea moment. Într-o serie de raioane a fost încălcată conspirația și la apropierea mașinilor militare mai mulți oameni știau despre ce e vorba.

Despre activul antrenat. Într-o serie de raioane pregătirea în vederea operației, a fost proastă. Pot cita mai multe exemple în acest sens. Bunăoară, în raionul Tîrnova, în calitate de activist, a fost mobilizat un oarecare Culderi, rudele lui urmau să fie strămutate, el a șters-o de la activ, și-a avertizat rudele și familiile lor s-au ascuns.

Deosebit de prost stau lucrurile în raionul Zguriția. Sub acest aspect activul de aici a fost ales foarte prost. Bunăoară, președinte al unui Soviet sătesc era o oarecare Popovskaia, fratele ei a fost cuzist activ, în prezent e deportat, dar cînd a aflat că el urmează să fie strămutat, ea a început să plîngă și cu asta a luat sfîrșit activitatea ei. A fost mobilizat și un director de școală, ale cărui rude din satul vecin au fost deportate. Cazurile de acest fel sînt numeroase.

Desfășurarea operației s-a complicat prin aceea că, pe de o parte, o serie de oameni ne sînt deosebit de ostili, simțeau că va avea loc această operație, de aceea mulți dintre ei s-au ascuns, deosebit de mulți au dispărut cu o zi înainte. Alt moment, dat fiind că au căzut ploi puternice, într-o serie de locuri transportul auto n-a venit la termenele fixate, și în unele sate din raioanele Drochia, Tîrnova, Cotiujeni operația a început abia la ora 4-5-6 dimineață. E o oră cînd aproape toată lumea e trează deja. Foarte mulți au fugit. O parte de oameni a dispărut, și nu i-am mai putut găsi. Asta vorbește despre o proastă pregătire a operației. Cel mai nesatisfăcător a fost organizată în raioanele Zguriția, Otaci și Soroca.

Într-un sat toate familiile urmînd să fie strămutate au fugit în timpul nopții. Înseamnă că au fost avertizați. Un alt exemplu din raionul Soroca. Într-unul din colhozuri erau șase chiaburi, care trebuiau excluși. Președintele comitetului executiv raional a fost însărcinat să pună la punct hotărîrea adunării colhoznicilor. Dar în ziua respectivă s-a așternut pe băut și n-a plecat în sat. A descoperit acest lucru secretarul doi al comitetului raional de partid, care a și organizat adunarea în ajunul operației. După ce adunarea a luat sfîrșit, acolo a descins Puzakov, a stat de vorbă cu colhoznicii, o colhoznică i-a spus că pe unii i-au exclus pe drept, dar mai e o parte care trebuie excluși și încă n-au fost excluși. Așa că se mai întîmplă și asemenea lucruri.

În raionul Soroca a avut loc un caz urît — un membru de partid a furat de la un deportat 3 700 de ruble, le-a ascuns în sîn, pe drum banii au început să-i curgă și activiștii l-au prins asupra faptei.

În prezent inventarul avutului pretutindeni e încheiat. Vitele, fie că au fost predate colhoznicilor, fie că se află pe loc, contra recipiselor de conservare. De regulă, avutul

este depozitat într-un singur loc. La Drochia nu s-a procedat just, au hotărît să transporte acest avut în centrul raional, pentru a completa mobilierul instituţiilor raionale, cînd am sosit în satul Glavan, preşedintele Sovietului sătesc a început să mi se plîngă că uite n-are nici scaune, nici masă, credea că se va căpătui cu cîte ceva pentru Sovietul sătesc şi colhoz, dar toată mobila a fost dusă în centrul raional.

Ce se face cu semănăturile? Sînt puse la evidenţă. Problema atîrnă în aer, unde exista colhozuri, situaţia e mai simplă.

De regulă, în majoritatea raioanelor pîinea a fost predată către stat; e rău însă, că directorii centrelor de colectare, în virtutea indicaţiilor, nu mai primesc pîine.

De regulă, chiaburii n-au pîine multă, rari dintre ei au pînă la două tone, ceilalţi au cîte 200-300 de kilograme.

În timpul operaţiei au avut loc unele cazuri neplăcute. Date fiind drumurile lunecoase după aversele ce-au căzut, într-unul din satele din raionul Zguriţa o maşină cu deportaţi l-a strivit pe un ţăran, altul va muri şi el, probabil. În satul Cunicea a fost rănit un ţăran care nu urma să fie strămutat. Trecea pe lîngă casă, santinela a crezut că tocmai evadase, a tras fără avertizare. La Cosăuţi a fost omorît un chiabur, care a încercat să fugă, a fost rănit, dar trei ore mai tîrziu, a încetat din viaţă. Un caz neplăcut a avut loc în raionul Cotiujeni, în satul Sobari, acolo grupul operativ a sosit la ora cinci şi cînd s-a apucat să ridice o familie, s-au adunat vreo 30-40 de evrei; santinela, în loc să-i roage să se împrăştie, a prins să răcnească, oamenii s-au indignat, el a deschis focul, a început o încăierare; santinela a fost scoasă din post, adevărul adevăr rămîne însă, că s-au tras focuri de armă. Alte excese neplăcute n-au avut loc.

E foarte greu să spui care e starea de spirit. La Cotiujeni s-a zvonit despre război. De aceea oamenii s-au apucat să care totul de la cooperativă. Tot în raionul Cotiujeni, cu două zile înainte de operaţie, s-au strecurat vorbe că va avea loc strămutarea.

Într-o serie de sate am convocat activul după operaţie. În prezent oamenii sînt bine dispuşi. Firește, mai sînt din cei care se ascund, dar oamenii lucrează deja normal.

Oamenii noştri au fost deocamdată ocupaţi cu operaţia, inventarierea avutului, dar în sînul poporului nu s-a desfăşurat nici o muncă în aceste două zile. Poporul a fost lăsat de capul lui, de multe ori în cîmp se adunau grupuri de 10-15 oameni şi discutau evenimentele din sat.

Situaţia cu colectivizarea. În acest sens situaţia e pozitivă în raionul Otaci, comitetul raional de partid a înţeles just problema. Se desfăşoară o muncă amplă de organizare a grupurilor de iniţiativă. S-a înregistrat un mare aflux de cereri, dar aici s-a căzut în altă extremă. Cînd am sosit eu, secretarul lipsea, era numai ajutorul lui. M-am dat în vorbă cu un împuternicit, acesta îmi spune că au fost depuse atîtea şi atîtea cereri, îi zic, cum vine asta, dacă şi la ora 12 tot atîtea aveaţi? Sosește Berechet, îl suna secretarul doi de la Sudarca. Berechet îi zice să convoace azi la ora 9 adunarea şi să aleagă cîrmuirea colhozului. A pus receptorul. Cum aşa, să aleagă cîrmuirea? Acolo au fost depuse 120 de cereri, eu le-am spus să aleagă cîrmuirea. Cum aşa? Trebuie convocaţi fondatorii, colhozul urmează să fie înregistrat, abia după asta se alege cîrmuirea. Dar cine să-şi bată capul cu aşa mărunţişuri! Am adunat vreo 60-70 de membri ai activului, ne-am sfătuit. M-am uitat la cererile ţăranilor, toate erau scrise în ultimele două zile. Ţăranii scriu să fie primiţi în colhoz după ce vor recolta roada. Am cerut să fie convocat activul, m-am sfătuit cu dînşii. Toţi înclină să creadă că te-ai mira dacă ţăranii vor intra acum în colhoz, ci abia după recoltare, astfel încît să efectueze semănatul de toamnă împreună. Acelaşi tablou e şi în satul Copanca — să strîngă roada aparte.

În această privinţă situaţia e mai proastă în raioanele Soroca, Drochia, Zguriţa, acolo nimeni nici din deget n-a mişcat. Aceeaşi e situaţia şi în raionul Cotiujeni. Nu este folosit timpul pentru a desfăşura o muncă pregătitoare şi de organizare a maselor în vederea colectivizării.

Sînt de părere că acolo unde ţăranii nu vor consimţi ca semănăturile să fie colectivizate, colhozurile trebuie organizate la sfîrşitul lui iulie, începutul lui august. Pînă atunci spicoasele vor fi recoltate.

Între timp vom înregistra statutul, vom alege organele de conducere ale colhozurilor, vom proceda la socializarea animalelor de muncă şi mijloacelor de producţie, le vom transfera la pregătirea solului în vederea semănatului culturilor de toamnă, vor fi recoltate mari suprafeţe de porumb, între timp se va termina semănatul, vom putea să-i ajutăm cu animale de tracţiune, iar acum să-i lăsăm să se achite cu livrările către stat, să termine treieratul, iar noi să pregătim solul pentru semănatul culturilor de toamnă.

Tov. Troian. În sectorul Orhei operaţia s-a desfăşurat bine în toate raioanele, cu excepţia unei greşeli în alegerea oamenilor, e vorba de conducătorul unei maşini, el însuşi urma să fie strămutat.

În ce priveşte conspiraţia. Aproape în toate raioanele, cu excepţia oraşului Orhei, conspiraţia a fost respectată bine. N-a transpărut nimic. La Orhei a avut loc un caz. Cu vreo două zile înainte de operaţie dactilografa de la M.S.S. l-a prevenit pe un culac şi acesta a fugit. Un alt caz a avut loc la Chiperceni. Soţia şefului centrului militar a declarat că i-a spus soţia doctorului, iar aceleia i-a spus soţia unuia dintre lucrători de la comitetul raional de partid, care anume n-am mai concretizat. Se presupune că

e vorba de soția primului secretar.

La Orhei, au avut loc și asemenea cazuri: cînd activul și lucrătorii operativi intrau în unele case, locatarii stăteau cu desagele făcute, erau gata și declarau că nu mai e rost să dea citire hotărîrii, întrucît sînt la curent. Așa a fost cazul cu directorul gospodăriei forestiere. A fost un caz cînd a doua zi s-a constatat că circa 70 de familii și-au strîns lucrurile, dar aceste familii nu urmau să fie strămutate. S-a zvonit că vor fi strămutați toți cei care fuseseră dați afară din organizațiile de comerț.

Planul a fost realizat cu 88%. L-am sunat pe colonelul Lebedev, mi-a spus că nu dispune de date mai complete. Procentajul mic se explică prin aceea că a trebuit să întoarcem 26 de familii ale celor ce-au făcut armata, n-am ridicat 11 familii de colhoznici, 17 chiaburi și acoliți de-ai lor au fost arestați mai înainte. Cîteva familii și-au părăsit vetrele acum o lună și jumătate-două luni, sînt căutate, numărul lor se ridica la 60 de oameni.

Au fost și cazuri excepționale. Un asemenea caz a avut loc la Telenești: oamenii noștri au venit la o familie, soțul a fugit, soția, culcată pe cuptor, a înșfăcat arma de vînătoare încărcată și a îndreptat-o spre ostașul nostru. Ostașul a tras și a omorît-o.

Un alt caz a avut loc în raionul Răspopeni. Un culac a încercat să fugă. A fost rănit și curînd a murit. La Răspopeni s-a răsturnat o mașină, un culac a fost strivit, soția acestuia a fost rănită.

Un alt caz a fost la Frumoasa, raionul Bravicea. Acolo tatăl și fiul au zbucnit din casă, au tras două focuri și au dispărut, n-au fost prinși.

S-a întîmplat și un asemenea caz. S-a procedat la curățirea pădurii, în acest timp un cetățean care nu urma să fie ridicat lucra în vie. Nu se știe de ce, ostașul a tras în el și l-a omorît, deși li se dăduse indicații să tragă numai în aer. Cazul dat se cercetează.

Activul a lucrat bine. În nici un raion n-a fost vreun caz ca cineva să se eschiveze. La Orhei au lucrat mai multe femei, circa 10 persoane — comsomoliste, membre de partid, și-au făcut datoria excepțional de bine.

Despre starea de spirit. Trebuie să subliniez că dispoziția oamenilor la țară e mai bună decît la oraș. A doua zi orașul n-a lucrat. Aproape întreaga populație s-a adunat în grupuri de cîte 5-6 oameni, abia spre seară s-au împrăștiat pe la casele lor.

În raioanele Susleni, Chiperceni, Răspopeni dispoziția e normală. Situația e un pic mai agravată la Telenești și Bravicea. La Bravicea pregătirea în vederea operației a fost mai rea decît în alte raioane și lucrul acesta e, se vede, o urmare a relațiilor nesănătoase între șeful secției de interne și secretarul comitetului raional de partid. Șeful secției de interne de acolo e caracterizat ca un om înfumurat, nu trece pe la comitetul raional, nu-l pune la curent pe secretarul comitetului raional. Încolo a plecat T. Kolotușkin. Și un alt moment care a împiedicat reușita operației. A plouat tare. Militarii n-au ținut seama de o atare eventualitate, au oprit toate mașinile într-un singur loc, în vale. De cum a pornit ploaia, mașinile n-au mai putut ieși din acea văgăună; după instructaj activiștii au pornit pe jos; la început ostașii și lucrătorii operativi n-au dorit să pornească pe jos, așa că au ajuns în unele sate abia pe la ora 8 dimineața, pe cînd populația se afla deja în cîmp. De aceea în aceste sate, în loc de 31 de familii, au fost ridicate numai 29. În satele în care au sosit pe la ora 3-4 n-au fost ridicați doar unul sau doi oameni. În prima zi din cei 231 de oameni, conform planului, au fost luați 90, la Bravicea 150-160. Celelalte raioane au îndeplinit planul.

În ce privește inventarierea avutului, totul e normal. Tocmai i-am sunat pe președinții comitetelor executive raionale, mi-au spus că totul e încheiat. Acum repartizează avutul, cel tîrziu luni vom avea la mînă toate proiectele de hotărîri.

Cazuri de sustragere nu s-au înregistrat. În raionul Orhei, un activist care a participat la inventarierea avutului, a ascuns în stufăriș două fețe de pernă. Alte cazuri nu se cunosc.

Dispoziția oamenilor. Colectivizarea se desfășoară bine. La Telenești aproape un sat întreg s-a dat în colhoz — o sută de gospodării. Acolo au fost create șase grupe de inițiativă, cererile vin una după alta. Dar oamenii au și unele momente neclare. Roagă să fie organizat colhozul acum, dar ce vor face cu impozitele, li s-au înmînat deja sarcinile. La Răspopeni e aceeași situație. Au creat două grupuri de inițiativă. Zilele acestea oamenii depun activ cereri.

La Susleni am vorbit cu secretarul, în 4 sate se organizează 4 colhozuri, au creat și aici grupuri de inițiativă, oamenii depun și aici cereri.

În raionul Orhei au fost create 9 grupuri de inițiativă. Dar tovarășii s-au oprit, pentru a se lămuri ce au de făcut cu semănăturile. În toate raioanele oamenii scriu cereri să fie primiți în colhoz ■

În dorința de a veni în sprijinul cititorilor care doresc să-și procure unele numere ale revistei din anii 1991-1992, am înființat la sediul redacției un punct de difuzare.

Mai avem disponibile exemplare din numerele: 2, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12/1991; nr. 1, 3, 4, 5, 6/1992.

Precizăm, totodată, că nu mai expediem prin poștă cititorilor din provincie exemplarele solicitate, **întrucît multe colete cerute nu au fost ridicate, redacția suportînd, în acest fel, cheltuieli mari și inutile de expediție.**

CITITORII SCRIU ISTORIE

AMINTIREA EROINEI

„Pildă rară a unui cald entuziasm, unit cu cea mai stăruitoare energie, aceea pe care unii au numit-o cu drept cuvînt «Eroina de la Jiu» şi-a dat jertfa supremă lipsită de orice trufie, de orice deşartă ambiţie, numai din dragostea de a apăra pămîntul ţării noastre cotropit de duşmani...". Astfel consemna un document de epocă încetarea din viaţă, la 22 august 1917, a sublocotenentului Ecaterina Teodoroiu, căzută pe cîmpul de bătălie în apriga înfruntare cu inamicul ce cotropise ţara.

La 75 ani de la jertfa sa, amintirea eroinei este vie în memoria poporului. O atestă şi această scrisoare, venită de pe locurile unde Ecaterina Teodoroiu a căzut secerată de gloanţele duşmane, în clipa cînd îşi îndemna ostaşii la atac: „Înainte băieţi, nu vă lăsaţi, sînteţi cu mine...".

Sînt oficiant sanitar la Dispensarul uman din Fitioneşti, jud. Vrancea, localitate aflată în apropierea locului unde a căzut la datorie Ecaterina Teodoroiu. Dorind să aflu cît mai multe amănunte despre acest eroic eveniment, săvîrşit pe meleagurile mele, am avut prilejul să stau de vorbă cu cîţiva dintre martorii întîmplărilor petrecute în urmă cu peste şapte decenii. Mărturiile lor — emoţionante şi pline de căldură — le ofer cititorilor revistei *Magazin istoric*, publicaţie mult îndrăgită.

Mai întîi, relatarea bătrînului veteran, sergentul *Ion Şt. Tudorică*, din satul Ciorboreni, com. Jiana, jud. Mehedinţi, despre ultimele clipe de viaţă ale eroinei.

„Eram în compania a 5-a, în plutonul comandat de domnişoara sublocotenent Ecaterina Teodoroiu, din Regimentul 57/58 infanterie. În ziua de 28 iulie 1917, din comuna Comarna, jud. Iaşi, unde ne aflam, am plecat pe jos spre front. Pînă la Vaslui am mers ziua, iar de la Vaslui numai noaptea, întrucît ne bombarda aviaţia inamică.

În dimineaţa zilei de 15 august 1917, am ajuns în comuna Barcea, de lîngă Siret (Tecuci), unde ne-am odihnit. De aici am pornit spre comuna Pufeşti-Vrancea şi, apoi, la 16 august, am intrat pe Valea Carecna, unde ne-am odihnit mai bine de o jumătate de zi. Spre seară, ne-am reluat marşul şi am coborît, pe întuneric, în Valea Zăbrăuţi, trecînd prin satul Fitioneşti, distrus de artileria germană. Am ocupat poziţie pe dealul Glodu, la punctul Poienile Popii, unde am schimbat un pluton de vînători de munte şi, în aceeaşi noapte de 16 spre 17 august 1917, am intrat în acţiune. Luptele au fost grele, zi şi noapte. Inamicul lumina cîmpul de bătălie cu rachete.

În seara zilei de 20 august 1917, am venit în Fitioneşti să ne odihnim.

La 22 august 1917, mă aflam la Poienile Popii, într-o mască (groapă) individuală, săpată în faţa tranşeelor. În spatele meu, în tranşee, se afla domnişoara Ecaterina. Era o ceaţă uşoară. În faţa noastră se afla linia de reţele din sîrmă ghimpată, dincolo de ele un canton şi, în partea cealaltă, erau reţelele şi tranşeele germanilor.

Pe la ora 10 dimineaţa, domnişoara sublocotenent a observat că un pluton inamic venise să taie reţelele de sîrmă de la noi. Domnişoara mi-a ordonat să vin în tranşee şi să treacă ea la mitralieră. A tras asupra inamicului trei benzi de mitralieră. Apoi s-a ridicat, să vină spre noi şi în acel moment a fost lovită în piept de un glonte inamic şi a căzut în tranşee lîngă mine. Cu voce stinsă mi-a cerut apă. I-am dat bidonul de a băut. Apoi au venit brancardierii şi au luat-o pe targă, ducînd-o la punctul sanitar. Pînă să vină brancardierii, domnişoara sublocotenent m-a rugat să-i iau ceasul de la mînă, însă i-am răspuns că nu se cade să fac asta.

În aceeaşi zi, pe la două după-amiaza, au venit avioane germane şi au aruncat bombe peste tranşeele noastre. Trăgeau, totodată, şi cu artilerie. O schijă de obuz mi-a turtit casca, iar dunga acesteia mi-a intrat pe sub piele, umplîndu-mă de sînge. Am fost dus şi eu la punctul sanitar, apoi la spitalul «Sf. Spiridon» din Iaşi, unde am stat trei luni de zile".

După mărturiile celor care s-au aflat în preajma eroinei în ultimele sale clipe, ea a fost transportată, în stare gravă, cu targa, pînă la cantonul din Valea Glodu, unde se afla postul sanitar şi comandamentul trupelor. S-a stins pe drum şi a fost îngropată apoi într-un loc de pe partea stîngă a apei Glodu. Acolo se mai afla un mormînt proaspăt, al căpitanului Dumitru Mărjan, căzut la datorie la 21 august 1917. (Vezi şi *Magazin istoric*, nr. 9/1979.)

În 1921, un comitet de femei din Gorj a luat inițiativa strămutării rămășițelor pămîntești ale eroinei din Vrancea, unde căzuse, la Tîrgu Jiu, pe meleagurile sale natale. În acest scop, Ministerul de război a dispus ca o formație ostășească din garnizoana Focșani să însoțească sicriul cu osemintele eroinei. La 3 iunie 1921, au sosit în satul Fitionești un grup de ostași din Regimentul 10 infanterie, conduși de sergentul Gheorghe Patrașcan, din partea locului, și alții de la Regimentul 16 obuziere (călăreți, trompeți), avînd cu ei și un afet de tun. Un martor al acelor momente, *Zaharia Popa*, din Fitionești, care atunci avea 19 ani, mi-a povestit următoarele: „Sîmbătă 4 iunie, a fost organizată deplasarea pe Valea Glodu la mormîntul Ecaterinei Teodoroiu. Cum mormîntul se afla pe pămîntul familiei noastre, am fost desemnat ca să călăuzesc, călare, întreg convoiul.

Era o zi mohorîtă. Din centrul comunei Fitionești, coloana a pornit în sunetele trompeților. De-a lungul drumului, apoi prin pădure, prin fînețe, se aduna într-una mulțime de oameni. Veniseră din toate satele din jur, atît de mulți, că Valea Glodului era o mare de oameni.

Drumul de întoarcere a fost anevoios, deoarece între timp plouase și caii se poticneau în glodul de pe cărări. Ajunși în Fitionești, sicriul a fost depus în biserica satului. A fost rînduit un serviciu de gardă pe tot timpul nopții.

Duminică 5 iunie, după o ceremonie religioasă, sicriul a fost așezat pe afetul de tun și, în sunetul trompeților, coloana a pornit spre Panciu, prin comunele Fitionești, Holbănești, Mănăstioara. Pe tot parcursul se aflau locuitorii satelor care, cu buchete de flori în mîini, petreceau coloana cu sicriul eroinei. Elevii școlii din Fitionești, încolonați pe lîngă tun, cîntau *Imnul eroilor*.

Locul unde a fost înmormîntată eroina a fost și este cinstit de locuitorii din Fitionești și împrejurimi. În vara anului 1983, cu contribuția a numeroși locuitori ai comunei, a cadrelor didactice și a elevilor a fost construit un mic monument din beton, care a fost dezvelit la 30 octombrie 1983.

Am scris toate acestea în special pentru că revista dv. se bucură de o largă audiență în rîndul tinerelor generații de cititori și doresc ca, prin intermediul dv., să contribui și eu la cunoașterea de către tineretul patriei a jertfelor celor ce au luptat pentru libertatea noastră și la cinstirea lor cu tot ce este mai curat și frumos. ■

Gheorghe Gh. PATRAȘCANU,
comuna Fitionești,
jud. Vrancea

COPERTELE

① ④ Cîntat de poeți, imortalizat de pictori, proslăvit de cavaleri de-a lungul vremilor, eternul feminin a fost, dintotdeauna, un alt nume al Frumuseții. „Frumoasa mea stăpînă,/ cînd ochii-ți plimbi, în ei văd o lumină/ ce drumul către ceruri mi-l arată...", scria Petrarca, în urmă cu mai bine de șase secole, în plin ev mediu... masculin; în imagini, două fumuseți din alte timpuri: **coperta 1** — Lucrezia Paniciatichi (sec. XVII), tablou de A. Bronzino (Galeriile Uffizi din Florența); **coperta 4** — Diana de Poitiers (sec. XVI), pictură de François Clouet (National Gallery, Washington D.C.) **(Evul mediu masculin,** p. 15)

② Iconostasul catedralei Trinității (sec. XV-XVII), din complexul Serghievo **(Lavra Sfintei Treimi din Serghievo,** p. 55)

③ Miniaturi, realizate de un important artist român al desenului din veacul fanariot — Năstase Negrule, **Alexandria,** 1790 **(De la condica de reguli — la maestrul de ceremonii,** p. 19)

PLANSELE

① ② ③ ④ Imagini de la începutul veacului nostru din stațiuni de odihnă românești; cărți poștale — rarități documentare — păstrate la Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române.

① Călimănești-Căciulata; ② La mare: băile Movila (sus), Techirghiol (jos); ③ Tot Techirghiol (sus) și plaja de la Constanța (jos); ④ Clipe de recreere la Borsec (sus) și Ocnele Mari-Vîlcea (jos)

Călimănești Sucsa-Căciulata

ALBUM ISTORIC ROMÂNESC

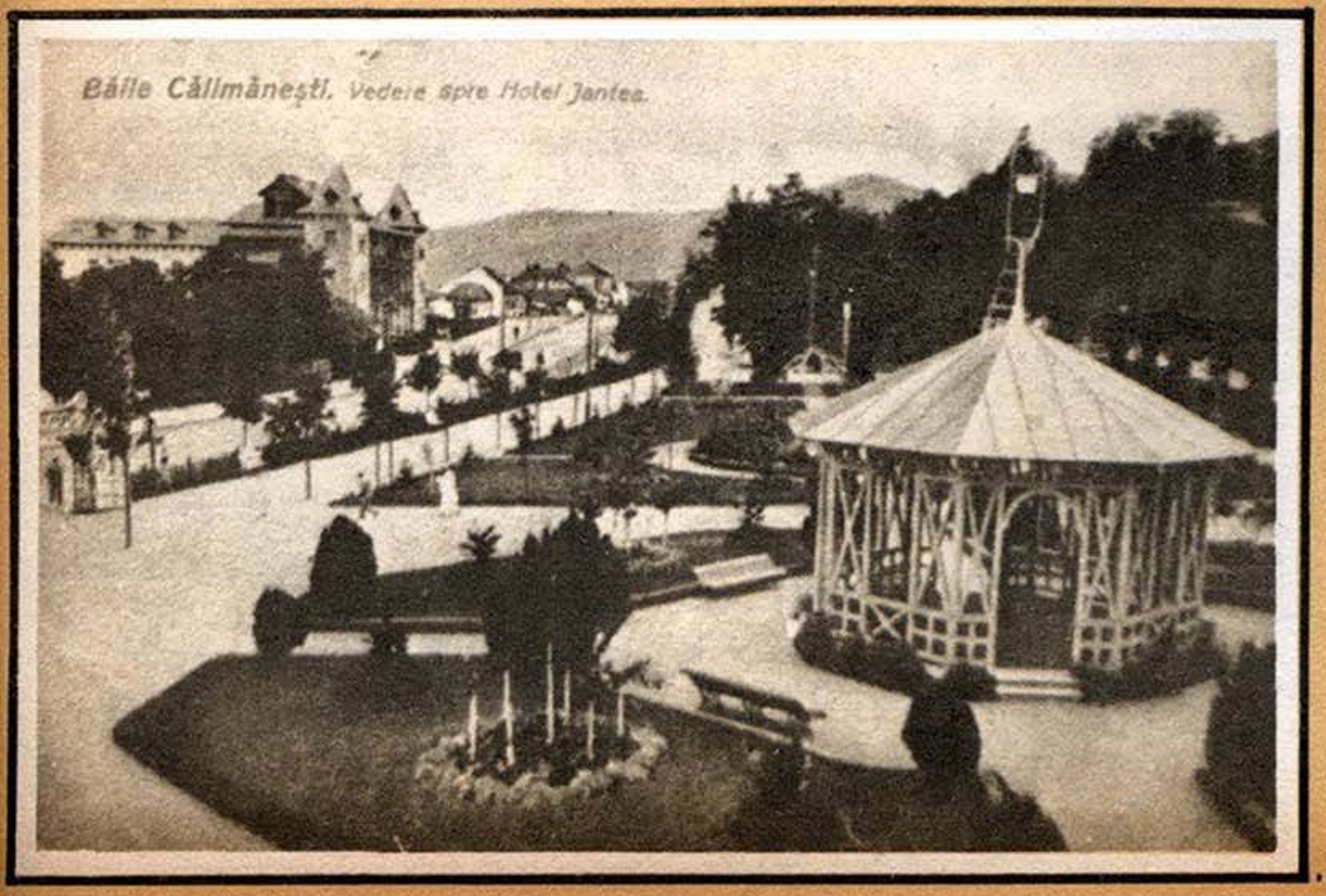

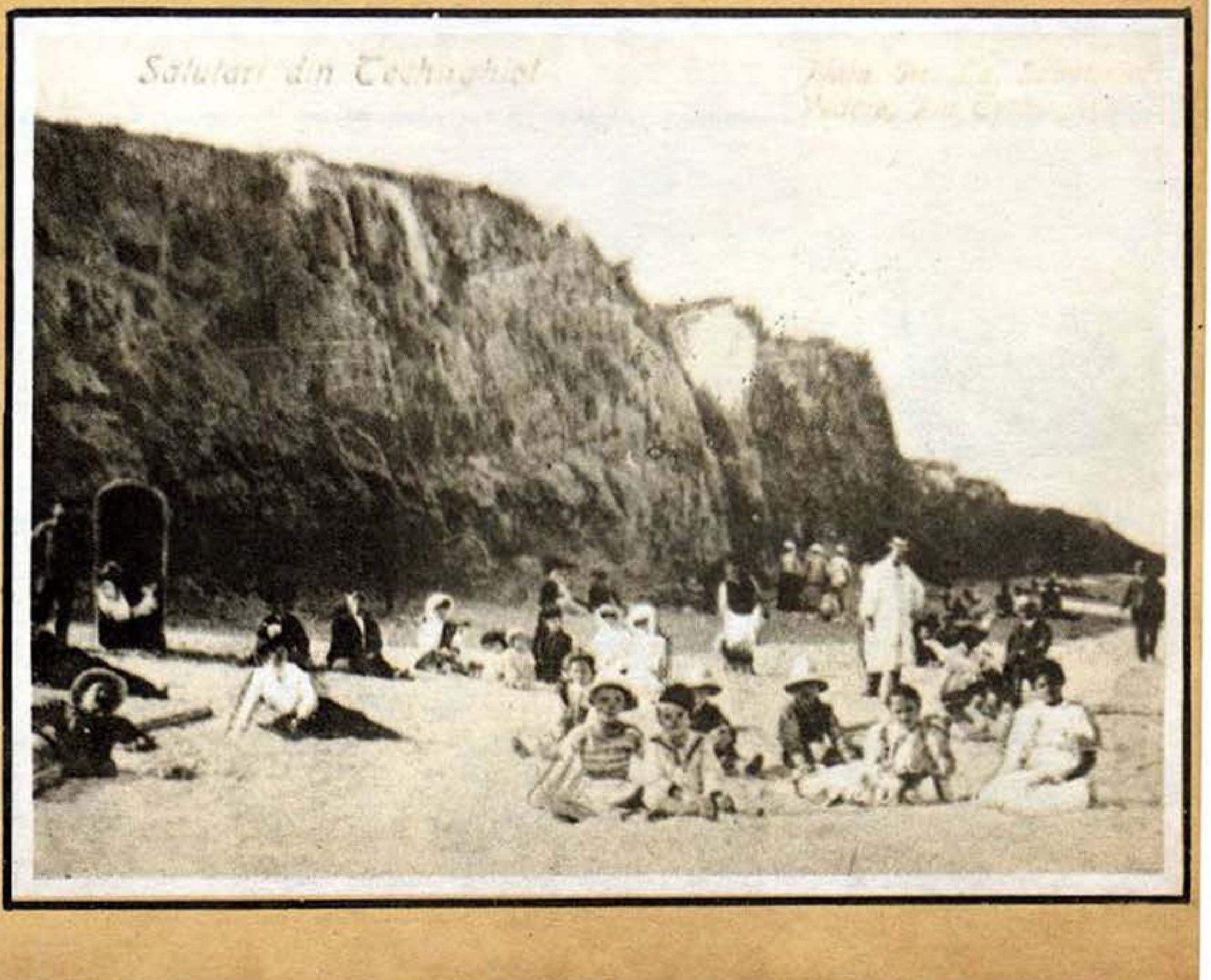

Techirghiol-Eforie

Plaja si Umbrarele
Constanta

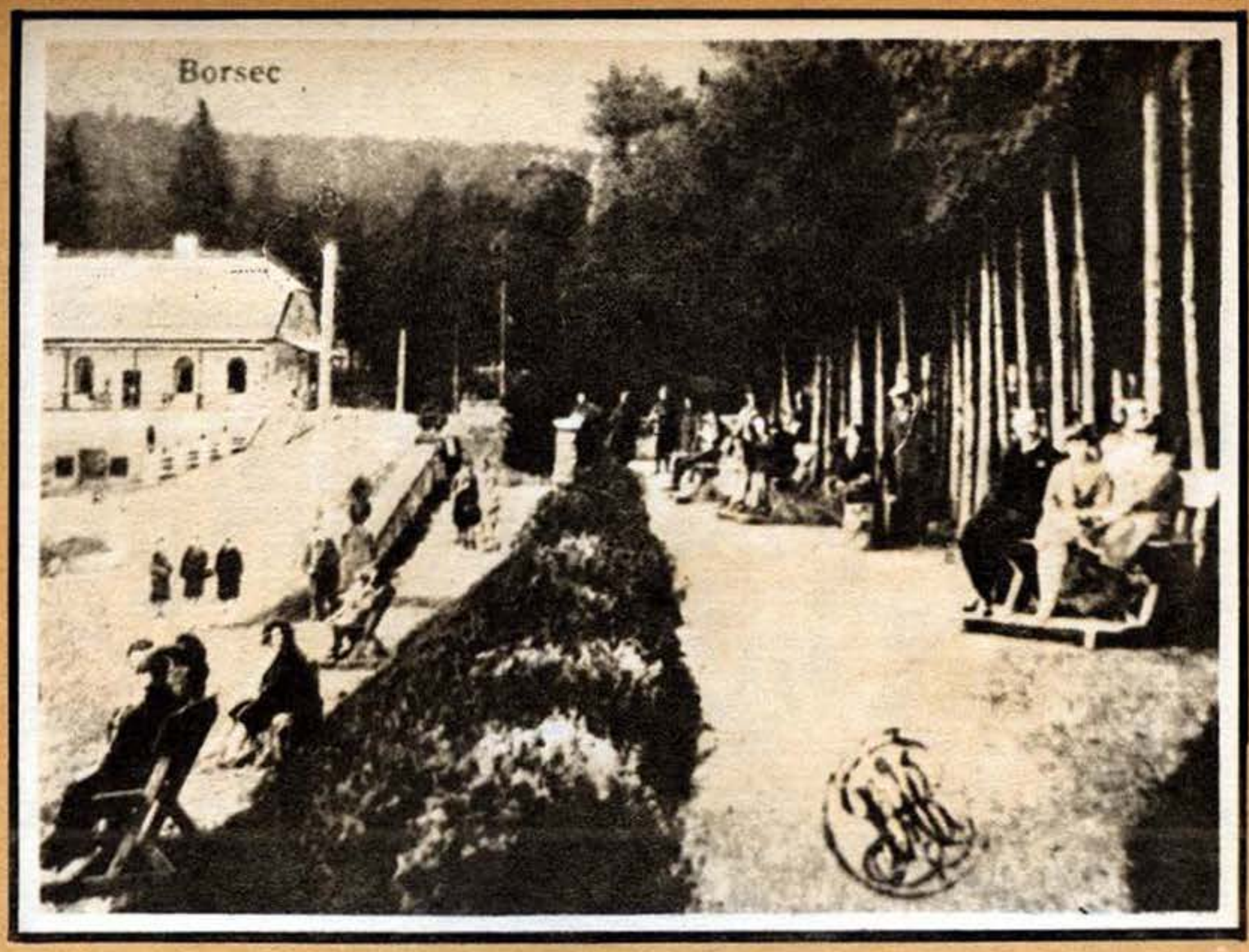
Borsec

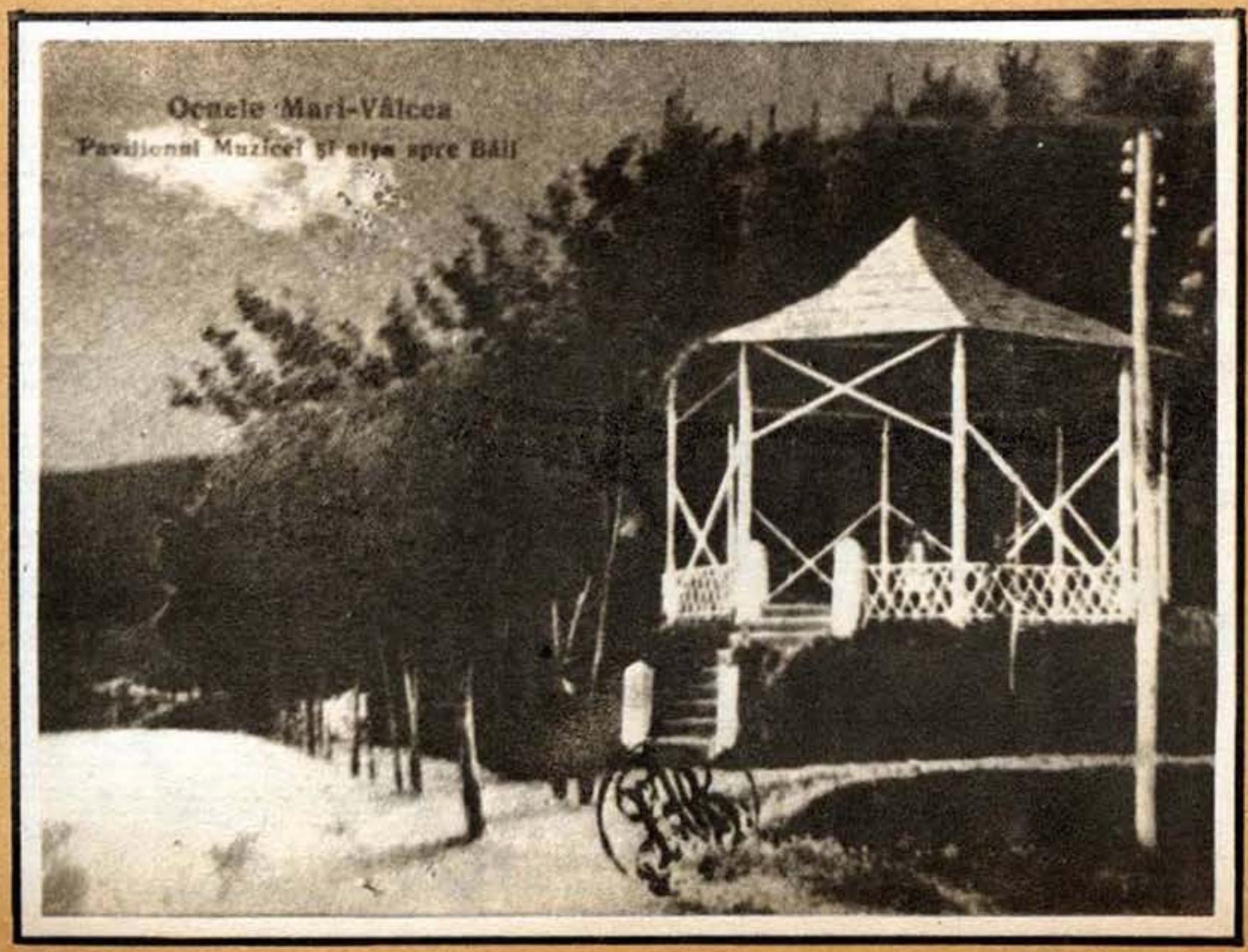
Ocnele Mari-Vâlcea
Pavilionul Muzicei și ieșa spre Băi

Ecouri la „Cazul" Pătrăşcanu

EDUARD MEZINCESCU

În numărul trecut al revistei noastre, am oprit desfăşurarea investigaţiei personale, numărînd multe mii de pagini în peste 35 ani de cercetări, a domnului dr. Eduard Mezincescu privind culisele procesului Pătrăşcanu, la ziua de 19 ianuarie 1949, într-o căsuţă de pe malul lacului Snagov. Să urmărim în continuare calvarul familiei Lucreţiu Pătrăşcanu.

LACUNĂ PROCEDURALĂ SAU... LEGALITATE SOCIALISTĂ?!

La 19 ianuarie 1949 şi-au făcut apariţia Pantiuşa — pare-se, deja generalul de securitate Gh. Pintilie — însoţit de Bucicov, şeful gărzii personale a lui Gheorghiu-Dej. Zărindu-i prin fereastră, Lucreţiu Pătrăşcanu a intrat în panică, a zăvorît şi a baricadat uşile de intrare în casă. După încercări zadarnice de a-l determina să-i lase înăuntru, Pantiuşa i-a comunicat că a primit dispoziţii din partea conducerii P.C.R. să-l transporte la o altă destinaţie. Pătrăşcanu a ripostat că el se afla sechestrat acolo în temeiul unei hotărîri a Biroului Politic al C.C. al P.C.R. — nu ştia nimic, probabil, despre emiterea mandatului de arestare cu luni în urmă — şi nu va părăsi acel loc de bună voie decît dacă un membru al Biroului Politic va veni să-i aducă la cunoştinţă schimbarea hotărîrii iniţiale. Se pare că Pantiuşa a fost puţin descumpănit de această rezistenţă şi de argumentele lui Pătrăşcanu sau că avea instrucţiuni să nu forţeze lucrurile. A plecat cu însoţitorul său şi s-a întors după două ceasuri şi jumătate împreună cu Iosif Rangheţ, membru supleant al B.P.; acesta a confirmat existenţa unei hotărîri a Biroului Politic cu privire la transferul său la altă destinaţie, iar Pătrăşcanu a acceptat să se supună.

În intervalul dintre cele două apariţii ale zbirilor. Pătrăşcanu, care în cele aproape patru luni de claustrare forţată în vila de la Snagov scrisese o carte despre împrejurările realizării loviturii de palat şi arestării lui Ion Antonescu, intitulată *23 August şi după...*, temîndu-se ca din cuprinsul ei să nu rezulte noi capete de incriminare împotriva lui, a ars manuscrisul filă cu filă, distrugînd astfel mărturia nepreţuită a unuia dintre participanţii la acel eveniment istoric, de capitală importanţă pentru dezvoltările ulterioare din ţara noastră. Din cele relatate de Elena Pătrăşcanu, reţin de asemenea că, într-una din zilele precedente evenimentului de mai sus, aflînd dintr-o emisiune radio despre reintroducerea pedepsei cu moartea — cu efect retroactiv în unele speţe! — soţul ei i-a spus: „Măsura aceasta a fost luată pentru mine..." După cum se ştie, aşa a şi fost.

De la Snagov, Lucreţiu şi Elena Pătrăşcanu au fost transportaţi la sediul Securităţii din Calea Rahovei, unde au fost închişi în celule separate în subteranul sinistrei clădiri. Din acel moment nu s-au mai văzut, deşi ancheta-rea lor pare să se fi desfăşurat — cel puţin un timp — în paralel; deşi, aşa cum a aflat ulterior de la avocaţi, la dosarele speţelor se află şi procese-verbale de „confruntare" a celor doi soţi. Confruntările aveau loc însă fără ca cei în cauză să fie aduşi împreună în faţa anchetatorilor, ci unul cîte unul, iar cele spuse sau pretinse a fi spuse de celălalt erau citite de anchetator.

Această informaţie cu privire la „inovaţiile" procedurale ale justiţiei socialiste mi-a fost confirmată de Harry Brauner şi de Lena Constante. Elena Pătrăşcanu a rămas în continuare să fie anchetată în clădirea Securităţii din Calea Rahovei, în timp ce Lucreţiu Pătrăşcanu a fost transferat la Serviciul Special de Informaţii (S.S.I.) de pe lîngă Preşedinţia Consiliului de Miniştri, condus pe atunci de Serghei Nikonov — mai tîrziu generalul Sergiu Nicolau. Înainte de începerea anchetei judiciare propriu-zise, Gheorghiu-Dej hotărîse ca arestatul să fie cercetat de acest serviciu, în vederea clarificării conexiunilor sale cu spionajul extern.

Spre deosebire de Pantelei Bondarenco, care nu avea nici un fel de studii, iar în anii de după războiul civil din Rusia dezertase de la Academia Militară „Frunze", după cîteva luni de „eforturi intelectuale", Serghei Nikonov îşi începuse cariera de spion sovietic pe vremea cînd era student la Facultatea de chimie de la Iaşi. Eliminat din facultate, ca urmare a participării la acţiuni organizate de tineretul comunist, Serghei Nikonov a fost transferat ca agent al spiona-

jului sovietic la Bruxelles, unde a continuat un timp studiile începute la Iași. De la Bruxelles a fost transferat la Marsilia, unde în scurt timp este cooptat în conducerea locală a organizației Partidului Comunist Francez. De aici va fi readus în România, ca un fel de întărire „politică" a partidului comunist, după Congresul al V-lea; de fapt, ca rezident al unei rețele a spionajului sovietic. Scurtă vreme după sosirea în țară, Serghei Nikonov cade însă într-o capcană a contraspionajului român, este arestat, judecat, osîndit și închis la Doftana, iar apoi la Caransebeș. Se spune că dînsul avea, în general, o purtare „civilizată" cu cei anchetați. Treburile murdare erau lăsate pe seama subordonaților săi, aleși după state criptice de serviciu și după eficiența în muncă, adică după numărul „confesiunilor" smulse de la cei anchetați.

Înainte de a trece mai departe, trebuie să menționez că S.S.I., în conformitate cu practica încetățenită de la înființare, se afla nominal în subordinea directă a primului ministru. Acesta își exercita însă prerogativele prin intermediul secretarului general permanent — care nu era înlocuit odată cu schimbarea guvernelor — al Consiliului de Miniștri, și asigura continuitatea îndrumării serviciului și a folosirii informațiilor colectate. Ani de-a rîndul — nu sînt sigur că a deținut această funcție pînă la 6 martie 1945 — secretar general permanent al Consiliului de Miniștri a fost Dudu Vlahide, personaj obez, cu aspect și comportament jovial și bonom, bine cunoscut în mediile politice și aristocratice ale Capitalei. După 6 martie 1945, pînă în toamna anului 1947, funcția aceasta a fost deținută de Emil Bodnaraș, vechi agent al spionajului sovietic el însuși, unul din cei mai înverșunați dușmani ai lui Lucrețiu Pătrășcanu. Între altele, pentru că în împrejurările de după 23 august 1944, Emil Bodnaraș revendica pentru sine rolul principal în pregătirea și executarea loviturii de palat, care a culminat cu arestarea lui Ion Antonescu, încetarea războiului împotriva Națiunilor Unite și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste, deși legătura lui cu reprezentanții Palatului regal, ai opoziției democrate și conducerii superioare a armatei se realizează, prin Lucrețiu Pătrășcanu, abia la 14 iunie 1944; în timp ce acesta din urmă stabilise legătura cu forurile menționate încă din primele zile ale lunii august 1943, după primul mare bombardament aerian american asupra regiunii petrolifere din Valea Prahovei. Emil Bodnaraș a fost probabil unul din cei care au aținat și alimentat din umbră înverșunarea lui Gheorghiu-Dej împotriva lui Pătrășcanu, cu scopul de a-l înlătura din conducerea P.C.R. și de a-și atribui merite istorice pe care nu le-a avut niciodată.

La S.S.I., Lucrețiu Pătrășcanu a fost încredințat pentru cercetări celui mai odios personaj din structura acestei instituții, șeful serviciului de contraspionaj extern, Petea (Piotr) Goncearuc. Întîmplarea a făcut să-l întîlnesc în drumul meu de cîteva ori în anii de după 23 august 1944 și în perioada care a urmat, fie și la intervale lungi. Aceasta mi-a înlesnit să culeg de la dînsul, cu toată repulsia pe care mi-o inspira, o seamă de informații despre persoana și îndeletnicirile lui. Petea Goncearuc era o brută vicleană, nu lipsită desigur de inteligență, fără altă cultură decît, probabil, cea profesională, care nu prea știu bine în ce consta. Din cele relatate de dînsul rezultă că se născuse la Chișinău în anul 1911. Originea lui socială nu era prea grozavă, după standardele comuniste: tatăl său fusese un negustor destul de bogat. Pe punctul de a termina liceul, Petea i-ar fi cerut lui taică-su bani, bani mulți, ca să se lanseze în afaceri pe cont propriu. L-a amenințat că, dacă nu-i va da cît cere, se va înscrie la comuniști și-i va distruge pe toți cei cu avere. Tatăl său nu s-a lăsat impresionat .de amenințare, iar Petea s-a ținut de cuvînt: a reușit în scurt timp să contacteze pe cine trebuia și să fie admis în Uniunea Tineretului Comunist. Restul n-a întîrziat. În 1932, cînd avea 21 de ani, cu o recomandare din partea C.C. P.C.R., Petea Goncearuc a fost trimis la Moscova, chipurile la o școală de activiști politici a Kominternului. Tinerii comuniști trimiși de diferitele partide „frățești" pentru a fi școliți la Komintern erau luați în primire de K.G.B. sau de autoritățile militare, care le verificau aptitudinile și hotărau destinația lor. Petea a nimerit astfel la o școală de ofițeri de marină, de unde, după doi ani, a ieșit cu gradul de „mișman" (midshipman), adică ceva mai puțin decît sublocotenent sau așa ceva. Foarte curînd după absolvire, a fost repartizat la o școală de „cercetare strategică", adică de spionaj militar. După terminarea cursurilor, care au durat aproape un an, a fost trimis în România cu misiunea de a verifica dacă pe navele de război românești — distrugătoare? contratorpiloare? — au fost instalate tuburi lanstorpilă. Aceasta trebuie să fi fost o minciună a lui Petea Goncearuc sau o acoperire pentru adevărata lui misiune, pe care n-a vrut să mi-o destăinuie nici după aproape o jumătate de veac: tuburile lanstorpilă erau instalate pe atunci, lateral, pe puntea navelor, erau vizibile de la distanță, ușor de identificat și de numărat; un agent aflător ocazional în porturile românești putea rezolva problema fără mare bătaie de cap.

Oricare i-ar fi fost adevărata lui misiune, Petea Goncearuc a trecut Nistrul însoțit de un ofițer din trupele sovietice de grăniceri, fie ca să-l supravegheze, fie ca să se asigure că ajunge cu bine la destinație. Avea asupra lui un pistol para-bellum și două grenade de mînă, cu

instrucțiuni să le folosească în cazul cînd ar fi fost surprins de grănicerii români. După ce ar fi ieșit teafăr din incident sau în cazul cînd nu s-ar fi întîmplat nimic deosebit în cursul trecerii pe malul românesc al Nistrului, urma să îngroape armele în prezența însoțitorului, în așa fel încît acesta sau altul să poată identifica la nevoie locul. Nu le-a îngropat, ci le-a luat cu dînsul într-o valiză pînă la Bender (Tighina), unde trebuia să contacteze o primă legătură. Aici cade în cursa întinsă de contraspionajul român: legătura indicată de cei ce-l trimiseseră era un agent dublu. Petea Goncearuc este arestat, expediat la Chișinău, de acolo la Galați iar apoi la București, unde se încheie ancheta, este judecat și osîndit la 10 ani temniță.

Cele relatate mai sus se petreceau în anul 1935. Închis la Doftana, se va afla acolo în noiembrie 1940, la cutremurul cel mare, cînd închisoarea se prăbușește. De acolo va fi transferat la Caransebeș, unde va rămîne pînă în 1944. După 6 martie 1945, trece de la Secția administrativ-politică a C.C. P.C.R. la S.S.I., aflat acum sub conducerea lui Serghei Nikonov și sub controlul lui Emil Bodnaraș. În cadrul acestui serviciu este încredințat cu conducerea secției de contraspionaj extern. Pentru calitățile lui „morale" probabil, pe baza activității desfășurate în cadrul secției administrativ-politice și a legăturilor mai vechi cu personajele care vor prelua conducerea tuturor activităților informative și contrainformative din structura noii puteri.

După cum mărturisea însuși Petea, experiența lui în materie era foarte limitată, iar meseria asumată odată cu răspunderile noi a trebuit s-o învețe „din mers". La conducerea acestei secții, Petea Goncearuc se dovedește foarte „eficace". Printre cei anchetați, cu care se fălește, oarecum, își amintește de I. Mihalache, N. Penescu și Vasile Serdici; despre primii doi rămas fiind cu o impresie mai bună decît despre cel de al treilea.

La data cînd va lua în primire pe Lucrețiu Pătrășcanu, Petea Goncearuc are deja o experiență de aproape patru ani la conducerea secției de contraspionaj a S.S.I. Mă asigură că s-a purtat deosebit de „corect" (?!) cu anchetatul, pe care l-a „apreciat" totdeauna pentru ținuta lui politică și intelectuală. În decursul anchetei, l-ar fi tratat cu toată considerația. L-a ținut închis într-un imobil tip vilă de pe strada Maxim Gorki, unde avea la dispoziție o cameră mobilată confortabil. Cu baie! Mîncarea i se aducea de la restaurant; se pare chiar de la restaurantul sau cantina activiștilor de la C.C. P.C.R. Nu l-a deranjat cu interogatorii în cursul nopții, conform cu practica curentă a acestor servicii; cu o singură excepție sau, poate, două. Cînd îmi povestește cele de mai sus, Petea Goncearuc — alcoolic în ultimul grad încă din vremea cînd era în „activitate" — se clatină și duhnește a votcă. După cîte-mi spune, principalele direcții în care s-a desfășurat ancheta S.S.I. au fost în legătură cu propunerea ce i s-ar fi făcut lui Pătrășcanu de a rămîne în străinătate, prin 1947 (?!), cu prilejul unui Congres al juriștilor de la Bruxelles. El ar fi respins propunerea, dar întors în țară nu a denunțat pe cel ce i-o făcuse, întors și acesta, devenind astfel complice sau tăinuitor, la rîndul lui. Trebuie să fi fost, desigur, o provocare. Nu cu mult înainte de a fi sechestrat de conducerea P.C.R., Lucrețiu Pătrășcanu s-ar fi pregătit totuși să fugă din țară cu ajutorul altor complici, care au reușit să scape; ar putea fi vorba de cele relatate de profesorul Georgescu-Roegen. Un alt fir urmat de Petea privea așa-zisele afaceri cu valută, pe care le-ar fi făcut la Paris, prin intermediul „omului său de încredere", coacuzatul Torosian.

Obiectivul principal al cercetărilor era însă legătura lui cu spionajul englez, realizată, chipurile, prin intermediul lui Harry Brauner, arestat și dînsul, împreună cu soția lui Lena Constante, în perioada cînd soții Pătrășcanu aveau domiciliu forțat la Snagov. Petea Goncearuc l-a anchetat și pe distinsul folclorist și muzicolog, despre care afirmă că era o „adevărată personalitate". Dar nu în domeniul în care a lăsat o moștenire științifică și artistică importantă, recunoscută pe plan internațional, ci în cel al spionajului. După părerea fostului șef al contraspionajului S.S.I., Harry Brauner era o adevărată vedetă a spionajului englez, cu perspectiva de a deveni — dacă nu era deja! — un fel de super-rezident al Intelligence-Service pe toată Peninsula Balcanică! Petea Goncearuc nu crede în nevinovăția lui Lucrețiu Pătrășcanu și a celor implicați în procesul din 1954 nici după cincisprezece ani de la anularea sentințelor și reabilitarea victimelor! „Astea toate sînt manevre politice, îmi explică dînsul. După ce Pătrășcanu a fost eliminat, structura rețelei răscolită și distrusă, iar cei în cauză măcinați de anii de pușcărie, toată chestia nu mai are nici o importanță..."

Deși Pătrășcanu a negat cu încăpățînare toate acuzațiile și a respins așa-zisele probe administrate de anchetatori, Petea mă asigură că nici el, nici subordonații lui nu l-ar fi brutalizat sau torturat în decursul „cercetărilor". Tratamentul aplicat ar fi fost cu desăvîrșire „uman" și „corect". Informații din alte surse, culese întîmplător prin 1958 sau 1959, par totuși să demonstreze contrariul. În ciuda tratamentelor „corecte" și „umane", care i-ar fi fost aplicate în perioada cînd se afla în cercetarea contraspionajului de la S.S.I., Lucrețiu Pătrășcanu a făcut o dramatică încercare de sinucidere: și-a tăiat venele de la mîini cu o lamă de ras, iar apoi, pentru a nu lăsa urme care să ducă la identifi-

carea sursei de unde şi-o procurase, a sfărîmat lama în bucăţele şi le-a înghiţit. Am aflat despre această tragică şi sordidă întîmplare, într-o seară, cu decenii în urmă, în casa unui prieten, în care am avut prilejul să ascult cum un anume colonel Virgil Moise, care pe atunci făcea parte din efectivele S.S.I., povestea că, după acea încercare de sinucidere, descoperită la timp ca să poată fi oprită hemoragia înainte de a deveni fatală, Lucreţiu Pătrăşcanu a fost supus la purgaţii sistematice, în condiţii de cea mai strictă supraveghere. Fecaleĭe nefericitului deţinut erau recoltate cu extremă grijă de ofiţerii din serviciu de pază, al cărui comandant se pare că era naratorul — pe atunci, poate, numai maior, avansat după ducerea la îndeplinire a scabroasei misiuni! Sub supravegherea acestuia, subordonaţii etalau pe tăvi albe de tinichea emailată produsul purgaţiilor şi piguleau cu pensa fragmentele lamei de ras, pe care ar fi reuşit s-o recupereze aproape în întregime. Fără însă ca truda bravilor ofiţeri să dea roadele aşteptate: în procesul tranzitului intestinal, eventualele amprente revelatoare fuseseră digerate! Incidentul de mai sus era povestit cu emfază şi evidentă mîndrie marţială, ca un fapt de arme de un fel deosebit, în lupta împotriva duşmanilor orînduirii socialiste. Autorul naraţiei — şi supraveghetorul operaţiei — poza în erou al unei mari bătălii de clasă.

Judecată separat şi osîndită la zece sau doisprezece ani de închisoare, Elena Pătrăşcanu a fost graţiată în 1956, după opt ani de detenţie, dintre care şase în „prevenţie", ca urmare, probabil, a raportului Hruşciov. Era deţinută în închisoarea de la Miercurea Ciuc cînd, într-o noapte, a fost deşteptată din somn, i s-a ordonat să-şi ia puţinele lucruri care-i aparţineau, i s-au restituit la grefă rochia şi alte piese de îmbrăcăminte „civilă", după care a fost urcată într-un autoturism, între doi securişti. După direcţia de mers, şi-a dat seama că orientarea era spre Braşov, apoi spre Ploieşti şi, în sfîrşit, spre Bucureşti. La sediul Securităţii de pe Calea Rahovei i s-a adus la cunoştinţă că fusese graţiată de restul pedepsei[1], după care a fost pusă în libertate. A găsit cu greu unde să se aciuieze, apoi i s-a dat de lucru ca scenografă la Teatrul Giuleşti. Se pare că la un moment dat Gheorghiu-Dej a văzut numele ei pe un afiş şi a fost scandalizat. A fost vizitată acasă de generalul de securitate Gh. Pintilie şi de Bucicov, şeful gărzii personale a lui Gheorghiu-Dej, care i-au adus la cunoştinţă că numele Pătrăşcanu nu poate apărea pe afişe. Elena Pătrăşcanu a cerut atunci să i se elibereze certificatul de deces al soţului, pe care se străduia de cîtăva vreme să-l obţină, deoarece vroia să se căsătorească cu regizorul Iannis Veakis. La închisoarea Jilava, unde fusese executat Lucreţiu Pătrăşcanu şi unde se adresase în primul rînd, au căutat în registre şi au găsit menţiunea execuţiei, care avusese loc în seara zilei de 16 aprilie 1954, după ce, prin avocatul său Ion Niţulescu, osînditul adresase o cerere de graţiere preşedintelui Prezidiului Marii Adunări Naţionale, dr. Petru Groza, care îndeplinea funcţia de şef al statului. A fost îndrumată să se adreseze Ministerului justiţiei, singurul în drept să elibereze astfel de certificate. După multe amînări, la Ministerul justiţiei i s-a oferit un certificat care menţiona ca dată a decesului ziua de 17 aprilie 1954. Instituţia avea evidente preocupări de legalitate şi nu consimţea să elibereze un certificat în care s-ar fi specificat ca dată a decesului o zi care preceda cu 24 de ore data cînd fusese luată în considerare şi respinsă cererea de graţiere a osînditului[2].

Elena Pătrăşcanu a refuzat să accepte compromisul. Intervenţia celor doi zbiri a avut însă efect imediat: la scurtă vreme după vizita lor, Ministerul de justiţie i-a eliberat certificatul de deces al soţului, cu menţiunea datei reale a morţii: 16 aprilie 1954. Elena Pătrăşcanu s-a recăsătorit, iar pe afişe numele ei a început să apară „Elena Pătrăşcanu-Veakis". Între timp, mai cursese apă pe Dîmboviţa, aşa că încălcarea dispoziţiilor autorităţii supreme a trecut sau a fost lăsată să treacă neobservată şi nesancţionată. Data reală a morţii a fost menţionată şi pe placa instalată după reabilitarea din 1968 pe mormîntul victimei nefericite a obsesiilor politice şi a legalităţii socialiste.

Din cele relatate mai tîrziu de generalul în rezervă Sergiu Nicolau, fostul şef al S.S.I., cercetările desfăşurate pe durata a mai bine de un an în cadrul serviciului său nu ar fi produs dovezi despre legăturile lui Lucreţiu Pătrăşcanu cu serviciile de spionaj engleze sau altfel, în ciuda stăruinţelor competente ale lui Petea Goncearuc şi colaboratorilor săi. În consecinţă, el ar fi raportat situaţia lui Gheorghiu-Dej, care a fost foarte nemulţumit şi a dispus continuarea anchetei de către Securitate. Aici, cercetările s-au desfăşurat fără mai mult succes pînă în primăvara anului 1952. Cam pe atunci, ministrul afacerilor interne, Teohari Georgescu, ar fi raportat, la rîndul lui, că rezultatul lor — inclusiv mărturiile mincinoase smulse de la unii coanchetaţi — nu erau de natură să asigure organizarea acelui proces politic de mare răsunet pe care-l avea în vedere secretarul general al C.C. P.C.R. Se pare că această dovadă manifestă de

---

[1] La socotirea prevenţiei s-au luat în calcul şi cele cîteva luni de detenţie în casa specială a Secţiei administrativ-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.

[2] Comunicatul despre desfăşurarea procesului s-a publicat în ziare în ziua de 18 aprilie 1954; în comunicat se menţiona şi executarea celor doi condamnaţi la moarte, Lucreţiu Pătrăşcanu şi R. Koffler. Pe toată durata procesului, început la 6 aprilie, ziarele n-au publicat nici o ştire sau reportaj. Procesul a avut loc nu numai cu uşile închise, ci şi fără nici un fel de publicitate.

incompetență sau lipsă de zel a constituit unul din temeiurile care au determinat includerea lui Teohari Georgescu în grupul celor doi „dizidenți" sau „deviatori" — Ana Pauker și Vasile Luca — ce urmăreau, chipurile, abaterea P.C.R. de la linia lui impecabil marxist-leninistă.

După mazilirea lui Teohari Georgescu din Biroul Politic, din Secretariatul C.C. P.C.R. și din funcția de ministru al afacerilor interne, și restituirea lui meseriei de tipograf, în locul său a fost numit Al. Drăghici. Noul demnitar avea toate calitățile necesare pentru a duce la capătul dorit misiunea încredințată. Între timp, presat fiind probabil și de perspectiva pritocirilor politice și a revelațiilor pe care avea să le aducă cu sine dispariția mentorului de la Kremlin, Gheorghiu-Dej renunțase la proiectul ambițios de a organiza un proces politic de mare anvergură, comparabil cu marile procese din perioada anilor 1936-1938 din Uniunea Sovietică, sau măcar cu cele organizate în Bulgaria, Ungaria și Cehoslovacia cu cîțiva ani în urmă. Necesitatea eliminării lui Lucrețiu Pătrășcanu devenise extrem de stringentă: era evident că dacă el s-ar fi aflat în viață atunci cînd crimele și silniciile lui Stalin au început să fie date la iveală, Gheorghiu-Dej, care avea destule pe conștiință, nu și-ar fi putut păstra poziția politică supremă.

Procesul lui Lucrețiu Pătrășcanu a avut loc în mod „public", numai că „publicul" în chestiune era alcătuit din agenți ai diferitelor servicii de spionaj intern sau extern, plus cîțiva activiști a căror fidelitate față de cauză era mai presus sau mai prejos de orice ticăloșie.

Mi s-a făcut onoarea de a-mi fi refuzată permisiunea de a asista la dezbateri, deși veneam cu „cele mai bune" intenții: vroiam să scriu o dramă eminamente demascatoare, în care personajul central trebuia să fie un trădător infam al cauzei socialismului, modelat după figura centrală a procesului ce urma să înceapă, pe care-l așteptam toți cei care-l cunoscuseră pe Pătrășcanu, fie personal, fie numai din activitatea politică și din opera lui publicistică. Genul acesta de literatură era curent în epocă și foarte gustat în mediile care împărțeau binefacerile socialismului. Pentru desăvîrșirea tipului de erou intens-negativ pe care-l aveam în minte sau începusem deja să-l modelez pe hîrtie, simțeam nevoia să urmăresc „pe viu" zvîrcolirile unui astfel de personaj prins în cleștele neiertător al justiției socialiste, dreaptă și necruțătoare, așa cum îi umbla buhul. Am interpretat refuzul ca o nemeritată dovadă de neîncredere politică și ca o insultă adusă integrității mele de vechi luptător revoluționar. Ca urmare, am refuzat să iau poziție „patriotică", așa cum se cerea, în adunările publice sau de partid convocate pentru a înfiera trădătorii cauzei revoluționare. După zece sau doisprezece ani de la consumarea dramei, am scris totuși piesa despre afacerea Pătrășcanu. În cu totul altă tonalitate. Cu toate personajele pe adevăratele lor nume. Și în versuri!

Pentru încheiere, notez că, odată cu venirea lui Al. Drăghici la conducerea Ministerului afacerilor interne, autoritatea acestui personaj s-a extins curînd asupra întregului aparat represiv și informativ. Una din primele măsuri luate de conducerea P.C.R. la propunerea lui a fost trecerea generalului Sergiu Nicolau ca șef al Biroului doi informații și contrainformații de la Marele Stat Major, în care funcție nu a stăruit mult înainte de a fi pensionat. Cam în același timp cu fostul șef al secției de contraspionaj de la S.S.I., Petea Goncearuc. Pentru Drăghici, răsplata binemeritată a venit în septembrie același an, la numai patru luni după executarea lui Lucrețiu Pătrășcanu și R. Koffler, cînd a fost promovat membru cu drepturi depline în Biroul Politic al C.C. P.C.R., al cărui membru supleant era din 1952. ■

SE AFLĂ SUB TIPAR MAGAZIN ISTORIC — **AUGUST 1992**

cu pagini din istoria secretă a acestei luni

• 23 august 1939 - 23 august 1944: ce scria presa sovietică? • August 1943: în Caucaz, acad. Marin Voiculescu se ruga lui Dumnezeu să-i dea zile • 17 august 1944: mandatul necunoscut al generalului Aurel Aldea • 23 august 1944: un general român se sinucide ca să nu fie făcut prizonier de sovietici • 25 august 1944: I.V. Stalin ordonă armatelor sale să continue operațiile în România

În celelalte pagini ale cărții dv. de istorie, în volumul viitor, veți mai citi:

• Cum a ajuns istoricul sovietic Tarle... spion francez • Și în Franța liberalizarea prețurilor a făcut victime. Dar în secolul XVIII • Trei regi în luptă pentru Maroc • Cine a mai descoperit America?

ASIGURAȚI-VĂ DIN TIMP PROCURAREA NUMĂRULUI URMĂTOR AL REVISTEI **MAGAZIN ISTORIC** — 8/1992!

Din istoria Serviciului Special de Informații

EUGEN CRISTESCU DESPRE EUGEN CRISTESCU (II)

CRISTIAN TRONCOTĂ

Strict Secret
Nr. 68.325/44 g. **17 Februarie 1944**

Personal domnului colonel Rödler
șeful secțiunii din România a S.I.A.G.

Notă

De cîteva zile, domiciliul d-lui Maniu din București, str. Sfinților, este supravegheat de trei persoane cu automobilul nr. 416 — Sibiu. Acest automobil este proprietatea Societății germane pentru construcția de drumuri „Derubau", care are sediul la Sibiu și filiale în toată țara.

Astăzi însă am constatat că automobilul cu numărul de mai sus, o mașină veche și mică, a fost înlocuit cu un alt automobil, foarte elegant, marca Mercedes, care a continuat supravegherea locuinței d-lui Maniu.

Serviciul de informații român nu are nimic de obiectat dacă serviciile de informații germane fac numai supravegheri și informații asupra d-lui Maniu. Se teme însă că unii agenți germani din diverse servicii de informații, neoficial recunoscute (sau chiar supuși germani din proprie inițiativă — cari poate nu au nici o legătură cu serviciile de informații germane) s-ar putea deda la vreun act de violență contra d-lui Maniu.

Domnul mareșal Antonescu ne-a rugat să vă sesizăm în scris asupra acestei chestiuni, fiind o problemă de răspundere.

Domnia Sa adaugă că cunoaște și urmărește îndeaproape acțiunea d-lui Maniu și a constatat că această acțiune nu are nici un ecou în masa populației.

Domnul mareșal a trimis vorbă d-lui Maniu, în permanență și chiar în ultimul timp, că Domnia Sa nu înțelege să glumească atunci cînd este vorba de interesele statului și că va reprima cu armele orice acțiune, oricît de mică, contra intereselor statului.

De aceea, d-l mareșal Antonescu dorește ca asemenea atitudini ale agenților germani să înceteze, întrucît un gest necugetat ar aduce un aport favorabil politicei d-lui Maniu și ar produce perturbări în țară, fapte de care nu avem nevoie în momentul cînd țara trebuie să mobilizeze toate forțele militare și atențiunea întregului popor trebuie concentrată asupra pericolului bolșevic. Națiunea trebuie să se prezinte unitară și fără frămîntări în fața pericolului de la Răsărit.

Profitînd de această ocazie, personal, subsemnatul, ca șef al Serviciului de informații român, țin să fac următoarele considerațiuni, cu caracter confidențial, domnului colonel șef al Serviciului de informații german:

Serviciul de informații român colaborează direct cu Serviciul de informații german, ca organ oficial, recomandat de d-l amiral Canaris și recunoscut de domnul mareșal Antonescu.

Ori, se constată că pe teritoriul României mai sunt alte servicii de informații germane, care atît timp cît nu au o legătură oficială recunoscută și aprobată de Conducătorul statului, suntem nevoiți să le considerăm ca servicii de informații clandestine.

Este regretabil că aceste servicii de informații neautorizate, nu numai că nu sunt recunoscute de autoritățile române și nu numai că fac supravegheri și informații, dar execută chiar operațiuni pe teritoriul României, lucru ce aduce o știrbire gravă a suveranității statului român.

Se mai poate trage concluzia că unii agenți germani nu se sfiesc să ia măsuri din cari rezultă că însăși supravegherea oficială românească este controlată de germani în mod public și în condiții de natură să jignească guvernul și să bleseze simțămintele de demnitate românească.

Am mai constatat adesea că aceste servi-

cii înregistrează tot felul de zvonuri şi insinuări inexacte sau provenite de la persoane interesate ori în conflict cu guvernul român.

Ele neavînd un capital informativ suficient pentru orientare, nu-şi pot verifica datele primite şi sunt astfel victimele informatorilor de profesie sau de rea credinţă.

Ceva mai mult, încercînd să verifice acele informaţii, se adresează la altă serie de informatori şi astfel aceştia, cît şi acei la care ei — la rîndul lor — vor face apel pentru verificare, devin cu toţii — în mod involuntar — agenţi răspînditori de ştiri inexacte.

Cu totul altfel se petrec lucrurile la Abwehr-ul (Serviciul de informaţii al armatei germane) care are şi arhiva şi bagajul informativ necesar pentru verificarea fiecărei ştiri exagerate, cît şi posibilitatea de a se adresa Serviciului de informaţii român şi prin el oricărei alte autorităţi române, avînd astfel un mijloc eficace şi serios de verificare, fără a se provoca indiscreţii.

Dacă pînă în prezent Serviciul de informaţii român nu a luat măsuri contra agenţilor germani neautorizaţi, a făcut aceasta numai pentru a nu se prejudicia raporturile româno-germane.

Credem însă că nu putem tolera deopotrivă o sabotare continuă a eforturilor informative comune pe care le facem împreună cu Abwehr-ul.

Am supus această chestiune studiului şi reflecţiunei dvs., pentru a găsi mijloacele necesare ca această stare de lucruri să înceteze.

Este şi în interesul dvs. şi al nostru, deoarece, ori de cîte ori mi se fac reproşuri, fie de către Conducătorul statului sau de guvern, ori de alte autorităţi româneşti, că Serviciul de informaţii german a săvîrşit vreun act neconvenabil autorităţilor române, a trebuit să arăt că el nu aparţine Abwehr-ului şi să-l apăr cu toată puterea, deoarece eram convins că nu Abwehr-ul săvîrşise acel act.

Dacă înţeleg să fiu loial cu un serviciu pe care îl conduc[1] şi cu care colaborez oficial, este de la sine înţeles că nu voi putea apăra servicii a căror calitate în stat nu este recunoscută.

Cum subsemnatul sunt responsabil de colaborarea informativă româno-germană, am adesea neplăceri din cauza imixtiunei serviciilor de informaţii germane neoficiale în colaborarea noastră oficială, sinceră şi deschisă.

De aceea, vă rog a lua întreagă această chestiune în serioasă considerare şi a mă pune în măsură să lămuresc şi pe domnul mareşal Antonescu asupra întregei probleme care trebuie neapărat şi urgent clarificată.

Şeful Serviciului Special de Informaţii,
Director General

Jocul dublu

La începutul fiecărui portativ muzical se află o cheie, care permite descifrarea lui. Documentul pe care l-am reprodus este — credem — cheia relaţiilor dintre Serviciul Special de Informaţii şi omologul (mai corect spus, omologii) german(i). Încă Mihail Moruzov iniţiase o colaborare cu Abwehr-ul (Serviciul de informaţii al armatei germane) condus de amiralul Canaris, caracterizată de Eugen Cristescu ca fiind „pe baze strict secrete şi neautorizate de organele competente de conducere ale statului român"[2]. O colaborare oficială şi autorizată s-a stabilit între cele două organisme abia după venirea la putere a mareşalului Antonescu. După cum ştim şi rezultă şi din document, Germania dispunea şi de alte servicii de informaţii şi contrainformaţii decît cel al armatei. Cu cele dintîi, nu exista o colaborare oficială, chiar dacă nu erau ignorate şi, cînd era cazul, se făcea schimb de informaţii. La acest aspect se referea şi Gheorghe Cristescu, în declaraţia dată în anul 1948: „O menţiune specială trebuie atribuită celor două secţii nou create în mod excepţional şi anume Secţia Specială «G» [de fapt, ea exista dinainte, doar că Eugen Cristescu a reorganizat-o şi mărit-o foarte mult, prezentînd-o germanilor ca o unitate de elită — *C.T.]* şi «Contrasabotaj». Secţia Specială «G» a fost înfiinţată în cadrele S.S.I. la intervenţia puternică făcută de Marele Cartier General al lui Hitler, prin Misiunea militară germană din România, direct pe lîngă Antonescu, indicîndu-se, totodată, atît ofiţerul care va conduce legătura dintre «Abwehr-stelle» [secţia din România a Serviciului de informaţii militar al Wehrmachtului —*C.T.]* în persoana maiorului Stransky Alexandru [!] — ofi-

---

[1] În ciorna acestui document, datată 18 ianuarie, în loc de *conduc*, apare cuvîntul *cunosc*.

[2] După cum povesteşte Eugen Cristescu, Moruzov a făcut mai multe tentative pentru a intra în legătură cu Canaris. Contactul a fost stabilit prin von Killinger. Canaris şi-a dat acordul pentru o primă întrevedere între maiorul Herman von Stransky şi lt. col. Ionescu Micandru, cerînd, ca primă favoare, eliberarea a doi ofiţeri germani arestaţi în România. Ulterior, Moruzov s-a întîlnit direct cu Canaris. Acesta a pus două condiţii: 1) înfiinţarea unui serviciu comun pentru siguranţa zonei petrolifere şi a cursului Dunării şi 2) Moruzov să-şi ia personal angajamentul că va asigura aprovizionarea Germaniei cu petrol din România. Moruzov a acceptat ambele puncte şi a şi acţionat pentru realizarea lor. Astfel, a cumpărat moşia Buda, la 5 km de Ploieşti, unde urmau să se instaleze comandourile germane care aveau misiunea să protejeze cîmpurile petrolifere. Cu ajutorul lui Nicky Ştefănescu, fost subordonat al lui la S.S.I., trecut la cererea lui Armand Călinescu în fruntea Corpului Detectivilor, Moruzov a introdus o serie de agenţi germani. Nicky Ştefănescu dădea dispoziţie direct punctelor de frontieră pentru a li se permite accesul în ţară, fără a mai fi nevoie de viza Legaţiei române din Berlin.

ter activ din armata germană —, dar și a ofițerului român, în persoana colonelului de stat major Ionescu Micandru. Acesta luase parte, împreună cu Moruzov și amiralul Canaris, la contactul de la Bolzano, din Italia, cînd s-au pus bazele de colaborare dintre Abwehrstelle și Serviciul secret român. Berlinul, respectiv Cartierul General de la Berchtesgaden, a insistat special pentru numirea acestui ofițer la conducerea Secției Speciale «G» (numită și secția relațiilor cu Serviciul german de informații pur militare) scoțîndu-se de la conducerea veche un ofițer de stat major foarte capabil — colonelul Antonescu Constantin — căruia i s-a dat o comandă de unitate activă.

În ceea ce privește Secția de Contrasabotaj, la conducerea acestei secțiuni Berlinul, prin generalul Gerstenberg, atașatul militar de la București, impuse, de asemenea, un ofițer superior ales de dînșii, pe lt.col. Proca Alexandru, fost ajutor de atașat militar român la Berlin. Lt. col. Ionescu Micandru cît și lt. col. Proca Alexandru erau filo-germani convinși. Ofițerul lor de legătură, maiorul Stransky Alexandru, era un fost rezident informativ german în România. Șeful secției pentru România a lui Abwehrstelle era colonelul german Roedler, înlocuit apoi cu colonelul Poitmen. Ajutor la Secția Specială «G» a fost ales de col. Micandru inginerul Haralamb Eugen, agreat, de asemenea, de organele germane".

„Țara nu trebuie să se înece"

Prin crearea celor două servicii, Eugen Cristescu rezolva mai multe probleme. În primul rînd, grupa acolo pe toți cei care aveau vederi filo-germane. În felul acesta, ei nu mai aveau acces la celelalte servicii și puteau fi mai ușor supravegheați. De acest din urmă aspect se ocupa agentura I din Serviciul de contrainformații, al cărui șef era locotenent-colonelul Traian Borcescu. În al doilea rînd, dispunea de un canal sigur de „intoxicare" a germanilor. Nu întîmplător, atunci cînd germanii au cerut în mod vehement măsuri ferme contra opoziției politice și arestarea fruntașilor țărăniști și liberali, Eugen Cristescu, cu acordul lui Antonescu, a invitat o serie de reprezentanți ai partidelor politice la sediul Secției juridice și le-a citit o „admonestare" în prezența agenților din Serviciul «G». Care a fost adevărata atitudine a S.S.I. față de opoziția politică, rezultă din documentul cu care am început episodul, în completarea căruia putem cita și declarația dată de Victor Ionescu, șeful Secției de filaj, investigații și supravegheri, în octombrie 1944: „Niciodată agenții de sub conducerea mea n-au urmărit pe dl. Iuliu Maniu, ci au efectuat paza asupra persoanei domniei sale, care a cerut acest lucru d-lui Eugen Cristescu, deoarece se simțea urmărit de anumiți agenți despre care bănuia că sînt din Gestapoul german. După cîtva timp, agenții mei au putut identifica un lot de agenți ai Gestapoului german, care circulau cu mai multe automobile la care utilizau un număr de circulație de la Sibiu și prin intervenția energică, acțiunea acestora a fost paralizată".

Nu este vorba aici de o acțiune de conjunctură, izolată, ci de un adevărat program, pe care Eugen Cristescu l-a pus în aplicare, evident cu binecuvîntarea lui Ion Antonescu. El o și spune, în mod explicit, în declarația dată la 14 aprilie 1946: „Teoria mea era că guvernul a luat această linie cu nemții, dar țara nu trebuie să se înece, trebuie lăsată o rezervă națională, care să continue statul mai departe". Și adaugă: „La un moment dat, văzînd că germanii fac o acțiune subversivă foarte puternică, Antonescu mi-a spus: «Fă un serviciu special pe această latură». Eu am gîndit și am hotărît că serviciul acesta trebuie să apară ca un serviciu independent. Dacă simt germanii ceva, să spunem că l-au făcut evreii și democrații, și l-am însărcinat pe Soreanu[1], care a făcut acest serviciu cu o serie de gazetari evrei din București și din Ardeal, între care Nunteanu, și cu o serie dintre tinerii național-țărăniști ardeleni, oameni care au adunat o serie întreagă de date, urmăreau pe șași, aveau legături cu ei și mi-au adunat un material foarte serios și important în această direcție". Și fostul șef al S.S.I. continua: „Soreanu, în afară de Borcescu, întreținea legătura cu Filderman. Nu știu dacă cunoașteți afacerea Benvenisti. Filderman știa de el. Din afacerea Benvenisti, Richter[2] vroia să facă un mare complot. Eu am știut, fiindcă tendința era să-l aresteze și pe Filderman. Atunci a venit la mine Soreanu din partea lui Filderman, să intervin. Într-o conferință la mareșal am studiat problema și am văzut cum stă. Era o contrabandă de valută făcută de o serie de tineri, dar chestiunea politică, nulă. Într-o conferință am pus chestiunea și am explicat că n-are latură politică, că dl. general Pălăngeanu e militar și nu se pricepe aci, că e numai o contrabandă de valută, să meargă la Tribunalul civil, dar să nu se facă fel de fel de arestări de evrei cari n-au rost. Mareșalul a admis acest punct de vedere, a fost chemat maiorul care vroia să facă din asta o afacere întreagă, l-a beștelit și așa s-au terminat lucrurile. Filderman a vrut să vie să-mi mulțumească, dar eu am spus că mai bine nu, pentru că află nemții".

---

[1] Într-o notă din 30 septembrie 1944, a Prefecturii Poliției Capitalei, se spunea: „Cu ajutorul evreului Soreanu (Haim Schar), care era în foarte bune legături cu anturajul lui Iuliu Maniu, Eugen Cristescu era informat în cele mai bune condițiuni de tot ce se punea la cale acolo. Informatorul era plătit pentru aceste servicii cu cca 350 000 lei lunar, afară de premii date pentru «lucrări speciale», iar în ultimele 6 luni a avut la dispoziție și un automobil al Serviciului, cu șofer (Ilie Tota) și întreținere".

[2] Oficial atașat de poliție la Legația germană, în realitate reprezentantul Gestapoului.

Germanii se impacientează

Elocventă pentru poziția lui Cristescu este și afacerea Rică Georgescu. Iată pe scurt datele ei, așa cum le-a prezentat chiar Eugen Cristescu. În luna iulie 1941, Abwehr-ul primește, din Istanbul, informația că proprietarul restaurantului Taxim, Mișu Iorgulescu, urma să vină la București, aducînd și 20 000 lire sterline, bani destinați agenților englezi din România. Conform convenției de colaborare cu S.S.I., Abwehr-ul care nu avea voie să desfășoare operațiuni pe teritoriul României — transmite informația. Mișu Iorgulescu este așteptat pe aeroportul Băneasa și transportat direct la sediul Secției juridice. Percheziția amănunțită nu duce la descoperirea vreunei sume de bani. La anchetă, declară că el cunoaște mai mulți englezi din Istanbul, care îi vizitează restaurantul, citîndu-i și pe frații de Chastelain. Aprofundîndu-se ancheta, Mișu Iorgulescu oferă indiciile care au condus la descoperirea rețelei de spionaj inginer Popovici-Rică Georgescu. Ea fusese organizată de Gardyne de Chastelain, care timp de 14 ani îndeplinise funcția de director comercial al Societății petrolifere „Unirea". Chastelain i-l recomandase în mod special pe Valeriu (Rică) Georgescu lui Popovici. Grupa informativă mai cuprindea pe maistrul Bălan, specialist în radio-transmisiuni, plus alte 10 persoane care îndeplineau oficiul de informatori, curieri etc. Inginerul Popovici primise 80 000 000 lei, iar Rică Georgescu 18 000 000 lei. La percheziție s-au mai găsit 56 000 000 lei.

Rică Georgescu era ginerele lui Sever Bocu, șeful organizației național-țărăniste din Banat. De altfel, era în relații foarte apropiate cu Iuliu Maniu, care îl cunoștea și pe Chastelain și știa despre organizarea grupei informative. La anchetă, primul a cedat inginerul Popovici, care a avut și nesansa să îi moară un frate pe front. Scopul mărturisit al organizației a fost de a menține legătura între englezi și Maniu. În plus, Rică Georgescu — vom cita din declarația dată de Eugen Cristescu la 27 februarie 1950 — „căuta să speculeze și problema revendicării Ardealului de Nord... el afirma că o bună parte din cei 18 000 000 lei pe care i-a luat personal la organizație au

Gheorghe Cristescu, fratele folosit în misiuni delicate

fost întrebuințați pentru propagandă în Ardealul de Nord. Că de acest lucru ar fi știut și Ion Mihalache și d-rul Nicolae Lupu. Or, acești doi oameni politici, fiind întrebați de mareșalul Antonescu, au răspuns că nici nu cunosc pe Rică Georgescu și nu aveau nici o cunoștință de acest fapt. Constatînd astfel manoperile și diversiunile încercate de Rică Georgescu, pe baza aprobării mareșalului Antonescu, am luat măsuri ca declarațiile lui Rică Georgescu, cari urma a figura în dosarul cercetărilor și al procesului, să fie înlocuite cu declarațiuni cari să trateze numai latura pur juridică, iar declarațiile cu corelațiuni politice au constituit un «dosar special», cari a fost predat mareșalului Antonescu. Această operațiune mai urmărea și scopul ca germanii să nu afle de acest lucru, sau cel puțin să nu aibe dovezi ca să motiveze un proces diplomatic pe tema legăturilor oamenilor politici români cu Aliații, chit că aveau bănuieli în acest sens". Procesul nu s-a mai judecat — în ciuda presiunilor făcute de germani —, datorită intervenției lui Iuliu Maniu, care a amenințat că va depune ca martor. De altfel, Rică Georgescu a beneficiat de un asemenea regim de detenție — avea la un moment dat o garsonieră în care locuia cu soția și un fecior pentru serviciu —, încît chiar Eugen Cristescu s-a simțit dator să intervină[1].

---

[1] Evoluția lui Rică Georgescu după 1947 o aflăm din cartea lui Ivor Porter: „La începutul lui 1947, Rică și Lygia Georgescu au fost invitați să «viziteze» Statele Unite de către conducerea societății Standard Oil (New Jersey). Copiii lor, Costa și Peter, în vîrstă de doisprezece și șapte ani, au fost nevoiți să rămînă în Transilvania la bunici. La frontiera austriacă, pașapoartele diplomatice și documentele rusești de liberă trecere ale Georgeștilor ar fi fost confiscate de către santinelele sovietice, dacă nu ar fi avut asupra lor dolari, franci elvețieni și lire sterline cu care să-i mituiască. La Londra s-au întreținut cu lordul Selborne — fostul șef al SOE — la un dineu animat la care au participat Douglas Dodds Parker și de Chastelain. În Statele Unite s-a dat în cinstea lor un dineu mai pretențios de către generalul Bill Donovan, șeful OSS (actuala CIA) din timpul războiului, care i-a elogiat pentru ceea ce făcuseră pentru Aliați în timpul războiului și a spus că Lygia a fost «Molly Pitcher» a României. Ambii au căpătat cetățenia americană în 1952.

Rică a fost numit coordonator adjunct la Standard Oil pentru activitățile globale de explorare și producție. În 1957 a ajuns reprezentantul societății Standard Oil pentru Orientul Mijlociu, cu sediul la Londra. În 1964, cînd împlinise vîrsta de șaizeci de ani, a ieșit la pensie de la această societate, dar a continuat să lucreze drept consultant în probleme de petrol. Locuiește împreună cu soția sa la Geneva.

Faptul că nu și-au putut scoate copiii din țară a fost, desigur, o tragedie pentru ei. În 1953, un membru al Legației române de la Washington a încercat să-l șantajeze pe Georgescu, dar acesta a refuzat să facă pe spionul în Statele Unite și a informat autoritățile americane; în același an, generalul Eisenhower a obținut eliberarea celor doi băieți ai săi. Peter este în momentul de față președinte al societății Young and Rubicam Advertising. Costa, după ce și-a luat doctoratul în istorie și literatură arabă, lucrează la Washington, într-un post guvernamental. Ca cetățeni americani, ei s-au adaptat perfect societății în care trăiesc și se amuză să o necăjească pe Lygia, cînd dau telefon din Statele Unite părinților, cu salutul atît de american «Hi, folks»".

Din a doua jumătate a anului 1942 apar și primele semnale despre neîncrederea cu care începea să fie privit Eugen Cristescu de către germani. Un raport al Agenturii I, din 30 noiembrie 1942, menționa: „În cercurile apropiate atașatului de presă german a început să circule zvonul că d-l director general Eugen Cristescu va fi schimbat de la conducerea Serviciului Special de Informații, deoarece urmărește activitatea germanilor și în mod intenționat neglijează urmărirea activității agenților anglo-saxoni care mișună în Capitală, făcînd spionaj pe o scară întinsă și lăsînd tot felul de zvonuri menite să producă panică și răcirea relațiilor germano-române. În același timp se afirmă că Serviciul condus de d-l director general Eugen Cristescu nu vrea să urmărească atent acțiunea evreilor care au devenit foarte obraznici și tendențioși, bazîndu-se pe unele succese fără importanță ale statelor democratice". Iar la 29 aprilie 1943, aceeași Agentură I din Serviciul de contrainformații revenea: „Toți aceștia [este vorba despre o serie de persoane identificate ca transmițînd informații germanilor despre Eugen Cristescu — *C.T.*] fac afirmații că d-l Eugen Cristescu a început să joace pe două tablouri și în același timp n-are destulă autoritate spre a pune la punct, sau nu vrea acest lucru, elementele anglofile din cadrul S.S.I. Unul dintre cei învinovățiți că are o activitate alături de anglofili, pe care se sprijină, este d-l lt.col. Traian Borcescu".

Vin americanii

Trebuie să spunem că informațiile transmise germanilor erau cît se poate de exacte. Eugen Cristescu depășise faza supravegherii și izolării agenturii germane din România, cît și pe cea a protejării opoziției politice și asigura, prin canalele serviciului său, legăturile și ale opoziției și ale lui Ion Antonescu cu Aliații.

Un prim contact — din cîte știm — a fost stabilit de Eugen Cristescu în primăvara anului 1943, cu serviciile secrete americane. Nu este foarte clar din inițiativa cărei părți s-a realizat respectiva întîlnire. Știm doar că ea a fost mijlocită de George Littman, un vechi prieten și informator al lui Eugen Cristescu, fost înainte de război antreprenor al Cazinoului din Sinaia. În acel moment, era membru al misiunii engleze din Turcia. La cererea părții americane, mesagerul a fost Gheorghe Cristescu, trimis sub acoperire de curier diplomatic. La întoarcere, acesta a întocmit un raport, datat 10 martie 1943 și păstrat sub formă de manuscris între hîrtiile personale ale lui Eugen Cristescu. Îl reproducem integral.

„Întrebînd persoanele cu care am luat contact la Istanbul de ce s-a insistat ca legătura să se facă printr-un intim al lui Eugen Cristescu rudă, frate, mi s-a răspuns:

— Pentru că am găsit că aceasta este cea mai directă și bună legătură; pentru că în afară de latura oficială, comunicările aveau și o parte ce-l priveau direct și personal pe Eugen Cristescu. Noi americanii cunoaștem mai precis și apreciem mai exact decît alții și chiar decît voi rolul important ca factor de ordine al lui Eugen Cristescu în viața statului român. Știm și avem bune informații că Germania va cere României sacrificii cu mult mai grele decît cele făcute pînă acum, sarcini de nesuportat, pe care mareșalul Antonescu nu le va putea accepta și satisface. Germanii envisajează o asemenea situație și în consecință pregătesc terenul pentru orice eventualitate. Avem informații că s-au înțeles cu Horia Sima, impunîndu-i o totală supunere în cazul cînd eventual îl vor aduce la conducerea statului român, în fruntea unui regim legionar. În acea ipoteză mareșalului i se va aranja o dispariție cu ajutorul teroriștilor ocrotiți atît în Germania, cît și în țară. O formulă similară, dar mai simplă, se va utiliza și pentru vicepreședinte. Horia Sima a cerut ca Eugen Cristescu să-i fie predat lui, fie că s-ar afla în țară, fie că ar fi în Germania, deoarece are cu el o crîncenă răfuială. Pe de altă parte, organele speciale sovietice (N.K.V.D.-ul și Kominternul) socotesc pe Eugen Cristescu ca pe inamicul nr. 1 al comunismului în România. Aceste organe socotesc că bolșevizarea României nu s-a putut efectua grație în mare parte dîrzei lupte a lui Eugen Cristescu, atît ca director al Siguranței în trecut, cît și ca șef al S.S.I.-ului român, acum. Considerînd că evenimentele s-ar putea precipita, am înțeles a-l avertiza pe Eugen Cristescu de aceste lucruri pe calea cea mai directă și sigură ce am găsit: dumneata.

— Nu înțeleg această îngrijorare pentru soarta unor adversari — am obiectat.

— Noi, americanii — mi s-a răspuns — înțelegem a trece peste baricadele în domeniul informativ. Deși pe baricade opuse, am socotit totuși a face acest avertisment spre a nu fi surprinși de evenimente. Noi prevedem că România va trece poate prin perioade de crize generale. Crize pasagere. Vedem pentru atunci în Eugen Cristescu unul din factorii chibzuiți și cu tact, care ar înțelege mai bine ca orice alt om de stat român situația țării sale (a dat dovadă și în Comisia româno-bulgară). Oare de ce Germania n-a intervenit în favoarea altui factor informativ, deși în acel timp politica română era situată pe baricada opusă? Noi, americanii, considerăm că dezvoltarea democrațiilor are la bază ordinea socială, iar ordinea socială are la bază cunoașterea

cît mai profundă a realităților, adică informația. Iată explicația întrevederii și a canalului ales, a încheiat convorbitorul meu.

Din cele discutate, am tras în general următoarele concluzii: a) Serviciul de informații american nu dorește dezordini în România; b) nu ar dori deocamdată, cel puțin, amestecul și al Intelligence Service-ului englez. Deci, divergențe între Serviciul de informații american și cel englez; c) se situează pe baricadă opusă tendințelor serviciilor speciale sovietice. Pentru aceasta și alte considerente, dorește a menține legătura cu România prin organele S.S.I., într-un cadru cît mai restrîns, cu garanția celei mai desăvîrșite discreții.

G.C."

Nu știm cum au evoluat în continuare aceste raporturi. Dar documentul ne arată încă o dată preocuparea fiecăruia dintre serviciile secrete aliate de a-și asigura o poziție cît mai bună în Europa centrală, de est și sud-est, pentru perioada ce avea să urmeze după terminarea războiului.

În curînd, la sfîrșitul anului 1943 avea să sosească în România și o echipă trimisă de britanici: misiunea Chastélain. ■

În episodul viitor: • Jocul între englezi și sovietici • Doi generali stau de pază • Ivor Porter îl confirmă pe Eugen Cristescu • Chastelain se enervează • Ion Antonescu informează pe Iuliu Maniu • Generalul Sănătescu este ținut la curent • Antonescu refuză să își ia răspunderea • Ce a povestit Gheorghe Brătianu și ce au înțeles regele, Maniu și Constantin Brătianu?

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

• **Dr. Nestor Vornicescu — BIRUIT-AU GÎNDUL.**

Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1990, 622 pp.: studii de teologie istorică românească, evidențiind momente și personalități semnificative din trecutul Ortodoxiei de la noi, contribuția slujitorilor Bisericii la luptele strămoșilor pentru libertate și dreptate, pentru unitate națională.

• **Dr. Nestor Vornicescu — UNA DINTRE PRIMELE SCRIERI ALE LITERATURII ROMÂNE STRĂVECHI: „PĂTIMIREA SFINȚILOR EPICTET ȘI ASTION" (DE LA CUMPĂNA SECOLELOR III-IV).**

Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1990, 240 pp. + XXII planșe: pagini de veche spiritualitate din Dacia Pontică, mărturisind despre contribuția strămoșilor noștri la dezvoltarea culturii și civilizației în această parte a continentului.

• **Panait Istrati — SPOVĒDANIE PENTRU ÎNVINȘI** (cuvînt înainte și traducere de **Alexandru Talex).**

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1991, 150 pp., 47 lei: apărută în colecția **Ieșirea din labirint,** coordonată de Iordan Chimet, este una dintre primele mărturii despre cangrena care rodea dictatura comunistă, scrisă de Panait Istrati după ce vizitase U.R.S.S., în 1927-1928.

• **Ion Sîrbu — RELAȚIILE EXTERNE ALE LUI MATEI VODĂ BASARAB. 1632-1654. CU PRIVIRE LA ISTORIA ORIENTULUI EUROPEAN** (traducere și ediție îngrijită de **Rudolf Gräf;** prefață de **Ștefan Ștefănescu).**

Editura de Vest, Timișoara, 1992, 251 pp., 125 lei: susținută ca disertație de doctorat, în 1899, la Universitatea din Viena și tipărită în același an la Leipzig, lucrarea vede acum lumina tiparului în limba română.

• **Ion Țurcanu — RELAȚII AGRARE DIN BASARABIA ÎN ANII 1918-1940.**

Editura Universitas, Chișinău, 1991, 356 pp. + pl. grafice: scrisă la începutul anilor '80, a putut apare abia acum, datorită „atitudinii proromâne și limbii «cam românească»".

• **Felicia Antip — LUMEA DIN ZIARE.**

Editura Cartea Românească, Editura Porto-Franco, 272 pp., 83 lei: o carte de amintiri, alcătuită într-o vreme cînd rostirea deschisă a adevărului era, cu rare excepții, imposibilă.

• **Constantin Mustață — RECONSTITUIRI.**

Editura Militară, București, 1991, 303 pp., 125 lei: reportaje și interviuri cu oameni și despre oameni care au fost protagoniști sau martori ai istoriei Transilvaniei de-a lungul ultimului veac.

• **CENTENAR THEODOR AMAN. 1991** (coordonator **Adrian Silvan Ionescu).**

Editura Venus, București, 1991, 304 pp.: culegere de studii și un repertoriu al tablourilor pictorului păstrate în muzeele din România, publicate sub egida Ministerului Culturii, Direcției Muzeelor și Colecțiilor, Muzeului Național de Artă și Muzeului de Istorie și Artă al Municipiului București.

• **Steven Runciman — CĂDEREA CONSTANTINOPOLULUI 1453** (traducere, note, postfață și îngrijire științifică de **Alexandru Elian).**

Editura Enciclopedică, București, 1991, 302 pp., 139 lei: ediția a II-a a unei monografii clasice despre unul dintre evenimentele majore ale istoriei universale.

• **ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A.D. XENOPOL".**

Universitatea „Al. I. Cuza", Iași, vol XXVI/1, 1989, 735 pp.: studii, documente, discuții, studii documentare, miscellanea, addenda et corrigenda, recenzii, note bibliografice și revista revistelor.

• **CRISIA.**

Oradea, 1990, 750 pp.: publicație a Muzeului Țării Crișurilor.

• **AERONAUTICA.**

Nr. 2, septembrie 1991, 24 pp., 50 lei: revista-magazin a Muzeului Aviației, la cea de a doua apariție.

• **GĂRZILE NAȚIONALE.**

Nr. 1/1991, 80 pp., 20 lei; nr. 2/1991, 80 pp., 20 lei: două numere din publicația formațiunii millitare ce continuă tradiția instituției de la 1848, din vremea lui Cuza, de la 1877 și 1918.

ULTIMELE NOPŢI LA CHERSONES

NICULAE KOSLINSKI

„Mărturisesc că această operaţie mi-a reuşit numai datorită colaborării comandamentului român şi sacrificiilor marinarilor români". Aceste cuvinte, rostite la 29 mai 1944, aparţin amiralului german al Mării Negre, Helmuth Brinkmann. Acţiunea la care se referă este cunoscută în istoriografia militară românească sub denumirea de „Operaţia 60 000" şi a avut ca obiectiv evacuarea trupelor germano-române din Crimeea, spre a se evita zdrobirea lor de către sovietici. La începutul ofensivei sovietice, în Crimeea se aflau 65 093 militari români. Dintre aceştia, precizează o statistică întocmită de Marele Stat Major, 3 047 au fost evacuaţi pe calea aerului, iar alţi 39 944 pe mare; în Crimeea au rămas aproximativ 22 000 oameni, morţi în timpul luptelor sau capturaţi de trupele sovietice.

Aceeaşi proporţie de 2/3 a evacuaţilor s-a realizat şi în privinţa cifrelor totale, înglobînd efectivele germano-române. Astfel, între 12 aprilie şi 13 mai 1944 au fost transportaţi circa 13 000 militari germani şi români, cu ajutorul navelor, iar 21 457 au fost readuşi pe calea aerului; în jur de 78 000 militari n-au mai putut fi evacuaţi.

În unele lucrări publicate pînă acum s-au făcut referiri la această operaţie de evacuare, dar avîndu-se în vedere ansamblul ei. Continuînd evocarea acelor ani grei pentru România şi locuitorii ei (Magazin istoric a publicat o primă prezentare globală a participării ţării noastre la cea **de a doua conflagraţie mondială, inclusiv Campania din Est, vezi nr. 6-11/1991), folosindu-ne de informaţii din arhive şi de mărturiile unor participanţi, vom încerca să detaliem aprecierea privitoare la „eroismul marinarilor români".**

Ambiția lui Hitler

Prin înaintarea armatelor sovietice în partea de sud a Ucrainei, la începutul lunii noiembrie 1943, Crimeea a fost complet izolată de frontul continental. Se găsea acolo Armata 17 germană, căreia îi fuseseră subordonate și șapte divizii românești — infanterie, cavalerie și vînători de munte. Cele două corpuri de armate germane — 49 și 5 — însumau circa 130 000 oameni, iar cele șapte divizii românești totalizau circa 65 000 luptători.

Începînd din ianuarie 1944, armata roșie a dat necontenite atacuri din capul de pod creat în estul Peninsulei Crimeea, lîngă Kerci, iar de la 8 aprilie a început ofensiva finală, atacînd spre Sevastopol pe trei direcții: din nord, de la istmul Perekop (Armata 2 de gardă), dinspre nord-est, peste Marea Sivaș (Armata 51) și dinspre est, de la Kerci (Armata de coastă). Concomitent, a continuat ofensiva sovietică în Ucraina, Odessa a fost eliberată la 10 aprilie, iar trupele sovietice au trecut peste Nistru și au ajuns la nord de Iași.

Ofensiva sovietică din Crimeea a fost totuși temporar oprită la 26 aprilie. La acea dată forțele germano-române fuseseră constrînse să se retragă în sud-estul peninsulei, formînd un larg cap de pod în jurul Sevastopolului.

Încă de la 12 aprilie, comandamentul german începuse evacuarea necombatanților, a trupelor auxiliare și a prizonierilor *(Magazin istoric*, nr. 10-11/1990).. Ulterior, studiul „Leopard", elaborat la 22 aprilie de către statul major al Armatei 17, amiralul german al Mării Negre și comandantul maritim german al Crimeei, prevedea o evacuare treptată, pe mare, a grosului trupelor, într-un interval de 14 zile. Aceasta cu condiția acoperirii de către aviația germană a spațiului aerian, a punctelor de ambarcare a trupelor ce urmau a fi evacuate și păstrării înălțimilor dominante (Muntele Sapun) de la nord de Sevastopol. Apoi, după alte cinci zile de pregătire, în timp de 48 ore, urmau a fi retrase și evacuate, atît pe calea aerului (4 500 oameni) cît și pe mare (28 000 luptători), trupele de acoperire. Dar așa cum precizează istoricul german Andreas Hillgruber, în lucrarea sa *Evacuarea Crimeei 1944*, „nu s-a stabilit nici un plan pentru cazul — care a și avut loc mai tîrziu — al ambarcării obligate a trupelor direct din luptă, sub focul armelor inamicului".

Hitler s-a opus însă evacuării grabnice a Crimeei, cerînd o amînare a acestei operații cu șase-opt săptămîni, în care timp frontul pe uscat să fie menținut cu ajutorul unor trupe noi, dotate cu artilerie antitanc și muniție îndestulătoare, aduse și pe mare și pe calea aerului. La 21 și 22 aprilie, în fața generalului F. Schörner, comandantul Grupului german de armate Ucraina Sud — de care aparțineau și trupele din Crimeea —, și a generalului Karl Altmedinger, șeful de stat major al Armatei 17, Hitler a motivat amînarea evacuării din rațiuni politice, afirmînd că atîta timp cît va păstra Crimeea, sau cel puțin Sevasto-

Distrugătoarele Regina Maria *(în p. 44) și* Regele Ferdinand *în drum spre Sevastopol*

polul, Turcia nu va ceda cererii Aliaților de a nu mai livra minereuri Germaniei și de a se alătura Națiunilor Unite.

La 25 și 26 aprilie, Hitler a discutat și cu amiralul Mării Negre, Helmuth Brinkmann, și cu contraamiralul Schultz — comandantul maritim german al Crimeei — aspectul naval al evacuării, rezultînd că, în caz de străpungere a frontului de către sovietici, tonajul disponibil permitea ambarcarea a 16 000 oameni pe noapte. Intenția lui Hitler de a mai păstra un timp Crimeea nu ținea însă seama de realitatea militară de la fața locului, unde comandamentul sovietic era hotărît să redobîndească Crimeea în cel mai scurt timp și concentrase în acest scop forțe mult superioare numeric, ca și în tancuri și aviație. În aceste împrejurări, la 29 aprilie, general-colonelul Erwin Jänecke, comandantul Armatei 17, a făcut un demers personal la Berchtesgaden. Respins, el a depus o scrisoare în care arăta că „nu poate respecta ordinul Führerului" și nu s-a mai întors în Crimeea (la 1 mai a fost înlocuit la comandă cu șeful său de stat major, generalul Altmedinger).

În aceeași zi de 29 aprilie, prin intermediul generalului Ilie Șteflea, șeful Marelui Stat Major Român, Ion Antonescu a transmis generalului Schörner o scrisoare prin care cerea ca toate trupele române de la Sevastopol să fie aduse în țară. La 13 aprilie, mareșalul Antonescu vizitase portul Constanța și văzuse cu acel prilej cum vasele de transport românești, închiriate de germani, aduceau din Crimeea nu oameni, ci diverse materiale. „Este de neînțeles — arăta el în scrisoare — de ce ele [trupele românești] sînt ținute, fără vreun sens, într-un cap de pod îndepărtat — care oricum nu va putea fi păstrat — și să fie jertfite acolo în loc să fie aduse în patrie pentru ca să apere căminele lor asupra cărora se revarsă forțele dușmanului".

De teama unei „explozii" nervoase, scrisoarea nu i-a fost prezentată lui Hitler, dar statul major al Grupului german de armate Ucraina Sud a dat dispoziții ca românii să fie evacuați din Crimeea, în afara celor 6 000 luptători de sub comanda generalului român Hugo Schwab. Acest general, împreună cu un alt general român, Leonard Mociulschi, avea să ajungă la Constanța abia la 10 mai, cu o vedetă torpiloare germană care evacua și ultimul comandament românesc.

Oricum, dintr-o situație întocmită de *Seetransportstelle* (Serviciul de transporturi navale de la Sevastopol) la 1 mai 1944, rezulta că în perioada 1-30 aprilie 1944, în Crimeea fuseseră debarcați 1 222 soldați și, în aceeași perioadă, aduși în țară cu navele de evacuare: soldați răniți 5 813 germani și 2 038 români; soldați valizi: 18 308 germani, 26 212 români, 727 slovaci și alți 8 067 oameni din trupele de spate. Acestora li se adăugau 14 600 ostași din trupele auxiliare înrolate, 4 386 prizonieri și 2 497 civili evacuați. Totalul se ridicase la 83 449 persoane, iar pînă la 8 mai această cifră a crescut la 89 605 persoane.

Sub ploaia de bombe și proiectile

La 5 mai, ora 4.30, Armata 2 sovietică a început, în sectorul de nord, faza finală a ofensivei pentru lichidarea capului de pod germano-român. Înaintarea trupelor, care în seara de 7 mai au ajuns pe înălțimile de la Sapun, era sprijinită de focul nimicitor a 400 tunuri și 400 aruncătoare „Katiușa". La 7 mai și-a început atacul și armata din sectorul de est (general A.I. Eremenko). Întăririle germane debarcate de la 1 mai la Sevastopol — respectiv Chersones — aveau să atingă pînă la 12 mai cifra de 1 300 oameni, dotați cu 15 tunuri grele antitanc și 14 obuziere, dintre care numai 4 grele. Cu totul insuficiente pentru a putea stăvili înaintarea unui adversar copleșitor în efective și dotare. La ofensivă participau de altfel și două armate aeriene sovietice, 4 și 8. Și cu toate acestea, abia la 8 mai Hitler s-a hotărît să aprobe evacuarea. Ordinul a sosit la Armata 17 către orele 23. Din acel moment, rolul hotărîtor în salvarea efectivelor aflate încă în capul de pod de la Sevastopol revenea marinei.

Intrată în acțiune în întregime la 8 mai, pe baza ordinului codificat „Pisica sălbatică", marina avea de evacuat încă cca 50 000 oameni. Capacitatea de ambarcare a tonajului disponibil era teoretic de 87 000 persoane, considerînd un număr total de 190 nave germane și românești. Într-adevăr, viceamiralul Helmuth Brinkmann dispunea de 4 vase mari de transport și 3 petroliere germane, de 6 vase mari de transport românești închiriate, de 3 transportoare ungurești și de vreo 50 nave militare germane minore, între care: 12 pontoane (bacuri) de transport armate (PTA), trei tancuri folosite și ca vînătoare de submarine, 14 nave de escortă și dragaj tip R-boot și două flotile (20 unități) de *V.S.* (vînător de submarine) tip KFK. Mai existau și Flotila 30 submarine (6 unități) care supraveghea coasta Caucazului, și Flotila 1 vedete torpiloare (13 unități), cu misiunea de acoperire împotriva unei intervenții a Flotei sovietice a Mării Negre. Flota sovietică a și acționat, într-adevăr, dar numai cu vedete torpiloare și cu un număr de 5-8 submarine. Acestea, desfășurate între Crimeea și Constanța, au cooperat cu aviația sovietică a Flotei Mării Negre, avînd în dotare 307 aparate diverse (recunoaștere, aerotorpiloare, atac în semipicaj ș.a.).

Forța Navală Maritimă Românească (contraamiral Horia Măcellariu) a pus la dispoziție pentru evacuări din Crimeea canonierele *Stihi*, *Dumitrescu* și *Ghiculescu*, care avuseseră pînă atunci o intensă activitate de escortare a convoaielor, și trei PTA (pontoane transport armate). Navele mari, trei dis-

trugătoare disponibile *(Regele Ferdinand, Regina Maria, Mărășești)* și puitorul de mine *Amiral Murgescu* rămîneau pentru a face escorta navală și antiaeriană a convoaielor de transporturi în largul mării. Comandantul Forței Navale Românești era principial subordonat operativ comandamentului Amiral Marea Neagră, dar hotărîrile implicînd navele militare românești se coordonau de respectivele state majore.

Două convoaie germane cu nave mari *(„Patria" și „Bradul")* au fost puse în marș spre Crimeea la 8 mai, cele dintîi nave ale convoiului urmînd să ajungă în golful portuar Severnaia în noaptea de 9/10 mai (la o viteză medie de marș de 10 noduri, distanța Constanța-Sevastopol — circa 220 mile marine — era parcursă în 20-24 ore). Între timp însă, la 9 mai, trupele sovietice au pătruns în Sevastopol, ajungînd pe malurile golfului Severnaia, ultima linie a frontului german fiind reconstituită în peninsula Chersones, la vest de oraș. Comandantul Armatei 17 germane a solicitat grabnic întreg tonajul disponibil pentru a putea evacua toate trupele pînă în zorii zilei de 11 mai. Ca urmare, în seara de 9 mai alte patru convoaie germane — *„Sturzul", „Profet", „Musca"* și *„Ovidiu"* — au plecat din Constanța (parțial și din Sulina) direct spre Chersones, urmînd ca navele ce s-ar fi întors între timp la Constanța să fie descărcate și retrimise urgent în Crimeea.

Dar încă din seara de 8 mai, ultimul aeroport german din zona Sevastopol a devenit inaccesibil avioanelor de vînătoare germane, care nu mai puteau face decît scurte intervenții în fața Chersonesului. În noaptea de 9/10 mai, un număr de 50 aparate *Ju-52* au mai putut pleca totuși de pe cîmpul Cherson supraîncărcate cu răniți, dar spațiul aerian al zonei a intrat în stăpînirea aviației sovietice, avînd acum bazele la coasta Crimeei, și în măsură să urmărească îndeaproape mișcarea convoaielor.

Navele de transport din eșalonul doi (plecate la 9 mai) nu au putut ajunge toate în apele Crimeei. Petrolierul *Friederike-Firuz* (capacitate de încărcare 10 000 persoane) a fost torpilat în drum, la 11 mai, de submarinul sovietic *L-4* (comandant Polyarkov) și a trebuit adus înapoi la remorcă. Transportoarele *Oituz* (românesc) și *Yohanna* (german) nu au putut ieși de pe brațul Sulina decît cu 24 ore întîrziere, nemaiputînd ajunge la destinație în timp util.

Dar în noaptea de 9/10 mai, către ora 2, primele convoaie plecate de la Constanța au ajuns în apele Chersonesului, cu motonavele germane *Totila* (2 773 tone) și *Teja* (3 600 tone). Datorită atacurilor aeriene și a tragerilor artileriei sovietice de la coastă, ele nu s-au putut apropia însă de țărm și aducerea oamenilor la bord cu ajutorul ambarcațiunilor pionierilor a durat pînă dimineața. La 7.30. *Totila* s-a pus în marș, dar a fost lovită de trei bombe; a luat foc și s-a scufundat către ora 8 dimineața. *Teja*, încărcată și ea cu oameni la bord, a ieșit între timp în larg, dar a fost atacată de aviație, lovită și scufundată către orele 15, la 23 mile sud-vest de Chersones. Unitățile însoțitoare (R-boote) nu au reușit să aducă la Constanța decît vreo 400 oameni din cei 8 000 aflați la bordul celor două nave scufundate.

În seara de 10 mai, alte convoaie din al doilea eșalon, cuprinzînd navele germane *Teba* și *Helga* (2 200 tone) și *Danubius* (românesc, 1 489 tone), au transportat la Chersones 40 tone muniții pentru trupele aflate în luptă, dar numai 7 tone au putut fi descărcate.

Contraamiralul Schultz a încercat să reglementeze prin radio apropierea navelor ce veneau din larg de punctele de ambarcare, întrucît ambarcațiunile locale nu erau în măsură să le călăuzească. Tocmai atunci însă linia frontului de la Chersones, ținută de Corpul 49 german era amenințată cu străpungerea de un atac sovietic declanșat la orele 20. După vreo trei ore însă, atacul a fost oprit, comandamentul sovietic constatînd că frontul german era încă organizat.■

Întrucît mulți cititori ne întreabă, în scris sau telefonic, care sînt datele sigure **la care pot găsi revista noastră pe piață, facem următoarele precizări:**

— În Capitală, Magazin istoric **apare** în prima decadă a lunii, **respectiv între 7 și 10 ale lunii.**

— În provincie, difuzarea revistei se face în a doua decadă a lunii, **respectiv între 15 și 20 ale lunii.**

Bineînțeles, aceste date sînt determinate de procesul de tipărire, de expediție și de difuzare și, respectiv, de întîrzierile datorate acestor căi parcurse de revistă din redacție pînă pe piață.

Deci, nu uitați! **Pentru a vă asigura procurarea revistei — în cazul în care nu aveți abonament — solicitați-o în primele zile de difuzare:** între 7 și 10 ale lunii în București și între 15 și 20 în localitățile din provincie.

Întrebările insistente ale cititorilor sînt o dovadă — dacă mai era nevoie — atît a legăturii cititorilor cu revista cît și a nevoii publicului de cartea sa preferată de istorie.

CELE 33 ZILE ALE CAENULUI

EDDY FLORENTIN

**Normandia, iunie 1944.
Orașul Caen, prima așezare importantă eliberată de Aliați din mîinile dușmanului.
Operația s-a prevăzut a fi fără mari pierderi.
A fost cu totul altfel, cum am văzut
(în numărul trecut al** Magazinului istoric)
**din articolul a cărei traducere
continuăm să o publicăm,
după revista franceză** Historia.

La telefon, o voce în englezește

La nouă kilometri nord, soarta orașului se joacă în jurul unei fortificații situate la cota 45 și mărginită spre vest de drumul de țară ce leagă satele Colleville și Bieville: sîrmă ghimpată, mine antitanc, două tunuri de 75, două tunuri de 105, trei cupole de oțel și o cazemată betonată, cu subterane logistice, totul perfect camuflat. Pentru moment, Aliații nu știu că acolo se află punctul de comandă al Regimentului 736 infanterie al Wehrmachtului, dispunînd de 270 ofițeri și oameni de trupă, sub comanda unui colonel. Este complexul de fortificații codificat „Hillman", dar fotografiile aeriene, luate anterior, nu au putut pune în evidență toată amploarea obiectivului. Bombardamentele destinate să neutralizeze punctele germane de apărare costieră nu au avut în vedere și acest periculos „Hillman". Atacanții nu pot face apel la tunurile crucișătorului „Dragon", ancorat lîngă plajă, întrucît ofițerul observator al artileriei navei a fost rănit.

Rămîne viabilă numai soluția cea mai costisitoare: scoaterea din coloana ce înaintează spre Caen a unui batalion și trimiterea lui la atac împotriva redutei „Hillman". Misiunea este din nou încredințată Batalionului 1 Suffolk și unui escadron de blindate, de care ar fi fost, totuși, mare nevoie în altă parte. La ora 13.10, tunurile, mortierele și blindatele engleze deschid focul și un pluton de soldați începe să avanseze prin lanul de grîu, spre prima centură de sîrmă ghimpată. Sus sînt instalate tuburile Bengalore și lansate. Între timp, săpătorii de la deminare deschid un canal de un metru lărgime în cîmpurile de mine și îl marchează cu panglici albe, de care trebuie să țină seama pușcașii ce pornesc să se ocupe de cea de-a doua centură de sîrmă ghimpată. Breșa este în cele din urmă deschisă, dar inamicul declanșează și el focul. Începe o bătălie care nu va lua sfîrșit decît în puterea nopții.

Ce se întîmplă în alte părți? Pentru cei din unitatea de infanterie ușoară King's Shropshire nu e timp de zăbavă. Ei trebuie să pătrundă în Caen pînă la căderea serii și aceasta cu orice preț, fără a mai ține seama de primejdia pe care o reprezintă „Hillman". Le vine în ajutor și un escadron de blindate. Pe drumul spre oraș se află o colină la vreo 1 500 metri distanță. Este o apărare naturală a Caenului. Pentru englezi a ocupa această colină înseamnă atît a priva inamicul de un excelent punct de observare a pantelor ce urcă dinspre mare, care acum sînt pline de unități britanice, cît și a deține platforma de unde să înceapă coborîrea spre Caen.

Între timp, locuitorii orașului își pierd orice speranță într-o eliberare fără dureri. Pe străzi se dau primele ajutoare răniților, care sînt extrem de numeroși. Curentul electric se întrerupe, conductele de apă și de gaz sînt sparte în multe locuri. Pompierii muncesc din răsputeri, întinzînd zeci de metri de țevi de cauciuc, pentru a-și scoate apă din rîul Orne. Centrul orașului este abandonat. Locuitorii părăsesc cartierele lovite de bombe. Echipe de degajare a dărîmăturilor trec cu lopata și tîrnăcopul pe umeri. Sinistrații, cu ochii împăienjeniți, merg tot înainte, fără să știe încotro.

Generalul Edgar Feuchtin-

Strada din Caen, transformată într-un morman de ruine...

ger este, în sfîrșit, în măsură să strîngă elementele unui regiment de blindate și să le pună în mișcare. Tancurile ar trebui să treacă prin Caen, dar dărîmăturile fac orașul de netraversat. Blindatele se întorc deci de la poarta așezării, pe care o ocolesc, apoi merg pe firul apei Orne și se despart în două coloane, pentru a se lansa în atac contra lui Assault Division de pe plajă. Pentru sprijin, blindatele germane nu dispun decît de trei tunuri amplasate pe înălțimea de la Périers.

Maiorul Hoff îi zărește apropriindu-se pe ostașii unității de infanterie ușoară King's Shropshire. El telefonează imediat locotenentului Rudolf Schaaf, care dispune de patru autotunuri de 150 mm și îi cere să bombardeze împrejurimile punctului de comandă al Batalionului 3 din Regimentul 736 infanterie germană, de care englezii sînt primejdios de aproape. Locotenentul se strecoară prin lanul de grîu și contemplă flota de debarcare desfășurată în stînga lui. Observă, totodată, cum pe înălțimi se strecoară pușcașii englezi, care se trîntesc la pămînt, de

...de soldații ce debarcă

îndată ce tunurile lui deschid focul. Așteptate cu atîta nerăbdare în tot cursul dimineții, sosesc în fine blindatele lui Staffordshire. Un singur escadron englez de blindate este suficient pentru a-l face pe locotenentul german Schaaf să înțeleagă că nu e cazul să se pună cu un adversar mult mai puternic. De la primul telefon de campanie pe care îl găsește, ofițerul german, repliindu-se degrabă, îl sună pe comandantul său de batalion, cu punctul instalat lîngă ferma Beauvais. Dar îi răspunde o voce în englezește.

La mai puțin de șapte kilometri sud de liniile britanice avansate, în Caen, studentul medicinist Frank Duncombe îi instalează pe răniți în paturile unei săli de spital. Deodată el aude zgomotul caracteristic escadrilelor de

avioane engleze ce se apropie. Trec trei valuri de bombardiere, care ating un mare garaj de automobile și depozitul central al... pompelor funebre. O ambulanță este lovită cînd trece pe podul de peste Orne și tînăra de la volan, membră a Crucii Roșii, este ucisă pe loc și aruncată în rîu. Un sfert din oraș arde. „Un spectacol cutremurător", va spune mai tîrziu un localnic. Iar Joseph Poirier, șeful apărării pasive, aflînd că 500 coșciuge au căzut pradă focului, va exclama plin de tristețe: „Toată rezerva noastră!".

O zi mult mai sîngeroasă...

Combatanții lui Shropshire depășesc Biéville, fără a se putea hotărî să evacueze populația civilă („pe atunci mai aveam încă inima milosă", va spune mai tîrziu unul dintre pușcași) și, ca împinși de panta ce coboară spre Caen, se strecoară pe îngusta stradă Biéville. E ora patru după-amiază. De o oră deja alte două batalioane ale aceleiași Brigăzi 185 s-au pus și ele în mișcare. Cei din Batalionul 1 Norfolkshire taie direct prin cîmpurile cu cereale în direcția canalului Orne, dar drumul trece prin bătaia tunurilor din fortificația „Hillman", aflată tot în mîinile inamicului, și 160 ostași plătesc cu viața acțiunea britanică. Supraviețuitorii lui

„Norfolk" o iau de-a lungul malului apusean al canalului, cu speranța de a pătrunde în Caen prin cheiurile portului. La rîndul lor, cei din Shropshire sînt deosebit de neliniștiți, căci o patrulă de recunoaștere a semnalat prezența, în vecinătate, a Diviziei 21 Panzer. Un adevărat șoc pentru englezi.

Între timp, în tabăra inamicului se petrec lucruri deosebite. Von Oppeln-Bronikovski, comandant de mari unități, aude pentru prima dată aceste cuvinte: „Oppeln, dacă nu reușești să-i arunci în mare pe britanici, s-a dus naibii războiul nostru!" Și blindatele germane pornesc în iureș. O coloană de 35 blindate, comandată de căpitanul Wilhelm von Gottberg, pleacă spre înălțimile de la Périers. O alta de 25 blindate, sub comanda lui Oppeln-Bronikovski, este pusă în poziție pentru a lua cu asalt creasta de la Biéville. În cîteva minute, atmosfera tremură sub povara bombelor trase de ambele tabere. La germani, 13 din cele aproximativ 50 blindate care speră să deturneze destinul bătăliei sînt în flăcări. Generalului Feuchtinger nu-i mai rămîne decît să accepte ideea replierii. În total, divizia lui pierde — ținînd cont de dificultățile întîlnite pe traseu și de luptele purtate la est de Orne — 70 din cele 124 blindate cu care acest ofițer superior a început „ziua cea mai lungă".

Neavînd habar de lupta care se dă între blindate, locotenent-colonelul Maurice, ca vrăjit de înălțimile de la Lébisey ce se profilează la orizont, plonjează cu ostașii săi în valea rîului Dan. Cele două companii pe care le comandă urcă apoi pe celălalt versant al depresiunii și — parcurgînd 1 500 metri de teren — pătrund în masivul Lébisey. Acolo sînt întîmpinate de o barieră de foc. Comandanții ambelor companii ale lui Maurice sînt uciși. Uruitul blindatelor de pe porțiunea dintre Caen (care acum se află numai la doi km distanță) și pădurea de la Lébisey devine mereu mai amenințător. Și — culmea! — vizibilitatea este redusă de grîul foarte înalt de pe partea despădurită a crestei. Spre vest se văd totuși tancuri germane arzînd. Către obiectiv nu există decît un drum, care se strecoară printr-un pasaj îngust. De-o parte și de alta a rîului Dan, valea e mlăștinoasă. „Un obstacol formidabil, pe care fotografiile noastre, luate în prealabil din avion, nu l-au scos la lumină", va spune mai tîrziu generalul de brigadă K.S. Smith. Pe scurt, flancurile locotenent-colonelului Maurice sînt expuse. Este ora 18.00 și înțelepciunea îi ordonă acestui ofițer să aștepte căderea nopții, pentru a opera o retragere. Batalionul Shropshire a pierdut în această primă zi a debarcării aliate, mult mai sîngeroasă decît au descris-o unii, 113 combatanți, cei mai mulți dintre ei uciși sau răniți în pădurea Lébisey sau în preajma ei.

... și o noapte de apocalips

Ora 20.15. Departe, în spatele ariergărzii Diviziei 3 britanice, care acum a renunțat la Caen, fortificația „Hillman" se predă în sfîrșit, și numai parțial, cu prețul a șapte morți și 25 răniți în rîndul atacanților. Este prea tîrziu pentru ca unitățile britanice, scăpate de spinul ce le stătea în drum, să vină ca întărire pentru combatanții Batalionului Shropshire. În schimb, nu e prea tîrziu pentru ca ostașii lui din Batalionul Norfolkshire să ocupe pintenul împădurit de la nord-est de Biéville și să-și ajute astfel camarazii din „Warwickshire", sosiți la Blainville.

Ora 21.00. Un pumn de blindate și de grenadieri din Divizia 21 Panzer, care, cu o oră înainte, ajunși pe malul mării, între Lion și Luc, au privit cu înfiorare flota aliată, așteaptă întăriri care nu vor veni niciodată. Ceea ce sosește, în schimb, coborînd din cer, este o impresionantă flotă de planoare britanice ale Diviziei 6 aeropurtate, din care plonjează peste Saint-Aubin d'Arquenay parașutiștii Brigăzii 3 a diviziei. Suficient pentru ca soldații germani să se întoarcă în grabă în pădurea de la Lébisey, căutînd acolo adăpost în acea noapte, pentru ei atît de amară.

21.00 este și ora la care — pentru a patra oară în decursul acestei „Zile Z" — bombardierele aliate zboară peste Caen, incendiind străzi întregi. O locuitoare a orașului, Odette Chollet-Charon, va povesti mai tîrziu: „Împreună cu ai mei, am fugit în cîmp, să căutăm un loc unde să dormim. Ne-am întîlnit și cu alți locuitori, care procedaseră ca noi. A fost o noapte de groază. La ora 2.40 o mie de avioane «Lancaster» au bombardat orașul, distrugînd tot ce rămăsese încă neatins. Micuța cabană de lemn în care ne refugiasem pîrîia din toate încheieturile. Fuzeele luminoase măturau cîmpia, dîndu-ne posibilitatea să vedem totul, ca în plină zi. Incendiile din oraș își întindeau luminile macabre pînă la noi și un miros acru ne înțepa în nări. Totul trosnea, arunca flăcări, exploda. Această blîndă noapte de iunie se transformase într-o noapte de apocalips".

Companiile de infanterie ușoară ale unității King's Shropshire, a căror pătrundere în Caen ar fi evitat aceste ultime două bombardamente, s-au reîntors în frunzișul de la Biéville la orele 23.15 și s-au aliniat sub

(Continuare în p. 54)

SOCIETĂȚI SECRETE

ȘI LOJI FRANCMASONICE (III)

DAN BERINDEI

Activitatea de opoziție împotriva domnitorului Alexandru Ioan Cuza s-a concretizat nu numai în cadrul „monstruoasei coaliții" ori a societății „Progresul" — „asociație literară și politică" constituită în primăvara anului 1864, cu numai cîteva săptămîni înainte ca domnitorul Al.I. Cuza și colaboratorul său M. Kogălniceanu să inițieze lovitura de stat din 2/14 mai același an —, ci și în cadrul francmasoneriei. În această privință, trebuie făcută însă o clară distincție între legendă **și** adevăr. **Exagerările și chiar neadevărurile trebuie înlăturate, iar realitatea să-și capete dimensiunile precise.**

Nu Galați, ci București

Într-o cunoscută *Istorie a francmasoneriei universale*, apărută în 1966 și datorată unui român — Gérard Șerbănescu — au fost lansate și unele informații care nu corespund realității. Neîndoielnic o parte dintre personalitățile epocii Unirii din 1859 au fost legate de francmasonerie, dar, în același timp, teza lui Șerbănescu privind alegerea ca domnitor a lui Al.I. Cuza pentru faptul că acesta ar fi fost venerabilul lojei „Steaua dunăreană" din Galați nu corespunde adevărului istoric. Pînă în prezent, n-au putut fi identificate urme istorice concrete referitoare la această presupusă lojă din Galați, oraș de care, cum se știe, Cuza a fost foarte legat în perioada respectivă, ocupînd aici funcția de cîrmuitor și apoi fiind ales, în toamna anului 1857, deputat în Adunarea ad-hoc a Moldovei. Deși Șerbănescu

[1] În imagine: doi dintre foștii adversari ai domnitorului Al.I. Cuza se puteau mîndri cu o prietenie care a traversat veacul: Ion Ghica și Ioan Bălăceanu (în picioare), într-o fotografie inedită.

a semnalat existența unei loji purtînd denumirea de „Steaua dunăreană" (Etoile danubienne) constituită la Galați în perioada imediat următoare Congresului de pace de la Paris din primăvara lui 1856, o astfel de lojă n-a ființat, în perioada dată, în portul amintit. Cît privește loja de la Iași, aceasta a fost înființată spre sfîrșitul anului 1865 și purta denumirea de „Steaua României" (Etoile de la Roumanie) și nu pe aceea de „Steaua dunăreană".

Dacă la Galați și la Iași n-au existat, ținînd seamă și de informația de care am beneficiat, loji purtînd denumirea de „Steaua dunăreană", în schimb, la București, în perioada dată, o astfel de lojă a ființat, ceea ce evidențiază și mai categoric inexistența *în paralel* a unor loji moldovene purtînd *aceeași* denumire. Dar teza lui Șerbănescu referitoare la faptul că loja „Steaua dunăreană" — localizată de el în mod eronat la Galați, în loc de București, unde realmente a existat — a stat „la originea mișcării naționale tinzînd către unirea Principatelor și independență" este, de asemenea, greșită!

Cea dintîi ședință a lojei bucureștene „Steaua dunăreană" a avut loc la 24 septembrie/ 6 octombrie 1856. Venerabilul și inițiatorul ei a fost Auguste Carence, vechi francmason, inițiat încă din 1828. Loja era alcătuită *numai din francezi* aflători în acea vreme în capitala Țării Românești și ea și-a desfășurat activitatea pînă în vara anului 1859, în aceeași compoziție, moment în care Marele Orient al Franței, dînd curs cererii care îi fusese adresată de „atelierul" masonic de la București, a recunoscut loja, supunînd-o obedienței sale. Constituirea „oficială" a avut loc, ca urmare a acestei recunoașteri, la 19/31 august 1859. În acel moment, cu excepția unui anume P. Petrovici, probabil român, toți membrii lojei erau străini, mai ales francezi, dar printre ei constatîndu-se și un elvețian, un italian, un belgian și un rus. Membrii erau mai ales negustori, dar se remarcă și prezența unui tipograf, a doi artiști, a unui tapițer, a doi „maîtres d'hôtel" și a unui profesor. Sediul lojei era în strada Băilor 20. La 26 septembrie/8 octombrie 1859 a mai fost inițiat în această lojă vestitul artist dramatic român de îndepărtată origine franceză — Matei Millo. Acesta s-a oferit să contribuie cu 1 200 franci la desfășurarea activității lojei; de altfel, doar cîteva săptămîni mai tîrziu, Millo a dat un spectacol „în beneficiul francmasoneriei".

„Steaua dunăreană" a rămas mai departe o lojă a străinilor stabiliți în București sau aflați în trecere prin oraș. Spre sfîrșitul anului 1859, înlăuntrul lojei sînt constatate conflicte. 16 dintre membrii ei l-au reclamat pe venerabilul Carence, invocînd mărturiile a doi consuli generali — Poumay al Belgiei și Meusebach al Prusiei, și ei francmasoni. Carence era *învinuit* că — sprijinit numai de locotenent-colonelul Victor Vincent d'Equevilley — primise în lojă pe Matei Millo și pe un prieten al acestuia, Emanuel Ionescu din Iași. Unul dintre susținătorii lui Carence, pe nume Amédée Martin, a explicat unui înalt dregător al Marelui Orient al Franței situația care se crease, arătîndu-i, printr-o scrisoare din 28 decembrie 1859/9 ianuarie 1860, că majoritatea membrilor lojei, ei înșiși străini, se opuneau recrutării autohtonilor. „Scopul nostru — scria el —, constituind o lojă la București, era de a face numeroși prozeliți printre autohtoni, ținînd seama că francezii sînt puțin numeroși și cei mai mulți puțin stabili; de cînd am creat loja, cinci au plecat". Pînă la sfîrșit, Carence și cei de aceeași părere cu el nu și-au putut impune punctul lor de vedere. Din această cauză, în vara anului 1860, cei cîțiva membri români și, de asemenea, d'Equevilley, Carence și Martin, au fost scoși din rîndurile lojei, cei dintîi, adică românii, pentru neplata cotizației.

În *Annuaire maçonnique de tous les rites*, întocmit de Pinon pentru anii 5862-5863 (adică 1862-1863!), figurează și loja „Steaua dunăreană" din București, avîndu-l ca venerabil pe profesorul Bourrec. Totuși, la 14/26 iunie 1863, Auguste Carence și alți vreo 20 de semnatari, printre care, de data aceasta, numeroși români, confirmau printr-o declarație că loja „Steaua dunăreană" se găsea „în adormire" (adică în neactivitate!) de 30 de luni, ceea ce ar indica că ea nu mai activa de la sfîrșitul lunii decembrie 1860.

Ofensiva „înțelepților"

Carence, cu o sîrguincioasă activitate francmasonică, ocupînd, de altfel, și o poziție însemnată în ierarhia secretei instituții, s-a hotărît să ia inițiativa de a înființa o nouă lojă la București, căreia i-a dat denumirea de „Înțelepții din Heliopolis". Noua lojă a intrat în funcțiune în august 1863, „în urma stăruinței mai multor frați masoni aparținînd elitei societății românești, care au primit lumina în Franța". Un raport adresat Marelui Orient al Franței evidenția, la 4/16 octombrie 1863, că „toți membrii sînt perfect în regulă, o parte dintre ei aparținînd Orientului din Paris, ceilalți fiind primiți [respectiv, inițiați — *D.B.*] de «Steaua dunăreană»". La 18/30 noiembrie, Marele Orient al Franței a autorizat instalarea lojei, ceea ce a avut loc în luna mai 1864, în strada Teatrului nr. 6.

În 1863, noua lojă număra 25 de membri. Printre francezi se înregistrau doi negustori — Carence și Jules Joseph Coulouvrin —, un ofițer — François Mengel, membru al misiunii militare detașate în România —, inginerul François Déal și actorul Adolphe Gatineau; se constata și prezența unui italian — medicul Eduard Vignali;

ceilalți 19 membri ai lojei erau români: șapte ofițeri, un inginer, trei medici, un actor, un profesor universitar, doi deputați, un fost mare boier, doi arhitecți, un „proprietar". Venerabilul era Carence, iar Matei Millo ocupa funcția de cel dintîi supraveghetor, Coulouvrin fiind cel de al doilea supraveghetor; medicul Severin era oratorul lojei și actorul și regizorul Gattineau păstrătorul sigiliului. Printre ceilalți membri se mai puteau înregistra prezența unui viitor ministru al domnitorului — Ioan Strat —, a mai multor viitori generali și a cîtorva intelectuali marcanți, printre care medicul Iacob Felix.

Lista pentru anul 1864 a cuprins 43 de membri. Printre noii inițiați pot fi amintiți: G. Filitti, președinte de tribunal, arhitectul Jules Villacrosse, „proprietarul" Nicolae Poenaru, deputatul I.A. Cantacuzino, „rentierul" C.N. Suțu, „proprietarul" G.C. Filipescu, Edmond Marie Gillet de Kerveguen — secretar al ministrului de război, bancherul Israel Manoah, bancherul Paul Tettoriani, publicistul Pantazi Ghica (fratele scriitorului și omului politic Ion Ghica) etc. între timp, procesul ascensional al lojei a continuat, evident legat și de acțiunile politice care aveau loc. Noua listă din luna mai 1865 a cuprins 90 membri. Noul ei venerabil era, de data aceasta, George M. Ghica, nepotul de frate al fostului domnitor și caimacam Alexandru Ghica. Primul supraveghetor era Nicolae I. Cretzianu, iar demnitatea de al doilea supraveghetor era deținută de negustorul Hacik Șahim, cea de orator revenind lui George Cantacuzino. De data aceasta, loja era pe deplin „românizată" și compoziția ei dezvăluia un larg evantai social, economic și politic. Semnificativ este faptul că printre membrii lojei întîlnim nu mai puțin de 11 dintre cei 18 membri ai societății „Progresul" înregistrați de Frédéric Damé" și anume: Nicolae Racoviță, G.C. Filipescu, Apostol Mănescu, Gr. Lahovari, George Lahovari, G.Gr. Cantacuzino, Gr. Cantacuzino, I. Sc. Sturdza, George M. Ghica, Vladimir Ghica. Dacă mai avem în vedere că toți aceștia au fost inițiați între luna septembrie 1863 (G.C. Filipescu, viitorul mareșal al Palatului al principelui Carol de Hohenzollern) și luna mai 1864 (Gr. Lahovari), trebuie să constatăm că pătrunderea lor în lojă a coincis cu etapa de organizare a societății „Progresul" și că activitatea acesteia se desfășura, implicit, pe două niveluri, unul public și altul secret. Prezența în lojă a trei ofițeri care, în februarie 1866, au făcut parte din grupul de militari ce au acționat pentru a-l determina pe Al. I. Cuza să abdice — este vorba de căpitanii Constantin Pilat, Anton Costiescu și Anton Berindei (ultimul nu va mai figura pe lista din 1866-1867!) — este și ea semnificativă pentru legătura ce se poate face între această lojă și răsturnarea din noaptea de 11/23 februarie 1866.

„Șorțul muncitorului și emblemele egalității"

Dar, în aceeași ordine de idei, în lojă pot fi constatați și Ioan Bălăceanu — strîns legat de acțiunea conspirativă anticuzistă —, colonelul Dimitrie Crețulescu — și el, spre deosebire de fratele său, Nicolae, adversar, în acel moment, al domnitorului —, ca și prezența foștilor mari boieri ostili lui Alexandru I. Cuza: Ioan Oteteleșeanu, Ioan Slătineanu (francmason dinainte de 1830!) și George Lens.

În loja „Înțelepții din Heliopolis" s-au strîns laolaltă opozanții de stînga și cei de dreapta ai domnitorului ce urma să fie răsturnat. Printre ofițerii membri ai lojei mai pot fi amintiți maiorul I. Algiu, căpitanul George Anghelescu, căpitanul Grigore Borănescu, G. Slăniceanu — comandantul batalionului de geniu —, căpitanii G. Mărculescu și Mihai Radu, căpitanul Budișteanu, locotenentcolonelul George Catargi, căpitanul Polizu, colonelul N. Lupașcu. Trebuie remarcat, de asemenea, că sus-amintitul căpitan Pilat era ginerele lui C.A. Rosetti. Surprinzătoare — cel puțin aparent! — sînt prezențele în lojă ale prefectului de poliție Mihai Mărghiloman, cea a colonelului Alexandru Solomon, care ulterior a adoptat o poziție potrivnică militarilor răsturnători ai lui Cuza și, desigur, cea a ministrului Ioan Strat. Mai pot fi amintiți în această ultimă listă bancherii Hilel Manoah, Sabatay Halfon și Jacques Cohen, dar și arhitectul Iacob Melic, medicul Ludovic Fiala, poetul Grigore N. Alexandrescu și fotograful Carol de Szathmary!

. Legătura directă între activitatea lojei și evenimentele de la 11/23 februarie 1866 este firesc să fie presupusă. Altfel cum s-ar înțelege că o lojă care nu număra aproape deloc membri români și care trecuse „în adormire" a fost urmată de înființarea alteia, care s-a dezvoltat cu o surprinzătoare rapiditate *începînd din toamna anului 1863?* Izbitoare este mai ales *compoziția* noii loje, pe deoparte caracterul ei *românesc*, pe de alta numărul însemnat de aderenți, recrutați în precumpănitoare majoritate dintre personalitățile vremii și avînd evidente tangențe cu cei care au avut amestec direct în răsturnarea domnitorului Cuza și aducerea celui străin, în conformitate cu dezideratele Adunărilor ad-hoc din 1857. Regăsim grupul de ofițeri opozanți, regăsim membrii societății „Progresul", regăsim numeroși bancheri — evident finanțatori ai acțiunilor! — și o întreagă „protipendadă" situată „în primele rînduri" ale vieții politice, sociale și culturale a țării. Semnificativ este și faptul că activitatea lojei avea să cunoască o diminuare în perioada următoare, ea intrînd „în adormire" în februarie 1867 pentru o perioadă de șapte ani! Așa că această lojă, care, potrivit unui articol publicat în revista *Mistria*, nr.

1 din 1874 („prima publicație masonică întocmită în limba română", înființată în august 1863 „după stăruința mai multor frați din elita societății române, care au primit lumina [au fost inițiați — *D.B.*] în Francia"), fusese instalată oficial în mai 1864, „în puțin timp număra în sînul său inteligența, capacitatea și avuția țării", și-a legat evident activitatea și de impasul social-politic al României constatat în ultima parte a domniei lui Al.I. Cuza. „Frații care ocupau funcțiunile cele mai înalte în țară — se arată în articolul amintit — purtau cu plăcere șorțul muncitorului și embfemele egalității" și ei făceau acest lucru în evidentă corelare cu acțiunile ce au fost întreprinse într-un moment de cumpănă pentru a se găsi „o soluție" favorabilă. Faptul că în mai 1866, deci după 11/23 februarie, loja a arborat în mod public drapelul național, merită a fi notat, pentru a evidenția încă odată implicarea ei în evenimente. Mai important este însă faptul (el merită viitoare cercetări) acreditării lui Ioan Bălăceanu — aflat în misiune diplomatică peste hotare și care, împreună cu I.C. Brătianu, a fost „artizanul" aducerii în țară a principelui Carol de Hohenzollern — pentru a reprezenta loja bucureșteană pe lîngă Marele Orient al Franței. Totul lasă a se presupune că s-a recurs la sprijinul acestei înalte instanțe masonice în dificila perioadă prin care a trecut România în prima jumătate a anului 1866, cînd ea a trebuit să-și facă drum înainte, convingînd marile puteri și evitînd primejdiile ce i se ridicau în cale; într-o astfel de situație, ajutorul Marelui Orient al Franței nu putea și nu trebuia să fie neglijat în acțiunea de slăbire a împotrivirii unor mari puteri față de cotitura de istorie a României. ■

CELE 33 ZILE ALE CAENULUI

(Urmare din p. 50)

arborii de pe aleea ce duce spre parc. Aici linia frontului va rămîne timp de aproape cinci săptămîni.

În față, pe înălțimile de la Lébisey, dominînd întreaga vale, generalul Feuchtinger își plasează rămășițele unităților de sub comanda sa, sprijinite de 24 de tunuri de 88 mm. Întîrzierea intervenită în debarcarea blindatelor Regimentului Staffordshire, prea lenta neutralizare a fortificațiilor „Morris" și „Hillman", falimentul Brigăzii 185, care trebuia să ajungă la Caen înainte de căderea nopții, surpriza contraatacului german pornit de la Lébisey — reprezentînd, așa cum avea să spună, în 1982, generalul de brigadă K.S. Smith, „factorii ce explică de ce orașul nu a fost cucerit la 6 iunie 1944", vor însemna, pentru locuitorii frumoasei așezări Caen de altădată, 33 zile de chinuri îngrozitoare. Orașul nu va fi eliberat — și încă și atunci doar pe partea de pe malul stîng al rîului care-l traversează — decît în zorii zilei de 9 iulie. Mai trebuie spus că, pînă la 14 august, Caen va rămîne sub bombele lansate de la distanță de blindatele naziștilor. În total, el va fi fost lovit de 10 000 de tone de bombe explozive și incendiare, plus de 60 000 obuze trase de navele marinei britanice și de artileria celor două tabere; 9 000 imobile au fost în întregime distruse și alte 5 000 grav avariate. Astfel că, atunci cînd, în sfîrșit, a putut fi înălțat îndoliatul drapel al eliberării, el a fîlfîit peste un oraș sinistrat în proporție de 73 la sută. ■

În românește de
Leon SĂRĂȚEANU

CLIO ANUNȚĂ

ARHEOLOGIE ÎN PASUL TULGHEȘ

Prospecțiuni arheologice pe care, împreună cu un grup de elevi de la școala din Farcașa — Neamț, le-am întreprins în pasul Tulgheș, au condus la identificarea unui bogat material istoric, îndeosebi de factură militară: vîrfuri de lănci și de săgeți, pinteni ș.a.m.d.

Dintre descoperiri, în mod deosebit reține atenția o cataramă, admirabil păstrată, cu stema Moldovei, înconjurată de o inscripție cu numele statului de la răsărit de Carpați. Piesă rarisimă, cataramа vădește, totodată, că oștenii moldoveni purtau uniforme (cum, de altfel, sugerează și unele izvoare literare). În sfîrșit, marele număr de obiecte descoperite duce la concluzia unei ciocniri militare ce va fi avut loc în această trecătoare din Carpați, poate în timpul lui Petru Rareș, care a întreprins mai multe expediții în Transilvania. Obiectele descoperite se află la muzeul sătesc amenajat în incinta școlii din Farcașa.

Prof. Ioniță DUMITRU-BISTRIȚA

Mari centre spirituale ale lumii

LAVRA SFINTEI TREIMI DIN SERGHIEVO

VIRGIL CÂNDEA

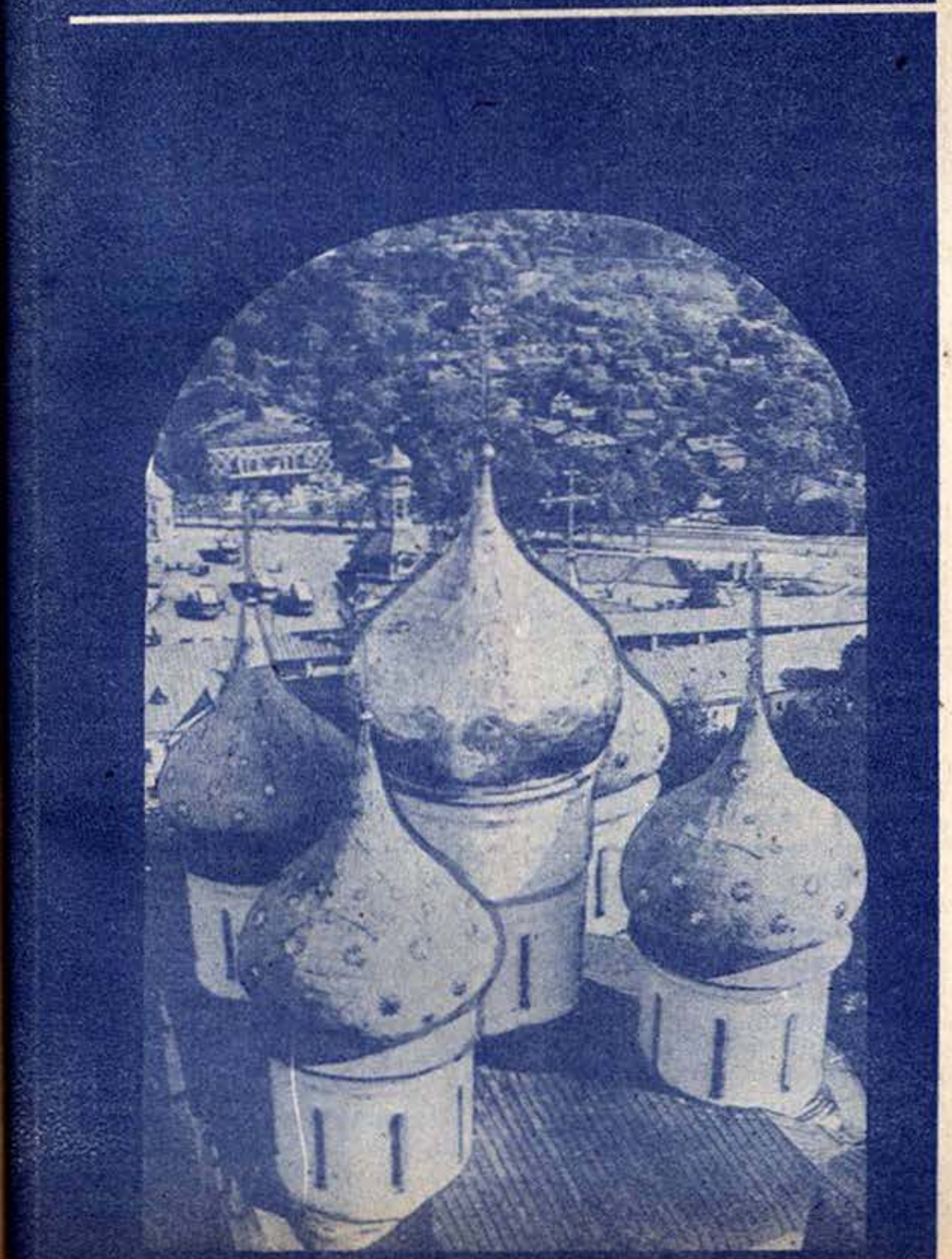

Daco-romani şi români între vechea şi noua Romă; Datini pascale la români; Biblia la români; Sf. Gherman din Dacia Pontică; Biblia lui Wulfila; Istoria creştinismului primar; Sfinţi daco-români în calendarul creştin: **iată cîteva titluri de articole pe care cititorii le-au putut întîlni în paginile revistei** Magazin istoric — Serie nouă. **Sigur, din cînd în cînd — dar foarte rar —, cu alte titluri şi în forme care să nu dea de bănuit, au mai apărut o serie de articole pe teme religioase în revista noastră şi înainte de decembrie 1989. În** Seria nouă **însă am inaugurat un adevărat program în această direcţie. Dar nu pentru că „se poartă". Ca istorici, ştim bine că istoria credinţelor religioase este parte componentă a istoriei umanităţii. Fără cunoaşterea componentei spirituale — religioase —, cunoaşterea noastră în ansamblu este mult sărăcită. Cum poţi înţelege, de exemplu, istoria evului mediu european fără să cunoşti istoria religiei creştine? Dar pe cea a arabilor ori a neamurilor turce fără istoria islamului? Noi toţi cei care am trăit experienţa traumatizantă a „ateismului ştiinţific" — în care trebuia să combaţi ceva ce nu aveai voie să cunoşti — ştim că nu se poate.**

Iniţiem în acest număr un nou ciclu de articole, semnate de dr. Virgil Cândea, membru corespondent al Academiei Române. Domnia sa va prezenta Mari centre spirituale ale lumii. **Primul articol din această serie este consacrat Rusiei ortodoxe.**

Rușii au primit botezul cu aproape o mie de ani mai tîrziu decît alte popoare ale Răsăritului creștin și nu fără împotriviri din partea adoratorilor lui Perun, zeul vieții, roadelor și purificării în mitologia vechilor slavi. Cu toate acestea, creștinismul a reprezentat pînă în secolul nostru dimensiunea definitorie a sufletului rus, cu manifestări specifice în toate planurile creației, în arhitectură și artă, litere și muzică, în limbă și folclor, în gîndirea și atitudinile nobilului ca și ale mujicului de rînd. Răspîndirea noii credințe în cel mai numeros popor al Europei orientale a făcut din Rusia, încă din evul mediu, partea cea mai întinsă a Ortodoxiei, iar din Moscova țarilor un centru și un bastion al ei. În epoca în care Apusul se rupsese de Biserica Răsăritului prin schisma din 1054, iar cele patru patriarhate, din Constantinopol, Antiohia, Ierusalim și Alexandria, căzuseră sub dominația islamului, această realitate a încurajat doctrina, politică în substratul ei, despre Moscova — a treia Romă.

Această doctrină a fost propovăduită după cucerirea Constantinopolului de către turci, de monahul Filotei în *Scrisorile* sale și de mitropolitul Zosima care în *Canonul de Paști* alcătuit de el în 1492 proclama: „Căzut-au două Rome, a treia Moscova va fi și niciodat' a patra". Într-adevăr, vechea Romă din Apus era de mult schismatică, noua Romă — Constantinopolul — se afla de-acum în robie turcească. Prin căsătoria sa cu Zoe Paleologhina, nepoata ultimului împărat bizantin, marele cneaz al Moscovei Ivan al III-lea Vasilievici (1462-1505) se credea îndreptățit la titlul de succesor al împăraților Bizanțului de la care prelua, așadar, stema (vulturul bicefal), însemnele puterii (sceptrul și globul cruciger), hlamida imperială și ceremonialul de curte. Iar nepotul său Ivan al IV-lea cel Groaznic (1547-1584) va adopta coroana și titlul de *caesar*, „țar", desăvîrșind acest nou capitol din *translatio imperii*. Țari se vor numi suveranii ruși pînă la Nicolae al II-lea (1894-1917). Iar de la teoria Moscovei — a treia Romă, pînă la proclamarea identității structurale a poporului rus cu Ortodoxia nu mai era decît un pas. El a fost făcut încă din al XVI-lea veac prin scrierile unor teologi ruși de seamă care, criticînd Ortodoxia grecilor bătuți de Dumnezeu pentru păcatele lor, exaltau noul mesianism rusesc. În epoca mai nouă aceasta a încurajat curentul panslavist, cu tot ce a însemnat el în expansiunea Rusiei spre Europa Centrală și de Sud-Est.

Călătorul în inima Moscovei, cea mai veche și impunătoare parte din orașul împărătesc, trebuie să aibă în minte aceste momente din istoria Rusiei pentru a înțelege monumentele care încîntă, dar parcă și înfioară prin dimensiuni, concepție și podoabe. În interiorul zidurilor înalte ale Kremlinului, apărate de 18 turnuri, se află Piața catedralelor, legate, ca și întăriturile de piatră, de numele lui Ivan al III-lea care prin victoria de la Ahtuba, din 1480, a eliberat Rusia de robia Hoardei de Aur care dăinuise 250 de ani. Catedrala Adormirii Maicii Domnului (Uspenskii Sobor) fusese terminată cu doar un an înaintea bătăliei de la Ahtuba. Construită după planurile arhitectului italian Aristotele Fioravanti din Bologna, ea a servit timp de secole pentru intronizarea patriarhilor și încoronarea țarilor. Stilul lombardo-bizantin și cupolele în formă de bulb, de influență orientală, par ciudate viziunii noastre despre lăcașul religios. Venerabilul așezămînt, care adăpostea relicve sacre, tronul cneazului Vladimir Întîiul, icoane atribuite sfîntului Luca și mitropolitului Petru, a devenit însă prototip în arhitectura religioasă rusă.

Alături, catedrala Buneivestiri (Blagoveșcenskii Sobor) ridicată de meșteri din Pskov, este cu numai zece ani mai tîrzie, așadar din 1489. Ea a fost biserica de curte a țarilor care acolo erau botezați, cununați și acolo ascultau sfînta liturghie. Zugrăvită în 1508, ea adăpostea opere celebre mai vechi, de la începutul sec. XV, de Teofan Grecul, Andrei Rubliov și Prohor din Gorodeț. Țarii aveau ca necropolă a treia catedrală din Kremlin, aceea a sfîntului Arhanghel (Arhanghelskii Sobor), zidită de Aleviz Novîi.

Kremlinul este definit deopotrivă de principalele turnuri ale fortificațiilor: turnul Mîntuitorului, prin care se deschide poarta marilor ceremonii, apărată de monumentalul tun de bronz („țarul tunurilor") turnat în 1568 de Andrei Ciohov; turnul sfinților împărați Constantin și Elena, al Arsenalului, Vodozvodnaia, Borovițkaia, Nikolskaia. Inima Moscovei mai cuprinde Mănăstirea Voznesenski, în care se retrăgeau călugărițe din familia imperială, văduve și surori ale țarilor, Mănăstirea Ciudov, reședința patriarhală, Granovitaia Palata cu apartamentele sale luxoase, Orujeinaia Palata, vistierie și muzeu de opere inestimabile, precum și impunătoarea clopotniță Ivan cel Mare de 81 de metri, ale cărei clopote par a suna din înaltul cerului. În fața lui este uriașul „țar al clopotelor" de 200 de tone, cel mai mare din lume. Totul aici, ctitorii religioase sau monumente laice au menirea să impresioneze, să sugereze măreție și putere, dar ele oglindesc deopotrivă orgoliul și ostentația care aveau să piardă, pînă la urmă, Imperiul rus, soarta oricărui imperiu din lumea aceasta. În afara zidurilor o altă nestemată a arhitecturii religioase ruse este catedrala Vasilii Blajenîi, cu hramul Acoperămîntul Maicii Domnului, de unde și numele de Pokrovskii Sobor, zidită în anii 1555-1560, concepută ca un fagure cu nouă lăcașuri și împodobită ca un tort de zahăr.

Kremlinul a fost centrul vieții politice a Rusiei, pînă în 1712, cînd Petru cel Mare a transferat capitala țării la Sankt-Peterburg, redevenind

sediu al puterii de stat în 1918. Dar el a fost timp de secole și centrul vieții spirituale rusești, marcat, pînă în 1721, cînd tot împăratul Petru a desființat patriarhatul, de evenimente ecleziastice memorabile, sinoade, dispute teologice, personalități de seamă și chipuri îmbunătățite ale sinaxarului slavon. În 1917 sinodul de la Moscova a reînființat patriarhatul, alegînd ca întîi stătător pe Tihon, pînă atunci mitropolit al Moscovei. Dar noul cap al bisericii ruse s-a bucurat scurt timp de autoritatea lui. Au urmat șapte decenii de politică antireligioasă a statului comunist. Iar în acest interval de martiraj (îngrădiri administrative, desființări de mănăstiri și dezafectări de biserici), de umilire a clerului și prigoană a credincioșilor, unul din centrele Ortodoxiei ruse a fost Lavra Sfintei Treimi, a sfîntului Serghie din Radonej, aflătoare la Serghievo, localitate la 70 de km nord de Moscova, căreia în 1930 i s-a dat în mod arbitrar numele de Zagorsk, în memoria unui activist al partidului bolșevic, Vladimir Mihailovici Zagorskii, asasinat de socialiștii revoluționari la 25 septembrie, chiar în ziua sfîntului Serghie.

Cine vizitează acum Lavra Sfintei Treimi de la Serghievo — căci de curînd s-a revenit la vechea denumire —, pe rusește Sveato-Troițkaia Sergheieva Lavra, va fi îndemnat să ia ca amintire și documentare o broșură, reproducere anastatică a ediției din 1898 datorată contelui Serghie Șeremetev, descendent al faimosului Boris Petrovici Șeremetev, feldmareșal al armatei ruse și, astfel, aliat al principelui Dimitrie Cantemir în bătălia de la Stănilești din 1711. Autorul și-a concentrat evocarea asupra patronului său, cuviosul Serghie de Radonej, și a personalităților de seamă ale vieții spirituale și culturale ruse care au viețuit în lavra lui. Faima așezămîntului a dăinuit timp de șapte secole îndeosebi datorită veneratiei păstrate întemeietorului lui. Născut în 1315 dintr-o familie din nobilimea Rostovului, numit prin botez Vartolomeu, viitorul monah Serghie a simțit din tinerețe chemarea unei împliniri superioare. Așadar, cedîndu-și partea de moștenire unui frate, s-a dus după Ștefan, fratele său mai mare, retras într-o pădure din părțile Radonejului. Secolul al XIV-lea a fost, în istoria creștinismului ortodox, acela al reînvigorării vieții monahale prin învățătura sfîntului Grigore Palama despre calea unirii omului cu Dumnezeu prin curățirea de patimi, prin liniștire și rugăciunea neîncetată a minții, a inimii, prin repetarea continuă a numelui lui Iisus. Este așa-numita mișcare isihastă, de la isihie, numele grecesc al liniștirii, care de la Muntele Athos s-a răspîndit pînă în Carpații românești, apoi în Europa răsăriteană. Prin nevoințele și pilda lui, prin opera sa spirituală, sfîntul Serghie este venerat ca părinte al isihasmului din Rusia de miazănoapte. Pădurea în care se retrăsese împreună cu fratele său era un loc pustiu și neospitalier, care înspăimînta, după cum relatează un contemporan, prin „viața aspră, strîmtorări, lipsa de hrană și apă și de toate cele trebuitoare traiului. Nimeni nu venea să-i cerceteze sau să le aducă ceva, pentru că în preajma acestei sihăstrii nu erau sate, așezări sau oameni și nici un drum nu ducea de nicăieri spre acel loc pustiu și sălbatic".

Epifanie Dascălul, hagiograful cuviosului Serghie, îi descrie nevoința între „uneltirile și înfricoșările diavolului și primejdia fiarelor care năpădeau pe atunci toate sihăstriile. Unele veneau urlînd, în haite, altele singure sau cîte două-trei. Adesea veneau pînă în apropierea sfîntului, atingîndu-l. Și era între ele un urs care luase obiceiul să vină la cuviosul, care a înțeles că ursul se apropie nu din răutate ci ca să capete hrană. Așa că, din puținul său, îi punea pe un trunchi de copac sau pe o cracă o bucată de pîine pe care, luînd-o ursul, se ducea". Astfel, împărțindu-și hrana cu fiarele, a viețuit sfîntul Serghie în singurătatea lui, unde a întemeiat sihăstria Sfintei Treimi, pentru ucenicii săi care au ctitorit la rîndul lor așezăminte călugărești în întreaga Rusie.

Litografie din anul 1672, ce înfățișează o ceremonie de încoronare a țarului la Kremlin

Cuviosul Serghie s-a săvîrșit la 25 septembrie 1392. Mănăstirea Sfintei Treimi a devenit centrul de spiritualitate și cultură pe care în vremile mai noi șapte decenii de prigoană nu l-au

(Continuare în p. 77)

SF. IOAN CASSIAN

PETRU I. DAVID

Prăznuit o dată la patru ani, la fiecare 29 februarie a anilor bisecţi, Sf. Ioan Cassian reprezintă cea dintîi figură de proeminent cărturar teolog pe care meleagurile dacice au dat-o creştinismului. De numele lui Ioan Cassian se leagă începuturile monahale în Apusul Europei, mai exact în sudul Franţei de azi, unde cărturarul şi predicatorul pornit de la Dunăre şi Mare a întemeiat cele dintîi mănăstiri de călugări şi călugăriţe. Dar nu numai acesta a fost meritul său. Ioan Cassian a lăsat în urma sa o operă de înaltă valoare filosofică şi dogmatică, totodată, de aleasă valoare literară şi artistică, care-l situează între iscusiţii minuitori ai cuvîntului scris din primele veacuri. Explicabil, dacă avem în vedere solida instrucţie şcolară, căpătată încă din copilărie, pe care o aminteşte, de altminteri, în scrierile sale.

S-a născut prin anul 365, dintr-o familie de coloni sirieni aduşi de Traian în Dacia, în părţile Istriei, poate în Casimcea de azi. Privitor la locul naşterii este de mare importanţă descoperirea, încă din anul 1912, făcută de Vasile Pârvan, în pădurea Şeremetului, azi Cassian, a două inscripţii care vorbesc de „Cassieni", respectiv „vicus Cassiaci", ceea ce denotă că cognomenul Cassianul se referea la localitatea natală. De altfel, obîrşia sa este subliniată încă de primul său biograf, anume un preot din Marsilia, Ghenadie, care pe la anul 392, reluînd biografia oamenilor iluştri ai Bisericii, întocmită de Fericitul Augustin, a adăugat încă 96 de scriitori creştini la lista alcătuită de acesta. Printre ei şi pe Ioan Cassianul, cu precizarea că acesta este de origine scit, „Scythia Minore, una provinciis Thraciae". Deci, de fapt, nu era vorba de Scitia propriu-zisă, ci de Scytia Minor — cum era numită pe atunci — Dobrogea, locuitorii acestei provincii fiind numiţi sciţi; în realitate, şi ei erau geto-daci.

Amintirea meleagurilor natale, a rămas, în orice caz, vie în memoria lui Ioan Cassian, care le va evoca în cuvinte dintre cele mai calde: „S-au perindat pe dinaintea ochilor noştri sufleteşti locurile care cuprindeau moşia primită de la strămoşi, cu dealurile şi frumuseţea surîzătoare a peisajelor. Ce întinderi pline de o linişte pe cît de dulce, pe atît de folositoare! Ce plăcere pentru un călugăr să trăiască în taina pădurilor, dar încă şi ce uşor!". Înainte de a se călugări a urmat şcoala — nu ştim unde, dar desigur, undeva în apropierea locurilor natale, la Histria poate sau la Tomis, unde fiinţa un puternic centru cultural şi religios. În aceşti ani se va împrieteni cu un anume Gherman, mai mare decît el cu cîţiva ani, care-i va fi ani în şir nedespărţit însoţitor şi îndrumător (*Magazin istoric*, nr. 10/1990). „Mă împrietenisem cu el încă de cînd eram copil de şcoală, apoi la oaste, precum şi în viaţa monahală".

Cît priveşte instrucţia şcolară, ea nu s-a rezumat numai la cunoştinţele teologice, Cassian fiind creştin din familie, ci şi (sau mai ales) ale culturii antice. Singur mărturiseşte că, uneori, în timpul cîntării psalmilor, îi reveneau în memorie versurile unor poeţi antici, îndeosebi Vergiliu, Horaţiu, Cicero, pentru care avea preferinţe deosebite.

Neliniştile specifice anilor tinereţii, l-au determinat, împreună cu Gherman, să pornească spre meleaguri îndepărtate, în căutarea unui teren fertil pentru activitatea de misionari către care simţeau chemare. „Imaginaţia noastră sconta o recoltă minunată, ca

și cînd am fi putut reuși să convertim mulți inși, ca și cînd exemplul și sfaturile noastre ar fi putut să-i aducă pe calea mîntuirii". Pe la anul 380 pleacă spre Răsărit, în Palestina, apoi în Egipt, unde vreme de șapte ani își educă trupul și gîndirea în tiparele vieții ascetice, în care la vremea respectivă erau vestiți un Pavel Tebeul, Pahomie cel Mare și alți autori ai primelor orînduieli monahale.

Către anul 388, Ioan Cassian și Gherman se află la Constantinopol, unde Sf. Ioan Gură de Aur, patriarh al orașului, îl ia sub ocrotirea sa, hirotonindu-l diacon și numindu-l custode al tezaurului catedralei.

Din pricina intrigilor de la Curtea imperială, Sfîntul Ioan Gură de Aur este învinuit de a fi îmbrățișat erezia lui Origene *(Magazin istoric,* nr. 7/1991) și scos din scaunul patriarhal. Protestul credincioșilor din capitala Imperiului de răsărit și un cutremur de pămînt (socotit semn prevestitor al divinității) îl determină pe împăratul Arcadius să revină asupra deciziei, dar în anul 404 Sf. Ioan Gură de Aur este depus a doua oară, găsindu-și sfîrșitul în Caucaz. Ioan Cassian s-a înscris între înflăcărații sprijinitori ai protectorului său. El l-a încunoștiințat pe episcopul Tomisului, Teotim, asupra nedreptății și a organizat mișcări ale populației constantinopolitane în sprijinul fostului patriarh.

După înlăturarea patriarhului, clerul și credincioșii din Constantinopol i-au trimis pe Gherman și Ioan Cassian la Roma, pentru a prezenta episcopului Romei, Inocențiu I., situația patriarhului exilat și a încercat să intervină în favoarea sa. Nu a reușit; a rămas însă la Roma, unde a fost hirotonit preot. Aici s-a despărțit de prietenul și însoțitorul său, trecut în neființă.

După un pelerinaj la catacombele creștine ale Romei și o călătorie în Alpi, Cassian a pornit spre Lugdunium (Lyon), apoi, pe valea rîului Ron pînă în regiunea Marsiliei. Aici, Sf. Ioan Cassian a organizat două obști monahale, una de bărbați și alta de femei, întocmindu-le și regulile necesare viețuirii în comun. După modelul dat de el, s-au întemeiat și alte obști, la Avignon, la Arles ș.a. Cassian a introdus în viața de obște a Apusului portul monahal cu haină lungă, acoperămînt special pentru cap, centură peste haină și mai ales mantia sau lanțul lui Hristos, pe care orice monah din Răsărit sau din Apus le poartă și astăzi.

Din unele știri cuprinse în literatura religioasă a vremii, reiese că în anii pe care i-a petrecut pînă la sfîrșitul zilelor sale (întîmplat aproximativ în anul 435), Ioan Cassian a vizitat comunități creștine și așezăminte monastice din Spania, Italia, Germania. În țara sa de obîrșie nu a mai reușit să revină niciodată.

Ioan Cassian s-a distins nu numai prin activitatea sa de misionar și propovăduitor al Sfintei Scripturi, ci și prin opera sa literară cu caracter teologic. Printre scrierile sale se numără: *Așezămintele chenobitice* — un fel de reguli monahale valabile pînă în prezent în organizarea monastică; *Predicile* sau *Conferințele (Conlationes)* — cuprinzînd meditații și reflecții asupra căii mîntuirii, obținerii vieții veșnice și unirii cu Hristos. Dintre *Conferințe* reține în chip deosebit *Despre întruparea lui Hristos,* alcătuită către anul 430, un răspuns dat ereziei lui Nestorie.

Datorită culturii sale deosebite, scrierile au o valoare nu numai teologică. Prin intermediul lor, Cassian a făcut cunoscut lumii creștine a vremii sale opera poetică și mitologică a lui Homer, a transmis în tipare latine spusele istoricului Herodot, ale filosofului Platon, ale părintelui medicinii Hippocrate, precum și unele știri despre teatrul grecesc. Multe din informațiile furnizate de el au fost reluate ulterior de cărturari ai Apusului, precum Beda Venerabilul care le-a utilizat în *Istoria bisericească,* alcătuită în sec. IX.

Și peste toate a răzbătut nostalgia Dobrogei natale. „Mereu sînt cu gîndul la locurile întunecate, dar pline de farmec ale părinților mei... Văd mereu munți îngăduitori [Măcin?] pe care pasc turmele de oi și de capre, iar păzitorii lor nu se mai închină duhurilor necunoscute, ci se închină în duh și adevăr (Ioan, IV, 24). Ei și-au făcut locașuri pe unde au putut, ferindu-se de cei ce le răpesc avutul și viața... Ne-am simțit permanent îndemnați să ne reîntoarcem în țara de baștină, să ne revedem părinții".

Sfîntul Ioan Cassian nu poate fi numit „romanul" (cum l-au reținut sinaxarele apusene) și nici „scitul", deoarece sciții trăiau cu mult mai departe, în nordul Pontului Euxin. Dar i se poate da atributul de „scitul și romanul", deoarece a fost apostol al sciților în răsărit și al romanilor, galilor, britanilor în apus. ■

SPAIMA TURCILOR
(BIVERB: 4,5)

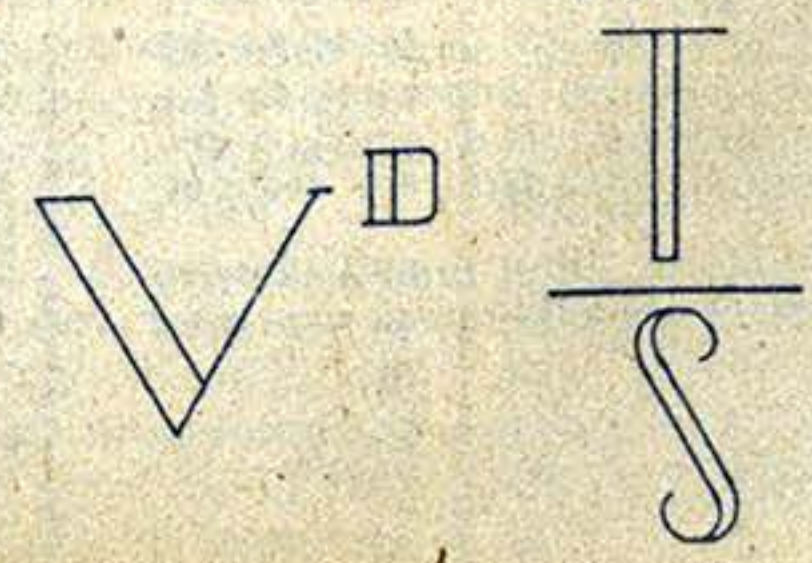

Gheorghe BRAȘOVEANU

AȘA VA PLACE ISTORIA?

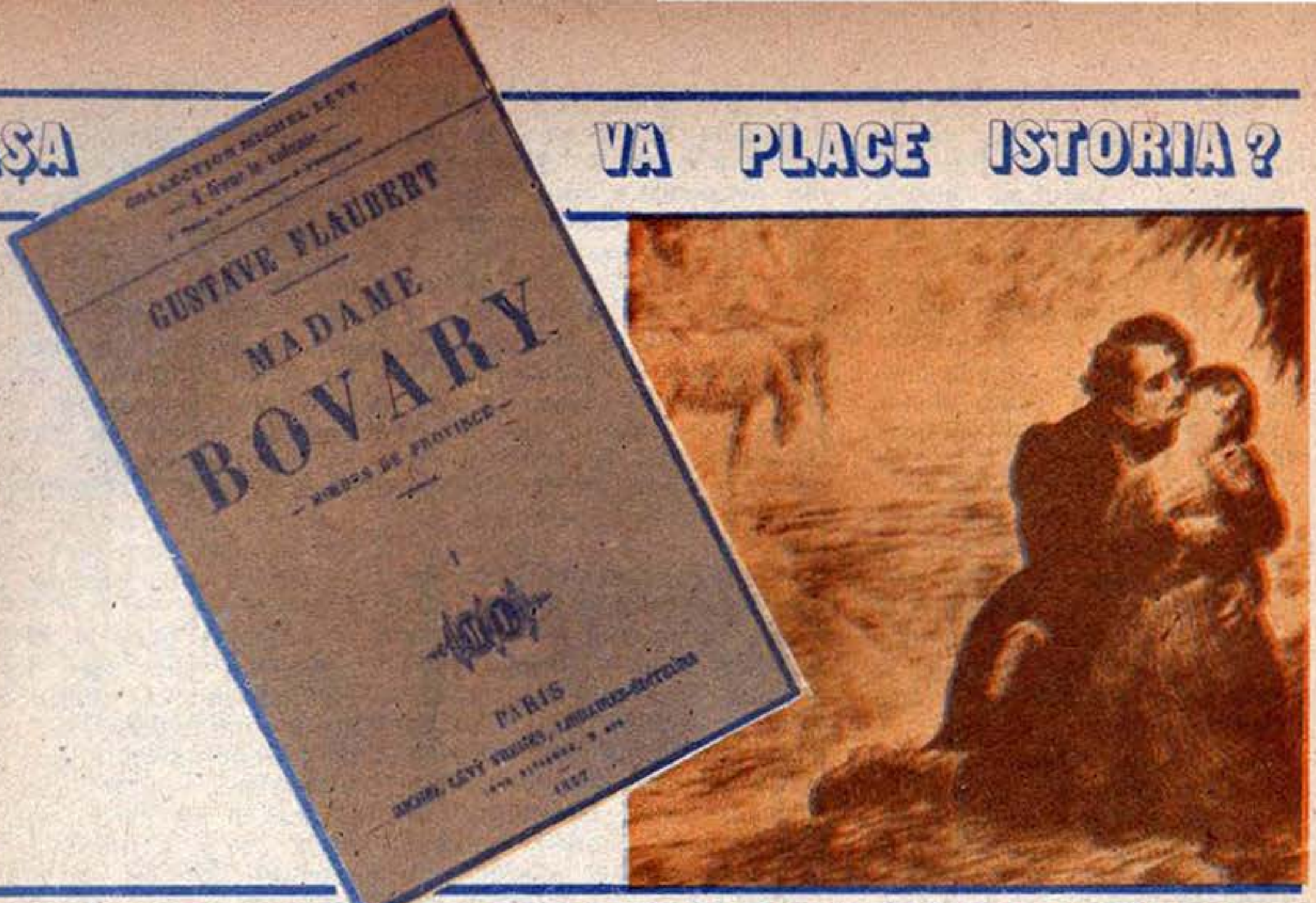

DE LA EMMA BOVARY LA KARENINA

PATRICIA FERLIN

În moralizatorul secol XIX, unei femei măritate nu-i era deloc ușor să fie infidelă[1]. Pentru actul în sine, circumstanțele nu erau întotdeauna favorabile. Întîlnirile misterioase „de la cinci la șapte" cereau multă ingeniozitate și îndrăzneală. În general, se lua ca pretext mersul la cumpărături sau o vizită la prieteni. Și, mai departe? Unde se puteau întîlni din nou cei doi amanți? La ea? Era prea riscant? La el? Ea s-ar fi gîndit la celelalte iubite, pe care le-a adus el acolo, înaintea ei. La prieteni? Era complicat. Trebuiau date explicații, făcute confidențe... Cea mai bună soluție rămînea apartamentul mobilat (numit în epocă „cameră mobilată") sau chiar hotelul. Cînd toate aceste detalii practice erau puse la punct, femeia putea face pasul către adulter. Dar ea știa că acest pas comporta un mare risc.

Își punea în pericol onoarea, copiii, risca disprețul anturajului, ba chiar al amantului. Ea trebuia să înșele supravegherea unei familii, a unui soț, trebuia să mintă și, citeodată, era descoperită.

Rănit în amorul propriu, soțul pretîndea satisfacție. Atunci răsuna în urechile femeii cele două cuvinte de răzbunare: flagrant delict! Procedura era complicată: pentru a exista din punct de vedere juridic, adulterul trebuia denunțat de soțul vinovatei. Acesta depunea o plîngere, precizînd locul de întîlnire al cuplului adulterin.

Apoi era nevoie de patru persoane pentru constatarea adulterului: un ofițer de poliție, soțul încornorat și doi martori. Ei băteau la ușa unui apartament mobilat, auzeau zgomotul unor pași desculți, ușori, pe parchet, apoi nimic. Atunci comisarul bătea din nou și îi soma pe ocupanți să deschidă ușa, în numele legii. Femeia, cu părul răvășit, într-o cămașă sau un jupon, le deschidea înmărmurită. În fața soțului și a celor trei necunoscuți, se înroșea, lăsa ochii în jos, tremurînd.

Atunci cu toții se îndreptau către alcovul criminal. Privirile căutau patul și în el îl găseau pe amant gol, ținînd cearșaful strîns deasupra lui, stingherit și palid. Ofițerul de poliție tușea să-și dreagă glasul și se adresa soției vinovate: „Ce faceți aici, doamnă? Vă găsesc aproape goală, într-un apartament mobilat. Ce ați venit să faceți aici?" În fața tăcerii năuce a soției infidele, el se adresa bărbatului, de data asta: „Domnule, v-am surprins singur cu doamna, dumneavoastră culcat, ea aproape goală. Hainele vă sînt aruncate la întîmplare prin apartament. Asta constituie flagrant delict de adulter. Nu puteți nega evidența!" Începînd din acea clipă, soarta soției infidele aparținea Codului Civil.

---

[1] Reproducem acest articol — într-o formă prescurtată, cu titlul și subtitlurile redacției noastre — din revista *Historia*, nr. 538/octombrie 1991.

În imagini: coperta primei ediții la *Madame Bovary* (stînga) și o ilustrație din carte.

Codul Civil este... de sex masculin

Dar să ne cufundăm în lectura Codului Civil. Instituit în 1804, el a sufocat destinul femeii timp de un secol. Aflăm din acest text că inegalitatea soților este flagrantă în privința adulterului: adulterul soțului nu este sancționat decît „dacă își ține concubina în casa comună". Adulterul femeii antrenează, în toate cazurile, o pedeapsă de la trei luni la doi ani, într-o casă de corecție. Motivarea acestei inegalități este simplă, spune Portalis, unul dintre redactorii Codului: „Infidelitatea femeii presupune mai multă corupție și are efecte mult mai periculoase".

Este suficient să citim articolul 324 din Codul Penal, numit „articolul roșu", care declara scuzabil omorul comis de soț asupra soției și a complicelui său, pe care i-ar surprinde în flagrant delict de adulter în casa conjugală. Cazul invers, în schimb, nu este scuzabil. Adulterul soțului, capriciu trecător, practică igienică, nu are consecințe. Cel al femeii este considerat o crimă pentru că degradează și pervertește familia. Înainte de toate, femeia este o ființă născătoare, abaterile de la conduită ale femeii amenințînd integritatea familiei.

Codul Civil consacră principiul inferiorității femeii. El concepe relația dintre ființe după modelul față de lucruri, adică pe modelul posesiei. Femeia este îndepărtată de viața publică, profesională și politică și este închisă în domeniul familial. Ea are o funcție esențială: să facă copii. Religia susține același lucru: femeile sînt considerate blestemate prin inferioritatea lor, doar maternitatea poate să le ridice acest blestem. Știința dreptului merge în același sens: refuză independența economică a femeilor, pentru că industria și munca distrug frumusețea și mai ales sănătatea femeii și o abat de la funcția sa esențială, maternitatea.

Femeia secolului XIX nu are deci o altă carieră în viață decît căsătoria. Și este pregătită în acest sens de foarte devreme, la mănăstire sau la pension. Atunci cînd iese de acolo, plină de iluzii, părinții o mărită. Căsătoria este adesea obiectul unui aranjament între două familii, uneori chiar o vînzare în toată regula, definitivă. (Amintim că divorțul nu va reintra în vigoare decît în 1884.) Cum am putea numi acel sistem de liste întocmite de prefecți în 1811, liste în care figurau: numele tinerei fete de măritat, zestrea, avantajele bănești (venitul), podoabele, diformitățile, educația primită și sentimentele religioase? Cum s-ar putea califica atitudinea unor părinți care își pun fiica în valoare și o negociază, discret, în cursul unui bal ori la operă?

La șaisprezece sau șaptesprezece ani, iat-o căsătorită cu un bărbat pe care îl cunoaște foarte puțin, care cel mai adesea îi displace, care are douăzeci sau treizeci de ani mai mult decît ea și care pătrunde fără rușine în patul ei, pentru că, din punct de vedere legal, ea îi aparține.

Virtuoasa doamnă de Rênal

Ce-i mai rămîne femeii măritate, dacă nu acel gust pentru visare, exacerbat și violent, speranța de a întîlni fericirea, de a șterge pentru un timp cenușiul zilelor. Ea așteaptă pe cineva, nu contează cine, vrea noutatea, schimbarea, iar un bărbat care, sub lumina vie a lustrelor pariziene, i-ar părea șters și lipsit de farmec, la țară capătă înfățișarea strălucitoare a unui prinț încîntător.

Doamna de Rênal, eroina lui Stendhal din *Roșu și negru*, reprezintă, în 1830, femeia adulteră conștientă de crima sa. De altfel, după ce a cedat farmecului tînărului Julien Sorel, educatorul copiilor săi, ea își ispășește greșeala. I se îmbolnăvesc copiii. Ea vede în asta cea mai crudă dintre pedepsele divine: „Ah! Dumnezeule! Acești bieți copii nu te-au jignit cu nimic; eu, numai eu sînt vinovată: iubesc un bărbat care nu este soțul meu".

Regăsim imaginea mamei, scumpă secolului XIX, și ne dăm seama că literatura acceptă adulterul doar cu condiția ca eroina să fie cuprinsă de cele mai amare remușcări. Doamna de Rênal este profund virtuoasă. Cînd se hotărăște să comită păcatul, cu sentimentul că trăiește o mare dragoste, ea îi cedează lui Julien mai mult sentimental decît carnal. Ea nu a citit niciodată romane. Ea descoperă plăcerea. Peste vreo douăzeci de ani, în universul pasional al lui Flaubert, totul este diferit. Senzualitatea se potrivește ca o a doua piele a corpului suplu al Emmei Bovary, eroina sa celebră.

Sătulă de romane, Emma visează dragoste, toată viața a visat dragostea. Și atunci cînd l-a sedus pe Charles, viitorul ei soț, ea apărea deja ca femeia în căutarea fericirii, receptivă la toate plăcerile.

Încă de la începutul romanului, Emma se entuziasmează, se aprinde, trăiește mai ales din iluzii. Apoi ea se aruncă nebunește în adulter. Și, pentru un timp, el i se potrivește foarte bine...

„Nici cînd Doamna Bovary nu a fost atît de frumoasă ca în vremea aceea , scrie Flaubert, avea acea frumusețe de nedefinit ce reiese din bucurie, din entuziasm, din succes și care nu este decît armonia temperamentului cu circumstanțele. *Dorințele* sale, tristețile, experiența plăcerii și iluziile sale mereu tinerești, așa cum ajută gunoiul, ploaia, vînturile și soarele florile să înflorească, au dezvoltat-o încetul cu încetul și ea a înflorit în cele din urmă, în plenitudinea firii sale".

Un atentator la morala publică

Dar ceea ce nu a iertat societatea din 1857 lui Flaubert era faptul că Emma „savura fără remuşcări, fără jenă, fără probleme", adulterul. „Am un amant, un amant, repeta ea, beată de dor". Primele îmbrăţişări o copleşesc. Ea vibrează în acord cu trupul şi cu sufletul ei şi, chiar dacă totul joacă în jurul ei, ea nu cugetă niciodată la scrupulele ce le-ar putea avea.

Pentru societatea veacului XIX, procesul intentat lui Flaubert dovedeşte că Emma este imorală. Mamă rea, soţie meschină, ea simbolizează adulterul în toată poezia şi atotputernicia sa. Emma produce teamă, pentru că nu este virtuoasă. În adulterul său, ea „se dezbracă brutal, smulgînd dantela corsetului, care fluiera pe şoldurile sale ca o viperă ce alunecă", scrie Flaubert. Imaginea şarpelui este alegorică. Emma este lascivă, voluptuoasă, intenţionat provocatoare. Şi, aşa cum va sublinia în timpul audierilor desfăşurate de la 29 ianuarie la 7 februarie 1857, avocatul imperial Ernest Pinard, personajul Emma este o ofensă la morala publică şi la religie: avocatul reproşează lui Flaubert că a depăşit „limitele pe care literatura, chiar cea mai uşoară, nu trebuie să le depăşească". Se înverşunează împotriva lui Flaubert şi a cruditătii descrierilor sale, dar mai ales i se refuză acel stil impersonal, care dă întreaga forţă romanului său. S-ar fi dorit să fie partizan, să condamne ori să laude. Dar el nu face nimic din toate astea.

Este uşor de înţeles care sînt valorile puse în joc în această carte. Emma aduce adulterul şi ruina în căminul său, dar, cu fruntea sus, ea îşi glorifică infidelitatea, aşa cum încă niciodată vreun personaj literar nu a îndrăznit să o facă. Şi ea şochează, iremediabil. Atunci, reacţiile se dezlănţuie. Cîţiva critici nu ezită să spună că „arta începează din momentul în care este invadată de descrieri obscene". I se reproşează lui Flaubert, consternat, că a ofensat religia amestecînd în ea toată senzualitatea Emmei. Şi este poate unul dintre cele mai frumoase pasaje ale cărţii, acela în care Emma, agonizînd, „îşi întinde gîtul ca un însetat şi, lipindu-şi buzele de corpul Omului-Dumnezeu, îi transmite, cu toată forţa de care e în stare, cel mai puternic sărut de dragoste pe care l-a dat vreodată". Emma e senzuală pînă la moarte.

După 53 de ani de scris, după cîteva zile lungi de audieri, scriitorul, care nu vrea un succes de scandal, este achitat. El deschide drumul legiunilor de femei adultere care populează marile noastre romane, de la Anna Karenina la Lady Chatterley. ■

Traducere de
Mihai POPESCU

SE FURĂ MAGAZIN ISTORIC!

Foarte mulţi cititori ne-au adus la redacţie, în ultimele luni, exemplare cu defecte (lipsă planşe, prost legate, pagini lipsă), pe care le-au cumpărat din diverse puncte ale Capitalei, înainte **ca redacţia noastră să fi dat bunul de difuzare. SÎNT EXEMPLARE FURATE! Mergînd pe urmele sesizărilor primite şi cu ajutorul organelor de poliţie, redacţia a reuşit să identifice cîţiva dintre cei ce ofereau spre vînzare exemplare furate. Organele de poliţie continuă cercetările pentru a depista filiera pe care sînt sustrase, lunar, cîteva mii de exemplare din** Magazin istoric **şi oferite spre vînzare — multe cu defecte! —** înainte **ca revista să fie difuzată în mod oficial. Pînă la finalizarea cercetărilor, adresăm următoarea rugăminte:**

— CITITORILOR NOŞTRI: verificaţi atunci cînd cumpăraţi un exemplar dacă are toate paginile şi planşele. Mai ales dacă vi se oferă spre cumpărare revista înainte să fi auzit eventual că s-a pus în vînzare! În cazul în care remarcaţi nereguli precum cele de mai sus, nu acţionaţi dumneavoastră — pentru a evita situaţii neplăcute —, ci sesizaţi-ne telefonic, direct la redacţie, ori adresaţi-vă primului lucrător de poliţie.

— DIFUZORILOR DE PRESĂ: nu primiţi spre vînzare revista Magazin istoric **fără acte legale, exemplare cu pagini albe ori planşe lipsă. Dacă vi se oferă asemenea exemplare, sesizaţi-ne ori adresaţi-vă unui lucrător de poliţie. Vă reamintim că puteţi ridica spre vînzare revista noastră direct de la redacţie, cu forme legale şi în condiţii foarte avantajoase.**

REGELE CAROL

ŞI REGINA ELISABETA

ELIZA BRĂTIANU

„Mulţi au stăruit pe lîngă mine să-mi scriu amintirile. M-am împotrivit mereu din pricina unui fel de sfială de a aşterne pe hîrtie gîndurile sau apucăturile celor care mi-au fost dragi sau pe ale celor pe care nu-i agream. «Scrie — mi se spunea —, se va publica mai tîrziu, după moartea ta».

Acest fel de a-ţi împărtăşi gîndurile sau de a-ţi depăna amintirile «de dincolo de hotarele de unde nici un călător nu se mai întoarce» l-am privit întotdeauna ca respingător şi laş. Iată de ce voi povesti aici tot ce am văzut şi gîndit, numai în măsura în care voi crede folositoare aceste lucruri, celelalte fiind hărăzite tăcerii. Cele ce am putut însemna despre generaţiile înaintaşe sînt impresiile foarte vii ale unui copil precoce. Ele mi se par singurele interesante, fiindcă, în genere, nu sîntem drepţi cu contemporanii şi adesea nu bănuim gravitatea întîmplărilor la care asistăm.

Dar pentru a cunoaşte împrejurările în care m-am născut — cu tot interesul redus ce ar putea prezenta pentru cei de azi —, ar trebui să fac o scurtă descriere a României de atunci.

Cînd m-am născut eu, Unirea Principatelor abia se înfăptuise de 11 ani. Mama era moldoveancă, tata muntean...“

O vom prezenta cititorilor noştri pe autoarea acestor pasaje nu pe calea obişnuită a reconstituirilor arhivistice, ci apelînd la mărturia unei persoane care l-a fost apropiată, a cunoscut-o şi a preţuit-o. Am optat pentru această formulă, pentru că, odată cu mărturia documentară, dorim să aducem în prim-plan şi valoarea ei umană, acel fior de viaţă care netezeşte calea spre adevăr, ne ajută să înţelegem trecutul şi să ne cunoaştem mai bine pe noi înşine. Aşadar, doamna Elisaveta (Safta) Variam **are cuvîntul:**

„Este vorba despre tante Elise, mătuşa iubită, sora cea mare a mamei mele, cu sufletu-i bogat şi vastele-i cunoştinţe, care mi-a dăruit atît de mult şi căreia îi sînt atît de recunoscătoare!

Era primul copil al lui Alexandru Barbu Ştirbey şi a Mariei, născută Ghika-Comăneşti. Văzuse lumina zilei la 14 mai 1870, la Buftea, în casa ridicată de vodă Barbu Ştirbey. I-au urmat doi fraţi şi cinci surori. Fire independentă şi fantezistă, a fost un copil dificil şi — cred — o adolescentă greu de stăpînit. Foarte dornică de învăţătură, de lectură, mi-a povestit adesea cît era de supărată că fetele — pe atunci — primeau o educaţie cu totul alta decît băieţii. Ar fi vrut să urmeze aceleaşi cursuri ca fratele ei, Barbu, care se arăta mai puţin interesat de studiu decît dînsa. De altfel, unchiul meu Barbu Ştirbey mi-a povestit că la bacalaureatul său la Paris — la care se prezentase după ce absolvise un liceu tot în capitala Franţei — preşedintele comisiei, auzind că e român, l-a întrebat dacă era cumva rudă cu fostul domnitor. Unchiul Barbu s-a umflat în pene şi a răspuns că da. Atunci, preşedintele, amabil, l-a rugat să-i povestească cîte ceva despre domnia bunicului său. Încă de la prima întrebare, candidatul se poticnise, neştiind între ce ani domnise bunicul său.

...Nu mi-au spus cum decursese în continuare examenul, dar unchiul Barbu făcea mult haz de lipsa lui de cunoştinţe în materie şi era convins că sora sa Elise n-ar fi păţit aşa ceva.

Bunica mea murind tînără — la 34 de ani — a lăsat o casă cu opt copii. Din acest motiv, poate şi din cauza temperamentului ei destul de aprig, tante Elise a fost măritată repede de tatăl ei cu Alexandru Marghiloman. Nu erau, cred, potriviţi din nici un punct de vedere şi căsătoria lor s-a desfăcut repede. S-a măritat apoi cu Ionel Brătianu, pe care l-a susţinut şi ajutat cu inteligenţa şi cunoştinţele sale, dar mai ales cu înflăcăratul şi adîncul ei patriotism.

Tante Elise avea un farmec natural deosebit, de care era conştientă şi pe care ştia să-l pună în valoare ori de cîte ori se afla în compania unor oameni importanţi. Foarte bună bucătăreasă, dădea mese excelente. E drept că uneori uita că are musafiri şi pleca de acasă, iar bietul Vasile — credinciosul fecior în casă — trebuia să se descurce cum putea, cînd oaspeţii sunau la uşă.

Tatăl meu [istoricul Radu R. Rosetti], rămas şi el văduv cu patru copii (mama decedase la naşterea mea şi nu s-a mai recăsătorit), se înţelegea foarte bine cu tante Elise, cumnata sa, iar dînsa s-a ocupat mult de noi. Cum nu a avut copii, ni s-a dedicat nouă cu trup şi suflet.

În afară de română, vorbea absolut curent franceza, engleza şi germana, iar după primul război mondial învăţase bine şi limba rusă. Citea enorm şi cînd găsea un subiect care o pasiona — şi erau multe —, ne împărtăşea şi nouă cu patimă şi însufleţire tot ce descoperea.

În ultimul an de liceu, datorită unor împrejurări, am locuit la dînsa. Din acest deştul de scurt răstimp am cele mai frumoase amintiri din adolescenţa mea. Primea mult, tot persoane interesante, cu care se discutau cele mai variate subiecte — literatură, istorie, politică, artă culinară şi horticultură. Căci tante Elise era şi o pasionată grădinăreasă şi peste tot pe unde a locuit a creat grădini frumoase. Am avut bucuria să fac deştul de multe plimbări prin Cişmigiu cu dînsa şi cu un domn al cărui nume nu mi-l mai amintesc dar care era grădinarul Primăriei Bucureşti şi care o chema adesea pentru a se sfătui cu dînsa în privinţa amenajării grădinilor publice. Tot în compania lor am umblat de-a lungul Dîmboviţei, în vremea cînd se plănuia amenajarea acestui riu în ceea ce avea să fie salba de lacuri ce se văd astăzi. În această privinţă, mătuşa mea a avut un cuvînt greu de spus, deoarece Golf Clubul nu voia cu nici un chip să cedeze din suprafeţele pe care le ocupa. Tante Elise era de-a dreptul indignată că o mînă de oameni — şi dintre cei înstăriţi — nu înţelegeau să cedeze în faţa unui proiect de amenajări de care aveau să beneficieze toţi locuitorii Capitalei. Şi tante Elisa a ciştigat în final.

Era un om foarte vesel, avea mult umor şi un acut spirit ironic, dar mai ales autoironic. În ajunul primului război mondial, organizase un atelier şi un magazin pentru desfacerea şi încurajarea cusăturilor româneşti. Cu mîna ei a desenat multe planşe cu modele pentru cusături; unele dintre ele le-a şi publicat într-un frumos album. Dar fiind o fire fantezistă şi fără prea multă răbdare, se plictisea repede de o îndeletnicire şi trecea la alta. După «Albina» — căci aşa se chema magazinul despre care am amintit —, a urmat prelucrarea chihlimbarului, din care a confecţionat numeroase obiecte foarte frumoase. A trebuit să renunţe însă şi la aceasta, deoarece praful de chihlimbar i-a provocat o eczemă. Rîdeam de dînsa, spunîndu-i că era singura pasiune pe care o părăsise din alt motiv decît plictiseala.

După aceea a urmat amenajarea şi deschiderea Bibliotecii Ion I. C. Brătianu, căreia i s-a devotat pînă în clipa în care a fost scoasă din casa din vecinătatea Pieţei Amzei. O bibliotecă — donată Academiei Române sub numele de Aşezămîntul Ion I. C. Brătianu — risipită în anii urgiei comuniste prin multe alte biblioteci. S-a mers pînă acolo, încît atunci cînd «s-a împărţit prada» unele lucrări în mai multe volume au fost împrăştiate cu volumul la mai multe biblioteci, devenind inutilizabile prin descompletarea lor; se respectase însă cu stricteţe noul principiu de repartiţie egalitaristă. Mă întreb şi acum, oare ce soartă o fi avut acea admirabilă colecţie pe 100 de ani a cunoscutei publicaţii Revue des deux Mondes? Dar atîtea şi atîtea alte valori strînse cu dragoste şi pasiune de-a lungul timpului?"

Iată, aşadar, un portret mult mai viu cu care autoarea fragmentelor de amintiri pe care le vom publica în continuare ne iese în întîmpinare, învăluită în atmosfera unei lumi pe care va încerca s-o reînvie sub ochii noştri, cu umbrele şi luminile ei, cu subiectivitatea pe care singură şi-o recunoaşte şi pe care nici măcar n-a dorit să şi-o reprime. N-a făcut-o, pentru că n-a intenţionat să ne prezinte decît o viziune proprie despre oamenii pe care i-a cunoscut şi evenimente pe care le-a trăit şi nu o analiză istorică.

Înainte de a parcurge paginile din amintirile Elizei Brătianu, să facem cîteva precizări. În primul rînd, trebuie spus că pînă în final a rezistat tuturor îndemnurilor de a-şi scrie memoriile. Cei care au insistat, n-au putut obţine, din păcate, decît un număr restrîns de pagini transcrise la dictare de către o persoană care i-a stat în preajmă pînă în ultimii ani de viaţă. Textele, dictate şi transcrise în limba franceză, au fost păstrate cu dragoste de către doamna Elisaveta (Safta) Variam, care ni le-a pus cu amabilitate la dispoziţie şi căreia îi şi aparţine versiunea românească.

Fragmentul asupra căruia ne-am oprit şi pe care l-am reprodus chiar cu titlul dat de autoare este cel mai dens dintre textele păstrate. Ne-am fixat asupra lui, atît pentru nota personală a evocării, cît şi pentru ineditul multora dintre informaţiile pe care le cuprinde. Avînd în vedere poziţia socială a autoarei, mărturia capătă o importanţă deosebită pentru specialişti, dar şi pentru publicul cititor.

Precizăm că în preluarea textului am omis cîteva pasaje conţinînd detalii nesemnificative privitoare la „cazul Elena Văcărescu", avînd în vedere faptul că în Magazin istoric, nr. 11/1973 a apărut o spumoasă relatare pe aceeaşi temă datorată scriitorului Duiliu Zamfirescu. Cuvintele şi explicaţiile cuprinse între paranteze drepte ne aparţin, ca şi subtitlul de fragment.

Marian ŞTEFAN

REGINĂ, CREDULĂ ŞI POETĂ

Nu m-am apropiat de regina Elisabeta în intimitatea ei. Poziţia ei înaltă, vîrsta sa punea între noi o distanţă pe care bunăvoinţa ei faţă de mine nu reuşea s-o depăşească. În plus, în tinereţea mea aveam prejudecăţi împotriva ei, prejudecăţi cultivate în casa părintească. Făcînd parte dreaptă noblеţei ţinutei ei, ideilor caritabile, farmecului conversaţiei ei, părinţii mei nu aveau însă înţelegere pentru latura germană a reginei Elisabeta. Mama mea, crescută de o englezoaică foarte prudă, era scandalizată de conversaţia uneori din cele mai irealiste a suveranei. Tatăl meu, crescut în Franţa, socotea pueril sentimentalismul exagerat pe care Carmen Sylva îl cultiva cu plăcere.

Regina Elisabeta a observat această rezervă a părinţilor mei. La bătrîneţe îmi spunea: „Aveam atîta simpatie pentru mama dumitale, dar ea nu mă iubea". Cred că aceasta nu era exact, căci deseori am auzit-o pe mama plîngînd-o că nu avea copii, că era izolată într-o ţară atît de deosebită de patria ei. Totuşi, nici mama nici tata nu-şi dădeau seama că era firesc ca această suverană atît de singuratică să se adreseze acelora care îi vorbeau limba maternă şi care îi împărtăşeau entuziasmele ei germanice. Îi reproşau admiraţiile exagerate şi mai ales, în copilăria mea, intimitatea ei cu o anume doamnă Schmettau — un soi de preţioasă, soţia unui farmacist sas din Transilvania. Cred că toţi farmaciştii erau atunci saşi din Transilvania. Părinţii mei socoteau această intimitate de foarte prost gust şi foarte dăunătoare reginei. Totuşi, sînt sigură că groasa doamnă Schmettau nu a trădat niciodată încrederea care i-a fost acordată. Nu a fost la fel cu altă persoană exagerat admirată care a urmat acesteia — doamna Kremnitz, fiica celebrului chirurg berlinez Bardeleben, recăsătorită cu doctorul Kremnitz, fratele primei neveste a lui Maiorescu. Aceasta obţinuse pentru cumnatul său un post de chirurg la spitalul Brîncovenesc. Doamna Mite Kremnitz era o femeie foarte inteligentă şi cultivată. Era o scriitoare şi pe această preocupare literară s-au legat Carmen Sylva şi cu dînsa, colaborînd. Doamna Kremnitz imita pieptănătura şi gesturile reginei. O zăreai strecurîndu-se de-a lungul coridoarelor şi dispărînd în dosul uşilor. Palatului Regal, precum şi la Legaţia germană. Ce s-a întîmplat între Marea Doamnă şi mica preţioasă? Nu se va şti, dar într-o zi a apărut o carte *Am hoffe von Ragussa* [la curtea din Ragusa], vicleană şi prost scrisă, care o înfăţişa pe regină sub trăsăturile cele mai transparente dar cele mai injuste şi defavorabile. Lucru curios, regele nu a blamat-o; este adevărat că autorul înzestrase pe eroul romanului cu toate calităţile, erou în care era uşor de recunoscut regele Carol. Cu toată cearta nevestei sale cu doamna Kremnitz, multă vreme încă, regele s-a servit de dînsa ca informatoare asupra corpului diplomatic şi a cercurilor junimiste în care aceasta era foarte admirată.

Cred că am văzut prima oară pe regina Elisabeta în 1880. Înaltă, zveltă, mai înaltă ca bărbatul ei, venea înspre noi pe podul de lemn care traversa pe atunci lacul Cişmigiu, surîzînd cu toată strălucirea frumoşilor ei dinţi, îmbrăcată într-un costum gri cu bordură de blană — costumul care se vede în unele fotografii din acea epocă. Regele o însoţea şi în urma lor venea un cîine mare danez. Suveranii s-au oprit pentru a adresa cîteva cuvinte amabile mamei. Nu m-am apropiat de regină decît mult mai tîrziu, după moartea mamei, cînd împlinisem 17 ani. M-a chemat la Sinaia, unde i-am prilejuit o mare decepţie, după cum mi-a povestit mai tîrziu. Păstrase o amintire luminoasă mamei şi era gata să-mi deschidă braţele, dar s-a găsit în faţa unei fete încă prea puţin rafinate, stîngace, rece şi ambarasată.

Din această primă convorbire am păstrat o amintire foarte plăcută. În faţa mea, ferestrele se deschideau spre o pădure de brazi gigantici şi o voce incomparabilă îmi vorbea despre mama. După aceea am fost invitată deseori la recepţiile intime ale reginei. O revăd în amintirile mele zveltă, de obicei îmbrăcată în negru, căci desele perioade de doliu ale Palatului erau respectate cu severitate de regele Carol. Regina ne făcea lectură, traducînd direct din nemţeşte în franţuzeşte, din englezeşte în nemţeşte cu o măiestrie care ne mira.

Dar dacă pădurile văzute din cabinetul ei de lucru de la Sinaia erau minunate, interiorul apartamentelor de la Bucureşti era foarte urît, cel puţin în linii generale. Era alcătuit dintr-o sală, urmată de o grădină de iarnă, un mic salonaş destinat primei doamne de onoare, o bibliotecă şi marea sală de muzică, în care era un podium unde stătea regina. Protocolul era invariabil acelaşi. Erai introdus în grădina de iarnă şi primit în salonaş de prima doamnă de onoare sau de altă doamnă de onoare, potrivit cu importanţa recepţiei. Regina venea în sala de muzică printr-altă intrare. Întotdeauna ne primea foarte amabilă. Camerele erau încărcate cu o sumedenie de mobile capitonate sau de lemn sculptat, cele mai desperecheate, foarte urîte şi, în afară de cîteva tablouri frumoase, cred că nimic din acele camere nu avea o valoare adevărată.

Regelui Carol îl plăceau mult imitaţiile şi socotea că ornamentaţiile de ipsos înlocuiau foarte bine lemnul sculptat, cu toate că avea chiar în serviciul lui sculptori în lemn foarte buni. Sala de muzică era luminată numai prin tavan, biblioteca — al

cărei prag nu se trecea niciodată —, și salonul doamnelor de onoare dădeau spre grădină și erau luminate de ferestre cu vitralii. Atmosfera era de seră, accentuată și mai mult de faptul că încăperile erau încărcate de mobile și menținute în semiobscuritate. Dar am petrecut în acest apartament ore a căror amintire mi-e dragă. Acolo am ascultat lecturi interesante și, de cîte ori un artist talentat era în trecere prin București, muzică foarte bună. Mare avantaj pentru mica sălbatică care eram atunci. Bineînțeles, nu se cuvenea ca o tînără fată, abia ieșită din adolescență, să se apropie mai mult de suverană. Mulți ani mai tîrziu am văzut-o des și prejudecățile mele au căzut una cîte una, cînd experiența vieții mi-a permis să judec după capul meu.

Această mare doamnă, cu o ținută așa de nobilă și atît de instruită, avea un spirit credul și o imaginație bolnăvicioasă. „Cred tot ce mi se spune", zicea ea, fără a dezaproba acest fel de a fi. Ea devenea prada și victima celor care știau să exalte și să falsifice această imaginație. Astfel a reușit valetul ei, un oarecare Monske, să-i trezească un interes morbid pentru orbi, făcînd-o să creadă că în România numărul orbilor era mai mare ca oriunde și că el inventase o mașină de scris minunată pentru orbi. Abuzînd astfel de buna-credință a prea generoasei suverane, a fost creată „Vatra luminoasă", care ar fi putut fi de la început ceea ce a devenit ulterior, o operă de cea mai mare utilitate. A degenerat însă, grație lui Monske, într-o mare excrocherie, obligînd pe regele Carol să intervină pentru a opri ceea ce devenise un scandal public — într-o epocă în care scandalul public, mai ales venind de sus, era suportat greu. Alteori, gazetari zeloși sau rău intenționați publicau imprudențele ei de limbă sau prindeau cu bucurie greșelile ei de scris, spre marea confuzie a regelui și nemulțumire a românilor, puțin indulgenți în general față de literatura regală. Altă dată, secretarul ei, un anume Scheffer, agent al Rusiei parese, a făcut o mulțime de indiscreții în detrimentul prea generoasei suverane și a publicat și o carte în care înfățișa în chip perfid, dar nu lipsit de talent, viața la Curtea regală din București. A jucat, cred, și un rol în afacerea Văcărescu, marea afacere senzațională care a alimentat toate conversațiile și a fost izvorul tuturor cancanurilor acelei epoci (1891).

Din zvonuri se auzea că de cîtăva vreme recepțiile de la Curte erau suprimate, cele mai frumoase sau cele mai cu experiență doamne de onoare îndepărtate și pasiunea suveranei pentru domnișoara ei de onoare — Elena Văcărescu — se colora de acea exaltare al cărei rezultat funest se știa prea bine. Într-o bună zi, bomba a explodat. Suverana, într-o convorbire particulară cu doamna Jacques Lahovary, nevasta ministrului de război, i-a destăinuit că principele moștenitor și d-ra Văcărescu se iubeau și că, pentru România, căsătoria lor nu putea fi decît o mare binefacere. D-na Lahovary — o persoană iubitoare și sentimentală — nu a contrazis-o pe regină, dar a raportat soțului destăinuirea făcută, adăugînd că regele ar fi consimțit la această căsătorie.

A fost o indignare generală. Toți oamenii politici au opus un veto formal acestui proiect. Nici un român nu se gîndea să accepte. Dinastia străină, impusă cu multe sacrificii, nu se putea încuscri decît cu marile familii domnitoare ale Europei. Nu aveau nevoie de o compatriotă, fie chiar din familiile boierești; în plus, o doreau frumoasă, căci românilor nu le plac femeile urîte și se preocupă prea puțin de calitățile lor intelectuale. Dar d-ra Văcărescu era atît de puțin frumoasă că răuvoitorii făceau să circule ideea că numai farmecele sau o băutură magică puteau explica ceea ce părea o abeerație chiar și celui mai modest cetățean român.

Domnișoara Văcărescu era atunci o grăsană, foarte mioapă și cu toată inteligența ei, foarte mitomană. Asupra acestei mitomanii am să dau unele exemple. În prezența regelui Carol, după expoziția universală de la Paris din 1888, d-ra Văcărescu povestea că a avut ocazia să viziteze expoziția într-un fel cu totul excepțional. Zărind-o, președintele [Franței, Marie François Sadi] Carnot s-ar fi apropiat de dînsa și la brațul lui ar fi vizitat cîteva pavilioane. Nu știu dacă își dădea seama că regele Carol ascultă; acesta însă a întrerupt-o spunînd: „Sînteți sigură că nu era domnul Nanu?". Asemănarea acestui distins diplomat, atunci însărcinat cu afaceri la Paris, cu președintele Republicii era uimitoare și obiectul multor glume...

Trec peste alte povești — erau unele foarte amuzante: înmormîntarea cîinelui ei favorit la picioarele statuii lui Etienne Marcel [1316-1358, staroste al negustorilor din Paris și conducător al răscoalei din 1356-1358], cu autorizația specială a prefectului de Sena etc., etc.

Nu știu în mintea cui a încolțit acest proiect de căsătorie: tatăl meu vedea în el o intrigă rusească — ceea ce soțul meu de-al doilea credea posibil—, alții acuzau pe doamna Văcărescu de a fi pus la contribuție toată inteligența ei — care nu era mediocră — pentru a reuși această îndrăzneață lovitură. Cei care au asistat la nașterea „Rapsodului Dîmboviței" [volumul Elenei Văcărescu *Le Rhapsode de la Dîmbovitza*, apărut în 1885] și care cunosc împrejurările care au dat naștere acestei opere, știu că regina Elisabeta și d-ra Văcărescu au fost singurele inițiatoare ale acestui proiect.

Într-o bună zi s-a răspîndit vestea că d-ra Văcărescu ar fi descoperit la ea la țară o comoară — o colecție de cîntece populare de

cel mai mare interes. Prietena mea [scriitoarea] Fany Seculici (Bucura Dumbravă) m-a pus la curent cu această descoperire și mi-a adus cîteva din aceste cîntece traduse în franțuzește. Cu toată ignoranța și lipsa mea de experiență, mi-am dat seama că nu semănau întru nimic cu poezia populară românească, așa cum a fost ea culeasă de Vasile Alecsandri, G. Dem. Teodorescu și alții. Aceste poezii aveau într-adevăr accente emoționante, dar nu aveau nimic analog în folclorul românesc...

D-ra Seculici, care atunci era secretara reginei, mi-a povestit că d-ra Văcărescu venea la regină cu ciorne ilizibile. Peste o zi-două, apărea un poem în franțuzește din care d-ra Seculici îmi citea cîteva fragmente pe care le considera sublime. Am întrebat-o pe prietena mea: „Cum este textul românesc?" Ea a răspuns: „Nu mi s-a dat să-l citesc". „Atunci — am răspuns eu — nu cred în existența lui. Cred că aceste doamne colaborează și scriu împreună poemele, dar în orice caz trebuie văzut textul românesc, căci numai acesta ar avea interes".

Sînt aproape sigură că regina, de bună credință, și d-ra Văcărescu, victimă a propriilor ei mituri, au scris împreună aceste poeme care au avut pe vremuri un oarecare succes. Ce valoare ar avea azi textul românesc comparat cu cel franțuzesc, dar textul românesc n-a existat niciodată!

Dar pentru a ne întoarce la proiectul de căsătorie, eu persist în a crede că el a fost ideea reginei Elisabeta și al d-rei Văcărescu. Doamna Văcărescu doar a lăsat lucrurile să se desfășoare...

Mulțumită rupturii logodnei ei, d-ra Văcărescu a avut măiestria să-și creeze o aureolă; oare trebuie învinovățită cînd mai tîrziu, în timpul războiului și după aceea, a pus prestigiul acestei aureole și tot talentul ei în serviciul țării?

Sigur de rezistența generală, regele Carol se făcea că consimte pe jumătate la această unire. Dar — ca străin — a vrut să lase românilor toată responsabilitatea acestei opoziții. Cum am mai spus-o, această opoziție a fost hotărîtă. Regina Elisabeta a fost mîhnită de această înfrîngere. Socotea proiectul său admirabil și gîndit să aducă tinerei Românii toate binecuvîntările. Credulă — avînd defectul foarte german de a crede că lumea creată de imaginația ei devine prin aceasta și reală — nu a iertat niciodată românilor că nu au acceptat cu ochii închiși planul ei. A suferit multă, vreme din această cauză. A părăsit România mai mult timp și nu s-a întors decît atunci cînd a acceptat să-și reia viața la Curte fără a înlătura din anturajul său persoanele care considera ea că o trădaseră prin opunerea lor dorințelor ei.

După întoarcerea sa am avut ocazia s-o văd mai des și mai de aproape. Se îmbrăca în general în alb, care nu-i stătea deloc bine, căci își pierduse silueta zveltă. Tenul, întotdeauna prea colorat, era și mai marcat și pata de pe obrazul ei îmi părea și mai vizibilă, dar farmecul său rămăsese același. Bolnavă închipuită, primea întinsă pe șezlong, cu un voal alb care îi acoperea părul și gîtul, iar frumoasele ei mîini — pe care nu le-am văzut niciodată inactive — tricotau sau mînuiau suveica, lucrînd dantelă.

Mă primea cu bunăvoință, surîsul ei, uneori puțin forțat, îi descoperea dinții perfecți, și cu voce fermecătoare, puțin căutată, îmi permitea să mă bucur de variatele ei cunoștințe și îmi dezvăluia multe dedesubturi istorice, descriindu-și propria viață și pe aceea a cunoscuților ei. Desigur, trebuia să fi puțin circumspect, căci vocea fermecătoare transforma de multe ori întîmplări obișnuite în tragedii și aluneca asupra esențialului, dar cîte lucruri am învățat la picioarele lui Carmen Sylva, cele mai frumoase picioare din lume. Se povestea că regele Carol, în căutarea unei soții, pretindea ca o calitate neapărată a viitoarei sale soții să fie perfecțiunea și finețea extremităților și încheieturilor.

Dar uneori farmecul ei era inoperant. Nu a putut ierta mamei ei, principesa de Wied, de a nu fi luat partea ei în afacerea Văcărescu. Atribuia, cred, această atitudine influenței bărbatului morganatic al mamei ei, un om de mare valoare, dl. de Rodenbach. Expresia acestei pisme se manifesta cu amărăciune în conversația ei. Aceasta mi se părea injust și chiar fals, căci cunoscusem pe principesa de Wied și îmi făcuse o adîncă impresie atunci cînd mama mă prezentase ei în timpul unei călătorii în Germania. Atribuiam această

„Cu mîna ei a desenat multe planșe cu modele pentru cusături..." (în imagine, *Eliza Brătianu, într-un splendid costum național românesc*)

amărăciune imaginației exaltate a lui Carmen Sylva. Astăzi îmi dau seama că punea în seama influenței domnului de Rodenbach desele mustrări maternale.

La începutul războiului mondial m-a chemat de la Predeal la Sinaia. Am găsit o femeie în toate stările. „Ceasul de care m-am temut toată viața a sunat. Țara mea de adopțiune se pronunță împotriva patriei mele adevărate, românii sînt pradă unei imense greșeli, regele e sigur de victoria Germaniei, românii din Transilvania nu vor să știe de unirea cu Principatele, Antanta a corupt opinia publică română etc., etc." Ceea ce am putut să-i spun sau să nu-i spun era ceea ce spunea sau tăcea tot românul și asta nu pentru a o calma. Deznădejdea ei era mare și stupoarea față de înarmarea generală în contra Germaniei — pe care o atribuia lui Edu-

ard al VII-lea [regele Angliei (1901-1910)] — se exprima violent și cu ură. Mergea pînă într-acolo încît se indigna împotriva pretențiilor arhiducesei Zitta [fiica lui Robert Bourbon de Parma, soția împăratului austro-ungar Carol I (1916-1918)] de a fi principesă franceză. „Dar, Elisabeth, spunea regele accentuînd pe *a*, Bourbonii sînt totuși francezi."

Hegemonia teutonică imaginată de dînsa și devenită prin aceasta reală în ochii ei, era pusă în dubiu și nu putea admite aceasta. Altă trăsătură germană: detesta pe cei care nu admiteau hegemonia teutonică. În plus, era singura care știa (în afară de doctor și bărbatul meu) că regele era grav bolnav și că zilele îi erau numărate. Lunga lor viață conjugală, plină de vicisitudini și neînțelegeri era menită să se încheie în bună înțelegere. Erau doi nemți în

țară străină, își făcuseră datoria, serviseră cît putuseră de bine țara lor adoptivă și acuma, în pragul mormîntului, poporul lor nu-i putea înțelege. Au suferit foarte mult în 1914 și suferințele lor impresionau mult pe bărbatul meu.

După moartea regelui Carol, am văzut deseori pe regină, atît în singurătatea de la Curtea de Argeș, cît și în micul apartament pe care îl alesese în palatul din București și în care a murit după un an și cîteva luni de văduvie. Își păstrase tot farmecul și bunăvoința față de mine, dar părea să fi pierdut orice interes în afară de soarta războiului, de al cărui rezultat afirma că era sigură. Dumnezeu a ferit-o de intrarea României în război și de înfrîngerea germană. ■

(Va urma)

fundația culturală magazin istoric

CURIER

Continuă să ne sosească scrisori prin care prietenii istoriei solicită primirea ca membri ai Fundației Culturale Magazin istoric. **Acesta este și cazul domnilor** Nica Gheorghe, **din București,** Vasile Ioan Țene, **student din Cluj-Napoca,** Gabriel Gavriliță, **din orașul Mărășești, jud. Vrancea,** Burnaz Iordan, **din București, Cum ați reținut din primul nostru** Curier, **publicat în numărul 5, în momentul de față,** Fundația Culturală Magazin istoric **este prioritar preocupată de problemele financiare menite să contribuie la asigurarea condițiilor materiale necesare continuării apariției revistei** Magazin istoric. **Principala cale, deocamdată, rămîne aceea a reunirii eforturilor tuturor celor care iubesc această revistă și i-au rămas credincioși, în ciuda greutăților cu care ea se confruntă. Măsura atașamentului dumneavoastră este înregistrată cu promptitudine de evoluția conturilor 4510.055.000.7 (în lei) și 4721.055.300.2 (în valută) pe care Fundația le-a deschis la Banca Română de Comerț Exterior. Așadar, Domnule** Burnaz Iordan, **în afara sprijinului pe care sînteți gata să-l oferiți oricărei acțiuni organizate de noi, în cadrul unor programe ce vă vor fi din timp anunțate, orice donație în conturile noastre este bine venită. În acest fel, răspundem tuturor celor care doresc să-și înscrie numele în registrul cuprinzîndu-i pe membrii activi ai** Fundației Culturale Magazin istoric. **Vă reamintim că așteptăm din partea dumneavoastră chitanța (sau o copie xerox a acestei chitanțe), pentru ca cererile de înscriere în registrul de evidență a membrilor să poată fi supuse aprobării Consiliului Director.**

Nu putem trece cu vederea semnul de prețuire pe care l-am primit din partea domnului Barbu Teodorescu, **pensionar, 84 ani, din București. Scrisoarea Dvs. ne-a impresionat puternic, relevînd un pasionat genealogist. Din păcate, pentru moment, nu sîntem în posesia datelor pe care ni le solicitați. De altfel, în clipa în care Fundația va dispune de fondurile necesare, una din priorități va fi constituirea unei bănci de informații și date cu caracter istoric. Ea va face posibilă satisfacerea în condiții cît mai propice a multora dintre solicitările Dvs.**

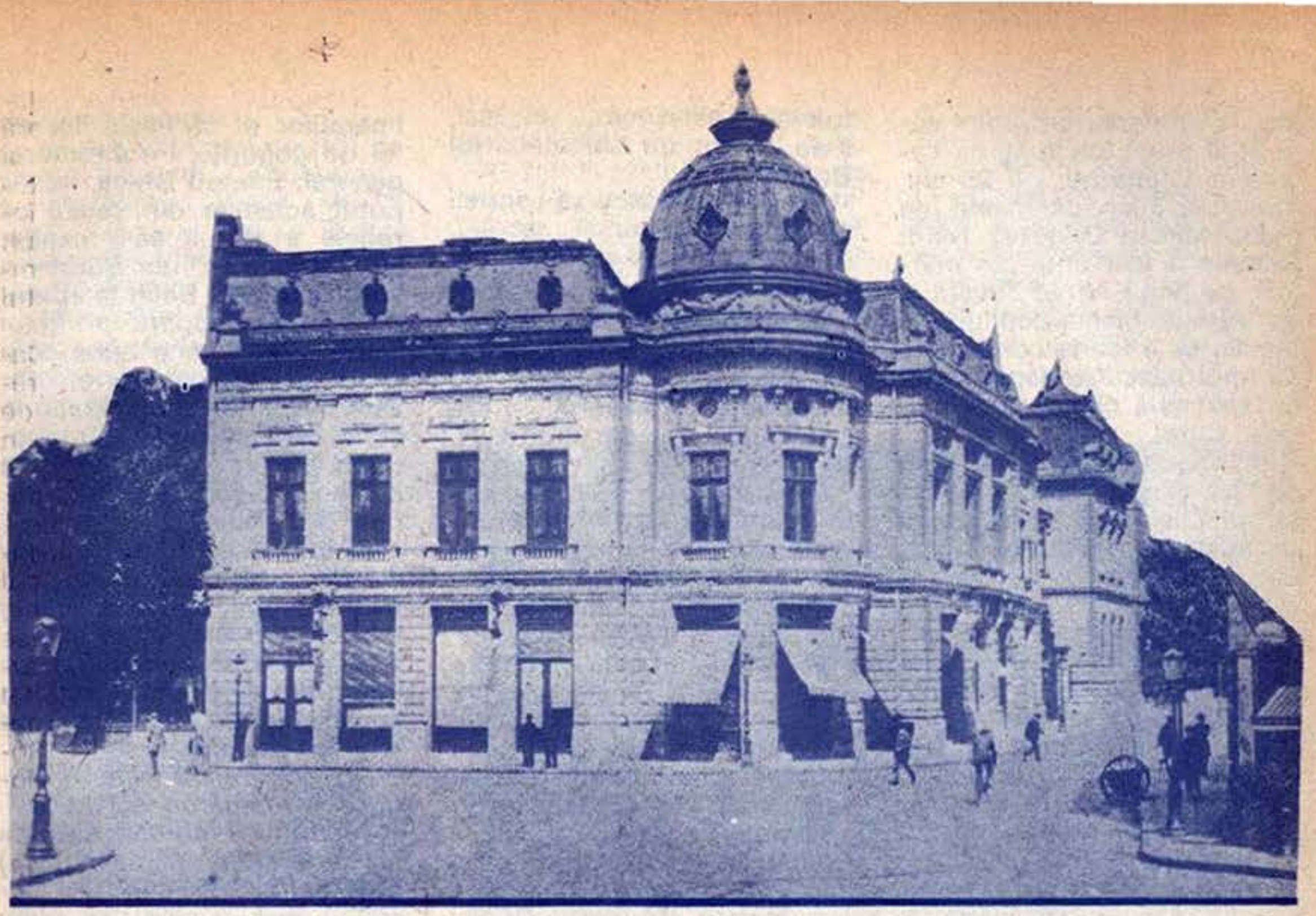

BIBLIOTECAR LA PALATUL REGAL (II)

G.T. KIRILEANU

Prezentăm noi pagini din jurnalul inedit al lui G.T. Kirileanu (1872-1960), păstrat la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române.

Cum am precizat şi la episoadele anterioare (nr. 10-12/1990, 1-4/1991, 6/1992) însemnările lui G.T. Kirileanu, desfăşurate de-a lungul a aproape cinci decenii din acest veac — decenii de frămîntată istorie — au o valoare documentară deosebită, autorul lor aflîndu-se în imediata apropiere a unor importante personalităţi politice, diplomatice, culturale ale vremii începînd chiar cu suveranii ţării. Fiind conducătorul Bibliotecii Palatului Regal, între 1906 şi 1930, G.T. Kirileanu a avut prilejul să cunoască şi să consemneze modul în care se înregistrau evenimentele politice în cercurile cele mai înalte ale puterii.

Ca şi la episoadele anterioare, nu am mai marcat întreruperile de text, pentru cursivitatea lecturii. Intervenţiile explicative în paranteze drepte ne aparţin. Am păstrat unele particularităţi stilistice şi ortografice ale autorului, transcrierea făcînd-o conform normelor ortografice actuale. Datele sînt pe ambele stiluri, iar în unele cazuri doar pe „stil nou".

1920

4 ianuar. Colonelul Boyle are o fotografie a regelui, cu acest autograf: „Acelui care în vremi grele a ajutat România şi pe regele ei".

Prinţul Carol nu-l poate suferi pe Boyle.

Ziarul *Epoca* îl atacă pe Boyle pentru nenumăratele afaceri. Boyle a fost şi la Baku pentru petrol.

5 ianuar. Ieri am fost la Buftea, unde a venit şi regina cu principesa Elisabeta să-şi ia ziua bună pentru plecarea de sărbători la Bistriţa, în Transilvania (unde prinţul Carol era pus la opreală pentru purtările lui). La masă, regina îşi arată mirarea că a putut spune cineva cum că ea s-ar fi plîns că-i fac şi eu opoziţie la Palatul Regal. Îmi spune că lăudînd spiciul rostit pentru investitura mitropolitului primat, regele i-a zis: Kirileanu mi l-a făcut.

12 ianuar. La amiază a fost

înscris la starea civilă fiul natural al d-nei Ioana Maria Vaientina Lambrino, de 25 ani, născut la 8 ian. dimineața [pe nume Mircea Grigore]. Nindi Romalo a fost unul din martori, pe lîngă Alfred Juvara și dl. Vârnav. Mama copilului și familia sa e foarte contrariată că noul născut e negricios și nu seamănă deloc cu principele Carol.

17 ianuar. Întorcîndu-mă de la Bogrea, trec pe la Iorga. Dicta lui Stahl darea de seamă a călătoriei în Ardeal. Era la discursul nepotrivit al uniaților, care nu țineau seamă că sîntem în epoca ortodoxiei române. Din conferința lui Iorga de la Brașov, aud cu mirare cum apără ideile de cultură sătească ale lui Mehedinți. Despre prințul Carol numai cuvinte de admirație și de încredere. Văzînd îndoiala de pe fața mea zice:

— D-ta ești totdeauna sceptic, dar noi frămîntăm cu încredere și cînd va fi gata colacul te vom pofti la masă cu noi.

— Întîi că eu nu mă îndes la *colacul* altora, ș-al doilea, eu mă mulțămesc cu *mămăliguța* mea. Și mă gîndeam cît de mult trebuie să mă păzesc a cere ceva de la asemenea om. Din norocire pînă acuma, eu sînt acela care i-am adus servicii, fără a-i fi cerut niciodată nimic pentru mine.

Aduc vorba de scrisoarea prințului Carol către Zizi, publicată în facsimil, de *Epoca*. Vădit contrariat, a schimbat vorba zicînd că manifestările prințului Carol la serbările din Ardeal sînt mai puternice decît orice dovezi scrise. Tachiștii însă vor să terorizeze pe rege ca să-i aducă la putere.

Îmi arată cartea de curînd apărută la Paris: *Anthologie de la Littérature Roumaine*, par N. Iorga et Septimiu Gorceix. Îi pare rău că s-au strecurat o mulțime de greșeli de tipar. Asta, mă gîndesc eu, pentru că niciodată nu vrea să puie pe un cunoscător de la fața locului care să privigheze tipărirea.

Îmi dă un exemplar pentru V. Bogrea, deoarece la alcătuirea acestei cărți, în Iași, s-au folosit de biblioteca lui Bogrea.

Zic: — Ar fi bine să-i scrieți cîteva cuvinte.

— Crezi că i-ar face plăcere?

Și scrie următoarea dedicație... „Domniei Sale, Domnului V. Bogrea, ca semn de mulțămită și veche, mare prietenie, unul din autori. N. Iorga".

23 ianuar. Ieri și astă-noapte și azi n-avem lumină electrică din cauza grevei. Se cere spor de 40 la sută la salarii pe lîngă sporurile din trecut.

26 ianuar. Regele s-a întors asară de la Sinaia. Azi la amiazi i-am dus cîteva date pentru discurs la Cluj, luate de la Bogrea. I-am arătat și scrisoarea lui Al. Lapedatu în privința Institutului de Istoria Românilor ce-ar trebui înființat la Cluj și ca sprijin am pus înainte *Monitorul Oficial* din sept. 1911 cu serbarea jubileului Universității din Iași, cînd regele Carol I a dăruit 300 000 lei pentru studenții săraci. Pentru organizarea bisericilor și școlilor din Ardeal, i-am dat cartea lui O. Ghibu, iar pentru starea spiritelor din Ardeal i-am dat: 1) *Neamul Românesc* cu darea de seamă a lui Iorga; 2) *Epoca*, cu discursurile de Anul Nou la Budapesta; 3) *Patria* cu articolul lui Bogdan Duică, împotriva ungurilor amenințători și cu articolul oficios următor în aceeași chestie.

29 ianuar. Regina s-a împăcat cu generalul Averescu și zice că între ea și general era pacea rușinoasă cu nemții. O dată ce această pace nu mai există, s-a șters și orice animozitate față de cei ce-au tratat.

Ionel Diaconescu a luat masa aseară cu dr. Lupu, ministru de interne, pe care l-a convins să nu desființeze jandarmeria, ci s-o transforme. Pe cînd vorbeau a venit generalul Nicolescu, prefectul de poliție, care i-a spus de greva brutarilor, pusă la cale de Vintilă Brătianu.

Dr. Lupu se plînge că Siguranța Generală e tot în mîna liberalilor și stîrnește fel de fel de gogorițe. Pe directorul general, Eduard Ghica, nu l-a putut schimba din cauză că regele a stăruit să-l menție.

1 februar. Prințul Știrbey a vorbit cu g-ral Baliff la aparatul Hugues asupra prințului Carol. Sînt semne bune că a renunțat la căsătorie, dar este nevoie de o declarație în scris care să anuleze renunțarea la tron. Prințul Știrbey a dat un proiect pentru asemenea declarație.

5 februar. Prințul Știrbey vine la dl. Basset acasă pentru iscălirea subscrierii noii fabrici de postav de la Azuga. Vine vorba de bolșevici și de întîlnirea ce-a dat Racovski socialiștilor români pe luna mai în București.

[În continuare este reprodusă următoarea scrisoare:]

„Bistrița, 7 februar. Sire, de la întoarcerea de la Cluj și pînă azi A.S. Regală (pr. Carol) a fost în cele mai bune dispozițiuni, cu poftă pentru lucru și avînd cuvinte destul de frumoase asupra impresiunilor căpătate la serbările din Cluj.

Joia trecută, A.S. a luat parte la o vînătoare de mistreți, ce a avut loc împrejur de Sărățelul, 20 km de Bistrița.

Joi dim. de 5 ianuarie cînd d-na M. a căpătat un fiu care azi a fost declarat la oficiul Stării Civile sub numele «Silviu, fiu natural al d-nei M».

Ea fiind o femeie înțelegătoare, nu a făcut zgomot împrejurul acestui fapt și am luat măsuri ca în localitate să se păstreze toată discrețiunea.

A.S. se arată plin de atențiune față de ea, căci are ocaziunea să se convingă prin comparațiune că sînt ființe care știu ce e permis și ce nu.

Ea s-a arătat tot timpul ca o ființă dotată cu mult bun simț și e mulțumită că își poate trăi romanul său așa cum l-a trăit.

Duminică 8 c. A.S. Regală va da un banchet pentru avansarea sa la gradul de colonel și la care a invitat: toți ofițerii regimentului său, cum și șefii de corpuri și servicii

din garnizoană.

Să trăiți, Maiestate (ss) colonel adjutant Condeescu".

13 februar. Vineri. Mă iau cam cu de-a sila la Buftea. Sîmbătă dimineață pe un soare frumos ieșim la plimbare. Prințul Știrbey cu Alex. Balș și d-ra Eliza. Mă întreabă ce părere am despre reprezentarea piesei reginei, *Ilderim.* Zic: nu-i timp pentru spectacole și piese, iar regina ar face mai bine să scrie numai lucruri pe care ea singură ni le poate da: memorii, scrisori, portrete reale. În acest fel, ea ar sta deasupra oricărei comparații sau critice. Pentru teatru, povestiri și roman se cere cultură solidă, mare talent și multă cunoaștere de lucruri și de oameni. Ce păcat că nu s-a folosit regina de sfaturile unui om ca Maiorescu, lăsîndu-se pe mîna unor nepricepuți.

Prințul Știrbey: Cu mine regina nu mai vorbește despre scrierile sale. Și de aceea era să facă una din cele mai mari greșeli, făcînd contract la Paris pentru publicarea memoriilor sale. Închipuiește-ți ce dușmănii și-ar fi stîrnit în țară, căci ea vorbește pe față, criticînd oameni cu care regele trebuie să guverneze (Brătianu, g-ral Averescu etc.). Așa lucrează ea pripit de multe ori.

14 februar. Buftea. Prințul Știrbey: Poate că nehotărîrea asta a regelui i-a fost de folos în niște timpuri așa de grele și încurcate, căci numai cu amînări s-a putut strecura pe lîngă atîtea prăpăstii. De cîte ori însă prin nehotărîrea lui își înstrăinează oamenii de credință.

E drept că regele nu poate suferi pe g-ralul Averescu, dar n-are ce face: trebuie să se supuie curentului. Iorga a trimis cuvînt prin Denize că prin aducerea g-ralului Averescu la guvern își pregătește soarta lui Ludovic al XVI-lea.

15 februar. Duminică. După-amiază sosesc soții g-ral Prezan și după ei Ionel Brătianu și George Balș. Brătianu dînd bună ziua zice g-ralului Prezan: Parcă am fi venit să conspirăm. Și rămîn bărbații la vorbă în salonul de jos, iar eu mă retrag la documentele din odaia mea.

G-ral Prezan rămîne și la masa de seară. D-na g-ral Prezan, lîngă care eram, tună și fulgeră împotriva lupilor din guvern[1].

După plecarea g-rului Prezan, prințul Știrbey îmi spune că niciodată nu l-a văzut atît de îngrijat pe Prezan din cauza marei primejdii de la Nistru. Bolșevicii au 10 divizii bine echipate cu ofițeri și subofițeri nemți. Muniții au, pentru că după ce Antanta a oprit fabricile din Germania, nemții le-au mutat cu tot cu personal în Rusia. Iar noi ce le putem spune?

16 februar. Plecăm la

Regele Ferdinand (stînga) și prințul Carol (dreapta)

În p. 69: *palatul Bibliotecii Fundației Regale (ulterior Biblioteca Centrală Universitară; în prezent, construcția se află în plin proces de refacere, în urma distrugerilor suferite în timpul Revoluției din decembrie 1989)*

București și de la Mogoșoaia prințul Știrbey ia și pe prințesa Martha Bibescu. Vorbesc. politică externă. Prințesa se întoarce către mine și zice: Îndeamnă-l să-și scrie memoriile.

20 februar. Regina s-a întors de la Sinaia cu prințul Carol, care va pleca în esară la Constanța și de acolo pe un torpilor în Orient, însoțit de o numeroasă suită. Filip Ionescu se gîndește la marile cheltuieli ce vor fi de nevoie pentru asemenea călătorie.

22 februar. Mii de lucrători socialiști se îndreaptă cîntînd în cor spre mormîntul lui Frimu.

25 februar. Ministrul I. Borcea îmi spune că asalturile pentru răsturnarea guvernului s-au mai potolit, dar intrigile urmează de la ascunziș.

— Eram la Antipa și cerîndu-mi Pantazi să-l numesc director la Teatrul Național i-am răspuns că mi-ar trebui o indicație de la Palatul Regal, pentru că este la mijloc

---

[1] O notă ulterioară. „Duminică 15 februarie 1920. La Buftea, d-na Prezan vorbea foarte înțepat despre Lupii care ne guvernează.

Iar la serata de la Palatul Regal de luni 23 februar, Cincinat Pavelescu a improvizat pe socoteala ministrului dr. N. Lupu, care vorbea cu multă însuflețire cu d-na Prezan, următoarea epigramă foarte mult gustată și de regele Ferdinand. Cu aer prea sentimental/ Vorbind c-o doamnă, striga grupul/D-aghiotanți: Păziți că Lupul/ E-n Cartierul general!"

și reprezentarea piesei reginei *Ilderim*. Pantazi cheamă la telefon pe d-na Lahovary, care-i răspunde fără înconjur că peste 5 zile guvernul va cădea, prin urmare să mai aștepte. Va să zică lucrurile fusese puse la cale.

Lovitura s-a dat în Consiliul de Miniștri prezidat de rege, cînd, fără a fi înștiințat mai întîi pe președintele Consiliului, cum s-ar fi cuvenit din partea unui cavaler și om de onoare, ne trezim că g-ral Rășcanu își prezintă demisia. Îmi venea să mă bag sub masă de rușine, mai ales că noi cu toții îi arătasem atîta dragoste și încredere.

A venit apoi chestia manifestației de duminica trecută, la mormîntul lui Frimu. Militarii vroiau numai decît să oprim manifestația, ca și la 13 decembrie [1918], cînd se pregătise mitralierele și ni se ceruse să arestăm noaptea pe toți capii socialiști. Liberalii vor să se facă și de alții represiuni sîngeroase, ca să fie și ei spălați.

10 april. (sîmbăta Paștilor). De alaltăieri sînt la Buftea de sărbători. Timp prea frumos. Mergînd cu prințul Știrbey, la plimbare, vorbim despre politică și despre ale Curții regale.

Vorbesc prințului de lipsa unui frîu sigur la conducerea Casei regale. Dl. Basset, deși bătrîn, ar putea fi de folos, dacă ar avea încrederea de sus. Dar așa...

Mareșalul e slab și fără consecvență. Lucrurile mai merg numai datorită puterii de inerție și slujbașilor vechi, care din obișnuință, dar fără avînt, își îndeplinesc pe tăcute serviciile lor. Ar trebui însă o mînă tare, cum a fost aceea a mareșalului Filipescu. Altfel destrămarea își va urma cursul spre marea dramă a Casei regale și micșorarea prestigiului său.

Cu drept cuvînt dr. Mamulea a făcut observația că la Palatul Regal au trecere oamenii fără caracter și meșteri în arta lingușirii, care știe să-și facă interesele îndeplinind fără împotrivire orice dorință li s-ar da a înțelege.

21 april. Vine vorba cu Litarczek despre prințul Carol și Zizi. El se teme că prințul Carol își va schimba din nou gîndurile.

Îl întreb dacă Zizi ține la prințul Carol.

— Cred că ține numai din interes. Zizi e capricioasă, ca orice grecoaică.

23 april. În articolul *Două metode*, publicat de N. Iorga în *Neamul românesc* (22 april.) pune față în față adunarea sătenilor la congresul „Ligii poporului", chemat de general Averescu și fapta reginei de a petrece Paștile alături de sătenii din Onești. Cuvintele de laudă pentru regină au un accent de dragoste îndepărtată, de care mă miram pînă ce am aflat astăzi că ele-s urmarea faptului că regina a trimis lui Iorga ultima sa carte *Dor nestins* cu o frumoasă dedicație.

24 april. Asară fiind la dl. Basset acasă, dînsul se plîngea amar de lipsa de inimă și de recunoștință a lucrătorilor fabricii de hîrtie Bușteni, care s-au pus în grevă, deși acum o lună au fost îndopați cu tot felul de ajutoare.

D-na Basset: Să fi auzit ce discurs frumos și mișcător le-a ținut bărbatul meu lucrătorilor, l-am ascultat cu lacrămile în ochi.

Dl. Basset mai practic: Le-am împărțit suma de un milion. Ce mai vor? O propagandă formidabilă îi frămîntă pe lucrători.

Eu: Dr. Mamulea mi-a spus un cuvînt caracteristic al lucrătorilor de la C.F.R. către ministrul Trancu, atunci cînd acesta le dăduse cu prețuri ieftine lucruri în natură și-i întreba dacă nici acum nu-s mulțămiți. „Noi nu umblăm după mulțămire, ci după nemulțămire, căci numai prin nemulțămire putem face revoluția socială".

Spunînd toate astea lui Filip Ionescu, el îmi dă următoarea lămurire:

— Lucrătorii știu că pomana de un milion e puțin lucru, atunci cînd beneficiul net al fabricii de hîrtie Bușteni a fost așa de neașteptat în anul 1919, încît acționarii și-au putut dubla capitalul de la 8 milioane la 16 milioane, fără să verse măcar un leu (deși în publicația din *Monitor* se înțelege că s-a făcut vărsămînt) a alimentat gras toate fondurile de rezervă și pe de-asupra au dat și un gras divident la capitalul de 16 milioane. Nemaipomenită rușine.

Tot așa au făcut anul trecut la fabrica „Moldova" din Piatra Neamț.

Tot așa s-a făcut și la fabrica „Letea" din Bacău.

25 april. Căsătoria Elisei B. Știrbey cu E. Boxshall la Buftea. Cu d-nii Mamulea și Voiculescu. Ne oprim în drum și vizităm biserica din Buciumeni și parcul părăsit, plin de ciori croncănitoare.

Nuni: I. Brătianu cu principesa Elisabeta. Regina a adus prințului Știrbey o scrisoare de la rege, pe care o citim împreună. Îi amintea cu recunoștință de serviciile și sfaturile bune ce i-a dat în timpurile grele prin care au trecut. I-o dă și lui Brătianu, după plecarea reginei.

Prințul Știrbey zice către dr. Mamulea:

— Noi petrecem și vulcanul sub noi clocotește.

14 mai. Ieri m-a chemat regele și mi-a dat să fac îndreptări de limbă proiectului de scrisoare pe care i-l adusese alaltăieri mitropolitul primat cu privire la zidirea unei catedrale în București în amintirea unității naționale.

Azi regele a iscălit această scrisoare și am dus-o la Sinod.

26 mai. La 2 1/2 în automobil cu regina și d-ra Maria, mergem la Buftea. Pînă la ceai regina stă de vorbă cu prințul Știrbey. După ceai se duc la călărie pe ploaie, împreună cu d-rele.

Sara rămîne la masă. Dau prințului cererea de ajutor a Nadejdei Mateevici din Chișinău, mama răposatului poet Alexie Mateevici. Îi arăt și poezia lui asupra limbii românești. Regina acordă una mie lei.

12 iunie. Cîteva ziare dau informații că M.S. regina a primit în audiență pe generalul Averescu, președintele Consiliului, cu care a discutat afaceri de ordin politic.

Mai deunăzi era informația că M.S. regina, după călătoria în Franța, va veni în Italia, unde va aștepta pe principele Carol. Iar lumea se gîndește la un plan de căsătorie cu fiica regelui Italiei. Întrebînd pe [nume indescifrabil] el zice că a vorbit cu prințul Carol despre fiica regelui Italiei și a înțeles că prințului nu-i este antipatică. ■

Prezentare și selecție:
Ioan LĂCUSTĂ

● Cu cîți bani a plecat, în 1920, regina Maria la Paris? ● Cum a golit armata tribunele Camerei Deputaților? ● Ce a răspuns suveranul la protestele opoziției? ● De ce se ferea regele Ferdinand de Nicolae Iorga? ● Ce i-a spus principesa Elisabeta prințului George înainte de logodnă? ● De ce s-a apucat Brătianu să facă vișinată? ● Și de ce nu putea veni un Hohenzollern la alt Hohenzollern? Pentru a afla acestea — și multe altele — cumpărați și numărul viitor al revistei noastre.

SE ÎNTORC ACASĂ

DOCUMENTELE DIN RUSIA?

Da, ne asigură, dar cu prudență, domnul prof. univ. dr. Ioan Scurtu. Directorul general al Arhivelor statului din Ministerul de interne. Optimismul domniei sale este bazat pe „Acordul de colaborare între Direcția generală a Arhivelor statului din Ministerul de interne al României și Comitetul pentru problemele Arhivelor de pe lîngă Guvernul Federației Ruse", pe care l-a semnat împreună cu vicepreședintele respectivului for, A.F. Prokopenko, la Moscova, la 23 aprilie acest an.

Tratativele s-au desfășurat în mai multe faze, după cum a relatat presei profesorul Ioan Scurtu, iar progresul s-a realizat în mod treptat. Partea rusă a recunoscut, pentru prima oară, că deține fonduri arhivistice din România. A fost de acord că ele aparțin statului român, întrucît documentele respective au fost emise pe teritoriul românesc, de instituții sau persoane române. Dar cel mai important lucru este că rușii au acceptat în final să restituie proprietarului de drept documentele respective.

Se specifică în *Acord* că părțile „vor contribui la descoperirea în arhivele celeilalte Părți a documentelor legate de istoria României și a Rusiei", cît și de istoria relațiilor dintre cele două țări, urmînd a face schimb de copii după documente. Se va acorda sprijin cercetătorilor din cele două țări — inclusiv celor care nu lucrează în sistemul arhivelor statului —, care vor avea acces la orice material informativ, publicat sau nepublicat, ce are tangență cu temele lor de cercetare. Dar iată cum sună articolul 6, cel care se referă la fondurile arhivistice proprietate a statului român: „Părțile sînt de acord ca documentele asupra cărora se va stabili dreptul de proprietate al celeilalte Părți să fie restituite proprietarului de drept. Restituirea acestor documente se va face pe baza unor înțelegeri corespunzătoare". Să sperăm că încheierea acelor „înțelegeri corespunzătoare" nu va ridica noi probleme.

Desigur că specialiștii români știu, în mare, cam ce documente românești se află în Rusia. Chiar la tratativele purtate, domnul profesor universitar Ioan Scurtu a prezentat o serie de fonduri, cu cote, obținînd recunoașterea părții ruse. Este vorba de documente emanate de la domni și dregători români din Evul Mediu — mai ales acte de danie și de proprietate privind Basarabia și Transnistria — luate de armatele rusești în secolele XVIII-XIX, cînd s-au tot vînturat pe meleagurile noastre, sau rămase la Moscova împreună cu tezaurul evacuat de guvernul Ion I.C. Brătianu în 1917. Sînt apoi documente ce privesc istoria statului modern român, instituțiile sale. Acestea din urmă au fost luate mai ales după 23 august 1944, în perioada cît teritoriul României s-a aflat sub ocupația armatei sovietice. Dar documentele respective nu se păstrează numai la Arhivele statului, ci și în Arhiva Kominternului — în sfîrșit, deschisă! — la cea a Ministerului de externe și la cea a K.G.B.-ului, în care încă nu se poate intra. Acolo s-ar putea afla și documentele privindu-l pe mareșalul Ion Antonescu potrivit spuselor gazdelor ruse.

Am arătat la început că directorul general al Arhivelor statului, domnul Ioan Scurtu, manifestă un optimism prudent. În alte două prilejuri — în 1935, după stabilirea relațiilor diplomatice cu U.R.S.S. și la insistențele lui Nicolae Titulescu, și în 1956-1957, după moartea lui Stalin — s-au mai întors în România documente de la Moscova, dar selectiv și în mici cantități. Apoi, domnia sa atrage atenția că arhivele sovietice s-au mai deschis odată, în 1917, ca să se închidă la loc, în 1920. Dacă mai adăugăm și faptul că, după un calcul estimativ și evident sumar, ar fi nevoie de 500 000 milioane dolari numai pentru microfilmele ce ar urma să fie trase în arhivele din Rusia, sîntem îndreptățiți să-i dăm dreptate că trebuie valorificat la maximum acest moment favorabil.

Dorin MATEI

HOLOCAUSTUL ROMILOR:

NOAPTEA INFERNULUI

CHRISTIAN BERNADAC

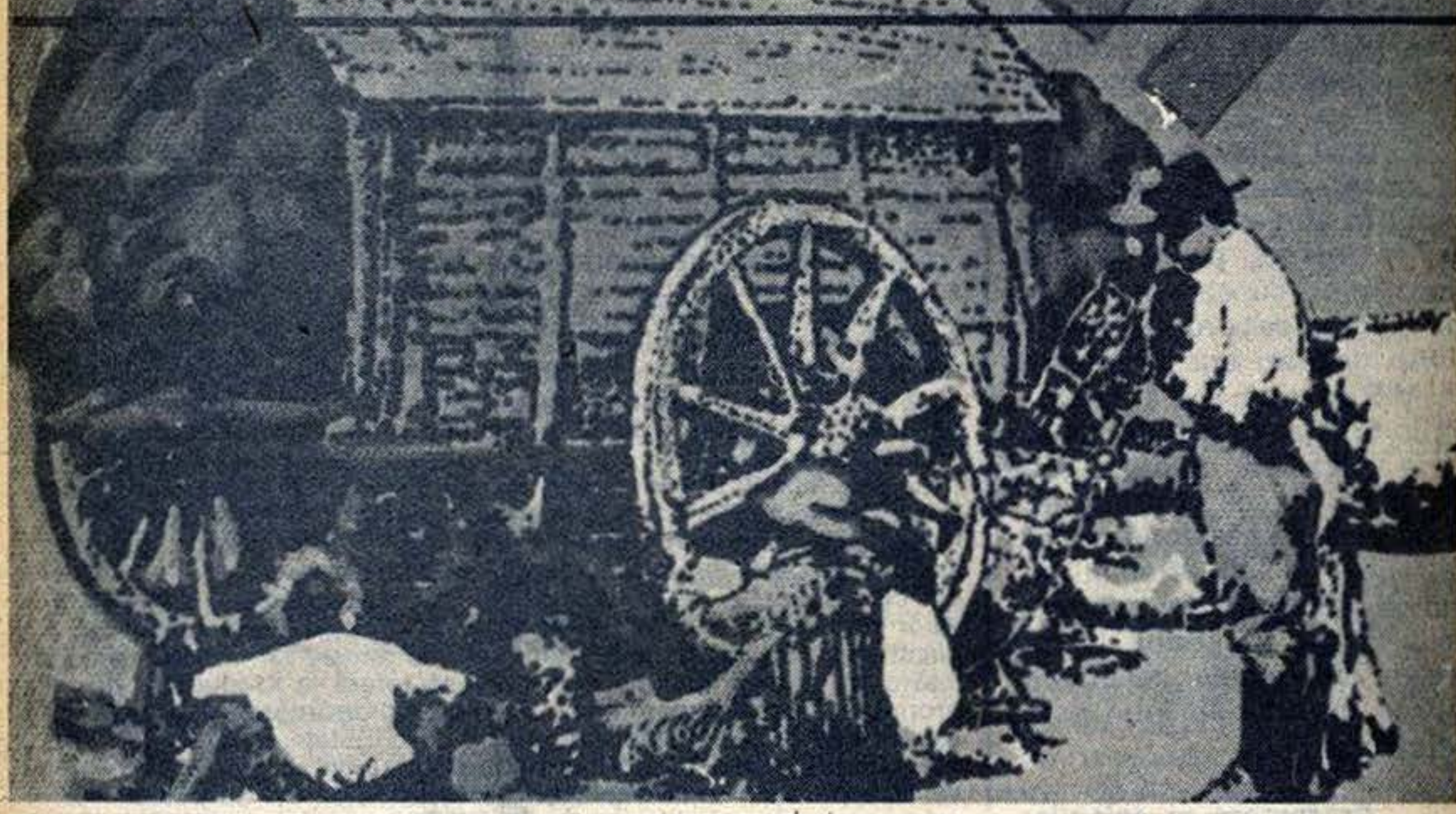

• Noul domiciliu: crematoriile • Sterilizare cu... consimţămînt • Copii transformaţi în fum • Cea mai îngrozitoare operaţie de la Auschwitz • Se apărau cu cocoloaşe de piine... • Disecţia gemenilor • Doctorul Mengele şi dosarele pătate cu grăsime umană

În ziua* de 1 august 1944[1], medicul-şef de la Birkenau i-a convocat pe toţi medicii internişti ai lagărului şi i-a pus să semneze un act conform căruia erau înştiinţaţi că epidemii grave bîntuiau în lagărul E: tifos, scarlatină etc. Unul dintre aceşti medici a formulat cîteva rezerve timide, invocînd că de fapt existau relativ puţini bolnavi în acel lagăr, iar contagioşi deloc, la care medicul-şef a avut o remarcă ironică:

— Deoarece manifeşti un interes atît de viu faţă de soarta acestor deţinuţi, ai putea să-i urmezi la noul lor domiciliu.

Prin „noul domiciliu" trebuiau înţelese crematoriile. Peste cîteva ore, au sosit camioanele spre a-i îmbarca pe ţigani. Îmbarcarea a fost marcată de cîteva incidente. Bănuind ce-i aşteaptă, mai mulţi ţigani au încercat să se ascundă sub acoperişuri, în toalete sau gropi. Au fost adunaţi unii după alţii. Urletele SS-iştilor şi ţipetele copiilor i-au trezit pe ocupanţii din lagărele învecinate. Aceştia au asistat cu groază la plecarea camioanelor, iar mai tîrziu, noaptea, au văzut flăcări roşii ţîşnind din coşurile crematoriului.

— În august 1944[2], mai rămăseseră la Auschwitz cam patru mii de ţigani destinaţi camerei de gazare. Pînă atunci nu ştiuseră nimic despre soarta ce-i aştepta. Ei şi-au dat seama doar cînd au fost îndrumaţi, baracă de baracă spre crematoriul 1. N-a fost un lucru uşor să-i faci să

*Prezentăm un alt episod din lucrarea *L'holocauste oublié*. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei *Magazin istoric*.

[1] Mărturia Olgăi Lengyel *Souvenirs de l'au-delà* (Amintiri din lumea cealaltă), Paris, 1946.

[2] Memoriile lui Rudolf Hoess, comandantul Auschwitzului.

intre în camerele de gazare. Personal n-am asistat la exterminare, dar Schwarzhüber, colaboratorul meu, mi-a afirmat că nici o executare a evreilor nu i-a făcut o impresie mai groaznică. Cunoștea bine toate victimele și întreținuse cu ele relații amicale.

— În urma unui ordin[1] al autorității centrale, țiganii au fost gazați în ziua de 1 august. În legătură cu cei care au supraviețuit, Regina Steinberg care, în calitatea sa de deținută secretară a Biroului politic, a putut vedea ce se întîmpla în această parte a lagărului, scrie: „Țiganii aduși, de pe front, de Paști 1944 au fost convocați și Broad (șeful Biroului politic pentru această secție a lagărului) i-a întrebat dacă consimt să fie sterilizați, după care vor fi eliberați. Cei care au acceptat au fost transferați în lagărul central, sterilizați, apoi s-au înapoiat.

Alți țigani, vreo treizeci, au scăpat de la această acțiune specială, deoarece fuseseră trimiși într-un comando, pe la mijlocul lunii iulie. Printre ei și Leopoldina Papai".

În vagoane de vite

— Tatăl meu[2] era fierar comunal în Holzschlag. Aici, înainte de 1938, trăiau un număr mare de țigani. Eram oameni așezați la casele noastre. Constituiam atunci o familie mare cu nouă copii care se aflau parțial acasă, trei din frații mei erau însurați și aveau deja mulți copii. Cînd au început persecuțiile, sora mea măritată avea de pe acum patru copii. Încă din 1941, au venit să-l ridice pe tata, doi din frații mei și trei din surorile mele fiind duși la Sindisdorf, în apropiere de Pinkafels. Doi din frații mei și una din surorile mele au fost expediați la Litzmannstadt și n-am mai auzit niciodată vorbindu-se despre ei. Părinții mei și ceilalți frați și surori s-au înapoiat acasă și li s-au eliberat din nou cartele de alimente.

Dar în aprilie 1943 SS-iștii au revenit. Tata avea atunci peste 60 de ani. Eu n-aveam decît 14 ani, iar sora mea cea mică 10 ani. Am fost îngrămădiți în vagoane de vite. Dacă aceasta ar fi depins de autoritățile comunale, am fi rămas cu siguranță acasă. Primarul nostru avea lacrimi în ochi cînd ne-a văzut plecînd. Am făcut eforturi disperate ca să putem rămîne la noi acasă. Locuitorii aveau nevoie de serviciile unui fierar ca tata și de aceea noi reușisem să rămînem. Dar în aprilie 1943 era prea tîrziu și toate plîngerile n-au slujit la nimic. Trebuia să plecăm.

Am fost duși direct la Auschwitz într-un mare transport și am fost imediat afectați unor lucrări grele. Eu trebuia să car pietre de 10 kg. Am văzut chiar cum erau expediați evrei în camerele de gazare. Am observat unde se dezbrăcau și am găsit uneori de mîncare în hainele lor. Într-o zi, paznicii, trimițîndu-mă să dezgrop sfeclă, i-am zărit pe oamenii aceștia și chiar și azi mi se pare că aud plînsetele și vaietele unui bătrîn, rostite în idiș.

Părinții mei au murit la Auschwitz; tata de tifos. În vara anului 1944 am fost trimisă la Gross-Auschwitz, împreună cu sora mea, care îmi semăna ca o geamănă. Cînd ne-am înapoiat după opt zile în lagărul nostru, nu mai exista un țigan. Ni s-a spus atunci că toți au fost expediați în camera de gazare.

Curînd, sora mea și cu mine am fost trimise cu un mare număr de evrei la Ravensbrück. Mulți dintre ei au fost împușcați, alții au murit. După opt luni am fost expediați printr-un transport la Mauthausen, apoi la Bergen-Belsen. Lagărul acesta era cel mai groaznic dintre toate. Nu era nimic, absolut nimic de mîncare și dormeam pe pămîntul gol. La Bergen-Belsen ne-au eliberat englezii.

Din 36 membri ai familiei noastre, nu mai sîntem acum decît doi, sora mea care trăiește la Holzschlag și eu, care trăiesc aici, unde m-am măritat. Dar de cînd am zăcut în lagăre, sînt bolnavă de plămîni și n-am să mai fiu niciodată sănătoasă.

— Cîteva zile mai tîrziu[3], în cursul nopții, am auzit huruitul mașinilor, strigătele sfîșietoare ale femeilor și copiilor. A doua zi dimineața nu se mai auzea nici un zgomot din Zigeuner-Lager: domnea o tăcere de moarte. Ne-am dat lesne seama că a fost golit. Deținuții, care nu erau țigani, curățau barăcile și evacuau hainele, păturile și saltelele țiganilor; în timpul nopții toți țiganii au fost arși în crematoriu. Unde sînt oare copiii zgomotoși și nepăsători, care ieri încă, întocmai ca toți copiii din toate țările lumii, se fugăreau și se certau? Transformați în fum. Și de ce oare germanii i-au menținut luni întregi, în condiții de viață aproape suportabile, lăsînd impresia că vor să-i păstreze pînă la sfîrșitul războiului, și apoi deodată i-au expediat la crematoriu? Mister... Dar e oare cu putință ca mintea unui om care nu e german să fie atît de perspicace încît să pătrundă toată profunzimea filosofiei teutone?

Vii și morți în aceleași camioane

— Ne culcasem[4], cînd deodată zgomotul unor camioane mergînd pe șosea ne-a trezit. Ne-am dat seama că în lagărul învecinat, denumit al țiganilor, pătrundeau camioanele. În seara aceea, zgomotul mașinilor ne-a făcut să înțelegem grozăvia soartei ce le era rezervată. Bărbați, femei, copii, toți despuiați de haine, au fost îngrămădiți în camioane. Țipetele, vociferările ajungeau pînă la noi în mod clar. SS-iștii urlau, femeile aveau crize de nervi, copiii plîngeau, iar camioanele, pline vîrf cu prada lor, au plecat apoi cu toată

---

[1] Mărturia lui Hermann Langbein.

[2] Mărturia Leopoldinei Papai (manuscris aflat la Arhivele documentare ale Rezistenței austriece și monografia Selmei Steinmetz).

[3] Mărturia doctorului M. Nahon. Document B 3950, Centrul de documentare evreiască contemporană.

[4] Mărturia lui André Rogerie *Vivre c'est vaincre* (A trăi înseamnă a birui), Paris, 1946.

viteza spre crematoriu. Peste cîteva clipe toate aceste vieți omenești — care, în ochii germanilor, săvîrșiseră crima imensă și de neiertat de a fi țigan — au fost arse.

— Camioanele[1] au sosit la blocul orfanilor pe la ora 10.30 și la blocul de izolare pe la ora 23. SS-iștii, ajutați de patru deținuți, i-au luat cu ei pe toți bolnavii, dar și 25 de femei sănătoase, care fuseseră izolate de copiii lor.

— La ora 23[2], camioanele s-au oprit în fața spitalului. 50 pînă la 60 de persoane au fost încărcate într-un camion, bolnavii fiind astfel duși la camera de gazare.

— Nici țiganii infirmeriilor[3] nu au fost uitați. Și ei, conștienți de ce li se va întîmpla, se agățau de saltele, de fiarele paturilor. Mai mulți dintre ei au fost omorîți și s-a apelat la tot personalul pentru ca operația să fie îndeplinită. O femeie a sărit din camion, pe cînd acesta demara. Urla. Camionul s-a oprit și a dat înapoi. Doi bărbați au azvîrlit-o deasupra ușii din spate a camionului, ca pe un sac de cartofi.

— Au fost scene îngrozitoare[4]. Femei și copii îngenuncheau în fața lui Mengele și Boger, rugîndu-se: „Fie-vă milă, fie-vă milă de noi".

Dar nimic nu i-a înduplecat. Oamenii au fost bătuți cu brutalitate, călcați în picioare și îngrămădiți în camioane. O noapte îngrozitoare, macabră: Cîteva persoane, moarte în urma bătăilor primite, au fost zvîrlite, împreună cu cei vii, în camioane.

— Eram îndeajuns de aproape[5] ca să auzim bine înspăimîntătoarele scene de la sfîrșit, cînd deținuților de drept comun germani, înarmați cu ciomege și dispunînd de cîini, li s-a dat drumul în lagăr, împotriva femeilor, copiilor și bătrînilor. Strigătele de disperare ale unui băiat care vorbea limba cehă au sfîșiat deodată aerul. „Vă rog, domnule SS, lăsați-mă să trăiesc". Singurul răspuns a fost zgomotul unei bătăi zdravene cu ciomagul. Pînă la urmă, toți deținuții au fost îngrămădiți în camioane, care i-au dus la crematoriu. Cîțiva au încercat să reziste, unii dintre ei au declarat că sînt de naționalitate germană.

— Două zile[6] după lichidare, am întîlnit lîngă transformatorul electric un paznic SS, care era din satul părinților mei. El mi-a spus că „operația aceea specială" a fost de departe cea mai îngrozitoare din toate cîte au fost întreprinse la Auschwitz.

În ziua aceea i s-a dat să conducă un camion. Majoritatea paznicilor se împrieteniseră cu țiganii, unii dintre ei aveau chiar relații sexuale cu tinere deținute. Nu se poate vorbi propriu-zis de o indignare a SS-iștilor, doar de o oarecare rea voință, căci mai mulți țigani reușiră să evadeze. Nu au fost găsiți decît a doua zi. Mai mulți bărbați de naționalitate germană și care serviseră în armata Reichului înainte de a fi internați strigau că erau germani, că fuseseră decorați și că mai puteau lupta. SS-iștii, dezgustați, s-au suit în cabinele camioanelor. Subofițerii loveau cu patul puștii în portiere ca să-i facă să coboare. Nu s-a văzut niciodată așa ceva la Auschwitz. Ofițerii își scoaseră sabia din teacă și-și îndreptară arma nu împotriva țiganilor, ci a paznicilor mai blînzi. Totul a reintrat atunci în ordine. Țiganii carè știau ce-i așteaptă urlau. S-au încins bătăi și răsunau împușcături și cîțiva dintre ei au fost răniți. Au sosit întăriri SS cînd camioanele erau pe jumătate pline. Țiganii foloseau chiar cocoloașe de pîine ca proiectile. Dar SS-iștii erau prea puternici, prea antrenați, prea numeroși. Acest eveniment a contribuit totuși la scăderea moralului trupelor care, poate, pentru prima dată, considerau că o lichidare ca aceea a țiganilor era nu numai inutilă, ci nedreaptă. Da, ceva se schimbase la Auschwitz.

— Cineva strigase[7]: „Vin camioanele" și gitanii știau foarte bine ce înseamna asta, căci mulți SS-iști aveau prieteni printre gitani și cînd băuseră în tovărășia lor, le povestiseră totul fără să se sfiască. M-am ascuns într-un tufiș și am văzut cum erau bătuți gitanii și gitanele. Boger privea. Am văzut, de asemenea, cum erau scoși afară copiii care se ascunseseră sub paturile lagărului. Erau duși la Boger. El îi înjura — aveau între 4 și 7 ani — iar pe unii i-a luat de picioare și i-a zdrobit de zid.

— SS-iștii[8] și-au pus la bătaie toată brutalitatea din ei; nimic n-a ajutat ca să-i oblige pe deținuți să se urce de bună voie în camioane.

Dosare privite „cu dragoste"

— Pînă noaptea tîrziu[9] am auzit țipetele lor. Am știut astfel că rezistau. Gitanii au urlat toată noaptea și și-au vîndut scump viața.

— Auzeam[10] afară strigăte ca: „Criminal! Asasin!" Totul a durat mai multe ore. Apoi a venit un ofițer SS, pe care nu-l cunoșteam și mi-a dictat o scrisoare. Titlul era: „Tratament special executat". A scos scrisoarea din mașină. Dimineața n-au mai rămas deloc gitani în lagăr.

În zori[11] am văzut veselă împrăștiată și haine sfîșiate. În tot cursul nopții, coșurile crematoriilor nr. 1 și nr. 2 au împroșcat flăcări ce luminau cu o strălucire sinistră întregul lagăr. Cel al țiganilor, altădată atît de zgomotos, devenise tăcut și pustiu. Nu se mai auzea decît cîntecul mo-

---

[1] Mărturia lui L. Adelsberger: *Auschwitz-Berlin*, 1953.
[2] Mărturia lui M. Novitch.
[3] Mărturia inedită a lui Dazlo Tilany, Budapesta, 1964.
[4] Mărturia lui B. Nauman: *Auschwitz-Londres*, 1966.
[5] Mărturiile lui Kraus și Kulka: *Death Factory*, 1966.
[6] Mărturia inedită a lui Dazlo Tilany, Budapesta, august 1964.
[7] Mărturia colonelului Josef Piwko, ofițer polonez deportat la Auschwitz în ianuarie 1943. Audierea de la procesul Auschwitzului, 13 aprilie 1964.
[8] Mărturia lui Hermann Langbein.
[9] Procesul de la Auschwitz. Declarația lui Diamanski.
[10] Mărturia lui Steinberg (Langbein).
[11] Mărturia lui E. Heimler *The Night of the Mist* (Noaptea negurii), Londra, 1959.

noton al sîrmelor ghimpate, care se izbeau unele de altele, în timp ce ușile și ferestrele lăsate deschise nu încetau să clănțăne sau să scîrțîie din cauza vîntului puternic al stepelor volîniene...

Dimineața, focurile s-au stins. Trupurile țiganilor s-au transformat într-un morman de cenușă argintie, care se înălța în curtea crematoriului. Cadavrele a douăsprezece perechi de gemeni nu fuseseră aruncate în cuptoare. Înainte chiar de a fi îndreptați spre camera de gazare, doctorul Mengele a scris pe pieptul lor cu o cretă specială „Z.S.". Ceea ce însemna pentru disecție.

În colecția de cadavre figurau gemeni de toate vîrstele, de la nou născuți pînă la 16 ani. Deocamdată, cele douăsprezece perechi de cadavre zăceau lungite pe beton. Erau corpuri de copii cu pielea mată și părul negru. Clasarea gemenilor pe cupluri îmi făcea munca obositoare. Luam bine seama să nu-i amestec și să nu-i confund, căci dacă aș fi făcut inutilizabile aceste exemplare rare și prețioase pentru munca mea de cercetare, „criminalul doctor Mengele" m-ar fi obligat să plătesc cu viața.

Trecuseră numai cîteva zile. Stăteam cu el în sala de lucru, lîngă masă. Frunzăream dosarele unor gemeni cînd, pe coperta albastru deschis a unui dosar, am zărit o pată palidă de grăsime. În cursul disecției, eu manipulam deseori dosarele și astfel se putea să-l fi pătat. Doctorul Mengele mi-a aruncat o privire reprobatorie și mi-a spus, cu cea mai mare seriozitate: „Cum poți proceda într-un mod atît de nepăsător cu dosarele astea, pe care eu le privesc cu atîta dragoste!" Cuvîntul „dragoste" a ieșit de pe buzele doctorului Mengele. Am fost atît de uluit, încît n-am putut rosti un cuvînt spre a-i răspunde. Mi-am petrecut o lungă după-amiază discutînd cu doctorul Mengele spre a lămuri unele probleme neclare. În sala de disecție și în laborator, eu nu mai sînt un umil deținut, ci apăr și explic punctul meu de vedere, întocmai ca la un consiliu medical, unde aș fi tratat de la egal la egal. L-am contrazis pe doctorul Mengele dacă n-am fost de acord cu una dintre ipotezele lui. Cunosc bine oamenii. Mi se pare că atitudinea mea fermă, frazele mele măsurate și tăcerile mele prelungite sînt calități datorită cărora am reușit ca doctorul Mengele, în fața căruia chiar SS-iștii tremurau, să-mi ofere o țigară în cursul uneia din discuțiile noastre animate și să mă salute înainte de a pleca.

— În lagărul țiganilor[1], 10 849 de femei și 10 094 de bărbați au fost internați. După datele oferite de muzeul din Auschwitz, mai puțin de 3 000 au fost transferați în alte lagăre. Nu se poate stabili exact cifra celor care au murit înaintea lichidării acestei secții de la Birkenau.

Traducere de
Paul B. MARIAN

[1] Mărturia lui Hermann Langbein.

În episodul următor:
• Ultima țigancă din Europa • Mai rău decît cum s-a procedat cu evreii • „Aici o să vă simțiți bine" • „Toți țiganii au zburat prin coș"

Lavra Sfintei Treimi din Serghievo

(Urmare din p. 57)

putut nimici. Înflorirea așezării este ușor de măsurat după trăinicia și frumusețea clădirilor, după intensitatea viețuirii și creației din cuprinsul lor. Mănăstirea era fortificată și a fost înzestrată cîndva cu peste 200 de mii de desiatine de pămînt. A fost capabilă să reziste unui asediu polonez timp de 16 luni la începutul secolului XVII, cînd chiar Moscova a fost ocupată *(Magazin istoric,* nr. 9/1970). Biserica principală, construită în 1423, are iconostasul zugrăvit de pictori de seamă, între care marele Andrei Rubliov. În secolele XV-XVIII noi zidiri au fost adăugate așezării, căreia îi creșteau mereu importanța și numărul de viețuitori: biserica Sfîntului Duh din 1477, monumentala catedrală a Adormirii zidită în anii 1559-1585, biserica sfinților Zosima și Savatie din 1637, trapeza de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, biserica sfîntului Ioan Botezătorul, biserica Smolenskaia și altele. Lavra Sfintei Treimi a fost deopotrivă centru de trăire spirituală și de creație artistică, ilustrat prin personalități ca filosoful Constantin Leontiev, care s-a sfîrșit acolo, prin operele unor mari pictori de fresce și icoane ca Rubliov, Dionisie și Ușakov, meșteri în orfevrărie ca Amvrosii, sculptori ca Ermilin și alții. În epoca mai nouă aici au funcționat un seminar teologic și Academia Teologică din Moscova.

Astfel, după 1917 la Lavra Sfintei Treimi a cuviosului Serghie au fost concentrate principalele activități tolerate de putere ale Bisericii Ortodoxe Ruse: învățămîntul superior pentru formarea de tineri preoți, continuitatea vieții monahale, tipărituri religioase, toate, firește, sub severa supraveghere a autorităților laice.

Dar pelerinul român la Mănăstirea Sfintei Treimi va afla acolo nu numai pilda reconfortantă a rezistenței Ortodoxiei Ruse din secolul nostru, ci și ecouri ale străvechilor relații spirituale cu așezămintele monahale românești, îndeosebi din vremea stăreției cuviosului Paisie Velicicovschi la Dragomirna, Neamțul și Secul. Va afla acolo dovezile intensității propriei noastre trăiri ortodoxe din trecut și ale iradierii ei pînă departe, în Rusia de Miazănoapte. ■

IULIE 1942

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• Monitorul Oficial **publică o decizie a Subsecretariatului de stat al înzestrării naționale care introduce drastice restricții în circulația autovehiculelor. Acestea nu vor mai putea fi utilizate decît în baza unui carnet de bord care va cuprinde traseul și numele persoanelor aflate la bordul lor.**

Decizia prevede aspre sancțiuni pentru cei care vor folosi autoturismele proprietatea statului, a instituțiilor de utilitate publică, de binefacere și a tuturor societăților considerate ca atare în alt scop decît în interesul serviciului, dovedit cu ordin de serviciu.

• La Casa **de pensii a ziariștilor au loc ultimele dezbateri asupra ante-proiectului de lege al acestei instituții. După audierea rapoartelor, sînt depuse numeroase amendamente, textul definitiv al proiectului de lege urmînd a fi înaintat guvernului.**

• La **jumătatea lunii iulie 1942, se judecă la Ploiești procesul intentat de descendenții de sînge ai lui Bogdan Petriceicu-Hașdeu în vederea atribuirii averii rămase de pe urma scriitorului.**

Invocînd ultimul testament olograf al acestuia, făcut la 15 august 1907, descendenții lui B. P. Hașdeu — baronul Erwin P. Hașdeu și căpitanul (r) Ștefan Hașdeu — cer anularea unui alt testament autentic făcut în favoarea avocatului Iulius Dragomirescu din București și a moștenitorilor lui C. M. Cioran.

După șapte ani de succesive amînări, Tribunalul respinge apelul moștenitorilor lui Hașdeu, dispunînd ca toată averea, manuscrisele și bunurile scriitorului să rămînă în patrimoniul Academiei Române.

• Comandamentul **Militar al Capitalei, constatînd, cu prilejul razliilor efectuate în București, că nu toți cetățenii posedau asupra**

După mai bine de un an de la intrarea țării într-un război necruțător, care seceră multe vieți omenești și lasă numeroase trupuri sfîrtecate, problema reintegrării invalizilor în societate se impune cu tot mai multă stringență. Într-un editorial intitulat *Reeducarea invalizilor*, ziarul *Acțiunea* din 29 iulie semnalează cîteva din aspectele acestei dureroase probleme sociale, sugerînd că ea poate căpăta și un caracter exploziv: „Un om care și-a riscat viața pentru patrie, jertfindu-și sănătatea sau o parte a trupului său, merită pentru totdeauna recunoștința noastră. Această recunoștință se concretizează de obicei sub forma unei pensii ce variază cu gradul de invaliditate.

Ea este servită individului nu numai în tot cursul vieții lui, ci și copiilor săi pe timpul minoratului lor.

Pensia însă rezolvă numai latura materială a problemei, așa cum respectul arătat de societate fiecărui invalid rezolvă pe cea morală.

Un invalid este însă un om cu sufletul sensibilizat de suferință și susceptibil de a fi minat de gînduri pesimiste, imediat ce a părăsit spitalul, pentru a reintra în viața din care a plecat înainte de a se duce pe front.

Cît a stat în spital, el a continuat să se simtă un erou, mîndru de sacrificiul său. Gîndurile situației sale viitoare nu l-au frămîntat prea mult, certitudinea pensiei fiind suficientă pentru a risipi orice îndoială.

După ce părăsește spitalul, după ce clocotul vieții începe să se desfășoare în fața ochilor lui, el redevine un om. Un om însă, ce se simte infirm, ce se simte stînjenit în mișcări, incapabil să trăiască viața așa cum pretind legile ei. Dintr-un optimist, va deveni atunci un pesimist. Sufletul său abătut va germina mereu gînduri întunecate ce-l pot transforma dintr-un element dinamic al societății într-unul static, dizolvant"[1].

Sub raport militar, marile evenimente ale lunii iulie 1942 reflectate în presă sînt: căderea după 250 de zile a orașului Sevastopol, bătăliile crîncene în sectorul Voronej, cele din nordul Caucazului, continuate apoi cu cele din cotul Donului. Pe plan politic însă problema care se impunea tot mai puternic este: cînd vor debarca Aliații pe continent sau, cu alte cuvinte, cînd va fi

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

Cum se distrau bucureştenii in vara anului 1942: — unii la ştrand..

...alţii in Cişmigiu, la cură de ape minerale...

creat ceea ce de pe atunci se numea „al doilea front". Într-un articol publicat în ziarul *Curentul*, din 30 iulie 1942, intitulat *Anglia şi al doilea front*, Pamfil Şeicaru, sceptic într-o asemenea eventualitate, scrie: „Pot să facă masele engleze manifestaţii, să impună guvernului măsuri urgente — guvernul va continua să aibă urechile vătuite cu indiferenţă totală, fiindcă nu acceptă indicaţiile mulţimii: «animalul cu capete uşoare», cum îi spuneau vechii greci".

Această pretinsă rezistenţă a guvernului britanic la cererile opiniei publice de a deschide cel de-al doilea front este astfel explicată de Pamfil Şeicaru: „Să sacrifice englezi pentru Stalin şi pentru salvarea Rusiei, să fim serioşi. În cumpănirea intereselor engleze, asemenea investiţii nu intră". În continuare, directorul ziarului pronostichează că, după ce Rusia avea să fie doborîtă, „forţa germană rămînînd intactă şi debarcarea pe continent o imposibilitate, iar popoarele Europei vor fi aflat condiţiile unei mulţumitoare convieţuiri nemailăsîndu-se ispitite de chemările de sirenă ale Angliei, Londra va căuta să încheie pace în orice condiţii, ca un negustor ce nu mai are altă ieşire decît falimentul".

În ciuda războiului, existau anumite interese ale statelor beligerante ce trebuiau prezervate chiar pe teritoriile ţărilor cu care ele se aflau în conflict. *Universul* din 12 iulie 1942 oferă un tablou al unei situaţii puţin cunoscute ori chiar greu de înţeles de către marele public. Citäm: „*Elveţia* apără interesele Germaniei în Anglia, în coloniile şi protectoratele ei (cu excepţia Uniunii Sud-Africane, Rhodeziei de Vest, Rhodeziei de Sud, Palestinei şi Transiordaniei), în Statele Unite ale Americii, în Irak, Haiti, precum şi în Siria şi Liban, deoarece aceste colonii franceze se află în clipa de faţă sub ocupaţie engleză.

Suedia apără interesele Germaniei în Iran, Mexic şi Egipt. Interesele Germaniei în Uniunea Sud-Africană, în Rhodezia de Vest, în Rhodezia de Sud, în Palestina şi Transiordania, apoi în ultimul timp şi în majoritatea ţărilor din America de Sud, precum şi din America Centrală sînt apărate de *Spania*.

Bulgaria care, după cum se ştie, se află în război numai cu Anglia şi Statele Unite ale Americii, apără interesele Germaniei din Rusia Sovietică.

Suedia apără în Germania interesele Statelor Unite, Angliei, Rusiei Sovietice, Egiptului şi ale unei mari părţi a ţărilor din sudul şi centrul Americii.

Spania apără în Germania interesele Boliviei şi ale Paraguayului.

Cronică măruntă

lor acte care să certifice situaţia lor militară, hotărăşte ca, de la 1 iulie 1942, portul acestor documente să fie obligatoriu.

● După **cum arată ziarul** Timpul **din 2 iulie 1942, inventatorul ochelarilor ar fi fost un călugăr italian din secolul XIII. Atunci s-ar fi recunoscut pentru prima oară că scrisul poate fi mărit artificial prin segmente de glob de sticlă.**

● La Cernăuţi **este constituită Asociaţia refugiaţilor ardeleni. Adunarea este prezidată de părintele Ion Lucaciu, fiul marelui Luptător pentru drepturile românilor din Transilvania, dr. Vasile Lucaciu.**

● Presa **italiană, citată de ziarele româneşti, anunţă că vulcanul Etna erupe prin cinci cratere, aflate la o altitudine de 2 400 metri deasupra nivelului mării. Riul de lavă, care se scurge din direcţia sud-vest spre nord-vest, are o lungime de 2 kilometri.**

● Luigi Pirandello, **scriitor de notorietate universală, împlineşte 75 de ani. Revoluţionînd teatrul atit prin teme şi acţiune, cit şi prin tehnică şi regizorat, opera lui, jucată cu nedezmînţit succes pe toate marile scene ale lumii, a rămas răsplătită cu Premiul Nobel.**

● Pentru **a impulsiona creşterea producţiei de săpun în condiţiile economiei de război, în Slovacia este organizată o colectă de oase. Predarea a 100 kilograme oase dă dreptul la primirea a 4 kilograme săpun de rufe.**

● Regimul **bunurilor proprietate a supuşilor statelor cu care România se află în stare de război capătă o nouă reglementare prin decretul-lege publicat în** Monitorul Oficial, **din 3 iulie 1942.**

Articolul I precizează: „În termen de 30 zile de la publicarea legii de faţă, toţi supuşii statelor cu care România se găseşte în

IULIE 1942

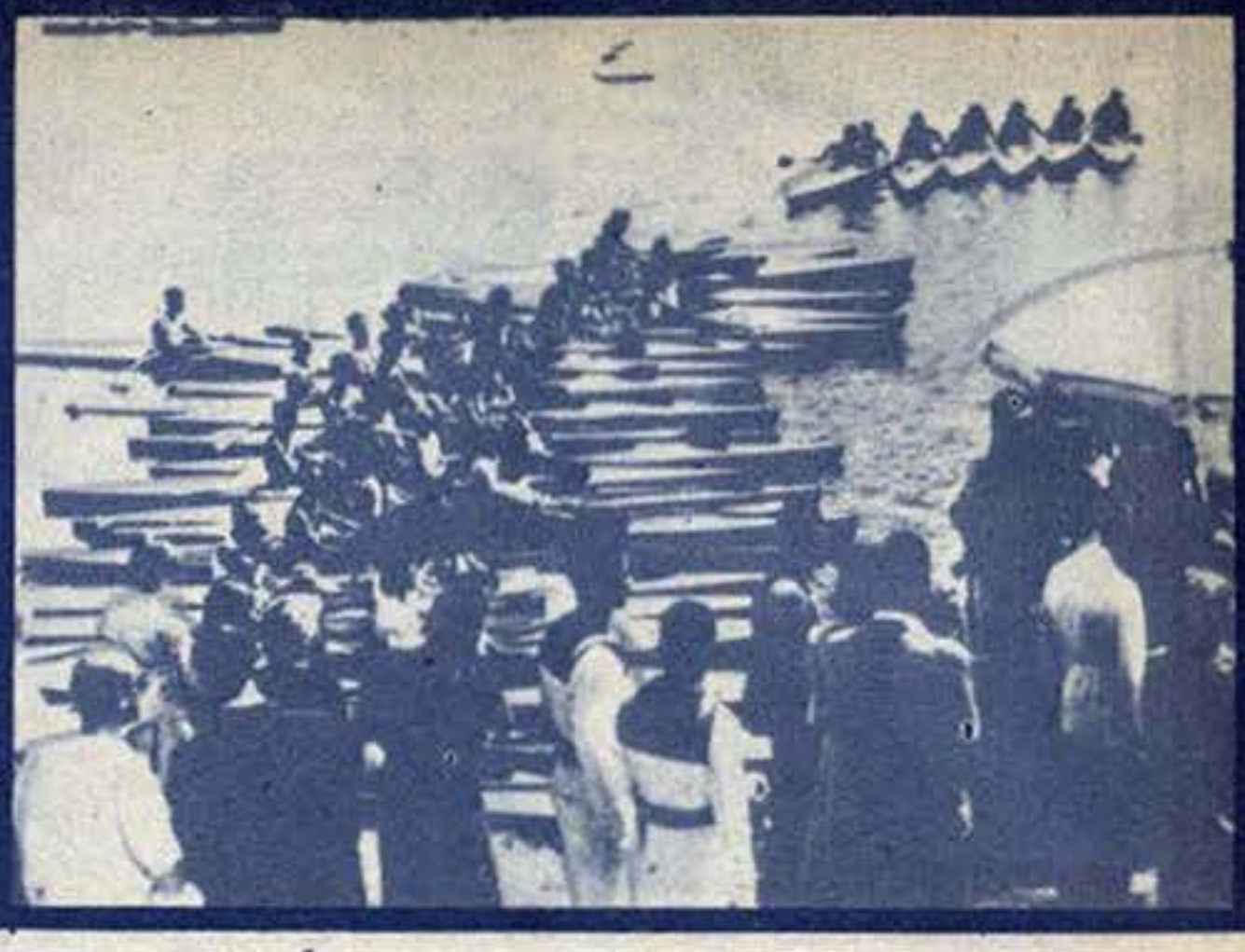

...sau la concursuri pe lacul Floreasca de Ziua Apelor

Cronică măruntă

stare de război şi care au bunuri, drepturi sau interese pe teritoriul statului român sînt obligaţi a face declaraţiuni în care să arate bunurile mobile sau imobile, creanţe, acţiuni, titluri de credit, obligaţiuni de orice fel sau orice alte valori mobiliare pe care le-ar poseda".

În încheiere se precizează că contravenienţilor la aceste prevederi li se vor confisca respectivele bunuri în folosul Centrului Naţional de Românizare.

• Buletinul demografic al României, **editat de Institutul de statistică publică, comunică datele despre mişcarea populaţiei în luna octombrie 1941.**

Astfel, se poate constata că în luna repectivă, pe teritoriul naţional, au fost înregistraţi: născuţi vii — 41 801; excendent natural — 15 356; căsătoriţi — 17 334.

Cu un an înainte, în octombrie 1940, situaţia se prezenta astfel: născuţi vii — 30 925; excedent natural — 10 932; căsătoriţi — 17 468.

• Din **declaraţiile făcute presei de gen. N. Stoenescu, ministrul finanţelor, rezultă că valoarea totală, a subscrierilor de la Împrumutul Reîntregirii este de 18 miliarde lei.**

• Pentru **asigurarea liniştei şi odihnei locuitorilor Bucureştilor, generalul Nicolae C. Pălăngeanu, prefectul poliţiei Capitalei, dă o ordonanţă care, printre altele, prevede: Art. 1. Se interzice cu desăvîrşire, în timpul nopţii, zgomotul sub orice formă care ar putea constitui o tulburare a liniştei publice şi ordinei cetăţenilor ca: vociferările, ţipetele, cîntecele în locuinţe şi pe stradă, precum şi trîntirea pe trotuare sau pe stradă a coletelor grele etc.**

Ea a fost completată, a doua zi, de o altă ordonanţă care stipula că, pentru preîntîmpinarea furturilor şi spargerilor, porţile şi uşile

Portugalia reprezintă interesele Braziliei".

După cum se vede, unele ţări — ca Elveţia, de pildă — puteau reprezenta, în acelaşi timp, interesele a două ţări aflate în război una împotriva alteia.

Evident, nu era vorba de interese politice, ci — de cele mai multe ori — de comunicări, proteste, explicaţii ce puteau interveni între ţările beligerante.

De asemenea, statul care prelua interesele unui beligerant se îngrijea de plecarea în bune condiţii a corpului diplomatic şi consular, putea înlesni călătoria resortisanţilor ţării pe care o reprezenta, controla tratamentul aplicat persoanelor civile şi prizonierilor internaţi în lagăre şi veghea asupra averilor supuşilor străini.

Cunoscutul critic şi istoric de artă, prof. G. Oprescu, semnalează, în ziarul *Universul* din 14 iulie 1942, existenţa unor izvoare iconografice extrem de importante pentru istoria comerţului românesc. Este vorba de o nebănuită şi mare colecţie de tablouri, alcătuită din iniţiativa d-rului N. I. Anghelescu, păstrată în palatul Camerei de Comerţ şi cuprinzînd, printre altele, peste o sută de portrete de staroşti ai neguţătorilor de odinioară.

G. Oprescu explică şi cum au luat naştere aceste tablouri: „Cei mai mulţi [negustori] călătoreau la Viena şi la Lipsca. Acolo ei aflau care sînt cei mai buni portretişti şi se adresau acestora pentru portretele lor şi ale soţiilor. Aşa s-a întîmplat că în colecţia Camerei de Comerţ sînt azi aproximativ douăzeci şi cinci de portrete excelente semnate de Johann Frankenberger, între 1846 şi 1869, fără să mai vorbim de cîteva portrete de pictori români, cam din acelaşi interval, şi ele demne de a fi cunoscute, printre care unul pe care îl bănuiesc de Mişu Popp şi altul, nesemnat, dar probabil de Livaditi.

Frankenberger [1804-1874] era unul din pictorii cei mai «en vogue» din acea vreme, instruit la Academia de la Viena, medalist cu experienţă, căutat de generali, de consilieri intimi şi chiar de nobleţă.

Pe de altă parte — mai adaugă autorul — în epoca de început a fotografiei o seamă de negustori români şi-au comandat în străinătate litografii spre a le împărţi la prieteni şi rude. Astfel, neguţătorul Alex. Chirilof şi-a făcut, în 1845, portretul la cel mai mare litograf austriac, Krieruber".

Împlinirea unui sfert de secol de la moartea lui Titu Maiorescu este marcată de întreaga presă românească, cotidiană şi periodică. Revista *Vremea* consacră marelui critic, estetician şi bărbat de stat cea mai mare parte a numărului său din 12

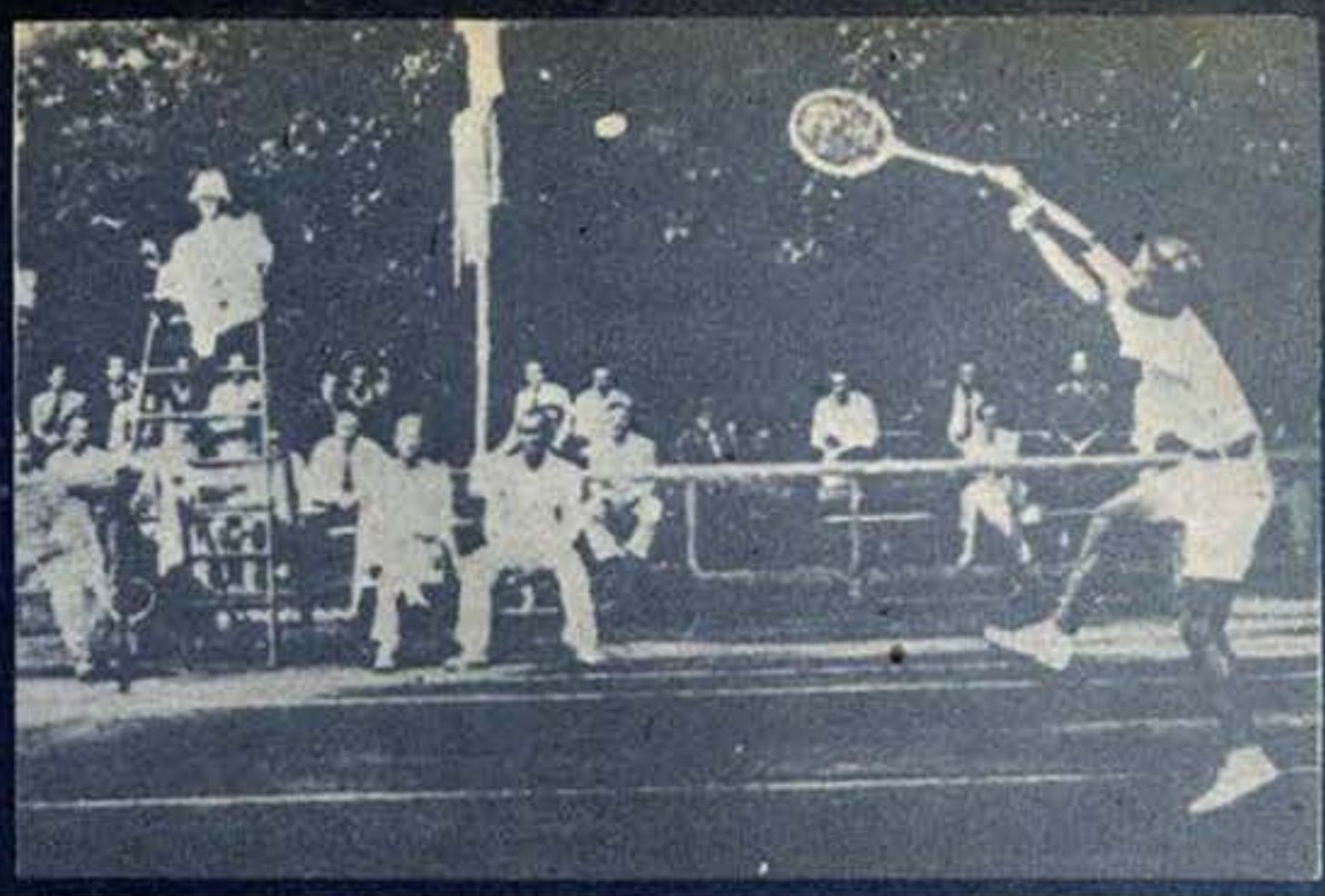

Românul Marin Viziru într-o fază spectaculoasă a jocului

iulie 1942, publicînd articole de Eugen Lovinescu, Al. Philippide și Vasile Netea, reflecții ale lui N. Iorga și A. D. Xenopol, extrase din *Istoria literaturii române* a lui G. Călinescu sau amintiri ale celor care l-au cunoscut pe Titu Maiorescu. Iată, de pildă, mărturia lui Anghel Demetriad despre parlamentarul Titu Maiorescu, înzestrat cu însușiri de orator ieșite din comun: „D. Maiorescu se ridică. Deputați sau senatori, admiratori sau curioși, care pînă atunci stăteau de vorbă prin camerele laterale, vin din dreapta și din stînga în sala de ședințe. O tăcere religioasă domnește. Momentul e solemn, toate privirile sînt îndreptate asupra oratorului. Cu capul și pieptul puțin aplecate înainte, cu mîinile sprijinite de pupitru, cu fața puțin palidă dar neturburată, cu ochii către președinte, d-sa pronunță cuvintele: «Domnilor deputați» și exordiul său începe, de regulă, cu un punct luat din discursul preopinentului. D-sa știe perfect de bine că acest proemiu [început] este cel mai bun, pentru că presupune că oratorul nu l-a compus acasă, ci acolo pe loc, și această presupunere mărește încrederea auditorilor în talentul oratorului. Treptat, treptat, încrederea în sine îi vine, șirul ideilor sale se limpezește, curagiul îi crește, discursul se desfășoară ca un fir neîntrerupt dintr-un caer abundent, interesul se mărește cu cît oratorul înaintează, pentru că o idee se adaugă la alta, un argument mai energic la cel precedent și astfel se făurește nedestructibila spirală a dialecticei sale, ca un formidabil boa constrictor, își strînge inelele din ce în ce mai tare, mai înfricoșat, în jurul adversarului său... prin răceală, flegmatică stăpînire de sine, prin puterea logicei și corectitudinea formei, d. Maiorescu este un luptător parlamentar de o forță unică“

Timpul din 2 iulie 1942, publica și el un editorial semnat de I. Rădulescu-Pogoneanu, în care lansează următorul îndemn: „Tineri români, citiți pe Maiorescu. Învățați de la el a vă cultiva, a vă instrui și a vă educa continuu, a pune persoana voastră în slujba cauzelor și a intereselor naționale, nu în a ambițiilor personale sau a unor interese mărginite“.

Un frumos și amplu articol al lui Radu D. Rosetti oferă date extrem de interesante atît asupra genealogiei acestuia, cît și a raporturilor scriitorului cu înaintașii săi: „N-am făcut caz de boierie niciodată. Sîntem ce sîntem prin noi înșine. Democrat ca și C. A. Rosetti — un fel de văr al lui tata-mare, multă vreme ostracizat de familie fiindcă «își înjosise numele» făcînd comerț — deși cu «rude la Ierusalim»; nepotul Zoei Bengescu, mare doamnă de onoare a M.S. reginei Elisabeta, al lui Titu Maiorescu și al președintelui Academiei Române, Jak Negruzzi etc. etc.,

Cronică măruntă

imobilelor din Capitală vor trebui să fie închise de la ora 10 seara pînă la 6 dimineața.

● Un șofer **de piață, de pe taximetrul II 928 B este internat în lagăr pe 30 de zile. Motivul: aroganță, atitudine necuviincioasă și obrăznicie față de pasageri, refuz de a elibera tichetul mașinii (act doveditor pentru efectuarea cursei** — n.n.) **și refuz de a face cursa.**

● La **10 iulie 1942, deasupra Capitalei este văzut, timp de 5 ore și jumătate, un planor de tip „Meize“, pilotat de instructorul de zbor fără motor Gheorghe Brănescu. „Această performanță** — comentează ziarul Timpul — **este prima dovadă că se pot executa zboruri de mare anvergură și la noi în țară și mai cu seamă în regiunea Bărăganului“.**

● În vederea **sporirii producției de ulei și, odată cu ea, a rației de ulei distribuită cetățenilor, Subsecretariatul de stat al aprovizionării cere tuturor celor ce au posibilitatea (fabrici de marmeladă, fabrici de țuică, de bulion, proprietari de ferme și vii) să adune sîmburii de prune, de roșii și struguri spre a-i oferi în cantități cît mai mari oficiului fabricilor de uleiuri vegetale. Amintitul subsecretariat atrage atenția că este vorba de o materie primă prețioasă, ce poate fi utilizată cu succes la îmbunătățirea alimentării populației.**

● La 18 iulie, **teatrul de revistă Alhambra anunță un mare element de atracție al spectacolului său** Atlantida la Alhambra: **temperatura în sală 18°.**

● Feldmareșalul **von Manstein, cuceritorul Sevastopolului, sosește la Predeal spre a-și petrece un scurt concediu de odihnă — anunță presa bucureșteană din 18 iulie 1942.**

O pagină din *Timpul* **semnalată de Victor Eftimiu reînvie viața Bucureștilor de odinioară**

IULIE 1942

Citeva dintre cununiile muncitoreşti de la biserica Sf. Spiridon din Capitală, organizate cu concursul Oficiului „Muncă şi lumină"

Cronică măruntă

prin evocarea cafenelei literare de altă dată: „*Imperialul* — îşi aminteşte Victor Eftimiu — făcea colţul străzii Imperiale spre Calea Victoriei, acolo unde se ridică astăzi aripa neterminată a Palatului regal.

Veneau la cafeneaua lui Kübler: Arthur Stavri, I. B. Hetrat, Ilarie Chendi, Şt. O. Iosif, D. Anghel, Andrei Naum, P. Cerna, I. Dragomir. C. Sandu Aldea, Ion Adam, Ion Bîrseanu, I. U. Soricu, C. Ardeleanu şi alţii.

Peste drum, acolo unde astăzi nu mai e nimic, fusese cafeneaua High-Life, **pe urmă un garaj de automobile, pe urmă Cafeul-Restaurant Corso, cel mai frumos al Bucureştilor, închis şi dărîmat în 1938.**

La High-Life trona în faza lui finală Alexandru Macedonski, [1854-1920], înconjurat de tinerii săi ciraci, printre care răposatul Oreste, Ionel Pavelescu şi şeful «splendidei generaţii» poetul Al. Stamatiad.

Fază finală — întrucît campionii maestrului, în frunte cu fermecătorul Mircea Demetriad, adepţii de odinioară ai cafenelei şi grădinii Boulevard, se duseseră unii cîte unii.

Atunci a făcut irupţie, proaspăt reîntors de la Paris, un poet cu barbă roşcată, cu şapcă şi ochelari, Ion Minulescu [1881-1944].

Exuberant, familiar, cu gesturi largi dezordonate, cu ţipete stridente, cîntăreţul Romanţelor pentru mai tîrziu, **năvălea ca un torent din metropola de care era plină imaginaţia noastră şi spre care tindeau toate aspiraţiile sufletului nostru nostalgic. Aducea amintiri şi cîntece din Cartierul Latin, din Montmartre şi de la Noctambules, cîntate de Paul Delmet, Maurice Baukay, Xavier Privas, Vincent Hispas, Maurice Legay, trubadurii spirituali şi lirici ai cabaretelor pariziene".**

n-am apelat la ajutòrul lor în nici o împrejurare.

Puţinele galoane pe care le am, le-am cîştigat cu sudoarea frunţii.

Mărturisesc cu ruşine că nu m-am interesat prea mult de strămoşi. Ba, să nu mint, am speculat mania unuia, cîţiva ani. Îl chema, *comitele* Nicolae de Rosetti şi ţinea la blazon lucru mare. Îi aflasem meteahna şi cum aveam nevoie de franci, se zicea mai mult aşa leilor pe atunci, mă înfiinţam.

După ce-i sărutam mîna respectuos — era foarte bătrîn şi locuia în casele proprii, exact peste drum unde se sfîrşea strada Maria Brutaru, azi general Budişteanu — după ce-i aduceam acest gest de veneraţie ca totdeauna, rămîneam în admiraţie dinaintea unei diplome îngălbenite de vreme, atîrnată în birou, în aşa fel ca să fie văzută de toţi: «Spre sporirea graţiei noastre, noi Ferdinand I, împărat al Austriei, dăm domnului Nicolae Rosetti dreptul de a purta titlul de noblete de conte, conferit bunicului său de înaintaşul nostru Carol al VI-lea la 1733 (Cartea Regească nr. 469)», descifram tare patalamaua, pentru a nu ştiu cîta oară, spre satisfacţia moşneagului orgolios care, şi el, pentru a nu ştiu cîta oară, îmi explica în ce împrejurare familia noastră a fost înnobilată.

Urma apoi, iar în recidivă, examinarea unei peceţi enorme cu deviza Rosetteştilor *Sereno aut nubile sarpes* (În senin şi în negură dîrz), operaţie care se termina totdeauna cu un discurs:

— Voi, ăştia tineri, nu vă daţi seama ce va să zică să te tragi din neam mare. Noi, bătrînii — cei din familia noastră de pildă — ne mîndrim că ne coborîm din Anton Ruset, domnul Moldovei, că sîntem înrudiţi cu Constantin Brîncoveanu, domnul Munteniei, şi am fi fericiţi dacă am închide ochii ştiind că nepoţii şi strănepoţii noştri vor duce şi mai departe respectul herbului Rosettesc".

Date interesante prezintă şi articolul istoricului Gh. Ungureanu, directorul Arhivelor Statului din Iaşi, apărut în *Curentul* şi în care se stabileşte data naşterii poetului Vasile Alecsandri: „Următorul act eliberat de «Decarteria Sf. Mitropolii» cu no. 333 din 12 iulie 1835 şi care poate fi văzut şi cercetat de oricine va voi să se convingă credem că va pune capăt discuţiilor, stabilindu-se data de naştere *14 iunie 1818*.

Pe acelaşi act se găseşte şi următoarea notiţă făcută de tatăl poetului: «Vasilică este născut la 14 iunie 1818, în tîrgul Bacăului, botezat în legea pravoslavnică de preotul Ioan de la biserica numită Precista din Bacău; iar naş i-a fost moşul său Mihalache Kozoni»". ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

O scriere specială închinată aportului aromânilor la tipărirea şi elaborarea cărţilor la noi nu cunoaştem. Există însă numeroase referiri la acest subiect în lucrări cu o tematică mai generală, cum ar fi cele de istorie, de istorie literară etc. Cîteva dintre ele (ca repere importante) trebuie amintite: Bibliografia românească veche, **datorată lui Ioan Bianu, Nerva Hodoş şi Dan Simonescu, apoi** Macedoromânii. Etnografie. Istorie. Limbă, **de Th. Capidan, apărută în 1942 şi, mai recent,** Dicţionarul literaturii române de la origini pînă în 1900, **editat de Academia Română în 1979. O bibliografie specială consacrată contribuţiei aromânilor în această privinţă nu există însă şi întîrzie în mod inexplicabil.**

AROMÂNI

ÎN LUMEA CĂRŢII VECHI ROMÂNEŞTI

Dr. ALEXANDRU LIGOR

Caracaşii, Darvarii...

S-a considerat şi, se crede încă, de către unii cercetători (de pildă, Sextil Puşcariu) că unul dintre iluştrii cărturari de demult, cu rosturi anume în trecutul cărţii româneşti, mitropolitul Dosoftei (*Magazin istoric*, nr. 3/1975) ar fi fost, prin obîrşie, aromân. Ipoteza se sprijină pe faptul că mitropolitul moldovean a cerut protecţie pentru ruda sa din Lvov, Kiriac Papară (această familie din Galiţia era de origine macedoromână), persecutat de episcopul Iosif Şumleanski. Deşi controversa pe această temă continuă, nu ne-am putut permite, acum, observaţii critice, neavînd la îndemînă date certe pentru o discuţie de substanţă. Am menţionat doar faptul ca atare, peste care n-am putut trece oricum.

Cert este că, în rîndul aromânilor, au existat cîteva familii cu un rol de seamă în istoria tiparului românesc, în editarea unor cărţi de mare valoare în cultura română.

Lui Dimitrie Caracaş, medicul, conducătorul spitalului Pantelimon (aşezămînt întemeiat în 1735), i s-a publicat la Viena, în greceşte şi latineşte, volumul *Poeme medicale* (1795), carte însemnată şi foarte rară azi. Medic era şi fiul său, Constantin Caracaş, prin grija căruia s-au adunat fondurile necesare ridicării unui cunoscut lăcaş de sănătate — spitalul Filantropia. Dar a fost şi el un iubitor de carte românească, sprijinind şi din punct de vedere material apariţia unora dintre ele. Printre acestea s-a aflat şi celebra *Legiuire Caragea* scoasă în anul 1818, contribuţia sa fiind consemnată chiar în foaia de titlu. Tot el a sprijinit apariţia, în 1820, în tipografia „de la Cişmeaua răposatului Mavrogheni", a cărţii purtînd titlul *Cuvinte sase pentru preoţie*. În acelaşi an şi tot la Bucureşti a

ieşit de sub teascuri un *Penticostar* în a cărui prefaţă, printre eforii tipografiei, cel dintîi este înserat numele lui Constantin Caracaş, „doftorul politiei". Prezenţa sa, în calitatea menţionată, o constatăm şi în paginile unei *Psaltiri* bucureştene apărută în ultimul an al celui de-al treilea deceniu al sec. XIX, carte cu literă aleasă, cu frumoase ornamente şi imagini îngrijit executate. În 1830, „doctorul în medicină şi filosofie" C. Caracaş a publicat prestigioasa lucrare ştiinţifică şi, azi, preţios izvor istoric, intitulată *Topografia Ţării Româneşti şi observaţiuni antropologice privitoare la sănătatea şi bolile locuitorilor ei.*

Darvari, prin numeroşii săi reprezentanţi — Constantin, Dimitrie, George, Ioan, Marcu ş.a. — a fost o altă familie aromână fericit implicată în activităţile de elaborare sau publicare a cărţilor, mai ales la începutul veacului trecut. Constantin I. Darvari, cunoscut medic şi el, este autorul unei remarcabile lucrări ştiinţifice cu profil medical datînd din 1785. Unii cercetători consideră, şi nu fără temei, că *Higiena stomacului,* lucrare tipărită în greceşte la Iaşi în 1814, ar fi tot opera sa. Cert este însă, privitor la apariţiile editoriale ale vremii, că printre susţinătorii tipăririi cărţii cu titlul *Uşa pocăinţei* (1812) s-a numărat şi doctorul C.I. Darvari. Asupra acestei cărţi se cade să ne oprim o clipă, pentru a remarca un aspect ce interesează în chip deosebit: legăturile interromâneşti, pe care tipărirea cărţilor le-a facilitat. Lucrarea amintită mai sus a apărut la Braşov, „cu blagoslovenia şi prin mijlocirea" mitropolitului Ţării Româneşti, Dosithei, cu cheltuiala lui Constantin Ioan Boghici, „spre folosul de obşte al pravoslavnicilor creştini"; fusese tălmăcită şi s-a „diorosit" de către Rafail, monahul de la mănăstirea Neamţ; au ajutat la imprimarea ei, în afara mitropolitului muntean şi a lui C.I. Darvari, episcopii de Buzău şi de Argeş, membri din familiile Brîncoveanu, Golescu, Văcărescu ş.a.

Nicolae Darvari, însemnat cărturar, a publicat la rîndul său mai multe lucrări, cu o tematică diversă: istorie, pedagogie, filosofie etc. Amintim dintre ele: *Istoria universală pe scurt,* în două volume, tipărită la Viena în 1817-1818, cum se specifică chiar în pagina de titlu, cu cheltuiala fraţilor Ioan şi Marcu Darvari; *Mai nainte gătire spre cunoştiinţa de Dumnezeu,* apărută în 1818 la Buda, în traducerea lui Eufrosin Poteca; *Culegere de înţelepciune,* apărută în 1827 la Bucureşti, în traducerea lui Iancu Nicolae Moldoveanu şi care cuprinde şi o interesantă *Precuvîntare* a autorului din care citäm: „Această cărticică este o adunare din deosebite cărţi a multor bărbaţi înţelepţi... Crez că am făcut bine tipărind adunarea acestor înţelepte regule, fiindcă folosul lor este mare şi întrebuinţarea lor aduce oamenilor linişte, mulţămire şi prin urmare fericire... Pentru mine va fi destulă răsplătire, dacă se va înmulţi mai mult binele în lume..." Tot de numele său este legată şi lucrarea *Carte grecească cu bucăţi alese,* apărută la Bucureşti în 1827, „pentru a treia oară", fiind necesară „pentru uzul celor care încep să înveţe limba greacă".

Cu sprijinul lui George, un alt reprezentant al familiei Darvari, a fost tipărită la Viena, în 1819, cartea *Omul de lume,* „pe limba daco-romană".

Dintre membrii familiei Roja, un loc anume l-au ocupat Gheorghe, medic de profesie, şi negustorul Nicolae. Primul, originar din Bitolia, cu studii la Timişoara (unde fusese adus de copil) şi la Pesta, este autorul mai multor lucrări, printre care: *Cercetări asupra românilor de dincolo de Dunăre* (1808), *Măiestria ghiovăsirii* [citirii] *româneşti cu litere latineşti, care sînt literele românilor cele vechi spre polirea a toată ginta românească ceii dincoace şi ceii dincolo de Dunăre* (1809), *De Luxu in medicamentis* (1812). Celui de al doilea Roja, Nicolae, îi regăsim numele pe pagina de titlu a cărţii lui Naum Petrovici, *Versuri* (1815), ca susţinător material al editării.

Un nume mai puţin cunoscut, poate, este acela al lui Vasile Papa Eftimiu, traducătorul din limbă germană al unei *Istorii a Greciei,* apărută în anul 1807. Lui Atanasie Grabovschi, aromân din Pesta, cu casa întotdeauna deschisă, ca şi fratele său Constantin, şi el sprijinitor al cărţii româneşti, îi întîlnim numele pomenit la loc de cinste în multe din tipăriturile de la începutul sec. XIX. După cum se menţiona în foaia de titlu a lucrării *Simbolul plinilor de bucurie simţiri* (1829), era cuprins de „învăpăiată dorire spre cultura neamului românesc". El era, de fapt, unchiul marelui mitropolit al Ardealului, Andrei Şaguna, de creşterea şi învăţătura căruia s-a preocupat atît de aproape.

Gojdu, Carcalechi, Anton Pann

Un alt nume care merită a fi rostit cu veneraţie este Emanoil Gojdu, de origine din Moscopole. A trăit la Pesta, lăsînd întreaga sa agoniseală studenţilor români, slujitorilor culturii naţionale (*Magazin istoric,* nr. 7/1986). Ca şi acesta, un alt macedoromân sprijinitor al cărţii şi culturii româneşti, a fost Mihail G. Boiagi, cel care a publicat, la Viena, unde era profesor, o *Gramatică macedoromână,* în limbile greacă şi germană (1813).

Din precizările lui Valeriu Papahagi, publicate în *Revista istorică* acum mai bine de o jumătate de secol, aflăm că medicul aromân Nicolaide din Pindo (1737-1828) s-a remarcat şi el prin publicarea unei lucrări de medicină.

Aromânul Zaharia Carcalechi (Braşov, 1784-Bucureşti, 1856) este cel care a contribuit, prin intermediul cărţii, la întărirea legăturilor dintre românii de pretutindeni. Activitatea sa

de publicist și editor s-a desfășurat, fructuos, după anul 1830. Se preocupa, printre altele, de procurarea manuscriselor și publicarea lor, inclusiv la Universitatea din Pesta, unde ajunsese „ferlegher" al tipografiei. Aici a și publicat o lucrare a confratelui său D. Darvari, în traducerea lui Eufrosin Poteca (1818). Editează și prefațează o serie de traduceri, între care și *Tragedia lui Orest* de Voltaire. Tot lui i se datorează și publicarea celebrelor însemnări de călătorie ale lui Dinicu Golescu. A alcătuit calendare pentru săteni și tîrgoveți, a fost autorul cunoscutului manual *Povățuitorul tinerimei către adevărata și dreapta cetire* (1826), atribuit însă lui Gh. Lazăr, se pare spre a i se asigura difuzarea, și tot el a scos, în mai multe serii, *Biblioteca românească,* începînd cu 1817, poate cea mai importantă contribuție a sa pe terenul dezvoltării culturii naționale. Prin tată aromân, prin mamă rudă cu D. Eustatievici, Carcalechi și-a înscris numele la loc de cinste printre cărturarii patrioți români.

Ne întrebăm și noi, azi, așa cum o făcea în urmă cu o jumătate de veac George Călinescu în atît de cunoscuta sa *Istorie a literaturii române de la origini pînă în prezent:* „Obîrșia lui Anton Pann e din cele mai întunecate. Să fi fost bulgar? Român? S-ar fi născut la Sliven, dintr-un tată căldărar, mamă fiindu-i o grecoaică Tomaida..." Și nu putem decît să subscriem spuselor aceluiași învățat: „Cunoașterea miraculoasă a limbii noastre e un semn că era sau român (valah curat ori cuțovlah) sau că venise aici în fragedă copilărie". Și tot Călinescu respinge ipoteza conform căreia „autorul melodiei *Deșteaptă-te, române* ar fi fost însă turc, intrat așa deodată în tămîia bisericii ortodoxe... Numai de la un român putea veni o repulsie atît de spontană de înstrăinare: «Cîntă, măi frate române, pe graiul și limba ta...»".

S-au scris numeroase studii despre viața și opera lui Anton Pann și înainte și după G. Călinescu; nici unde însă nu vom afla un răspuns clar privind originea lui etnică. Rămîne deci întrebarea, dar și ipoteza potrivit căreia Anton Pann a fost aromân. Mai mult, această ipoteză pare mai aproape de realitate decît altele. Și iată de ce (rezumăm): s-a născut în 1796 în localitatea menționată, în Bulgaria, pe rîul Tundza, în partea sudică a Munților Balcani. Aici au trăit din vechime și mulți aromâni. Chiar numele lui, cum observau Al. T. Dumitrescu, N. Iorga, și alții, ne spune multe: Antonie Pantoleon (Pantaleon, Pandoleon) Petroveanu. Chiar și privită numai prin prisma numelui, originea sa nu putea fi nici bulgărească, nici turcească, nici grecească.

Venirea sa la nord de Dunăre prin 1806, după decesul tatălui său Pandele Petroveanu, integrarea sa rapidă în societatea românească (la Chișinău, unde a stat o vreme împreună cu mama și fratele său, pînă la participarea acestuia din urmă la războiul ruso-turc din 1806-1812, în timpul căruia moare sub zidurile Brăilei, venirea apoi la București, în 1812, plecarea la Brașov în 1821 și trecerea prin alte locuri), cu o ușurință pe care nu numai vîrsta o explică, ci mai ales etnia, apoi faptul că a lucrat în domenii ce necesitau o profundă cunoaștere a limbii române (cîntăreț de biserică, elev la școala de psaltichie, tipograf, profesor de muzică, culegător de folclor, dar mai ales creator) constituie argumente în favoarea ideii că Anton Pann a fost aromân.

Activitatea sa în slujba cărții (editare și difuzare a tipăriturilor, și mai ales de creație), s-a desfășurat pe o perioadă relativ întinsă, din 1816 pînă la sfîrșitul vieții, în 1854. Șimpla enumerare a unor titluri (culegeri, versificări, prelucrări, opere originale) demonstrează că autorul, editorul, tipograful, în general, omul de carte Anton Pann se află printre acele personalități ale vieții culturale animate de iubirea de patrie, prețuitoare ale tradițiilor populare, a limbii naționale. Iată cîteva titluri: *Versuri muzicești ce să cîntă la nașterea mîntuitorului nostru Is.Hs. și în alte sărbători ale anului* (București, 1830, și alte ediții ulterioare), *Poezii deosebite sau cîntece de lume* (București, 1831), *Fabule și istorioare* (vol. I-II, București 1841), *Poezii populare* (București, 1846), *Culegere de proverburi sau Povestea vorbii* (București, 1847), *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea* (București, 1853), *Culegere de povești și anecdote* (București, 1853) etc.

Prin toate acestea și multele altele, Anton Pann (autorul nemuritoarei melodii a imnului *Deșteaptă-te, române)* și-a meritat pe deplin calificativul eminescian de „fiu al Pepelei, cel isteț ca un proverb", integrîndu-se pe deplin spiritualității românești, pe care a reprezentat-o cu cinste.

În aceste cîteva pagini nu am putut evoca, firește, decît numai unele aspecte din îndelungata și complexa activitate a aromânilor în domeniul atît de important al tipăririi vechilor cărți, încercînd să descifrăm rostul contribuțiilor respective la dezvoltarea culturii naționale. ■

Vignete utilizate de Z. Carcalechi în ilustrarea unor lucrări publicate în colecția Bibliotecă românească;Romulus strămoșul romanilor *și* Natura ne învață *(p. 83)*

ISTORIE ŞI... METEOROLOGIE

VALÉRIE BEZARD

„Niciodată nu a fost luată cu adevărat în serios influenţa meteorologiei asupra istoriei", afirmă autoarea articolului pe care îl reproducem în continuare (cu subtitlurile redacţiei noastre), după revista Historia. **Valérie Bezard dă două exemple: iernile anilor 1789 şi 1830, precedînd două revoluţii, cele mai aspre ierni dintr-un interval de timp de 100 de ani: 1750-1850. „Nu numai principiile contează în război — spunea mareşalul Foch —, ci şi vremea, pe care nu o putem stăpîni".**

Regele Xerxes biciuieşte Hellespontul

De foarte multă vreme, oamenii încearcă să înţeleagă „modul de funcţionare" al timpului. În China, existau centre de observare a vremii încă din anul 1300 î.e.n., sub dinastia Yuan *[Magazin istoric,* nr. 10/1989]. 700 ani mai tîrziu, Thales din Milet atribuia revărsarea Nilului schimbării direcţiei vîntului. El a prevăzut chiar o perioadă de secetă şi a profitat de această previziune, pentru a cumpăra anticipat recolta şi a o revinde cu mari profituri.

Dar meteorologia era departe de a fi o ştiinţă, iar superstiţiile erau încă în mare vogă! În 480 î.e.n., Xerxes I, regele perşilor, pornit la război împotriva grecilor, a construit poduri pentru a trece Hellespontul, actuala strîmtoare Dardanele. Dar a survenit o furtună, care a distrus totul. Nebun de furie, Xerxes s-a răzbunat pe cei pe care i-a considerat responsabili de necazul său: constructorii de poduri şi... Hellespontul. A aplicat 300 bice strîmtorii, ameninţînd-o: „Regele Xerxes oricum te va trece. De vrei sau de nu vrei! Dacă nu-ţi oferă nimeni sacrificii, nu eşti decît un fluviu sărat şi murdar".

Superstiţiile sînt longevive: ştiţi de ce purtau lauri pe cap conducătorii romanilor? Pentru că trei lucruri alungau pe atunci trăsnetele: vulturul sacru, foca şi laurul. Şi atunci conducătorii romani au arborat ceea ce li s-a părut mai potrivit lor: laurul.

Cu trecerea anilor, observaţiile meteorologice asupra timpului au continuat. În anul 29 î.e.n., Virgiliu evoca în *Georgicele* importanţa lunii în prognoza timpului, ceea ce avea să reia mai tîrziu Pliniu cel Bătrîn în *Istoria naturală.* Totuşi, eram încă departe de a prevedea perturbaţiile, care nu vor întîrzia să-şi exercite influenţa asupra unor bătălii decisive. În 1274, de pildă, un taifun a provocat pierderea a 200 nave şi 13 000 marinari coreeni şi chinezi care se pregăteau să invadeze Japonia *[Magazin istoric,* nr. 9/1990]. Acelaşi fenomen s-a repetat în 1281, în circumstanţe identice. Japonezii au supranumit atunci aceste furtuni providenţiale „kamikadze", adică „vînt divin". Denumirea va fi preluată, mult mai tîrziu, de luptători.

Ancheta lui Le Verrie

Englezii se pot considera şi ei binecuvîntaţi de fenomenele naturale: la 26 august 1346, cînd luptau la Cressy împotriva francezilor, o puternică aversă s-a năpustit asupra trupelor, bineînţeles, fără să facă distincţie între beligeranţi. Arcurile englezilor erau la adăpost. Nu şi cele ale francezilor: apa le întinsese corzile, aşa că pentru ei s-a lăsat cu... o înfrîngere.

În 1415, aceiaşi protagonişti luptau tot sub ploaie. De data aceasta la Azincourt. Cavalerii francezi, purtînd echipament greu, au rămas „plantaţi" în noroi. Iar englezii au cîştigat din nou, graţie echipamentului lor mai uşor.

În 1588, englezii, tot ei mereu, au scăpat de invazia spaniolă, graţie unei furtuni ce a distrus 63 nave ale Invincibilei Armade *[Magazin istoric,* nr. 5/1989]. Ceea ce l-a făcut atunci pe Filip II al Spaniei să declare: „Ştiu să lupt cu oamenii, nu şi cu fenomenele naturii".

Cei mai norocoşi nu sînt, în mod obligatoriu, şi cei mai recunoscători: în 1677 britanicii au votat o lege ce decreta arderea pe rug a tuturor „făcătorilor de ploaie şi acelor ce profetează timpul", lege abrogată abia în... 1959!

Cît despre ghinionişti, ei

În p. 87: istoria s-a lăsat influenţată şi de meteorologie: 1 - naufragiu al unei nave spaniole în 1588; 2 - în iarna teribilă a anului 1788, Ludovic XVI merge în mijlocul ţăranilor; 3 - retragerea francezilor din Rusia la 1812; 4 - experienţă cu tun antigrindină la 1900; 5 - împotriva gazelor asfixiante soldaţi din 1915 utilizează pompa Vermorel; 6 - ofensivă germană în Rusia (1916), oprită de generalul „Iarnă".

1

4

5

2

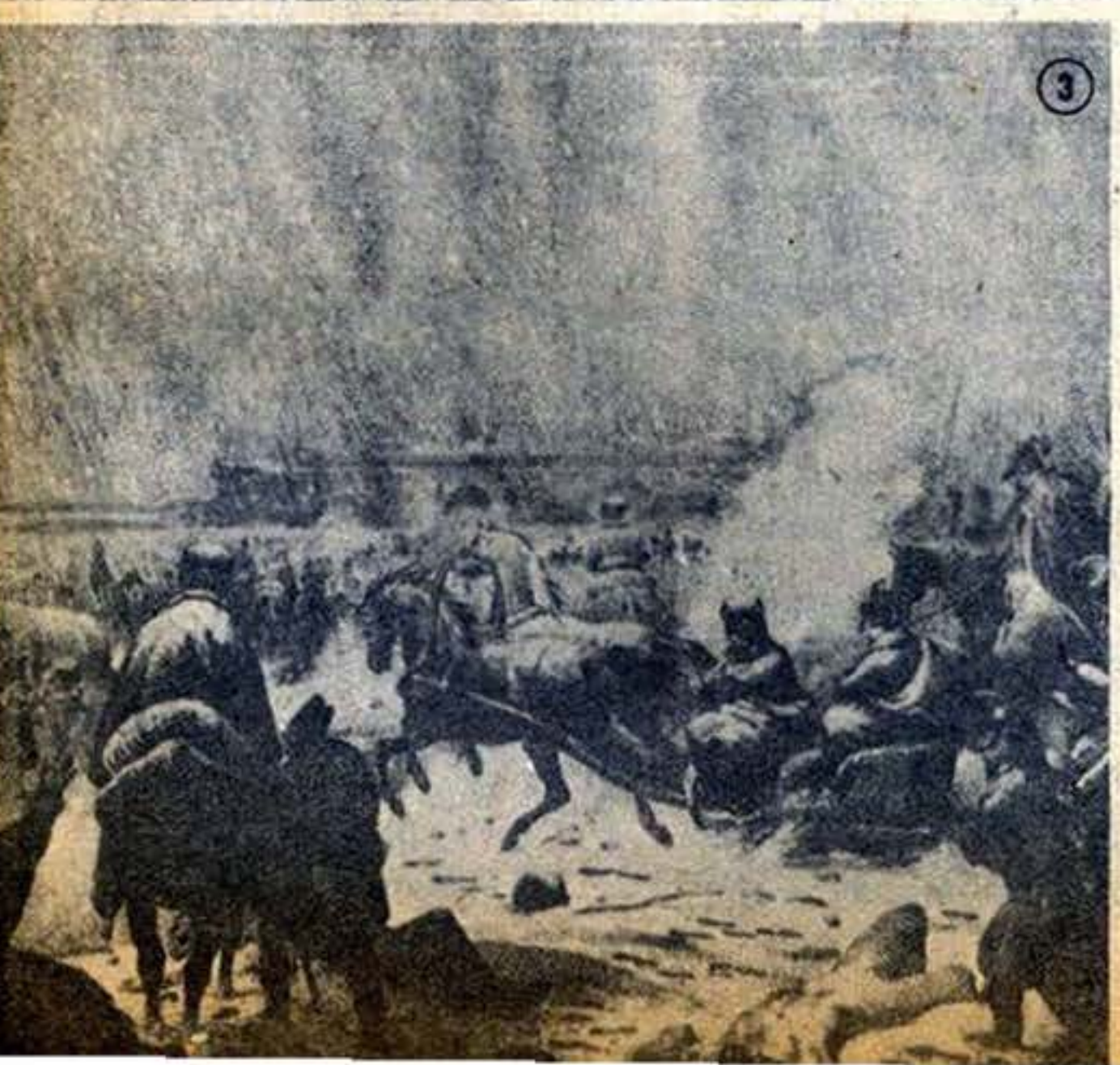
3

6

preferă să prevadă. La 14 noiembrie 1854, în timpul Războiului Crimeei, o furtună a luat cu asalt flota franco-anglo-turcă, pe Marea Neagră, distrugînd 40 nave. Mareşalul Vaillant, pe atunci ministru de Război al Franţei, l-a însărcinat pe Le Verrier, cu o anchetă. Acesta a cerut meteorologilor din toate ţările să-i furnizeze observaţiile lor, dintre 12 şi 16 noiembrie. Şi-a dat astfel seama că deplasarea perturbaţiei atmosferice putea fi urmărită, deci previzibilă. În 1855, i-a supus lui Napoleon III proiectul său de reţea meteorologică. Astfel a apărut meteorologia franceză.

Ferdinand II şi termometrele lui

Dar a fost nevoie de încă un eşec militar pentru ca serviciile meteorologice să devină operaţionale. Totuşi, în 1653, prima reţea de observaţii a fost creată sub impulsul lui Ferdinand II, regele Toscanei. În nordul Italiei au fost instalate şapte staţii, iar în afara teritoriului, patru. În 1658, observaţiile meteorologice şi-au făcut apariţia la Paris, graţie tot lui Ferdinand II, care a oferit mai multe termometre lui Ismail Boulliau. Acesta şi-a făcut observaţiile de trei ori pe zi asupra temperaturilor, ploilor, zăpezilor, furtunilor, vînturilor şi stării cerului. Observatorul din Paris şi-a deschis porţile 13 ani mai tîrziu, în 1671. Fuseseră necesare deci două secole pentru a trece de la observaţie la previziune.

„Observatorii" din sec. XVIII şi XIX nici nu puteau să-şi imagineze consecinţele indirecte ale celor două ierni aspre din perioada 1750-1850. În iarna 1788-1789, Sena a îngheţat pînă la Le Havre şi gheaţa a blocat porturile. Această iarnă teribilă a anunţat sărăcia din anul 1789, care ea însăşi a contribuit la declanşarea revoluţiei: preţul lemnului de foc a crescut cu 91%, al grîului cu 150%, al secarei cu 165%. Apogeul escaladei preţurilor din întreg secolul XVIII s-a înregistrat exact la... 14 iulie 1789! Revoluţia din 1830 a fost şi ea precedată de iarna cea mai dură a acelei perioade.

Iernile din Rusia s-au dovedit, de asemenea, redutabile. Mai ales pentru campaniile militare ale lui Napoleon I, care, în 1805 ca, mai tîrziu, Hitler, nu s-a gîndit la fenomenele meteorologice şi la consecinţele lor.

Meteorologia — o armă?

Dacă secolul XVIII a avut pasionaţii săi de meteorologie (George Washington ţinea zilnic un jurnal meteorologic, în vreme ce Ludovic XVI, care nu era captivat numai de lăcătuşerie, asista la observaţiile meteorologice făcute la Versailles), veacul XIX s-a interesat foarte indeaproape de această problemă; experienţele de toate felurile s-au înmulţit. În 1839, James Rolland Espy sugera posibilitatea ploilor artificiale. În 1845, în Florida s-a obţinut ploaia, dînd foc ierburilor din preerie. Nu toate încercările au fost încununate de succes. În timpul verii anului 1901, de pildă, tirurile asupra grindinei s-au desfăşurat cu peste 800 tunuri în Franţa, 1 000 în Austria şi peste 10 000 în nordul Italiei!

Au apărut şi serviciile meteorologice. În 1859, s-a creat un serviciu de meteorologie marină în Franţa, urmat, în 1860, de un altul, de prognoză a furtunilor. În 1912, s-a fondat un serviciu de meteorologie agricolă. Dar, din nou, tot din cauza unui război, preocupările pentru prognozarea timpului s-au amplificat. În 1915, „companiile Z", însărcinate cu lansarea gazelor asfixiante, au fost dotate cu un serviciu meteorologic pentru a prevedea direcţia vînturilor şi a fi astfel sigure că gazele nu se întorceau asupra celor ce le lansau. În acelaşi an, după ofensiva franceză din Champagne, care a eşuat sub ploaie, a fost creat un serviciu de meteorologie militară. În 1918, el avea 2 000 de angajaţi.

Diferitele războaie au făcut simţită o tot mai mare nevoie de prognozare a vremii. De atunci înainte, meteorologia avea să însoţească ofensivele. Cea mai frumoasă poveste a unei victorii legate de condiţiile meteorologice rămîne, fără îndoială, cea a debarcării din 1944. Prevăzută, după cum se ştie, pe 5 iunie, a fost întîrziată din cauza vremii proaste. Forţele navale, aflate deja în mişcare, au fost oprite. S-a prevăzut o amînare scurtă, pînă pe 6 iunie. Efectul de surpriză a acţionat perfect. Germanii nici nu se gîndeau că debarcarea putea avea loc în asemenea condiţii. Meteorologii lor anunţaseră 10-12 zile de perturbări ale vremii. Rommel plecase chiar în concediu. În Germania. Cu sufletul împăcat...

După ce condusese la faliment numeroase eforturi militare, meteorologia devenise o armă. Dar nu era încă o ştiinţă exactă. În aprilie 1980, misiunea de commando americană trimisă în Iran de preşedintele Carter, pentru a elibera ostatecii, a eşuat lamentabil. O enormă furtună de nisip, neprevăzută, a schimbat totul. Elicopterele s-au zdrobit, piloţii au murit.

Din fericire, fenomenele meteorologice au antrenat uneori şi consecinţe mai puţin dramatice. În 1637, după 20 ani de căsnicie, Ludovic XIII şi Anna de Austria nu aveau moştenitori. Monarhul locuia la Versailles, regina la Luvru. În acel an, la 5 decembrie, regele urma să ajungă la Fontainebleau. Pe cînd suveranul se găsea în Capitală, a izbucnit o furtună violentă. Neputîndu-şi continua drumul, a fost condus la Luvru, unde a cinat în compania soţiei sale, după care şi-a petrecut acolo noaptea.

Nouă luni mai tîrziu, la 5 septembrie 1638, Franţa sărbătorea naşterea viitorului Ludovic XIV! ■

În româneşte de
Florentina DOLGHIN

COMISIA NAȚIONALĂ DE EDITARE A DOCUMENTELOR DE POLITICĂ EXTERNĂ

ADRIAN NĂSTASE

Întîlnirea de la Ministerul Afacerilor Externe din 4 mai 1992, an cu o semnificație specială pentru acest minister, ce își va aniversa în curînd 130 de ani de la creare, prezintă o importanță cu totul particulară.

Avem onoarea de a avea ca oaspete la această reuniune, organizată împreună cu Academia Română, pe domnul Mihai Drăgănescu, președintele Academiei, pe academician N.N. Constantinescu, secretar general al Academiei, precum și distinși istorici, reprezentanți de frunte ai vieții academice din țara noastră. Cu mai mult de o jumătate de secol în urmă, un ilustru istoric român, Gh. Brătianu, referindu-se la procesul renașterii poporului român, vorbea despre o enigmă și un miracol. Acestui miracol inițial i s-au adăugat de-a lungul timpului altele. Multe generații de istorici au reușit să explice ceea ce a însemnat istoria noastră, să clarifice sensurile și momentele majore ale destinului românilor în aceste teritorii. Probabil că unul dintre lucrurile care au ajutat ca această țară să treacă prin vremuri a fost și modul în care istoricii săi au reușit să construiască acel ansamblu de explicații, argumente și interpretări ale faptelor și evenimentelor care a clarificat în fața străinătății identitatea culturală și istorică a poporului român. Multe imperii din această parte a Europei conduse de renumiți comandanți au justificat mai curînd o mică bătălie militară și mai puțin o mare angajare pentru un proces pașnic. Ne găsim și acum la un moment de răscruce, acum cînd privim spre mileniul următor; identitatea noastră etnică și culturală va fi fără îndoială elementul determinant pentru proiecțiile și experiența noastră circumscrisă proiectelor europene.

Una din particularitățile istoriei românilor este reprezentată de alternanța război-negociere, cu tot ce înseamnă această alternanță, inclusiv transcrieri, prin documentele internaționale, ale unor formule care au însemnat în primul rînd fixarea intereselor românești în contextul european al epocii.

De-a lungul secolelor istoria românească a fost servită cu devotament de personalități remarcabile pe care diplomații români de astăzi le privesc nu numai ca precursori, dar și ca învățători. S-a acumulat astfel o experiență extraordinară, unică în felul ei. Prin documentele care le conține, în special din sec. XIX-XX, arhiva Ministerului Afacerilor Externe este principalul depozitar al acestor valori naționale, pe care avem obligația nu numai de a le conserva, dar și de a le face cunoscute românilor și străinilor, mai ales celor care vor să le cunoască.

Hotărîrea guvernului român privind valorificarea arhivelor Ministerului Afacerilor Externe oferă un răspuns și un cadru acestei necesități, respectiv Comisia națională, pe care Ministerul Afacerilor Externe, împreună cu Academia Română, o instituie astăzi.

Comisia națională este alcătuită din oameni de știință, din istorici. Ministerul Afacerilor Externe se simte extrem de onorat de această colaborare. Colecția națională de documente diplomatice pe care Comisia este chemată să o realizeze va reflecta evoluția de-a lungul timpului a politicii externe și activitatea diplomatică desfășurată pentru realizarea intereselor românești.

Ministerul Afacerilor Externe consideră că fiecare diplomat în parte își va face nu numai datoria profesională și de onoare, dar și de suflet în a sprijini Comisia națională în realizarea în cele mai bune condiții a acestei acțiuni de importanță națională la care se angajează.

Această Comisie națională de editare a documentelor de politică externă va avea patru membri de drept, domnul Constantin Ene, secretar de stat în Ministerul Afacerilor Externe, care va fi și președintele acestei Comisii, domnul N.N. Constantinescu, în calitate de secretar general al Academiei Române, domnul Șerban Papacostea, directorul Institutului Național de Istorie „N. Iorga", domnul Ioan Scurtu, director general al Direcției generale a Arhivelor Statului, și următorii membri: Dan Berindei, Cornelia Bodea, Gheorghe Buzatu, Leonid Boicu, Eliza Campus, Paul Cernovodeanu, Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Nicolae Dascălu, Nicolae Fotino, Dinu C. Giurescu, Viorica Moisuc, Camil Mureșan, Gheorghe Platon, Cristian Popișteanu, Ioan Stanciu, Ștefan Ștefănescu, Vasile Vesa, Nicolae Dinu, Nicolae Ecobescu, Ion Calafeteanu, Constantin Turcu.

Sîntem printre puținele țări din Europa care nu au reușit pînă în prezent să-și editeze documentele diplomatice, să-și prezinte istoria și identitatea istorică într-un moment în care există multe tendințe contrarii nouă.

Cred, de aceea, că acest proiect are o deosebită importanță pentru reafirmarea apartenenței României la trecutul și la viitorul Europei. ■

MINISTERUL AFACERILOR EXTERNE AL ROMÂNIEI — 130 ANI

Se împlinesc anul acesta 130 ani de cînd s-a creat în România un minister special pentru coordonarea eforturilor de politică externă. Şcoala diplomatică românească este însă cu mult mai veche. Nu trebuie să ne temem să îi căutăm originile în vremea cînd a apărut primul stat pe teritoriul carpato-danubiano-pontic. Pentru că o permanenţă a istoriei acestor locuri a fost lupta populaţiei — geto-daci, apoi români — pentru păstrarea fiinţei. O luptă dusă atît cu armele tăioase ale războiului, cît şi cu ascuţişul minţii şi supleţea diplomaţiei. Prima lucrare românească ce ni s-a păstrat în care apar şi elemente de teorie a diplomaţiei, Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie, **din secolul XVI, glăsuia că „mai bine este moartea decît a trăi cu ruşine". Dar adăuga: „Nu fiţi ca pasărea cucul, care de frică îşi dă afară rodul lui şi casa", ci precum şoimul, care la vitejie şi hărnicie adaugă modestia şi prudenţa, e gata să cedeze din vînatul său celui mai puternic pentru a-şi cîştiga pacea. Fără această înţelepciune, nu am fi putut depăşi atîtea momente de cumpănă, nu am putea număra azi peste 660 ani de existenţă neîntreruptă a statului la români.**

O altă constantă a diplomaţiei româneşti a constituit-o efortul permanent de a atrage atenţia marilor puteri asupra locului şi rolului nostru aici. Nu vom trimite la cunoscuta scrisoare expediată de Ştefan cel Mare curţilor europene după lupta de la Podul Înalt (1475), ci vom cita dintr-un memoriu al lui Ion Ghica, din decembrie 1876, adresat ministrului de externe Nicolae Ionescu: „Este timpul ca puterile să se convingă că ea [România] este adevărata poartă a Orientului. Atîta vreme cît această poartă nu va fi ermetic închisă, nimic serios nu va fi făcut, totul va rămîne ca şi în trecut lăsat la voia întîmplării". Şi tot Ion Ghica obţinuse, în acelaşi an, din partea ministrului de externe de atunci al Franţei, ducele Decazes, următoarea recunoaştere: „Aţi devenit o naţiune, aţi ştiut să vă faceţi necesari Europei şi ea nu poate să nu vă menţie şi să nu vă garanteze existenţa. Nu puteţi pieri decît odată cu distrugerea echilibrului european, ceea ce nu este admisibil, nici astăzi, nici mîine".

Diplomaţia românească a urmărit dintotdeauna să asigure relaţiile ţării noastre cu vecinii, cu celelalte state din centrul şi sud-estul Europei, precum şi cu alte state mai apropiate sau mai îndepărtate, în scopul afirmării poporului român.

Revista Magazin istoric **— care şi-a propus să aducă în faţa cititorilor săi cît mai multe documente autentice, netrunchiate, de care avem astăzi atîta nevoie pentru a înţelege cît mai limpede trecutul nostru şi mai îndepărtat dar mai ales pe cel apropiat — publică în continuare o listă a miniştrilor de externe români pentru perioada 1859-1992 — alcătuită de domnul Alexandru Popescu, din Ministerul Afacerilor Externe —, care constituie şi un util instrument de lucru. În spatele miniştrilor s-a aflat însă permanent o întreagă echipă de diplomaţi care s-au străduit — şi au fost momente cînd au făcut-o chiar contra direcţiei oficiale — să păstreze fiinţa noastră naţională.**

Miniştri de externe români în perioada 1859-1992

MOLDOVA

— Vasile Alecsandri	17 ianuarie 1859	— 10 noiembrie 1859
— Grigore Balş	10 noiembrie 1859	— 14 martie 1860
— Alexandru Terichianu	14 martie 1860	— 19 aprilie 1860
— Alexandru Fotino	19 aprilie 1860	— 30 aprilie 1860
— Mihai Jora	30 aprilie 1860	— 17 ianuarie 1861
— Constantin Rolla	18 ianuarie 1861	— 23 mai 1861
— Ioan Silon	23 mai 1861	— 23 septembrie 1861
— Leon Ghica	5 octombrie 1861	— 22 ianuarie 1862

ŢARA ROMÂNEASCĂ

— Dimitrie Brătianu	26 ianuarie 1859	— 27 martie 1859
— Scarlat Fălcoianu	27 martie 1859	— 1 septembrie 1859
— Nicolae Creţulescu	1 septembrie 1859	— 10 octombrie 1859
— Vasile Alecsandri	10 octombrie 1859	— 28 mai 1860
— Ioan I. Filipescu	28 mai 1860	— 17 aprilie 1861
— Adolf Cantacuzino	17 aprilie 1861	— 30 aprilie 1861
— Apostol Arsache	30 aprilie 1861	— 12 mai 1861
— Dimitrie Bolintineanu	12 mai 1861	— 11 iulie 1861
— Edmond van Saanen	11 iulie 1861	— 19 iulie 1861
— Apostol Arsache	19 iulie 1861	— 22 ianuarie 1862

ROMÂNIA

— Apostol Arsache	22 ianuarie 1862	— 24 iunie 1862
— Alexandru Cantacuzino	24 iunie 1862	— 30 septembrie 1862
— Ion Ghica	30 septembrie 1862	— 17 august 1863
— Nicolae Rosettj-Bălănescu	17 august 1863	— 2 octombrie 1865
— Savel Manu	3 octombrie 1865	— 17 octombrie 1865
— Alexandru Papadopol-Callimachi	17 octombrie 1865	— 11 februarie 1866
— Ion Ghica	11 februarie 1866	— 11 mai 1866
— Petre Mavrogheni	11 mai 1866	— 15 iulie 1866
— Gheorghe Ştirbei	15 iulie 1866	— 1 martie 1867
— Ştefan Golescu	1 martie 1867	— 17 august 1867
— Alexandru Teriachiu	17 august 1867	— 1 noiembrie 1867
— Ştefan Golescu	1 noiembrie 1867	— 1 mai 1868
— Nicolae Golescu	1 mai 1868	— 16 noiembrie 1868
— Dimitrie Ghica	16 noiembrie 1868	— 26 august 1869
— Mihail Kogălniceanu	26 august 1869	— 28 noiembrie 1869
— Nicolae Callimachi-Catargi	28 noiembrie 1869	— 2 februarie 1870
— Alexandru C. Golescu	2 februarie 1870	— 20 aprilie 1870
— Petre P. Carp	20 aprilie 1870	— 18 decembrie 1870
— Nicolae Gr. Racoviţă	18 decembrie 1870	— 19 decembrie 1870
— Nicolae Callimachi-Catargi	19 decembrie 1870	— 11 martie 1871
— Gheorghe Costaforu	11 martie 1871	— 27 aprilie 1873
— Vasile Boierescu	27 aprilie 1873	— 7 noiembrie 1875
— Lascăr Catargiu	7 noiembrie 1875	— 30 ianuarie 1876
— Ion Bălăceanu	30 ianuarie 1876	— 4 aprilie 1876
— Dimitrie Cornea	4 aprilie 1876	— 27 aprilie 1876
— Mihail Kogălniceanu	27 aprilie 1876	— 24 iulie 1876
— Nicolae Ionescu	24 iulie 1876	— 25 martie 1877
— Ion Cîmpineanu	25 martie 1877	— 3 aprilie 1877
— Mihail Kogălniceanu	3 aprilie 1877	— 25 noiembrie 1878
— Ion Cîmpineanu	25 noiembrie 1878	— 11 iulie 1879
— Vasile Boierescu	11 iulie 1879	— 10 aprilie 1881
— Dimitrie Brătianu	10 aprilie 1881	— 9 iunie 1881
— Eugen Stătescu	9 iunie 1881	— 1 august 1882
— Dimitrie Sturdza	1 august 1882	— 2 februarie 1885
— Ion Cîmpineanu	2 februarie 1885	— 28 octombrie 1885
— I.C. Brătianu	28 octombrie 1885	— 16 decembrie 1886
— Mihai Pherekide	16 decembrie 1886	— 23 martie 1888
— Petre P. Carp	23 martie 1888	— 29 martie 1889
— Alexandru Lahovary	29 martie 1889	— 21 februarie 1891
— Constantin Esarcu	21 februarie 1891	— 27 noiembrie 1891
— Alexandru Lahovary	27 noiembrie 1891	— 4 octombrie 1895
— Dimitrie Sturdza	4 octombrie 1895	— 21 noiembrie 1896
— Constantin I. Stoicescu	21 noiembrie 1896	— 13 martie 1897
— Petre S. Aurelian	13 martie 1897	— 31 martie 1897
— Dimitrie A. Sturdza	31 martie 1897	— 11 aprilie 1899
— Ion N. Lahovary	11 aprilie 1899	— 7 iulie 1900
— Alexandru Marghiloman	7 iulie 1900	— 26 februarie 1901
— Dimitrie A. Sturdza	27 februarie 1901	— 31 iulie 1902
— Ion I.C. Brătianu	31 iulie 1902	— 26 decembrie 1904
— Dimitrie A. Sturdza	26 decembrie 1904	— 4 ianuarie 1905
— Iacob Lahovary	4 ianuarie 1905	— 11 martie 1907
— Ion N. Lahovary	11 martie 1907	— 25 martie 1907
— Dimitrie A. Sturdza	25 martie 1907	— 9 ianuarie 1909
— Ion I.C. Brătianu	9 ianuarie 1909	— 12 noiembrie 1909
— Alexandru C. Djuvara	14 noiembrie 1909	— 11 ianuarie 1911
— Titu Maiorescu	11 ianuarie 1911	— 17 ianuarie 1914
— Emanoil Porumbaru	17 ianuarie 1914	— 21 decembrie 1916
— Ion I.C. Brătianu	21 decembrie 1916	— 10 februarie 1918
— Alexandru Averescu	11 februarie 1918	— 19 martie 1918
— Constantin C. Arion	19 martie 1918	— 6 noiembrie 1918
— Constantin Coandă	6 noiembrie 1918	— 12 decembrie 1918
— Ion I.C. Brătianu	12 decembrie 1918	— 27 septembrie 1919
— Arthur Văitoianu	27 septembrie 1919	— 15 octombrie 1919
— Nicolae Mişu	15 octombrie 1919	— 1 decembrie 1919
— Alexandru Vaida-Voievod	1 decembrie 1919	— 13 martie 1920

— Duiliu Zamfirescu	13 martie 1920	— 13 iunie 1920
— Take Ionescu	13 iunie 1920	— 11 decembrie 1921
— Gheorghe Derussi	11 decembrie 1921	— 19 ianuarie 1922
— Ion G. Duca	19 ianuarie 1922	— 30 martie 1926
— Ion M. Mitilineu	30 martie 1926	— 4 iunie 1927
— Barbu Ştirbey	4 iunie 1927	— 22 iunie 1927
— Ion I.C. Brătianu	22 iunie 1927	— 24 noiembrie 1927
— Nicolae Titulescu	24 noiembrie 1927	— 10 noiembrie 1928
— Gheorghe G. Maiorescu	10 noiembrie 1928	— 18 aprilie 1931
— Constantin Argetoianu	18 aprilie 1931	— 27 aprilie 1931
— Dimitrie I. Ghika	27 aprilie 1931	— 6 iunie 1932
— Alexandru Vaida-Voievod	6 iunie 1932	— 20 octombrie 1932
— Nicolae Titulescu	20 octombrie 1932	— 30 august 1936
— Victor Antonescu	30 august 1936	— 28 decembrie 1937
— Istrate Micescu	29 decembrie 1937	— 10 februarie 1938
— Gheorghe Tătărescu	10 februarie 1938	— 30 martie 1938
— Nicolae Petrescu-Comnen	30 martie 1938	— 21 decembrie 1938
— Grigore Gafencu	21 decembrie 1938	— 1 iunie 1940
— Mihai Antonescu	1 iunie 1940	— 23 august 1944
— Grigore Niculescu-Buzeşti	23 august 1944	— 4 noiembrie 1944
— Constantin Vişoianu	4 noiembrie 1944	— 28 februarie 1945
— Gheorghe Tătărescu	6 martie 1945	— 7 noiembrie 1947
— Ana Pauker	7 noiembrie 1947	— 26 iunie 1952
— Simion Bughici	26 iunie 1952	— 3 octombrie 1955
— Grigore Preoteasa	3 octombrie 1955	— 17 iulie 1957
— Ion Gheorghe Maurer	17 iulie 1957	— 17 ianuarie 1958
— Avram Bunaciu	17 ianuarie 1958	— 21 martie 1961
— Corneliu Mănescu	21 martie 1961	— 19 octombrie 1972
— George Macovescu	19 octombrie 1972	— 24 martie 1978
— Ştefan Andrei	24 martie 1978	— 8 noiembrie 1985
— Ilie Văduva	8 noiembrie 1985	— 26 august 1986
— Ioan Totu	26 august 1986	— 3 noiembrie 1989
— Ion Stoian	3 noiembrie 1989	— 28 decembrie 1989
— Sergiu Celac	28 decembrie 1989	— 28 iunie 1990
— Adrian Năstase	28 iunie 1990	

„REVISTĂ CULTURALĂ PENTRU CITITORII CURIOŞI ŞI INTELIGENŢI"

Aprecierea de mai sus aparţine ziarului francez *Le Monde*. Ea se referă la publicaţia *Lettre Internationale*, apărută pentru prima oară în 1984, simultan în Franţa şi Italia. În cuvîntul către cititori din numărul de început se spunea: „Vremea aventurii europene a sosit. Noi nu iniţiem o publicaţie care să se revendice de la Europa sau să arboreze, exclusiv, drapelul ei, ci un periodic ce va apărea cu un conţinut aproape identic în diferite ţări şi în diverse limbi. Revista nu se adresează, aşadar, celor interesaţi de o ţară anume, ci tuturor cititorilor de pe vechiul continent". Animatorul publicaţiei era Antonin J. Liehm. Printre semnatarii articolelor din primul număr se aflau: Umberto Eco, Edgar Morin, Hans Magnus Enzensberger, John Berger. La următoarele apariţii aveau să colaboreze Václav Havel, Ţvetan Todorov, Mario Vargas Llosa, Ileana Mălăncioiu, Christa Wolf, Nicolae Tertulian, Alberto Moravia, Ana Blandiana, Vercors, Norman Manea, Marin Sorescu, Anthony Burgess, Friedrich Dürrenmatt. În anul 1992, *Lettre Internationale* apare la Paris şi Roma, la Berlin, Madrid şi Praga, Belgrad, Zagreb, Budapesta, Sankt Petersburg, în versiuni diferite, dar cu un element comun: reprezintă un post de observaţie al contemporaneităţii.

Fundaţia culturală română a luat iniţiativa de a scoate o ediţie română. În acest prim număr, cititorul poate întîlni semnăturile lui Andrei Pippidi, Mircea Iorgulescu, Václav Havel, Péter Esterházig, György Konrád, Amos Elon, Mihai Zamfir, Radu Cosaşu, Mariana Şora, John Berger, Lin Xiaobo, Bharatì Mukherjee. Sînt publicate corespondenţe de la Giulio Giorello, Adam Michnik, Marina Warner, Pascal Bruckner.

Ce îşi doreşte ediţia română a publicaţiei *Lettre Internationale?* „Îşi propune să menţină şi să consolideze trăsăturile definitorii ale revistei. În cuprinsul ei se vor publica, alături de file relevante din celelalte versiuni europene, contribuţii ale autorilor români. Aceste texte vor încerca să pună în lumină ce se petrece aici şi dincolo, să descrie cursul lucrurilor şi să formuleze, mai degrabă decît răspunsuri, întrebări".

DOAMNE DIN TRECUTUL ŢĂRII

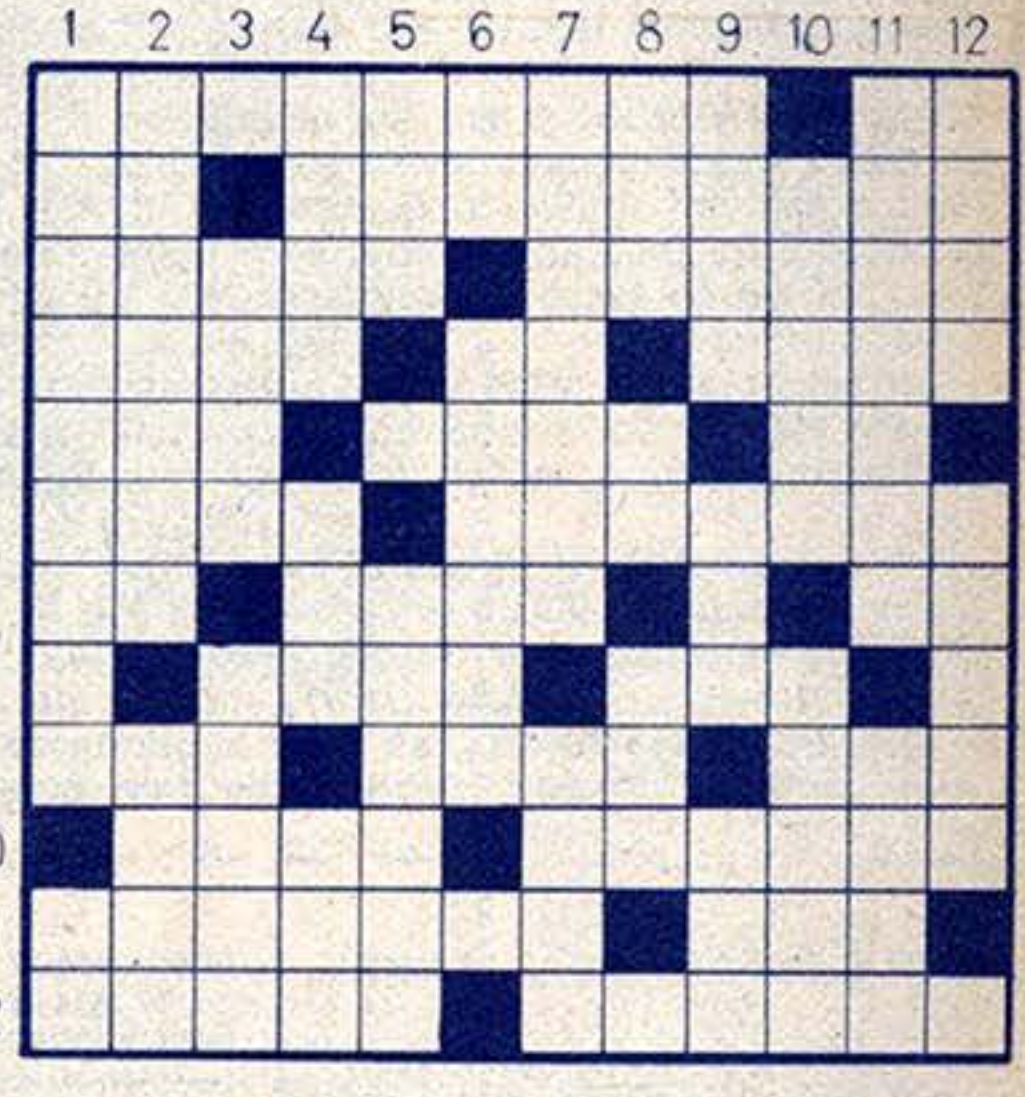

ORIZONTAL: 1) Eroina de la Jiu (Teodoroiu), căzută în fruntea plutonului său pe cîmpul de onoare (vezi şi pp. 31-32 ale acestui număr) – Început de calendar! 2) Notă muzicală – Fiica lui Laţko, domnul Moldovei, care la stăruinţa mamei sale, nu părăseşte credinţa străbună în favoarea catolicismului, măritîndu-se cu prinţul ortodox al Lituaniei, Iuga Coriatovici. 3) Mirosuri neplăcute – Frumoasa crişmăriţă a lui Pătrăşcu cel Bun, mama voievodului Mihai Viteazul, întregitorul de ţară. 4) Jupîneasa boieroaică, vară a lui Mihai Viteazul, măritată de tînără cu Stroe Buzescu, după a cărui moarte doamna a mai trăit 30 de ani, dăruind în 1663 un zapis mănăstirii Govora, pe care scrisese: „Din boierii cei bătrîni am rămas numai eu" – Cap de cormoran! – Soţia lui Nicolae Vodă Pătraşcu şi fiica lui Radu Şerban, cea care s-a străduit să aducă în ţară oasemintele îngropate la Viena ale soţului şi tatălui său. 5) Scoase din cămin – Imperiu sub a cărui „oblăduire" s-au aflat şi ţările române – Elena Udrea. 6) Fiere – Peşti mari asemănători cu păstruga. 7) Erbiu – Însemnări fugare – Pomadă. 8) Domniţă – Doamna lui Alexandru Moruzi, iubită şi cîntată de Ienăchiţă Văcărescu, o iubire platonică peste care cinstita femeie nu a trecut niciodată. 9) Podiş în Sahara – Sloi de gheaţă – Căpitan de plai a cărui legendă se împleteşte într-o poezie de V. Alecsandri cu a vitezei Fulga, fata prietenului său Ursan. 10) Crăciunul la Paris – Soţia italianului Fabio Genga, fiică a domniţei Stana şi ibovnică a lui Mihai Viteazul. 11) Doamna lui Neagoe Basarab, care şi-a sacrificat bijuteriile pentru a ajuta cu bani la ridicarea mănăstirii Curtea de Argeş – Scoase din palat. 12) Mama lui Ştefan cel Mare, doamna Moldovei, care-şi trimite fiul la luptă, pentru a se întoarce biruitor la Cetatea Neamţului – Doamna lui Istrati Dabija Vodă, cel mai petrecăreţ domn al Moldovei, care şi-a căpătat copiii aşa cum a ştiut ea că-i mai bine.

VERTICAL: 1) Regină a României, protectoare a artelor şi artiştilor, ea însăşi poetă semnînd cu pseudonimul Carmen Sylva – Cap domnesc. 2) Poetă ieşeană (1894–1967), prietenă cu G. Topîrceanu şi M. Sadoveanu, autoare a unor preţioase amintiri scriitoriceşti (Otilia) – Pus în deget de domniţe la cununie. 3) Smerit – Poet american de o mare expresivitate dramatică (1874–1968). 4) Patrie – Soţia meşterului Manole, temerara femeie legendară zidită în construcţia mănăstirii Curtea de Argeş pentru a-i asigura trăinicia – Cozi de cepe. 5) Tenis la centru – Enigmatica eroină a unui cunoscut roman de G. Călinescu. 6) Zeul solar al Egiptului – O Mărie ale cărei versuri au umplut de admiraţie pe Octavian Goga, autoare a textului frumoasei romanţe „Pe sub fereastră-mi curge-un rîu" (1862–1935). 7) Marele rezervor al memoriei umanităţii, în care zac îngropate şi înviate din cînd în cînd doamnele şi domniţele trecutului nostru – Culese din livadă! 8) Strigăt cu care se îndeamnă unele animale la hrană – Constantin Stere – Divinitate asemenea protectoarei femeilor dace, numită Bendis, reprezentată prin bustul de bronz de la Piatra Roşie. 9) Academia Americană de Arte Dramatice (siglă) – Nimfă a pădurilor – Taifas, palavre. 10) Formă fixă de poezie – Magistraţi romani. 11) Spectacole cu dresuri de animale – Localitate în Peru. 12) Association Advertising Agencies (siglă) – Soţia lui Petru Şchiopu, plecată în pribegie cu soţul ei şi îngropată în noiembrie 1592 în cimitirul oraşului tirolez Bozen.

Dicţionar: AIR, FROST, AADA, AAAA

Andrei CIURUNGA

Soluţia careului *Muza Clio:* LOVINESCU - EMINESCU - S - S - AT - RALEA - SENECA - TID - IMURI - HUGO - NE - ECG - REV - GREŞEALA - E - ST - R - A - NA - GONCOURT - N - UNIC

Soluţia jocului din numărul trecut: **1714**

DIALOG CU CITITORII

Citind MAGAZIN ISTORIC de la 9 la... 90 ani

Într-o frumoasă (şi nu lipsită de umor) scrisoare, elevul ANDREI DORIAN SOFICARU, din clasa a X-a a Liceului industrial nr. 4 din Bucureşti, **ne împărtăşeşte... amintirile sale legate de prima întîlnire cu** Magazin istoric: Am descoperit revista într-un raft al bibliotecii, pe cînd aveam 9 ani. Dădusem peste un articol cu atacul de la Pearl Harbor şi era foarte interesant. Mai tîrziu, am început să citesc toată revista, evident fără paginile dedicate lui... Datoresc acest fapt tatălui meu, care s-a abonat la această revistă de prin 1975. Eu însă am început să o colecţionez din 1990, cînd tatăl meu nu a mai făcut abonament. Nici nu ştiai dacă mai primeşti ceva sau nu.

Îmi place istoria şi de aceea citesc această revistă. Ştiu că unele reviste apar cu foi lucioase (de lux), dar nu am pretenţia să apară şi **Magazin istoric** la fel, deoarece condiţii tipografice sînt cum sînt.

Iar într-un P.S. al epistolei sale, tînărul nostru prieten adaugă: Mi-ar place ca la 90 de ani să mai citesc **Magazin istoric** şi să le povestesc strănepoţilor despre acea revistă care a apărut în 1967 şi care trăieşte. **Magazin istoric** nu trebuie să moară, niciodată!

Îţi urăm, dragă Andrei, să ţi se împlinească dorinţa! Pînă atunci vom căuta să folosim propunerile tale posibil de realizat.

LUI ŞTEFAN CEL MARE

Dl. prof. PAUL LEU, din Suceava, **ne semnalează un** Cuvînt de îngropăciune la moartea lui Ştefan cel Mare, **creaţie apocrifă, de un autor necunoscut, descoperit de E. Hurmuzaki în Basarabia şi citit la 16/28 august 1871, în cadrul serbării de la Putna, organizată din iniţiativa lui M. Eminescu şi I. Slavici** (Magazin istoric, **nr. 8/1976, 11/1990).**

Textul a fost prezentat de M. Eminescu în Curierul de Iaşi, **la 22-25 august 1871, în reportajul consacrat ceremoniilor de la Putna. „Unde se face mai departe şi mai deplin panegiricul iubitului erou ca-n aceste cuvinte", scria Eminescu, reproducînd pasajele pe care le redăm şi noi în continuare:**

„Dar ce minte e atît de bogată în gînduri, ce limbă e aşa îndestulată în vorbe, ce meşteşug aşa de iscusit la împlinirea cuvîntului, ca să poată împodobi atîtea risipe ale vrăşmaşilor, atîtea sfărmări de cetăţi, atîtea zidiri de lăcaşuri sfinte şi atîta înţelepciune, şi încă a trăit şi a înflorit şi a voinicit şi fericirea noastră, şi care toate lucrările sale şi le-a pecetluit cu credinţa în Iisus Christos, în războaie biruitor smerit...

Departe de curtea lui minciuna, zavistia legată, pisma ferecată, înşelăciunea izgonită, strîmbătatea împilată de tot, dreptatea împărăţea pe scaun; şi nu ea lui, ci el era supus ei şi şerb! De apuca armele, de ea se sfătuia, de judeca, pe dînsa o asculta, de cinstea ei îi urma, toate le făcea ca un şerb din porunca ei! Cei vechi băsnuiau că dreptatea a fugit dintre oameni, iar noi putem adeveri că la noi stăpînea".

Mai precizăm că dl. prof. P. Leu a prezentat o comunicare referitoare la acest Cuvînt de îngropăciune... **în cadrul sesiunii ştiinţifice** Ştefan cel Mare, eroul naţiunii române **(Suceava 11-12 aprilie 1992), organizată cu prilejul împlinirii a 535 ani de la urcarea pe tronul Moldovei a marelui voievod, păstrat în amintirea poporului drept „Bun şi Sfînt"** (Magazin istoric, **nr. 6/1992**).

METAFORĂ GRAFICĂ

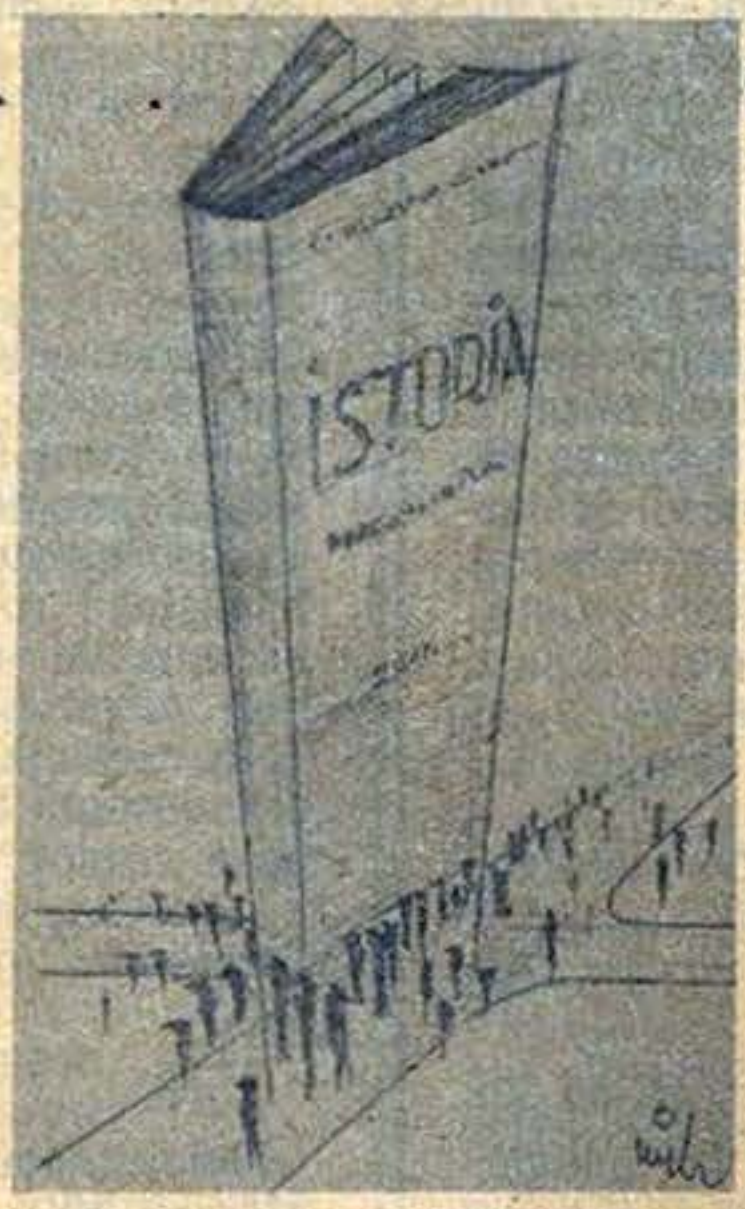

Dl. ing. C. MIHĂESCU-GRUIU, din Bucureşti, **ne trimite — la jubileul celor 25 ani de la apariţia primului număr, în aprilie 1967 — acest desen, metaforă a istoriei-carte.**

Îl reproducem, cu mulţumiri.

DE-O VÎRSTĂ CU REVISTA

Reproducem din salba cuvintelor frumoase adresate revistei la primul ei sfert de veac de existenţă şi acest fragment din scrisoarea d-rei EVELYN DOGARU, din Bucureşti:

Revista **Magazin istoric** împlineşte 25 de ani. La mulţi, mulţi ani!

Este cu şase luni mai mare ca mine, deci îmi este cu atît mai dragă, avînd în vedere apropierea ca vîrstă. Trebuie să recunosc însă că această apropiere este relevată numai de latura temporală, deoarece ca maturitate şi cunoştinţe este cu secole şi secole înaintea mea. Voi încheia acest preambul — care se doreşte a vădi caracterul de indisolubilă legătură între **Magazin istoric** şi mine — cu mărturisirea că mă pregătesc pentru admiterea la facultatea de istorie şi că, de fiecare dată cînd citesc revista, mă apucă groaza că nu voi intra, dîndu-mi seama de precaritatea cunoştinţelor mele.

În continuare, prietena noastră ne relatează despre prima d-sale întîlnire cu Magazin istoric, **în 1982.**

Iată cum: o vecină, care fusese ani de-a rîndul abonată, făcea ordine. Printre ziarele şi revistele pe care le aranja — **Magazin istoric.** Am rugat-o să-mi dea şi mie să citesc şi am îndrăgit aceste articole. Numerele duble mi le-a făcut cadou, astfel că primul pe care îl deţin este din iunie 1969! Recunosc că nu am cumpărat cu regularitate această revistă — mă atrăgeau cărţile gen „Enigmele Terrei" — fiindcă perioada care mă pasionează pe mine cel mai mult nu prea era tratată şi, pe moment, eram mult mai interesată de biologie, literatură şi învăţarea de noi limbi. Din 1990, însă, am cumpărat-o lunar, iar numerele care-mi lipsesc se datorează: unul poştei, care nu mi l-a adus la abonament, iar două — fiind primele numere din 1990. Şi cît le-am căutat. S-au pierdut, probabil, în noianul de ziare apărute după decembrie 1989.

Gîndurilor de simpatie pentru revistă, d-ra Dogaru le însoţeşte şi de o frumoasă felicitare. Mulţumim şi vă urăm succes la concursul de admitere la facultate.

DOUĂ DATE

Dl. DUMITRU LENGHEL, din Baia Mare, **ne semnalează (şi corectează) două date eronate apărute în paginile noastre. Astfel, în nr. 1/1992, p. 93, coloana 1 dreapta, rîndul 7 de jos, se va rectifica** 1805, **în loc de 1803, iar în nr. 4/1992, p. 35, rîndul 8 de jos, se va corecta** 1937, **în loc de 1936.**

Mulţumim, totodată, şi pentru propunerile şi urările adresate.

DIALOG CU CITITORII

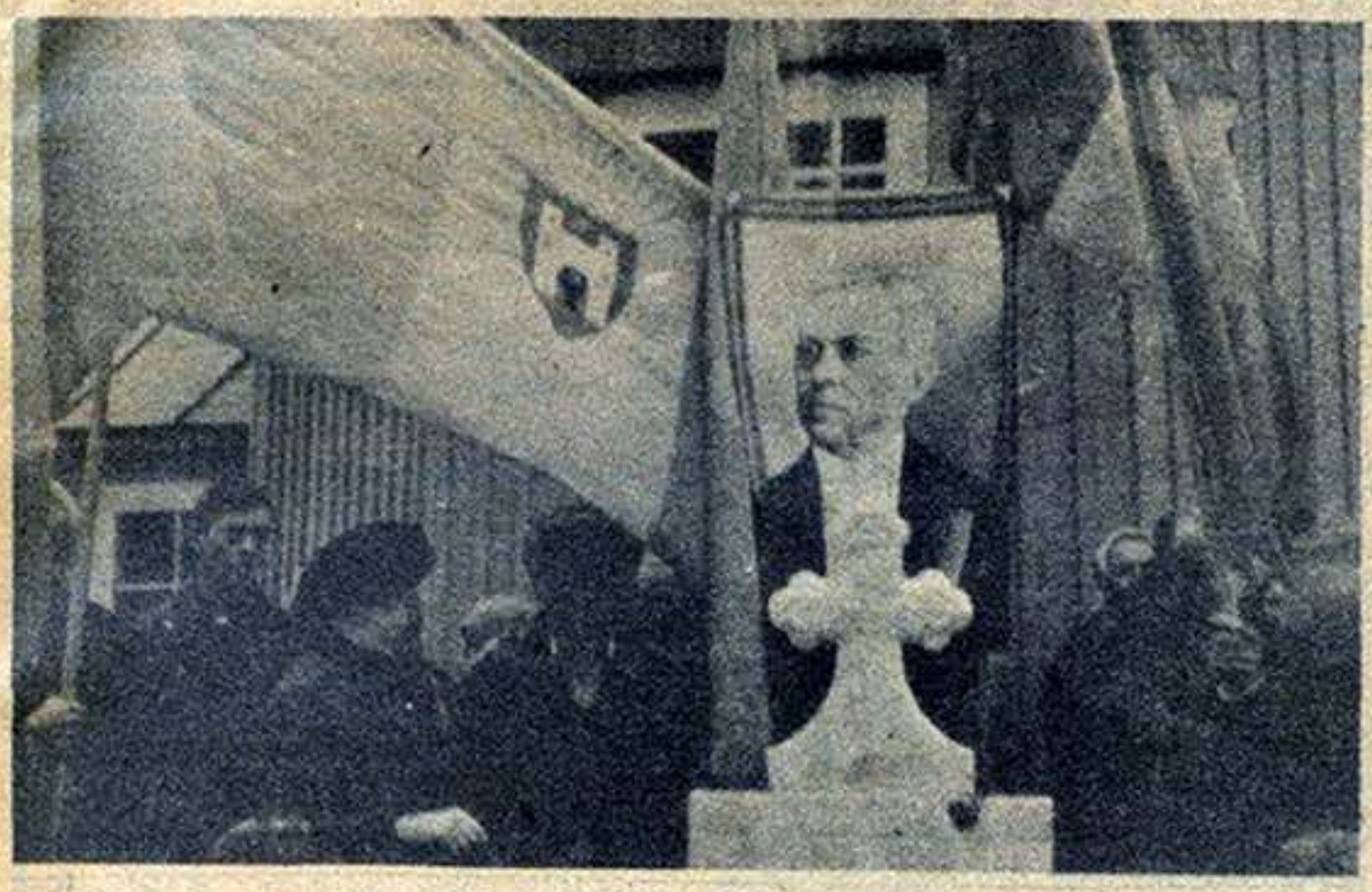

ÎN DULCEA BUCOVINĂ

DI. VALERIU CHISIU, economist din Oradea, **vechi şi statornic cititor şi colaborator al revistei noastre, ne trimite date în legătură cu vizita unui grup de bihoreni la Cernăuţi şi Storojineţ, din „dulcea Bucovină".** A fost ziua sfîntă de 24 noiembrie 1991. În oraşul Cernăuţi, grupul a vizitat Catedrala Metropolitană Ortodoxă, Palatul Metropolitan, liceul M. Eminescu, respectiv casa memorială Aron Pumnul unde a fost găzduit Eminescu. Apoi am poposit la cimitirul orăşenesc, la mormîntul profesorului Aron Pumnul. Aici a fost oficiat un parastas, iar eu am rostit poezia **La mormîntul lui Aron Pumnul** de M. Eminescu.

Partea a doua a programului s-a desfăşurat la Storojineţ, unde noi, bihorenii, am adus o cruce de marmură pe care am aşezat-o la mormîntul patriotului IANCU FLONDOR (1865-1924) cel care la 28 noiembrie 1918 a dat citire actului Unirii Bucovinei cu România (**Magazin istoric,** nr. 11/1990). Actul sfinţirii şi parastasul au fost oficiate de P.S. Sa dr. Ioan Mihăltan-Crişanul, cu un mare sobor de preoţi din Bihor-Oradea şi Bucovina. Au mai vorbit din Bihor, ing. Petre Ungur — subprefect şi dr. Ioan Groza, preşedintele Asociaţiei „Pro-Basarabia" iniţiatorul festivităţilor.

ISTORIA MEDICINII ÎN MAGAZIN ISTORIC

În cadrul şedinţelor de comunicări ştiinţifice, organizate de Asociaţia medicală română — Societatea de istoria medicinii, Filiala Bucureşti, d-na ANTONETA LUCASCIUC a prezentat la 18 mai a.c. comunicarea Bibliografia critică iatroistoriografică în **Magazin istoric** (1967-1991).

GENERAL

Dl. locot. colonel veteran MOISE NICOLESCU, din Bucureşti, **ne semnalează că în nota** Monumentul Leul **(nr. 12/1991, p. 89) numele corect al generalului de divizie, inspector general al geniului, care a inaugurat în 1929 Monumentul Geniului este** Razu Aristide **şi nu Radu Aristide, cum a apărut la noi, dintr-o greşeală de transcriere.** Generalul Razu Aristide, **completează cititorul nostru,** a fost cavaler al Ordinului „Mihai Viteazul", dobîndit în urma faptelor sale de vitejie în bătălia de la Mărăşeşti.

Mulţumim pentru precizare şi citäm din finalul scrisorii:

Sper că dvs. veţi primi observaţia mea ca o modestă contribuţie, în sensul respectării adevărului, ca treburile să meargă cît mai bine spre folosul tuturor.

Sînt abonat de la începutul **Magazinului istoric** şi-l voi menţine pînă la sfîrşitul vieţii mele, ca o stea călăuzitoare în dorinţa cunoaşterii timpului scurs, din caierul vremii!

CATEDRALĂ ORTODOXĂ

Dl. dr. DRAGOŞ FILIEVICI, din Lugoj: În articolul **Album istoric bucovinean** de d-na Cătălina Macovei **(Magazin istoric,** nr. 3, martie, 1992) e vorba de acuarelele pictorului Franz Xavier Knapp, reprezentînd monumente istorice, peisaje etc. din acea parte a ţării noastre, pe atunci ocupată de Imperiul austriac.

Unele din acele acuarele sînt reproduse în planşele care însoţesc articolul, prima planşă reprezentînd „Catedrala din Cernăuţi", fără să se precizeze că e vorba de catedrala ortodoxă, cum e adevărat.

Avînd în vedere că în articolul de mai sus se aminteşte numai de catedrala greco-catolică, fără să se pomenească şi de existenţa unei catedrale ortodoxe, cititorii care nu cunosc oraşul ar putea crede că planşa nr. 1 o reprezintă pe prima.

Pentru corecta informare a cititorilor, consider că e necesar ca în unul din numerele următoare ale revistei să se facă precizarea ce se impune.

Facem cuvenita precizare, fiind vorba, într-adevăr, de catedrala ortodoxă (greco-orientală) din Cernăuţi.

Aceeaşi semnalare ne-a făcut-o şi dl. prof. ION SASU, din Bistriţa.

CERERI ŞI OFERTE

DUMITRU BĂDESCU, bd. Dinicu Golescu, nr. 37, sc. B, ap. 50, Bucureşti, **solicită: nr. 1/1967; oferă numere disparate din anii 1967-1989.**

VLAICU IBRIAN, str. O Goga, nr. 3, bl. 155 A, sc. 2, ap. 50, Bucureşti, **solicită: nr. 1-5,8,9/1967; 2-5,9/1968; 1,2, 12/1969; 1,2,7,11/1970; 10,12,/1971; 1,2,7/1972; 4,6/1974; 2/1975; 1/1978; 7/1979; 3/1981; 6/1982; 10,12/1984; 9/1987; oferă: nr. 6/1968; 1,2/1971; 3,9/1974; 3,4/1975; 11/1976; 8/1977; 3,9/1978; 10,12/1979; 6/1980; 4,5,9/1981; 5,7,11,12/1982; 2,4,5,8,11/1983; 2/1986; 6/1987; 8/1988.**

V. VOICHIŢU, Str. Ghirlandei, nr. 9 A, bl. 44, sc. 1, ap. 9, Bucureşti, **oferă: nr. 8/1977; 2/1982; 1/1985; 3/1987; 10/1989; 3,9/1990.**

ALEXANDRU MOLDOVAN, str. Principală, nr. 86, com. Miceştii de Cîmpie, jud. Bistriţa-Năsăud, **solicită: nr. 1-6/1967; 4-9,11-12/1968; 1-12/1969; 1-12/1970; 1-12/1971; 10/1972; 2/1973; 11-12/1974; 1-12/1975; 1, 3-6, 8,9,11,12/1976; 12/1980; 6/1985; 1/1990; 7/1991.**

MIHAI GIUREA, str. Panait Cerna, nr. 1, bl. 107, ap. 31, Braşov, **solicită: nr. 2,12/1980; oferă: nr. 1,7-9/1989.**

GABRIEL D. GAVRILUŢĂ, str. Liliacului, nr. 4, Mărăşeşti, **solicită: nr. 1-5/1967; 3/1974; 1/1990; oferă: nr. 4-8,11,12/1990.**

IOSIF RUS, str. Morii, nr. 22, Sebiş, jud. Arad, **oferă numere disparate din anii 1969-1989.**

VASILE BILANICI, aleea Av. Stîlpeanu, nr. 5, bl. 5, ap. 48, Bucureşti, **solicită: nr. 1,3,9/1967; 1,3,5,7,8/1968; 2,4,5,9,10/1969; 4,7/1970; 8/1972; 6/1974; oferă: nr. 1,4,7,10,12/1978; 8,10-12/1979; 1-3,5-7,9/1980; 5/1981; 2,3,5-7,12/1982; 2-4,10,11/1983; 1-3,6,7,9-11/1984; 10/1989.**

ANTONETA MARIA IORDĂCHESCU, str. Ciric, nr. 6, bl. Z-1, ap. 1, Iaşi, **solicită: nr. 1-6,9/1967; 2/1971.**

RUXANDRA AXINIA, str. Bogdan Dragoş, bl. 7, sc. A, ap. 14, Roman, **solicită: nr. 1,2,4/1967; 3/1973; 11/1990; 1/1992; oferă: nr. 8,5/1967; 12/1973; 3/1974; 5,7/1975; 2/1976; 4/1977; 12/1986; 7/1989; 4/1990; 11/1991**

ŞTEFAN MOCOFANESCU, aleea Privighetorilor, nr. 5, Bucureşti, **solicită: nr. 5/1978; 4/1981; 6/1987; 12/1990; oferă: nr. 1/1970; 8/1988.**

CONTENTS (Romanian History) **V. Papacostea** The European Character of the Romanian Heroes • **Şt. S. Gorovei, M.M. Székely** Representations of Boyards and Their Wifes • **P. Cernovodeanu** Romanian Society during the Phanariot Epoch (XVIII Century; II) • **A. Năstase** The Editing of the Foreign Policy Documents • **C.C. Giurescu** Moldavian Boroughs between Prut and Dniester (IV) • 1949. Bessarabians' Ordeal (III) • **E. Mezincescu** Echoes to the Pătrăşcanu Group „Case" • **C. Troncotă** 1940-1945. Glimpses from the Special Intelligence Service History (Eugen Cristescu; II) • **N. Koslinski** April - May 1944. The Evacuation from Crimea • **D. Berindei** The Romanians and Freemasonry (III) • **P.I. David** Daco-Romanian Saints in Christian Calendar (IV) • In Bucharest, 50 Years Ago • **G.T. Kirileanu** 1920. Librarian in the Royal Palace (II) • **A. Ligor** Macedo-Romanians in Old Romanian Books • **E. Brătianu** King Carol I and Queen Elisabeta

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **V. Papacostea** Le caractère européen des héros roumains • **Şt. S. Gorovei, M.M. Székely** Images des boyards, des leur femmes et filles • **P. Cernovodeanu** La société roumaine à l'époque phanariote (XVIII siècle; II) • **A. Năstase** L'édition des documents de politique étrangère • **C.C. Giurescu** Villes moldaves entre Pruth et Dniestr (IV) • 1949. Le calvaire des Bessarabiens (III) • **E. Mezincescu** Echos du „cas" Pătrăşcanu (II) • **C. Troncotă** 1940-1945. Pages de l'histoire du Service Special des Renseignements (Eugen Cristescu; II) • **N. Koslinski** Avril - mai 1944. L'évacuation de Crimée • **D. Berindei** Les Roumains et la francmaçonnerie (III) • **P.I. David** Divinités dace-roumaines dans le calendrier chrétien (IV) • A Bucarest, Il y a 50 ans • **G.T. Kirileanu** 1920. Bibliothécaire au Palais Royal (II) • **A. Ligor** Aroumains dans le monde des anciens livres roumains • **E. Brătianu** Le roi Carol I et la reine Elisabeta

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **В. Папакостя** Европейский характер румынских героев • **Шт. С. Горовей, М. М. Секей** Барины и барыни • **П. Черноводяну** Румынское общество в фанариотском периоде (XVIII в.; II) • **А. Нэстасе** Издание документов внешней политики • **К. К. Джурееску** Ярмарки, города и крепости между Прутом и Днестром (IV) • 1949. Бессарабия — в годы хождения по мукам (III) • **Е. Мезинческу** Отзвуки «дела» Пэтрэшкану (II) • **К. Тронкота** 1940—1945. Из истории Спец службы (Еуджен Кристеску: II) • **Н. Кослински** Апрель—Май 1944. Эвакуация из Крыма • **Д. Берындей** Румыны и франкмасонство (III) • **П. И. Давид** Дако-румынские святые в христианском календаре (IV) • В Бухаресте 50 лет назад • **Г. Т. Кириляну** 1920. Библиотекарь в Королевском Дворце (II) • **А. Лигор** Аромыны в мире древних румынских книг • **Е. Брэтиану** Король Карол I и королева Елисабета.

INHALT (Rumänische Geschichte) **V. Papacostea** Der Europa Gedanke der rumänischen Helden • **Şt. S. Gorovei, M. M. Székely** Bojaren und Bojarinenbilder • **P. Cernovodeanu** Die rumänische Gesellschaft während des Phanariotischen Jahrhundert (XVIII; II) • **A. Năstase** Die Veröffentlichung der Aussenpolitischen Urkunden • **C. C. Giurescu** Dörfer, Städte und Festungen zwischen Prut und Dniester (IV) • 1949. Bassarabien — zur Zeit des Leidenswegs (III) • **E. Mezincescu** Widerhalle zum Pătrăşcanu „Fall" (II) • **C. Troncotă** 1940-1945. Aus der Geschichte des Auskunft Sonderamtes (Eugen Cristescu; II) • **N. Koslinski** April-Mai 1944. Die Evakuirung aus der Krim • **D. Berindei** Die Rumänen und die Freimaurerei (III) • **P.I. David** Dako-rumänische Heilige im christlichen Kalender (IV) • In Bukarest, vor 50 Jahre • **G. T. Kirileanu** 1920. Bibliothekar im Königlichen Palast (II) • **A. Ligor** Die Arumänen in die Welt der alten rumänischen Bücher • **E. Brătianu** König Carol I und Königin Elisabeta

SUMARIO (Historia rumana) **V. Papacostea** La europenidad de los héroes rumanos • **Şt. S. Gorovei, M. M. Székely** Imágenes de boyardos y boyardas • **P. Cernovodeanu** La sociedad rumana en el siglo fanariota (XVIII; II) • **A. Năstase** La edición de los documentos de politica exterior • **C. C. Giurescu** Ciudades moldavias entre los rios Prut y Nistru (IV) • 1949. El calvario de los basarabenios (III) • **E. Mezincescu** Ecos al „caso" Pătrăşcanu (II) • **C. Troncotă** 1940-1945. De la historia del Servicio Especial de informaciones (Eugen Cristescu; II) • **N. Koslinski** Abril-mayo de 1944. El desalojamiento de Crimea • **D. Berindei** Los rumanos y la francmasoneria (III) • **P.I. David** Santos dacio-rumanos en el calendario cristiano (IV) • En Bucarest, hace 50 años • **G. T. Kirileanu** 1920. Bibliotecario en el Palacio Real (II) • **A. Ligor** Los aromâni en el mundo del libro antiguo rumano • **E. Brătianu** El Rey Carol I y la Reina Elisabeta

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vinzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din intreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57, Piaţa Presei Libere, nr. 1, Sectorul 1, Bucureşti, telex: 11995, 11034, fax: 40.0.17.40.40
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

ISSN 0541-881X

Lei 80

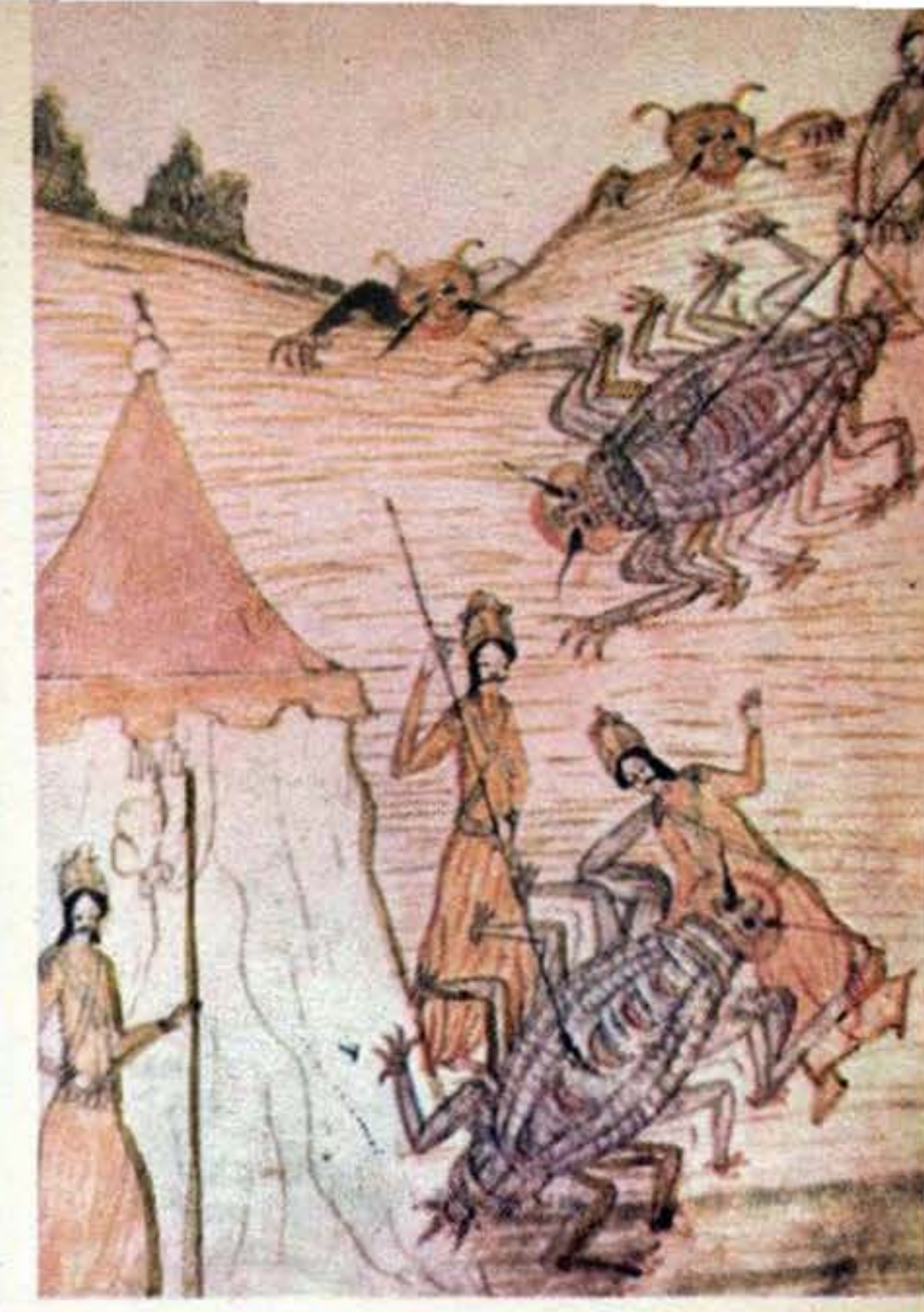

magazin istoric